

**T.C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

**OSMANLI DEVLETİ'NDE AD HOC DİPLOMASİDEN
SÜREKLİ DİPLOMASİYE GEÇİŞ: MISIR MESELESİ
(1831-1841)**

Yüksek Lisans Tezi

Celalettin KARAKAŞ

Danışman
Prof. Dr. Neziha MUSAOĞLU

İstanbul – 2023

TEZ TANITIM FORMU

Yazar Adı Soyadı : Celalettin KARAKAŞ

Tezin Dili : Türkçe

Tezin Adı : Osmanlı Devleti'nde Ad Hoc Diplomasiden Sürekli Diplomasiye Geçiş: Mısır Meselesi (1831-1841)

Enstitü : İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Anabilim Dalı : Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler

Tezin Türü : Yüksek Lisans

Tezin Tarihi : 20.03.2023

Sayfa Sayısı : 204

Tez : Prof. Dr. Neziha MUSAOĞLU

Danışmanları

Dizin Terimleri : Sürekli Diploması, Güç Dengesi, Mülkiye Memurları, Mısır Meselesi

Türkçe Özet : Diplomasinin tarihsel gelişimi ve Osmanlı Devleti'nde kuruluşundan itibaren yürütülen diplomasinin kurumsal yapısıyla karşılıklı etkileşim ve değişimi süreçleri birlikte ele alınmıştır. 15. yüzyıldan itibaren kalemiye sınıfının diplomatik ilişkilerde uzmanlaşması ve kalemiye kültürünün gelişmesiyle ortaya çıkan sivil bürokrasi ile sürekli diplomasiye geçiş süreci arasındaki ilişki, sürekli diplomasiye geçişe etki eden iç ve dış çevre faktörleriyle birlikte ortaya konulmaya çalışılmıştır. Osmanlı Devleti'nde temel sorunların çözümünde diplomasinin ön planı çıkmasının kurumsal yapısında görev ve yetki dönüşümlerine etkisi araştırılmıştır. Tercüme Odası'nın kurulması, Reisülküttaplığın Hariciye Nezareti'ne

dönüştürülmesi ve mülkiye memurları yetki ve sorumluluk dönüşümlerinin diplomasi süreçlerine etkisi değerlendirilmiştir. Sürekli diplomasiye geçişin düvel-i muazzama arasındaki güç dengesi temelinde Mısır meselesine etkisi incelenmiştir.

Dağıtım Listesi : 1. İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsüne
2. YÖK Ulusal Tez Merkezine

İmzası

Celalettin KARAKAŞ

**T.C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

**OSMANLI DEVLETİ'NDE AD HOC DİPLOMASİDEN
SÜREKLİ DİPLOMASİYE GEÇİŞ: MISIR MESELESİ
(1831-1841)**

Yüksek Lisans Tezi

Celalettin KARAKAŞ

**Danışman
Prof. Dr. Neziha MUSAOĞLU**

İstanbul – 2023

BEYAN

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitede başka bir tez olarak sunulmadığını beyan ederim.

Celalettin KARAKAŞ

.../.../2023

T.C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Celalettin KARAKAŞ' ın “Osmanlı Devleti'nde Ad Hoc Diplomasiden Sürekli Diplomasiye Geçiş: Mısır Meselesi (1831-1841)” adlı tez çalışması, jürimiz tarafından Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan

Dr. Öğr. Üyesi Neziha MUSAOĞLU
(Danışman)

Üye

Doç. Dr. Fatih Fuat TUNCER

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Alihan LİMONCUOĞLU

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.... / / 2023

Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ

Enstitü Müdürü

ÖZET

Tezimizde Osmanlı Devleti'nin uluslararası nitelikte bir iç sorunu olan Mısır meselesinin diplomatik yollardan çözümünde sürekli diplomasiye geçiş sürecinin etkileri incelenmiştir. Sürekli diplomasiye geçişte sivil bürokrasinin ortaya çıkışı ve Mısır meselesinin diplomasiye çözümünde mülkiye memurlarının en etkili iç çevre faktör olmaları, örgütlenme yapısındaki dönüşümle birlikte değerlendirilmiştir. Osmanlı Devleti'nde ad hoc ve sürekli diplomasi gelişim süreci, idari teşkilat yapısındaki değişim ve yenilikler ile karşılıklı etkileşimi içerisinde değerlendirilmiştir. Bu bağlamda kalemiye kültürünün gelişmesinin sürekli diplomasiye geçiş sürecine etkisi araştırılmıştır. Tercüme odasının kurulması, sürekli diplomasiye geçiş ve Hariciye Nezareti'nin kurulması gibi süreçlerle şekillenen mülkiye memur sınıfının Mısır meselesi çözüm sürecindeki etkinliği; düvel-i muazzamanın bu konudaki yaklaşımlarının analiz edilmesi ve mülkiye memurlarının güç dengesi temelinde geliştirdikleri müzakere dinamiklerinin bu yaklaşımlara uygunluğu açısından değerlendirilmiştir. İngiltere'nin 1833 Hünkâr İskelesi Antlaşması sonrasında Osmanlı Devleti lehine politika değişikliğiyle; Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü ve bağımsızlığının korunması eğiliminde Boğazlar temelli güç dengesi diplomasisi, ham madde ve pazar ihtiyacı için yapısal yeniliklerle istikrar ve düzenin sağlanması eğiliminde ticari ilişkiler diplomasisi arasında stratejik uyum gözetmesi konusu mülkiye memurlarının Mısır meselesinin çözümüne yönelik tezleriyle uyumu yönünden incelenmiştir. Bütün bu süreçler kronolojik düzen içerisinde, kalemiyenin örgütlenme düzeyi, sürekli diplomasiye geçiş etkenleri, sivil bürokrasinin mülkiye memurları statüsü dönüşümü ve güç dengesi açısından değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sürekli Diplomasi, Mülkiye Memurları, Güç Dengesi, Mısır Meselesi

SUMMARY

In this thesis, the effects of the transition to permanent diplomacy on the diplomatic settlement of the Egyptian issue, which was an international internal problem of the Ottoman Empire, are analyzed. The emergence of the civil bureaucracy in the transition to permanent diplomacy and the fact that the civil servants were the most effective internal environmental factor in the diplomatic solution of the Egyptian issue were evaluated together with the transformation in the organizational structure. The development process of ad hoc and permanent diplomacy in the Ottoman Empire is evaluated in its interaction with the changes and innovations in the administrative organizational structure. In this context, the impact of the development of the culture of penmanship on the process of transition to permanent diplomacy has been investigated. The effectiveness of the civil servant class, which was shaped by processes such as the establishment of the translation room, the transition to permanent diplomacy and the establishment of the Ministry of Foreign Affairs, in the settlement process of the Egyptian issue is evaluated in terms of analyzing the approaches of the powers that be on this issue and the compliance of the negotiation dynamics developed by the civil servants on the basis of the balance of power with these approaches. Britain's change of policy in favor of the Ottoman Empire after the 1833 Treaty of Hünkar İskelesi and its strategic alignment between the Straits-based balance of power diplomacy, which tended to protect the territorial integrity and independence of the Ottoman Empire, and commercial relations diplomacy, which tended to ensure stability and order with structural innovations for raw materials and market needs, were analyzed in terms of their compatibility with the theses of the civil servants for the solution of the Egyptian issue. All these processes are evaluated in chronological order in terms of the level of organization of the kalemiye, the factors of transition to permanent diplomacy, the transformation of the civil bureaucracy in the status of civil servants and the balance of power.

Key Words: Permanent Diplomacy, Civil Servants, Balance of Power, Egyptian Issue

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
SUMMARY	ii
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR	v
ÖNSÖZ.....	vi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE TARİHSEL GELİŞİM AÇISINDAN DİPLOMASİ

1.1. Diplomasinin Tanımı.....	9
1.2. Diploması Türleri	12
1.3. Eski Diploması	14
1.3.1. Ad Hoc diploması	14
1.3.2. Sürekli diploması	16
1.4. Diplomasinin Tarihsel Gelişimi	19
1.4.1. Eski Yunan’da diploması	20
1.4.2. Roma’da diploması	22
1.4.3. Bizans’ta Diploması	24
1.4.4. Abbasiler Dönemi diploması	26
1.4.5. Ortaçağ ve Sonrası Avrupa’da Diploması.....	28
1.5. Diplomatik Temsil ve Araçları	30

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ’NDE AD HOC DİPLOMASİDEN SÜREKLİ DİPLOMASİYE GEÇİŞ

2.1. Osmanlı Devleti’nde Diplomasinin Tarihsel Gelişimi	33
2.1.1. Osmanlı Devleti’nde Ad Hoc Diploması	34
2.1.2. Sürekli Diploması	48
2.2. Sürekli Diplomasıye Geçiş	57
2.2.1. Sürekli diplomasıye geçiş sürecini etkileyen faktörler	58
2.2.2. Dış çevre faktörleri.....	59
2.2.3. İç çevre faktörleri	68
2.3. İkamet Elçiliklerinin Oluşturulması	75
2.3.1. II. Mahmut Dönemi’nde sürekli diploması uygulamasının yeniden başlatılması.....	80

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
MISIR MESELESİ (1831-1841)

3.1.	Mısır Meselesinin Tarihsel Gelişimi	82
3.2.	Mısır Meselesinin İlk Evresi (1831-1833)	85
3.2.1.	Mısır’da yapılan müzakereler	85
3.2.2.	Kütahya’da yapılan müzakereler ve Kütahya Barış Antlaşması.....	89
3.2.3.	Mısır Meselesi’nin birinci evresinde Rusya ve Avusturya’nın Osmanlı Devleti politikaları	90
3.2.4.	Mısır Meselesinin birinci evresinde İngiltere ve Fransa’nın Osmanlı Devleti politikaları	92
3.2.5.	Hünkar İskelesi Antlaşması ve Mısır Meselesi Sürecine Etkisi.....	94
3.3.	Mısır Meselesi İkinci Evresinde Çözüm Sürecine Etki Eden Gelişmeler... 98	
3.3.1.	İç çevre faktörleri	99
3.3.2.	Babıali Tercüme Odasının Kurulması.....	99
3.3.3.	Avrupa’da ikamet elçiliklerinin yeniden açılması	101
3.3.4.	Reisülküttaplığın Hariciye Nezareti’ne dönüştürülmesi	106
3.3.5.	Sivil bürokrasinin dönüşümü ve yeni memur sınıfının ortaya çıkışı .	109
3.4.	Mısır Meselesinin İkinci Evresi (1839-1841): Düvel-i Muazzamanın Güç Dengesi Politikası	116
3.5.	Mısır Meselesi Çözüm Sürecine Etki Eden Dış Faktör: İngiltere’nin Politika Değişikliği	121
3.6.	Mısır Meselesinin Çözümü: Etkin Diplomasi Süreci (1839-1841).....	130
SONUÇ.....		138
KAYNAKÇA		143
EKLER.....		150

KISALTMALAR

BOA : Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

TTK : Türk Tarih Kurumu

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti'nde 18. yüzyıl sonlarında iç ve dış sorunların çözümünde önemli bir aşama olarak ad hoc diplomasiden sürekli diplomasiye geçiş sürecini kurumsal yapısıyla karşılıklı etkileşim ve değişimi ile birlikte ele almanın ve bu dönüşümleri örnek bir olay üzerinde değerlendirmenin bu alanda yapılan çalışmalara az da olsa bir katkı sağlayacağı düşüncesiyle bu tezi hazırlamaya çalıştım. Osmanlı Devleti diplomasi süreçleri, kurumsal yapı ve özellikle memur sınıfı statü dönüşümleri ile iç ve dış çevre arasındaki ilişkilerin yaygın ve farklı nitelikte olması ve bu konular arasında bütünlük sağlamanın güçlükleri yanında, Mısır meselesini bu ilişkiler temelinde incelemeye çalıştım.

Tezin tüm aşamalarında bilgi birikimi ve tecrübesini benden esirgmeden sabır, anlayış ve titizlikle çalışmalarımı değerlendirip yapıcı bir dille hatalarımı düzelten kıymetli tez danışman hocam Prof. Dr. Neziha Musaoğlu'na, yüksek lisans eğitimimin başlangıcından beri her fırsatta önemli desteklerini gördüğüm muhterem hocam Prof. Dr. İzzet Gümüş'e, içtenlik ve samimiyetle ders işlediğimiz tüm yüksek lisans hocalarım ve ders arkadaşlarıma, hayatımın her anını gösterdikleri ilgiyle anlamlandıran değerli aileme çok teşekkür ediyorum

GİRİŞ

Siyaset bilimi ile tarih arasında yer alan siyasi tarih disiplini, kullanılan yöntemler bakımından tarih disiplini geleneğinden yararlanırken araştırma yapılan zaman kesiti yönünden de Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Bilimi disiplinleri ile aynı doğrultuda çalışmalarını sürdürmektedir.

Siyasi tarih alanında yapılacak bir araştırmada temel yöntem, kronolojik bir düzen içerisinde neden-sonuç ilişkisinin ortaya konulmasıdır. Ancak araştırma yapılan konunun sebepleri çok ve de karmaşıktır. Burada araştırmacının görevi, konunun sebeplerini sıraya koyup en önemlisini tespit etmektir. Tarihî konuların yer ve zaman itibarıyla başlı başına değer ölçütleri olan birimler olmasından tarihî konular arasında zorunlu ve sıkı ilişkiler aramak, fizikteki gibi bilimsel kanunlar bulmaya çalışmak tarihin araştırma konusu dışında yer almaktadır. (Sander, 1973, s. 59-71)

Osmanlı Devleti tarihte hüküm sürmüş büyük imparatorluklardan olmasına rağmen tarihi genellikle millî tarih bakımından ele alınmış, uluslararası sistemdeki yeri daha az oranda araştırmalara konu olmuştur. Bunun sonucu olarak da dünya ve Avrupa güç dengesindeki konumu, siyasi tarih konuları olan başlıca gelişmeler ve değişimlerdeki payı yeterli olarak ortaya konulamamıştır. Osmanlı Devleti'nin Avrupa güç dengesindeki konumunun ortaya konulması ve gelişmelerdeki rolünün belirlenmesinde diplomasi alanında yapılan çalışmaların önemli yeri bulunacaktır. Temel olarak devletler arasındaki ilişkileri konu alan çalışmaların içerisine diplomasi tarihsel gelişimi de girmektedir. Osmanlı Devleti diplomasi tarihi üzerine alanda yapılmış çalışmalar incelendiğinde öncelikle bu konuda, ilk elden bilgileri içermeleri bakımından, yabancı devletlere gönderilen elçilerin devletlerle ilgili izlenimlerini ve görevlerini ne şekilde yerine getirdikleri hakkındaki raporlarını naklettikleri sefaretnameler ile ilgili çalışmalar önemli yer tutmaktadır. Hayrettin Nedim Bey, Mustafa Rasih Paşa'nın Petersburg büyükelçiliğini doğrudan alıntılar ve tamamlayıcı bilgiler vererek kaleme almıştır. Faik Reşit Unat eserinde bu çalışmayı takdir ettiği halde kapsayıcı bir çalışma olarak görmemektedir. Enver Ziya Karal'ın "Halet Efendi'nin Paris Büyükelçiliği" adlı eseri, Halet Efendi'nin şahsından ziyade farklı bir bakış açısıyla diplomasi bakımından tarihî rolünü ortaya koyan bir çalışmadır. Faik Reşit Unat "Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri" adlı eserinde Osmanlı Devleti'nde elçilik uygulamaları hakkında genel bilgiler verdikten sonra

sefaretnameleri ele aldığı eser, Osmanlı Devleti diplomasi tarihi açısından önemli bir boşluğu doldurmuştur. Mehmet Memduh “Mir’at-ı Şuunat” adlı eserinde, Mustafa Reşit Paşa’nın Mısır meselesindeki faaliyetleriyle ilgili önemli tespitler ortaya koymuştur. İlk ikamet elçiliklerinin kurulduğu III. Selim dönemini bir bütün olarak inceleme imkânı veren, III. Selim’in hatlarını genel bir sınıflandırma yaparak açıklayan Enver Ziya Karal’ın “Selim III’ün Hatt-ı Hümayunları” da iç ve dış çevre tetkiklerinin birlikte verildiği önemli bir çalışmadır. İlk ikamet elçiliklerinin kurulma nedenleri, ikamet elçiliklerinin kuruluşu, gerileme ve ortadan kalkması dönemlerini inceleyen Ercüment Kuran’ın eseri de Osmanlı Devleti diplomasi çalışmalarını önemli bir aşamaya taşımış, ancak ikinci ikamet elçiliği döneminin eserde yer almaması önemli bir eksikliğe yol açmıştır. Mısır meselesiyle ilgili ilk kapsamlı çalışma olan Ali Fuat Türkgeldi’nin eserinde Mısır meselesi iki safha olarak ele alınmış ancak Mısır meselesi bağlamında devletler arası güç dengesine yeterince yer verilmemiştir. Şinasi Altundağ, Mısır valisi Mehmet Ali Paşa’nın isyanını ele aldığı önemli eserinde Mısır meselesini Avrupa devletleri ilişkileri içinde ele almış ancak eseri Mısır meselesinin ilk evresi ile sınırlı kalmıştır. Reşat Kaynar, “Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat” adlı çalışmasında orijinal belgelerle, kronolojik olarak Mustafa Reşit Paşa’nın Paris ve Londra elçiliklerini, Tanzimat sürecini ve Mısır meselesi çözüm sürecini önemli bir kaynak eser olarak ortaya koymuş, burada da bütün bu süreçlerde etkin olan Osmanlı Devleti’nin kurumsal yapısındaki değişim ve memur sınıfı statü dönüşümleri eksik kalmıştır. Fahir Armaoğlu, Mısır meselesinde Avrupa devletlerinin yaklaşımını sistematik olarak ortaya koymuştur fakat sürekli diplomasiye geçiş ve sivil bürokrasi konuları bu bağlamda ele alınmamıştır. Oral Sander’in Mısır meselesinin ilk aşamasından sonraki dönemle ilgili değerlendirmesinde sürekli diplomasiye geçiş, sivil bürokrasi ve Tercüme Odası’na yer vermesi önceki çalışmalardan farkını ortaya koymuştur. Hüner Tuncer, eserlerinde ad hoc ve sürekli diplomasi dönemlerini Avrupa güç dengesi ve Mısır meselesini işlemiştir ancak kalemiyenin gelişmesi, sürekli diplomasiye geçiş, sivil bürokrasinin ortaya çıkışı bir bütün olarak Mısır meselesi ile doğrudan irtibatlandırılmamıştır. Carter V. Findley, Osmanlı Devleti’nde kalemiyenin mülkiyeye kadar geçirdiği evreleri ele almış, sivil bürokrasiyi detaylıca incelemiş ancak tek bir konu üzerinde yoğunlaştığından sürekli diplomasiye geçiş ve örnek bir olay olarak Mısır meselesi ve Avrupa güç dengesinde Osmanlı Devleti’nin konumuna bu konuları etraflıca tatbik etmemiştir. Bu tezde ise kalemiyenin gelişmesi, sürekli diplomasiye geçiş, sivil bürokrasinin ortaya çıkışı, devletler arası güç dengesi Mısır

meselesinin çözüm süreciyle bağlantılı bir bütün olarak ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Diplomasi ile ilgili literatür incelendiğinde son yıllarda özellikle yeni diplomasi türleri alanında yapılan doktora ve yüksek lisans tezlerinin önemli oranda arttığı görülmüş, kamu diplomasisi, dijital diplomasi, kültürel diplomasi ve etkenleri bağlamında yapılan çalışmalar diplomasi alanında yapılan çalışmaların büyük bir yekûnunu oluşturmuştur. Bu çalışmalara oranla Osmanlı Devleti'nde ad hoc dönem diplomasi faaliyetleri, sefaretnameler ve modernleşme bağlamında oldukça sınırlı çalışmalarla ele alınmıştır. Yine Osmanlı Devleti'nde sürekli diplomasiye geçiş dönemi, Osmanlı Devleti'nde sürekli diplomasiye geçiş konulu doktora teziyle Ercüment Kuran'ın eserinde eksik kalan, yeniden ikamet elçiliklerinin açılmasını konu alan bir yüksek lisans tezi ile sınırlı kalmıştır. Mısır sorunu ile ilgili olarak da tarih alanında oldukça sınırlı yüksek lisans tezleri hazırlanmış, bu tezlerden sadece birinde Metternich düzeni ile Mısır sorunu beraberce ele alınarak konu edilmiştir.

Bu tezde yapılacak çalışmanın önemi, genel hatlarıyla Osmanlı Devleti'nde ad hoc diplomasiden sürekli diplomasiye geçişi gerektiren iç ve dış etkenler değerlendirildikten sonra sürekli diplomasiye geçiş sürecinin Mısır meselesi çözüm sürecine etkileri, iç ve dış çevre faktörleriyle yani sivil bürokrasinin gelişimi ve Avrupa güç dengesi çerçevesinde ele alınıp incelenmeye çalışılmış olmasıdır. Tezin özgünlüğü Osmanlı Devleti'nde sivil bürokrasinin ortaya çıkışı, sürekli diplomasiye geçiş ve Avrupa güç dengesi gibi birbirini etkileyen farklı süreç ve alanların Osmanlı Devleti'nin bir iç sorunu olan ancak uluslararası bir nitelik taşıyan Mısır meselesi bağlamında değerlendirilecek olmasıdır.

Osmanlı Devleti diplomasi araştırmalarında iki ana eğilim kendini göstermektedir: Araştırmacıların bir kısmına göre Osmanlı Devleti, kuruluşundan itibaren diplomatik ilişkilere önem vermemiş, askerî güç odaklı bir dış politika yürütmüş, diplomasiye ihtiyaç duymamıştır. Avrupa devletleri 15. yüzyılda, karşılıklı ikamet elçilikleri kurarak sürekli diplomasiye geçtikleri halde Osmanlı Devleti'nin ancak 18. yüzyılda sürekli diplomasiye geçişini Osmanlı Devleti'nin diplomasiye gereken önemi vermediğinin bir göstergesi olduğunu ileri sürmektedirler. Diğer bir kısım araştırmacılara göre ise Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren bütün dönemlerde, Avrupa ve diğer bölgelerdeki devletlerle siyasi ve ticari alanlarda, diplomatik ilişkiler içerisinde bulunmuştur. Bu tezde her iki eğilimin etkisi altında yani

Osmanlı Devleti'nin 1453 İstanbul'un fethi ile başlayıp 1699 Karlofça Antlaşması'na kadar olan dönemde askerî gücünün etkisiyle yabancı devletler nezdinde sürekli elçi bulundurarak diplomatik ilişkiler yürütmeyi gerekli görmemesi ile beraber Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren bütün dönemlerde, farklı neden ve alanlarda da olsa diplomatik ilişkiler içerisinde bulunmuş olması çerçevesinde, sürekli diplomasiye geçiş süreci Mısır meselesi bağlamında incelenmeye çalışılacaktır.

Tezde sürekli diplomasiye geçiş sürecinin Mısır meselesiyle birlikte ele alınmasının nedeni, Osmanlı Devleti'nde ad hoc ve sürekli diplomasi türlerinin uygulandığı dönemlerle ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde iki diplomasi türünün karşılaştırılması, bu diplomasi türlerinin dönüşüm süreçlerinin değerlendirilmesi, modernleşmenin diplomasi ve diplomatik dile etkisinin incelenmesi, tek bir diplomasi türü üzerinden belli bir tarihî kesit ele alınarak değerlendirmelerin yapıldığının görülmesindedir. Bizim tezimizde sürekli diplomasiye geçişin olumlu bir sonucu olarak kazanılan diplomatik tecrübenin örnek olay olarak Mısır meselesinde, somut olarak ortaya konulacak olmasıdır. Mısır meselesi II. Mahmut döneminde, Mehmet Ali Paşa'nın valiliği sırasında ortaya çıkıp devletlerin ortak meselesi halini alarak çözüm için Avrupa devletlerinin uzun süre diplomatik müzakerelerde buldukları bir sorun olmuştu. (Türkgeldi, 1928, s. 73) Avrupa devletlerinin yoğun rekabet ve diplomatik mücadeleye girişmiş oldukları, genel bir Avrupa savaşı çıkaracak kadar kritik aşamalara varmış olan Mısır meselesi 1831 tarihinde, Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Suriye'ye saldırısı ile başlamıştı. Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'nın Suriye topraklarını işgalden sonra Konya'ya yönelmesi ve Osmanlı Devleti askerî birlikleri ile yapılan mücadeleden galip çıkıp İstanbul'u tehdit eder hale gelmesiyle Avrupa devletlerini birinci dereceden ilgilendiren siyasi bir olay şeklini almıştı. (Altundağ, 1945, s. 41)

OSMANLI DEVLETİ'NDE AD HOC DİPLOMASİDEN SÜREKLİ DİPLOMASİYE GEÇİŞ: MISIR MESELESİ (1831-1841) konulu tezimizde, Osmanlı Devleti'nde Mısır meselesinin diplomatik yollardan çözüme kavuşturulmasında sürekli diplomasiye geçiş sürecinin etkisi araştırılacaktır.

Araştırma konumuzla ilgili alt problemler;

- 1- Osmanlı Devleti'nde ad hoc diplomasiden sürekli diplomasiye geçişte olumlu ve olumsuz etkenler neler olmuştur?
- 2- Fransız İhtilali gibi gelişmeler neticesinde önemli ölçüde değişen Avrupa güç dengesi politikasına, Osmanlı Devleti'nin uyum sağlamasında sürekli diplomasiye geçişin etkisi ne yönde olmuştur?
- 3- II. Mahmut döneminde ikamet elçiliklerinin yeniden kurulmasının Mısır meselesi çözüm sürecine etkisi ne yönde olmuştur?
- 4- Tercüme Odası'nın kurulması, yeniden sürekli diplomasiye geçilmesi ile Mısır meselesinin ikinci evresi çözüm süreci arasında, 1836 tarihinde kurulan Hariciye Nezareti ne gibi bir rol üstlenmiştir?
- 5- Sivil bürokrasinin iç ve dış politikanın intibakında üstlenmiş olduğu görev Mısır meselesi çözüm sürecine nasıl yansımıştır?

Sürekli elçiliğe geçişte olumlu ve olumsuz etkenlerin tahlil edilebilmesi için iç ve dış çevre etkenleri ve meydana gelen değişimler iki analiz düzeyinde incelenecektir. Dış çevre etkenleri bakımından değerlendirildiğinde imparatorluk sınırları içerisindeki gayrimüslim reayanın haklarının güvence altına alınması ve ticari faaliyetlerinde istedikleri ayrıcalıkların tanınması için Avrupa devletleri Osmanlı Devleti ile Osmanlı Devleti ülke sınırları içerisinde, yoğun diplomatik ilişkilerde bulunurdu. Bu ilişkilerin artması ve ilerlemesine bağlı olarak Osmanlı Devleti kurumsal yapısı değişimler geçirmiş ve gelişmişti. Osmanlı Devleti kendi ülkesinde kurulmuş olan Avrupa devletleri daimî ikamet elçiliklerinde görevli diplomatlarla olan münasebetlerinden, Avrupa'daki modernleşme hareketleri devletler arası ilişkiler ve Avrupa ahvalinden bilgiler de edinirdi. Diplomatik ilişkilerin nicelik ve niteliksel gelişmelerine bağlı olarak 15. yüzyılın yarısından sonra Osmanlı Devleti'nde görevli personelin görevli oldukları işler bakımından zamanla birbirinden ayrılarak ilmiye, seyfiye, kalemiye sınıflarını oluşturdukları, buna bağlı olarak da uzmanlaşmanın ortaya çıktığı görülmüştü. İç çevre etkenleri açısından bakıldığında Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren kendinden önceki Türk-İslam devletlerinin teşkilat yapılarından etkilendiği halde kendine özgü bir biçimde sürekli gelişen bir kurumsallaşma gerçekleştirmiş ve bu kurumsal yapılanmanın etkisiyle geniş bir coğrafyaya ve farklı etnik gruplara hükmetmiş ve uzun süre ayakta kalmıştı. Osmanlı Devleti modernleşme akımına girmeden geleneksel kurumsal yapısını geliştirerek sürdüren tek devlet olmuştu.

(Findley C. V., 2019, s. 30) 18. yüzyıl sonlarında, Babıali teşkilat yapısında önemli değişimler olmuş, Reisülküttaplık devletin haricî politikasını yürüten temel birim haline gelmişti. II. Mahmut döneminde Tercüme Odası kurulmuş, önemli bir aşama olarak da Reisülküttaplık, Hariciye Nezareti'ne dönüştürülmüştü. Bu birimde görevli, kalemiye olarak tanımlanan yönetici sınıfın görev yaptıkları kurumların önem kazanması neticesinde üstlendikleri rollerinin değişmesiyle, kalemiyedeki sivil bürokrasi de gelişmiş ve etkinliği artmıştı. (Findley C. V., 2019, s. 33) İşte bu noktada iç çevre açısından Osmanlı Devleti kurumsal yapısı ile sürekli diplomasiye geçişte olumlu ve olumsuz etkenler arasındaki ilişki düzeyi de incelenmeye çalışılacaktır.

Tezin iç çevre açısından varsayımları: Osmanlı Devleti'nde sürekli diplomasiye geçişi sağlayan temel dinamik, kalemiye kültürünün gelişmesi ve sivil bürokrasinin ortaya çıkışıdır. Mısır meselesi çözüm sürecinde de iç çevre açısından en etkili faktör, Hariciye Nezareti'nin kurulmasıyla mülkiye memurları sınıfının oluşumu yani sivil bürokrasinin yeni memur sınıfına dönüşümüdür. Dış çevre açısından varsayım, İngiltere'nin Mısır meselesinin ikinci aşamasında dış politikasını Osmanlı Devleti lehine değiştirmesi, Mısır meselesinin çözümünde dış çevre açısından en etkili faktör olmuştur.

Bu tezin amacı, Osmanlı Devleti'nde kalemiye kültürünün gelişmesinin 1793 yılında sürekli diplomasiye geçiş sürecine etkilerine ve 1834 yılında yeniden ikamet elçiliklerinin kurulmasıyla yürütülen sürekli diplomasiye geçiş sürecindeki katkısına, Hariciye Nezareti içerisinde Avrupa diplomasi deneyimiyle yetişmiş sivil bürokrasinin 1839 yılında başlayan Mısır meselesinin ikinci evresinde Avrupa devletleri güçler dengesinde üstlendiği role ve nihayet sivil bürokrasinin Mısır meselesinin diplomatik yollardan çözümüne etkilerini araştırmaktır.

Tezin sınırlılıkları: Tezin hazırlanmasında yabancı dil yetersizliğinden Türkçe kaynaklara ağırlık verilmiştir ancak bu kaynakların ilk elden çalışmaların yapıldığı kaynaklar olmasına özen gösterilmiştir, alanda önemli yeri olan eserlerin Türkçe çevirilerinden faydalanılmıştır. Tez konumuzun bazı kısımlarıyla ilgili Türkçe kaynakların sınırlı olması olumsuz bir durumdur ancak alanda önemli yeri olan yabancı dille yazılmış eserlerin Türkçe çevirilerinden faydalanılarak bu olumsuzluk giderilmeye çalışılmıştır. Tezde Osmanlı Devleti ad hoc diplomasi dönemi genel hatlarıyla ele alınmış, detaya girilmemiştir. Elçilerin sefaretname içeriklerine yeri

geldiğinde kısaca değinilmiştir. Sürekli diplomasiye geçiş süreci, sürekli diplomasiye geçişi gerektiren nedenler yönünden ele alınmıştır. İlk ikamet elçiliklerinin oluşturulmasına kısaca değinilmiştir, ikamet elçiliklerinin yeniden açılması Mısır meselesi sürecine etkisi yönünden ele alınmış, yeniden ikamet elçiliklerinin oluşumu konusu tezde yer almamıştır. 1831 Mısır meselesinin başlangıcı ile 1841 Mısır meselesinin çözüm süreci zaman aralığına odaklanılmış, 1841 yılından sonraki gelişmelere tezde yer verilmemiştir. Diğer nezaretlerin kurulmasından ziyade Hariciye Nezareti'nin kurulması süreci ele alınmış, Hariciye Nezareti'nin kurulmasının Mısır meselesi çözüm sürecindeki etkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Hariciye Nezareti'nin kurulmasıyla ortaya çıkan mülkiye memurları içindeki kültürel değişim ve uzmanlık anlayışı Mısır meselesi çözüm süreciyle sınırlı tutulmuştur. Konuyla doğrudan ilgisi olan Avrupa devletlerine ağırlık verilmiş olup düvel-i muazzama arasındaki güç dengesinin değerlendirilmesi ile sınırlı tutulmuştur.

Tezde araştırma yöntemi olarak alanda yapılmış çalışmalarda eksik kalan kısımların tespiti için literatür taraması yapılmıştır. Tümdengelim araştırma yöntemiyle, öncelikle diplomasi konusu işlenmiş, sonra Osmanlı Devleti'nde ad hoc ve sürekli diplomasi dönemleri ele alınmış, Osmanlı Devleti'nde ad hoc diplomasiden sürekli diplomasiye geçiş süreci incelenerek sonrasında sürekli diplomasiye geçiş süreci bağlamında Mısır meselesinin diplomatik yollardan çözümü incelenmiştir. Ayrıca Mısır meselesi çözüm sürecinin önemini neden-sonuç ilişkisi içerisinde ortaya koyan betimsel yöntem kullanılmıştır. Bu yöntemle alanda diplomasi ve Mısır meselesiyle ilgili bilgiler bir araya getirilmiş, bu bilgiler anlaşılır biçimde düzene konulmaya çalışılarak sunulmuştur. Bir başka yöntem olarak da Osmanlı Devleti'nde ad hoc ve sürekli diplomasi dönemleri ile Mısır meselesiyle ilgili günümüze ulaşmış bilgilerden faydalanmaya dayalı tarihsel yöntem kullanılmıştır.

Tezimiz üç bölümden oluşmaktadır: Birinci bölümde; diplomasi'nin tanımı, eski ve yeni diplomasi türleri, eski diplomasi türlerinden ad hoc ve sürekli diplomasi tanımları, Eski Yunan, Roma, Bizans, Abbasiler, Orta Çağ ve sonrası Avrupa'da diplomasi'nin tarihsel gelişim süreçlerine yer verilmiştir. İkinci bölümde; Osmanlı Devleti'nde kuruluşundan itibaren diplomasi'nin tarihsel gelişimi, Osmanlı Devleti'nde ad hoc diplomasi, Osmanlı Devleti'nde sürekli diplomasiye geçiş, Osmanlı Devleti'nde sürekli diplomasiye geçiş sürecini etkileyen iç ve dış çevre faktörleri, Batı'da ilk ikamet elçiliklerinin oluşturulması konuları yer almaktadır.

Üçüncü bölümde; Mısır meselesinin tarihsel gelişimi, Mısır meselesinin ilk evresinde Mısır ve Kütahya'da yapılan müzakereler, Mısır meselesinin ilk evresinde Rusya, Avusturya, İngiltere ve Fransa devletlerinin Osmanlı Devleti politikaları, Hünkar İskelesi Antlaşması'nın Mısır meselesi sürecine etkisi, Mısır meselesi ikinci evresinde çözüm sürecine etki eden iç ve dış çevre faktörleri, Mısır meselesinin çözümü konuları yer almıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE TARİHSEL GELİŞİM AÇISINDAN DİPLOMASİ

Diplomasi bir insanın başka bir insanla ve yine bir ulusun başka bir ulusla, aklın ilkeleri çerçevesinde, bütün ilişkilerde temel öge olarak bulunur. Diplomasiyi ortaya çıkaran ve icat eden, siyasal sistemler değildir. Diplomasi en erken çağlardan beri insan ve ulusların birbirleriyle ilişkilerinde temel öge olarak bulunduğu ve diplomatik ilişkilerin niteliksel değişimine koşut olarak diplomaside bir kısım evreler geçirmiştir. Eski ve yeni diplomasinin tarihsel gelişimiyle birlikte verilecek olması, diplomasinin ne olduğu veya ne olmadığına ortaya konulması ve diplomasinin geçirdiği evrelerin anlaşılması açısından önem taşımaktadır. Diplomasi yöntemlerindeki değişimler, açık ve gizli diplomasi evreleri ve demokratik sistemlerde diplomasinin uygulama alanında karşılaşılan sorunlar da diplomasinin tarihsel gelişiminde önemli yer tutmaktadır. Eski Mısır, Antik Yunan ile başlayıp yaygın bir uygulama alanı bulan geçici nitelikte, tek taraflı bir diplomatik temsil ile yürütülen ad hoc diplomasi uygulamasından, 15. yüzyıl İtalyan şehir devletlerinin artan ticari ilişkileri neticesinde başka ülkelerde daimî ikamet elçilikleri kurulmasıyla sürekli diplomasi uygulamasına geçilmiştir.

1.1. Diplomasinin Tanımı

Diplomasi terimi, ikiye katlamak anlamına gelen *diplo* kelimesi ile bir nesne anlamında kullanılan *ma* ekinden oluşan Eski Yunanca *diploma* kelimesinden türetilmiştir. Eski Yunanda katlanmış belge anlamında kullanılan diploma, seyahat izni olarak onu taşıyana ayrıcalıklar veren bir belge idi. Latince de diploma kelimesi resmî belge anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Hükümdarlar temsilcilerine diploma denilen ikiye katlanan bu belgeleri vererek başka bir ülkeye gönderirlerdi. Bu belgeler günümüzde büyükelçilerin devlet başkanlarına takdim ettikleri güven mektubuna dönüşmüştür. 18. yüzyılda Fransa'da *diplomate* kelimesinin devlet adına müzakere yapmaya yetkili kişiler anlamında kullanıldığı ifade edilmiştir. Diplomasinin ilk olarak 1796 yılında İngiliz devlet adamı Edmund Burke tarafından, ülkeler arası ilişkilerin yürütülmesinde uygulanan yetenek anlamında kullanıldığı vurgulanmıştır.

Kavramsal açıdan diplomasi farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Diplomasi dış politikanın içeriği anlamında kullanıldığı gibi dış politikanın yürütülüş biçimi şeklinde de tanımlanmaktadır. Müzakereler yoluyla uluslararası ilişkilerin yürütülmesi de diplomasi olarak tanımlanır. Diplomasi kavramı nitelik, içerik, tarz, sanat anlamlarına gelebilecek şekilde kullanılabilirdiğinden kavram karışıklığı olabilmektedir. (Tuncer, 2006, s. 15) Örneğin Sir Ernst Satow diplomasiyi egemen devletler arasındaki ilişkilerde kendi ülkesinin menfaatlerini zekâ ve yetenekle yürütme sanatı olarak tanımlamıştır. (Nicolson, 1970, s. 53) Pradier Fodere de diplomasiyi kendi ülke ve hükümetini dış ilişkilerde temsil edebilme sanatı olarak nitelendirmiştir. (Gökmen, 1992) Diplomasi dış ilişkilerin yürütülme şekline ilişkin kurallar bütünüdür. (Kürkçüoğlu, 1980)

Nicolson diplomasiyi egemen devletler arasındaki ilişkilerin müzakerelerle yönetilmesi şeklinde tanımlamıştır. (Nicolson, 1970, s. 83) Nicolson'a göre devletler arasındaki makul ilişkilerin zorunlu bir unsuru olan diplomasi, siyasal sistemlerin keşfettiği bir olgu değildir. Birbirine yabancı iki topluluk, ilişkilerini diplomasiyle düzenli bir şekilde yürütebilir. Nicolson diplomasi tanımında farklı kimlikler arasındaki yabancılık ilişkisine vurgu yapmaktadır. Topluluklar arasında yabancılık ilişkisi gibi bir farklılık olmasaydı karşılıklı ilişkileri yürütmek için diplomasi gibi özel yöntemlere ihtiyaç kalmayacağını belirtmektedir. Müzakerelerin dayandığı temel öge temsildir, profesyonel müzakerecinin de belirgin özelliği devlet rejiminin türüne ve niteliğine bakmadan ülkesini eksiksiz olarak temsil etmesidir. Nicolson kitle iradesinin geçerli olduğu bir çağın, diplomasiyle de ilgili birtakım değişiklikler meydana getirdiğini, bunlarında diplomasinin yürütülmesiyle ilgili hususlarda olduğunu, bu değişimin diplomasi etiği hakkında kuşaklararası bir kopukluk anlamına gelmeyeceğini ifade etmiştir. Yeni diplomasinin belirgin karakterinin halkın önünde halkla birlikte oluştuğunu, kamuoyunun yeni diplomaside önemli bir konumunun olduğunu ancak diplomaside gerekli olabilecek taktiksel manevraları yanlış değerlendirebileceğinden her durumda kamuoyu yararının olamayabileceğini vurgulamıştır. Nicolson eski diplomasinin gizliliği nedeniyle halkın baskısına maruz kalmadan, diplomatın problemlere bilimsel olarak yaklaşım çözebileceğini fakat gizliliğinden ötürü de tehlikeli sonuçlarla karşılaşabileceğini belirtmiştir. Yeni diplomasinin birtakım zafiyetleri olduğunu, diplomatın tek taraflı, zamansız beyanatıyla başarılı sonuçlar elde ettiği görülse de bunların geçici nitelikte olduğunu

ve gelecekte sıkıntılı durumlar doğurabileceği şeklinde değerlendirmiştir. Diplomaside müzakerenin sözlü olarak görüşme anlamına gelmediğini, karşılıklı olarak yazılı belgeleri değiştirme biçiminde olduğunu özellikle vurgulamıştır. (İskit, 2007, s. 41)

Hans J. Morgenthau diplomasinin temel amaçlarını dört kısımda incelemiştir: Diplomasinin birinci görevi, politika hedeflerini fiili gücün rotasıyla belirlemek, ikincisi devletlerin ulaşmak istedikleri maksatlarını aynı ölçütle değerlendirmek, üçüncüsü farklı amaçları olan devletlerin bu amaçlar üzerinde ne seviyede uzlaşa sağlayabileceklerini tespit etmek, dördüncüsü amaçlar için uygun araçları seçmektir. Diplomatların dış politikada sorunlarla ilgili en başarılı bir sonuç için politikaların ideolojik ayrımını yapma görevlerinin de olduğunu belirtmiştir. (İskit, 2007, s. 45)

Diplomasi tanımlarında üzerinde değerlendirme yapılan diplomasinin bir diğer yönü de diplomatik ilişkilerdir. Diplomatik ilişkiler iki topluluğun kendileri dışındaki ortak tehditlere karşı birlikte hareket etmek için iletişim kurlmalarıyla doğmuştur. Diplomasinin ortaya çıkışı yazılı tarihten de öncedir. O dönem toplumlarında yabancılar, tehlikeli ve murdar sayıldığından dışarıdan gelen yabancılara karşı yaygın bir sertlik ve şiddet vardı. Bu sertliği yumuşatmak ve özel habercilerin can güvenliğini sağlamak için elçilere diplomatik imtiyazlar tanıma şeklinde uygulama başlamıştır. Elçilere kutsal gözüyle bakılmaya ve geçici olarak gittikleri ülkelerde itibarları teminat altına alınmaya başlamıştır. (Nicolson, 1970, s. 22)

Diplomasi dış politika ile iç içe bir işlevsellikte bulunduğundan iki kavram sıkça karıştırılır. Diplomasi bir vasıtaadır. Dış politika amaçları diplomasiyle gerçekleştirilir. Dış politika ve diplomasi kavramları taşıdıkları anlam bakımından farklılık taşısalar da kesin çizgilerle birbirinden ayrılmış oldukları anlamına gelmemektedir. Demokratik ülkelerde eğitim seviyesinin ilerlemesi ve insanların ülkelerinin dış politikalarını inceden inceye takip etmeğe başlamalarıyla bu iki kavramın karıştırılmasının giderek azaldığı görülmektedir.

Birinci Dünya Savaşı öncesinde demokratik ülkelerde insanlar dış siyasetle ve dış siyasetin yürütülmesindeki yöntemlerle ilgilenmezlerdi. Dış işlerini esoterik bir inceleme alanı olarak kendi değerlendirme alanları dışında uzmanlık gerektiren bir alan olarak görürler ve bu işi kendilerini temsil eden insanlara ve uzmanlara bırakma eğiliminde idiler. Birinci Dünya Savaşı sonrasında ise hükümetlerin aldığı dış siyasetle ilgili kararlarda mutlak itaat etme eğiliminde değillerdi. Bir ülkenin başka bir ülkeye

karşı antlaşmalarla yükümlülük altına girmesi ve neticesinde bu yükümlülükten ülke vatandaşlarının da etkilenmesi önceki bakış açısını değiştirmişti. Bilgili, uyanık, eleştirel bir tutum sergilemeğe başlamışlardı.

Bu iki kavramın birbirine karıştırılması sorununun bir nedeni de yasama ve yürütme arasındaki teknik bir ayrımın yapılamamasından kaynaklanıyordu. Dış siyaset, seçilmiş temsilcilerin onayı alınarak kabinenin kararıyla belirlenirken bu kararın yürütülmesi anlamında diplomasi ve müzakere de tecrübe ve profesyonellik gerektirdiğinden uzmanlara bırakılması gereken bir işti. (Nicolson, 1970, s. 16) Dolayısıyla, Dış politikanın hem kararlaştırılmasının hem de yürütülmesinin diplomasi olarak bilinmesinin yanlışlığı vurgulanmıştır.

Devletlerin kendi aralarında ve uluslararası sistemde aktör olarak ilişki kurabilmeleri diğer devletler tarafından bağımsız bir devlet olarak tanınmalarına bağlıdır. Devletler hukukun kendilerine verdiği bu salahiyyeti geniş bir takdir yetkisiyle kullanmaktadırlar. Tanıma, bir devletin veya devletlerin belirli bir ülke üzerinde diğer devletlerden bağımsız olarak siyasi yönden teşkilatlanmış, devletler hukuku kurallarına uymaya güç yetirecek siyasal bir topluluğunun varlığını tasdik etmeleri ve tanıyan devletlerin kendileriyle alakalı hususlarda tanınan devleti uluslararası camianın bir aktörü olarak kabul ettiklerine dair iradelerini ortaya koymalarına dayalı bir tasarruftur.

Bir devletin başka bir devleti tanıyabilmesi için bir takım fiilî şartlar belirlenmiştir. Bu şartlar, diğer devletlerden ve ayrıldığı devletten müstakil bir hükümet, etkili bir otorite, sınırları belirli bir ülke, uluslararası görevleri yerine getirecek yetkinlikte olmak, tanınacak devlette pozitif hukuk kuralları ihlalinin görülmemiş olmasıdır. Uluslararası uygulamada devlet niteliğinin gerektirdiği şartların ve uluslararası ilişkilerde bulunma ehliyyetinin var olup olmadığını takdir eden devletlerdir. Bu siyasi bir işlemdir, bu konuda devletlerin geniş serbestlikleri vardır. (Croizat, 2011)

1.2. Diplomasi Türleri

Diplomasinin eski ve yeni diplomasi şeklindeki ayrımı Birinci Dünya Savaşı dönemi esas alınarak yapılmaktadır. Eski diplomasi, Birinci Dünya Savaşı bittikten sonra prestijini kaybetmiş ve diplomasi yöntemlerinin değiştirilmesi için Batı'da çalışmalar başlatılmıştır.

Eski diplomasinin en temel niteliklerinden birincisi, Avrupa kıtalar arasında ayrıcalığı olan, en önemli savaş ve barış kararlarının alındığı bir kıta idi. Avrupa büyük güçleri herhangi bir savaşa taraf değil ise o savaş büyük sayılmamaktaydı. İkincisi, Avrupa’da büyük güçlerin dış politikayla ilgili almış oldukları kararları, küçük güçlerin görüş ve çıkarlarının etkilemesi mümkün değildi. Üçüncüsü, küçük güçlerin idareleri, barış içinde yaşamalarında büyük güçler kolektif sorumluluk taşır, küçük devletlerin iç işlerine karışmayı olağan karşılardı. Dördüncüsü, tüm Avrupa’da diplomatlar, birbirine yakın amaç, eğitim ve tecrübeye sahiptiler. Beşincisi, görüşmelerden beklenen sonucun alınabilmesi için görüşmelerin gizli ve sürekli olması gerekmektedir. (Tuncer, 2009, s. 74-75)

Yeni diplomasi görüşünü benimseyenler için diplomasi şu özellikleri taşımalıydı; diplomasi taşıdığı önemden dolayı sadece diplomatlara bırakılamaz, kamuoyu yaşamsal çıkarları söz konusu olduğunda diplomasinin tüm karar aşamalarında halkın görüş, düşünce ve ifadeleri dikkate alınmalıdır. Ulusal çıkarların kamuoyu tarafından korunması, diplomatlar eliyle korunmasından daha güvenilir sonuçlar doğuracaktır. Amerika Birleşik Devletleri başkanı Woodrow Wilson, yeni diplomasi döneminde müzakerelerin kamuoyuna açık bir şekilde yürütüleceğini, sözleşmelerin açık yapılacağını, gelecekte hiçbir uluslararası antlaşmanın gizliliği olmayacağını 1918’de ilan ettiği on dört amaçta dile getirmiştir. Wilson’a göre müzakerelerin kamuoyunun gözü önünde yapılması ve yine müzakere sonuçlarının da halka ilan edilmesi demokrasinin bir gereğidir. Amerikan halkı eski diplomasiye şüpheyle bakıyor ve Avrupa diplomasisini soylu sınıfının hegemonyalarını devam ettirmek için kullandıkları bir araç olarak görüyorlardı.(Tuncer, 2009, s. 78)

1961 tarihli Diplomatik İlişkiler Hakkındaki Viyana Konvansiyonu ile devletler arası ikili ilişkiler, diplomatik temsilcilerin statüleri, haklar ve sorumluluklar tanımı, uluslararası geçerli olan diplomasi kurum ve araçları saptanmış ve kabul edilmiştir. İkili(bilateral) diplomaside diplomatik faaliyetler, Birinci Dünya savaşı öncesinde iki devlet arasında daimî temsilciler vasıtasıyla icra edilmekteydi. İkili ilişkiler gizli temaslarla yürütüldüğünden gizlilik vasfını barındırmaktaydı. 1961 Diplomatik İlişkiler Hakkındaki Viyana Konvansiyonu’nda, protokoller öncelik, bağımsızlıklar, ayrıcalıklar, temsilci ve mensuplarının sınıflandırılması gibi konuların olduğu kurallar belirlendi. Çok taraflı (multilateral) diplomaside ikiden fazla devlet arasındaki ilişkiler söz konusudur. Bu tür diplomaside ilişkiler yüz yüze sözlü olarak

gerçekleştirildiğinden parlamenter diplomasi veya konferans diplomasisi olarak isimlendirilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası bu diplomasi, Birleşmiş Milletler sistemi çerçevesinde büyük bir ilerleme göstermiştir. Küresel ve bölgesel nitelikteki yapılanmaların da etkisiyle çok taraflı diplomasi; konusuna, sürekliliğine, katılanların düzeyine ve çalışma biçimlerine göre çeşitli şekillerde uygulanmaktadır.

1.3. Eski Diplomasi

Eski Mısır, Yunan, Roma, Bizans'ta farklı uygulamalarla dönüşüm gösteren ad hoc diplomasi ile 15. yüzyıl sonrasında İtalyan şehir devletlerinde başlayıp tüm Avrupa'da yayılan sürekli diplomasi eski diplomasi olarak adlandırılmaktadır. Eski diplomasi genel anlamda en belirgin olan özelliği, gizlilik ilkesi esas alınarak yürütülmesidir.

1.3.1. Ad hoc diplomasi

Diplomasinin ilk yöntemi geçici nitelikte ve tek yanlı olarak uygulanan ad hoc diplomasidir. Diplomasinin ilk uygulama şeklinde haberciler belirli bir görev için bir ülkeye giderler ve görevleri bitince geri dönerlerdi. Bu uygulama şeklinde habercilerde aranan özellikler, gür bir ses ve iletecekleri haberleri unutmamaları için kuvvetli bir belleğe sahip olmalarıydı. Elçiler gittikleri ülkede törenle karşılanırdı. Bu törenler ile ilgili kesin kurallar yoktu.

Diplomasi kelimesi yeni olmakla birlikte diplomasi uygulaması ve kurumu eski çağlara dayanır. Vahşi kabileler, aralarında uygulama alanı bulan diplomasiyle savaşı belli bir süre durdurmak, bu süre içerisinde ölümlerini defnetmek ve yaralılarını toplamak için görüşme yaparlardı. Karşı tarafa gönderilecek habercilerin öldürülmemeleri için dokunulmazlık usulünü kabul etmişler ve habercilere kutsal olarak bakmaya başlamışlardı. Günümüzde diplomatların faydalandıkları dokunulmazlık ve ayrıcalıkların ortaya çıkması bu uygulamalardan kaynaklanmaktadır. (Nicolson, 1970, s. 21)

Eski çağlarda kabileler aralarındaki sınır uyuşmazlıkları için sözleşme yapmak, av yapılacak bölgelerin sınırlarını tespit etmek, kabileler arası evlilik gibi meseleleri düzene koymak için yetkilendirdikleri kişileri birbirlerine gönderirlerdi. (Aktaran: Tuncer, 2009, s.175-176) Antik çağda sınırlı bir alanda, geçici bir mahiyette bir dereceye kadar diplomatik ilişkiler mevcuttu. Orta çağın sonuna kadar bir devletten

diğerine savaş ilanı, barış sözleşmesi, belirli bir meselenin görüşülmesi gibi nedenlerle temsilci gönderilmektedir. Gönderilen elçi ve sözcülerin dokunulmazlık ve ayrıcalıkları hakkında kurallar zamanla geleneksel bir mahiyet kazanarak yerleşmeye başlamıştır. Devletler hukukunun en eski kuralları diplomatik ilişkileri düzenleyen kurallardır. Fenike, Mısır, Asur, Hint, Çin, Sümer belgelerinde elçilerin dokunulmazlıkları ve vazifelerinin kutsallığıyla ilgili birçok kanıtlar mevcuttur.(Meray, 1956)

M.Ö.1278 tarihinde Mısır ve Hititler arasında imzalanan Kades Antlaşması, devletler arası hukukun ilk temeli olma niteliğini taşımakla beraber M.Ö. 13.yüzyılda uzun bir dönem barış ve istikrarı sağladığından önemli diplomatik belgelerden sayılır. Hititler ilişkileri açısından komşu devletleri büyük ve küçük devletler ile komşu ülkeler şeklinde gruplandırmışlar, büyük devlet sınıfındaki ülkeler ile kendilerini eşit haklara sahip görmekte ve ancak bu ülkeler ile eşit şartlarda antlaşma yapmaktaydılar. Kades Antlaşması da bu özellikleri taşımaktaydı. (Tuncer, 2009, s. 21)

Eski Yakın Doğu'daki büyük devletler ve vasallar denilen şehir devletleri ile Mısır Devleti arasında, diplomatik ilişkilerin yoğun yaşandığı M.Ö. 14. yüzyıl, Amarna Çağı olarak isimlendirilmiştir. Büyük devletler Mısır, Babil, Asur, Hitit, Hurri-Mitanni, şehir devletleri ise Suriye-Filistin coğrafyasındaki devletlerdi. Akdeniz coğrafyasındaki büyük-küçük siyasi teşekküllerin ortak diplomasi dilleri Akadca idi. Diplomatik yazışmaların merkezinde Mısır yer almakta idi. Mısır ile yapılan yazışmaların yer aldığı 382 kil tablet ortaya çıkarılmıştır. Çivi yazısı ile ve o dönem devletler arası ortak dil olan Akadca ile yazılan bu diplomatik belgeler Amarna Mektupları olarak adlandırılmıştır. Mısır'da III.Amenhotep'un hükümdar olmasıyla başlayan yoğun diplomatik ilişkiler oğlu IV.Amenhotep ile devam etmiştir. Amarna çağı olarak nitelendirilen M.Ö. 14.yüzyıl Mısır'ın eski gücünü kaybetmeye başladığı bir dönemdir. Amarna Mektupları'ndaki yazışmalardan çıkarılan sonuca göre Mısır hükümdarı devletin güç kaybetmeye başladığı bu dönemde diplomasiye ağırlık vererek dış politika yürütmüştür. (Yılmaz & Kılıç, 2020) Mısır Babil devletlerinde hediyeler ve mektuplar elçiler vasıtasıyla ticaret kervanlarıyla götürülür, elçiler döndüklerinde gördüklerini, yaşadıklarını hükümdarlarına şifahi olarak rapor ederlerdi. (Kınal, 1965)

Günümüzde uygulanan ad hoc diplomasi, tarihte uygulanan ad hoc yöntemden farklı özellikler taşımaktadır. 15. yüzyılda Avrupa'da, 18. yüzyılda Osmanlı

Devleti'nde sürekli diplomasiye geçildi. Ad hoc diplomasi uygulaması terk edilmedi, daha sıklıkla kullanılan bir yöntem haline geldi. İletişimdeki hızlı gelişmeler, sınırı geniş ticari ve kültürel alanlarında diplomatik ilişkiler kapsamına girmesiyle teknik konuların önceliği ağırlık kazandı ve uzmanlık gerektiren bu konular özel teknisyenler aracılığıyla ad hoc nitelikli diplomasiyle yürütölmeye başlandı.

Devlet başkanlarının resmî ziyaretleri dışişleri bakanlarının konferanslar için yurt dışına gönderilmeleri ad hoc uygulama kapsamındadır. Ad hoc diplomasi yürütmek için belirli bir süre ve özel bir amaçla oluşturulan delegasyonlar sınıflandırılırsa, birinci olarak diplomatların yerine genellikle bakanların ölkeler arası görüşmeleri yürütmeleri ve toplantılara katılmaları ve bu amaçla ölkelerinde oluşturulan özel kurullara dışişleri bakanlarının başkanlık etmeleri şeklindedir. Bakanlar devletler arasındaki antlaşma görüşmelerini yapmak ve imzalamakla görevlidirler. Bu konularda ön görüşme ve hazırlık çalışmalarını meslekten diplomatlar yaparlar. İkinci olarak farklı alanlardaki sorunları görüşmek ve çözmek için yurt dışına gönderilen üst düzey hükümet yetkililerinin siyasi, ticari ve teknik konuları müzakere etmeleri, tartışmaları, ortak düzenleme için gerekli çalışmaları yapmaları da ad hoc özellik taşıyan diplomatik faaliyetlerdir. (Tuncer, 1984, s. 50-57)

Devlet ve hükümet başkanlarının dışişleri bakanları ve üst düzey devlet yetkililerinin yurt dışına yaptıkları ziyarette dış işleri politikalarının birinci ağızdan ifade edilmesiyle ev sahibi ölkede bu politikalar geçerlilik kazanmakta, orada bulunan meslekten diplomasi temsilcilerine itimadı artırmaktadır.

1.3.2. Sürekli diplomasi

15. yüzyılda İtalya şehir devletleri Venedik, Milano ve Mantua'nın birbirlerine, Papalık'a ve Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu'na mukim elçiler göndermeleriyle sürekli diplomasi yöntemi uygulanmaya başlamıştır. Venedikliler diplomasiyi Bizans'tan öğrenmiş, İtalyan şehir devletlerinde, başta Fransa ve İspanya olmak üzere Avrupa'nın tamamında uygulanacak yeni bir yöntem geliştirmişlerdi. İlk yerleşik elçi Milano Dükü tarafından atanmıştır. İlk defa gönderilen bu sürekli elçilere, büyükelçi yerine mukim hatipler denilmiştir.

Kilisenin devletler üzerindeki müdahalesinin artması, Kutsal Roma İmparatorluğu'nun otoritesinin zayıflaması ve İtalyan şehir devletlerinin coğrafi konumlarının da etkisiyle siyasi ve sosyal değişimler yaşanmaya başlamıştı. Oluşan

bu koşullarda kilise ve imparatorluk baskısından uzak egemen devlet anlayışı ortaya çıkmıştı. Hiçbir şehir devletinin diğereine üstünlük sağlayamadığı çok merkezli bir sistem meydana gelmişti. (İskit, 2007, s. 75) Özellikle Venedik ve Ceneviz'in Osmanlı ve Kuzey Afrika ülkeleriyle artan ticari ilişkilerinin etkisiyle ticari çıkarlarını sürekli koruma ve geliştirme ihtiyacı hissetmeleri, sürekli diplomasiye geçişlerinde temel nedenlerden sayılabilir. (Tuncer, 2009, s. 37)

İtalyan şehir devletlerinden hiçbirisi tek başına güvenliğini sağlayacak yeterlilikte olmadığından her zaman dikkatli olarak gelişmeleri takip ederek güvenlik endişelerini giderebileceklerini düşündüklerinden diplomatik ilişkiler yoğunluk kazanmıştı. Birbirinden haberdar olmak, bilgi toplamak amacıyla sürekli temsilci gönderme yolunu tercih etmişlerdi. Çıkarlarını korumak için ittifaklar yapmışlar ve antlaşma müzakerelerinde bulunmuşlardır. İtalyan şehir devletlerinin aralarındaki mesafenin yakın olması, aynı dili konuşmaları, aynı tarihî geçmişe sahip olmaları diplomatik ilişkileri kolaylaştıran ve diplomasiyi sistematik hale dönüştüren faktörlerdi.

15.yüzyılda diplomaside köklü değişimler yaşanmaya başlamış, diplomatik temsilin yalnızca bağımsız devletler arasında olabileceği düşüncesi yerleşmişti. Önceleri ise ticari topluluklar arasında veya ülke içi çeşitli bölgeler arasında diplomatik temsilci olabilmekteydi. Mukim elçi uygulaması egemen şehir devletleri arasında başlamış ve zamanla tüm Avrupa'da uygulanmıştı.

Mukim büyükelçilerin tek ve tam yetkili sıfatıyla temsilcilik statüsü kazanmaları 16. yüzyılda gerçekleşmişti. Nuncius'lar ise aynı adla papanın temsilcisi olarak devam etmiştir. Bu dönem şehir devletlerine gönderilen mukim elçiler genelde seçkin sınıftandı.

İtalyan şehir devletleri, diplomatik temsilciliğe, etkileri uzun sürecek bir görev olarak değil anlık gelişen amaçları gerçekleştirmek için bir araç olarak baktıklarından yalan, hile ve aldatmak üzerinde diplomasi yürütmüşlerdi. İtalyan şehir devletlerinden Venediklilerin ise haber mektup uygulaması günümüze kadar devam etmiştir. İtalyan şehir devletlerinde yerleşik büyükelçiler ayrıntılı olarak yazdıkları raporları ülkelere gönderirlerdi. Şehir devletlerinin kendilerini sürekli güvensiz hissetmeleri, elçilerin kendi ülkelerine yabancılaşmamaları, hükümetlerin istikrarsızlığı nedenleriyle sürekli ve ayrıntılı bilgi edinme ihtiyacından bu uygulamayı başlatmışlardı. 15. yüzyıl sonlarında İtalyan şehir devletlerinden Floransa'nın çeşitli ülkelere elçi olarak

gönderdiği Machiavelli, İtalyan şehir devletlerinin diğer büyük Avrupa devletlerine karşı mağlup olmamaları için birlik olmaları gerektiği fikrini savundu. Bir hükümdarın ülkesinin bağımsızlığı, güvenliği ve birliği için yapacağı her işin meşru olduğunu savunmuştu. Aldatma, hile ve ikiyüzlülüğün o dönem diplomasisinin temel nitelikleri olduğunu belirtmişti. (Tuncer, 2009, s. 39) Roma ve Venedik'e ilk mukim büyükelçiyi İspanya Kralı Ferdinand göndermiştir. Fransa'da devletlerle uzun süreli ittifaklar yapmak yerine devletlere hükmetme isteği olduğundan sürekli diplomasiyi İtalyan şehir devletlerinden geç olarak uygulamaya başlamıştır.

15.yüzyılda diplomatik ilişkilerde önemli bir özellik de protokol kurallarına çok dikkat edilmesi idi. Elçilerin karşılanması, hükümdarla görüşmesi, güven mektubunun sunulma şekli gibi konuların bütünü kurallara bağlanmıştı. Bir diğer özellik önde gelme sorunu idi. Papa II. Julius önde gelme protokol listesi hazırlamıştı. Ancak sonraki yıllarda devletlerin zayıflaması ve hiçbir devletin bir başka devleti protokolda kendinden üstün olarak kabul etmemesi problem olmuştu. Hükümdarlar temsilcilerine gösterilecek saygının kendisine gösterilmiş saygı olduğu düşüncesiyle, önde gelme sorunu her alanda, antlaşmaların imzalanmasında bile ortaya çıkıyordu. İlk sürekli diplomatik temsilcilerden, gönderildikleri devletlerde hediye kabul etmemeleri, kişisel çıkar gözetmemeleri beklenirdi. Bu dönemde elçilik, güç koşullarından dolayı itibar edilen bir meslek değildi. Bundan dolayı mukim elçilik görevinin kabulü zorunlu hale getirilmişti, kabul etmeyenlere para cezası uygulanırdı. Diplomatik temsilcilerin dokunulmazlıkları tanınmış olsa da kapsamlı bir düzenleme yapılmamış olduğundan elçilerin can ve mal güvenliği tehdit altındaydı.

17. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar Fransa, İtalyan şehir devletlerinin geliştirdiği diplomasi geleneğini benimsemişti. Ayrıntılı merasimler tertip etmek, müzakereleri gizlilik esasına göre düzenlemek, diplomasi için profesyonelleşmesi için düzenlemeler yapmak şeklinde özetlenen özellikler de Fransa'nın diplomasi geleneğine katkılarıydı. Bununla birlikte Fransa'nın geliştirmiş olduğu diplomasi sisteminin müzakerelerde gizlilik ilkesinde aşırılığa kaçılması, yerellik, diplomatların işlerini çok yavaş yürütmeleri şeklinde negatif yönlerinin de olduğu tespiti yapılmıştır. Localitis yani yerellik, diplomatların gönderildikleri ülkenin vatandaşı gibi hareket etmeleri, kendi devletlerinden ziyade gönderildikleri ülkenin çıkarlarını savunmaya başlamaları, misyonunu unutarak yerel kültür içerisine girmesi diplomaside önemli bir sendrom olarak saptanmıştır. Çözüm olarak diplomatların görev sürelerinin dört yılla

sınırlı olması biçiminde bir uygulamaya gidilmiştir. Benzer şekilde antilocalitis'in de diplomaside bir sorun olduğunun tespiti yapılmıştır. Sürekli temsilcinin gönderildiği ülkede düşmanca tavır sergilememesi, sadece olumsuz bilgi aktarmamasının ilişkiler açısından oldukça önemli olduğu vurgulanmıştır. Bu tarz davranışlar sergilendiğinde ilişkilerin zayıflayacağı ve gönderen devletin dış politika hedefiyle çelişen bir tutum sergilenmiş olacağı belirtilmiştir. (Ruey T. , 2017)

15. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar olan dönemlerde uygulanan sürekli diplomaside önemli bir nitelik gizlilikti. Diplomasinin yürütülmesi ve sonuçlandırılmasına kadar olan tüm süreçlerde gizlilik esası hâkimdi. Eski Yunan şehir devletlerindeki uygulamanın zıddı olarak gizlilik esasının hükmettiği diplomaside önemli kararlar kamuoyuna danışılmaksızın alınmaktaydı. Wilson'un demokratik toplumlarda diplomasinin halka açık yürütülmesi, halkın diplomaside görüşülecek konulardan haberdar olması gerektiği şeklindeki ifadelerine ve diplomasinin gizliliği ilkesine yaptığı eleştirilerine karşılık Nicolson şu tespitleri yapar: Demokratik ülkelerde uzman devlet memuru olan diplomat seçilmiş olan hükümetin emrindedir. Memurlar deneyimlerini iktidarın emrine verirler, yeri geldiği zaman tavsiyelerde ve itirazda bulunabilirler. İtirazı ve tavsiyesi egemen halkın seçtiği dışişleri bakanı tarafından kabul edilmez ise devlet memuru olarak görevi, itiraz etmeden emri yerine getirmektir. Devlet memurları ile hükümet arasında örtülü bir antlaşma vardır, buna göre, anayasaya uygun hareket ettiği sürece, memurlar hükümetin emirlerine bağlı kalacaklar, buna karşılık seçilmiş hükümette parti ayrımı gözetmeden tüm memurlara güvenle yaklaşacaktır. Dolayısıyla diplomatın emrine tâbi olduğu bakan ve kabine, temsili meclisin üyeleridir, onlarda egemen olan halkın iradesiyle iş başına gelmişlerdir. (Nicolson, 1970, s. 84)

1.4. Diplomasinin Tarihsel Gelişimi

İnsanlar arasında diplomasi uygulamasının neden ve nasıl ortaya çıktığı konusu, üzerinde durulması gereken ilk aşamadır. İnsan topluluklarının, düzenli ilişkiler kurarak diplomatik hizmet sistemini kademeli olarak ilerletmeleri de onu takip eden ikinci aşamadır. Yine müzakere sanatı, müzakere kurallarının oluşumu ve uygulanması da ayrı bir aşama olarak diplomasinin gelişim zincirini takip etmektedir. Toplumların içerisinde buldukları şartlara, gelişimlerine bağlı olarak diplomatik ilişkilerinde farklı özellikler kazanarak geliştiği görülmektedir. Örneğin haberci tipi

diplomat kavramı, diplomasi de sadece yüksek bir sesin ve güzel konuşma yeteneğinin yeterli olmadığına başka şeylerinde gerekli olduğunun bilinmesiyle değişime uğramış ve diğer safhaya geçilmiştir. Hatip tipi diplomat kavramı, diplomatik ilişkilerde karşı tarafa sadece yetenekli hatipler göndermekle işlerin yoluna girmediği, karşı tarafın dış politikaları hakkında tahminlerde bulunabilmek için diğer ülke şartlarını gözlemleyecek, rapor edecek gözlemci tipi diplomatın varlığı gerekli hale gelmiştir. Bir insan grubuyla yabancı bir insan grubu arasındaki ilişkilerin, düzenli bir şekilde yönetilmesi ile başlayan diplomasi, 18. yüzyıl sonunda, uluslararası ilişkilerin yürütülme süreci anlamında kullanılmasına kadar gelişme grafiği, hukuk ve ticaret etkenleri ile dikey yönlü ilerlemiştir.

1.4.1. Eski Yunan'da diplomasi

Avrupa medeniyetinin beşiği kabul edilen Eski Yunan'da, arazi şartlarının zorluğundan, bağımsızlığını koruyabilen ve polis ismi verilen binden fazla şehir devleti vardı. Genelde deniz yoluyla, ticaret amaçlı aralarında iletişim kuran bu şehir devletleri diplomasi için elverişli bir zemin oluşturmuştu. Eski Yunan'da diplomasi etik kuralları yoktu. Elçilerin halkı ve hükümeti aldatmaları normal karşılanırdı. Eski Yunan'da diplomasi önemli bir özelliği açıklık ve şeffaflıktı. Doğrudan diplomasi olduğu için elçiler başka bir devlete gönderilmeden önce şehir devletinin dış politika misyonuyla ilgili politikaları, halkın önünde açıkça tartışılır, karşı tarafa iletecekleri mesajlar açıkça belirlenirdi.

Eski Yunan'da hitabet önemliydi. Başka bir şehir devletine gönderilecek habercinin gür sesli, güçlü bir belleğe ve güzel konuşma yeteneğine sahip bir hatip olmasına dikkat edilirdi. Elçiler gittikleri şehir devletlerinin temsilciler meclisi önünde konuşma yaparlardı, eğer bu konuşmayla karşı tarafı ikna edip başarı sağlayamazlarsa döndüklerinde muhakeme olunurlardı. (İskit, 2007, s. 62)

Eski Yunan şehir devletlerinde diplomatik temsilcilerin dokunulmazlığı vardı. İstisnaları olsa da ilişkilerde bu ilkeye dikkat edilirdi. Atina şehir devleti ile savaş halinde olan diğer bir şehir devletine gönderilen bir grup diplomatik temsilci, gönderilen şehir devleti tarafından üç yıl tutuklu kalmışlardı. Buna misilleme niteliğinde Atina'da bir başka diplomatik temsilci grubu tutuklanmış ve yargılanmadan idam edilmişlerdi. (Aktaran: Tuncer, 2009:186) Bununla birlikte zaman zaman ihlal edilse de elçilerin diplomatik dokunulmazlıkları vardı. Üç çeşit

temsilci vardı. Günümüzdeki konsolosluk temsilcisine benzer nitelikteki Proxenos'lar kendi şehir devletinin değil ikamet ettiği şehir devletinin vatandaşıydı. Asıl meslekleri ticaret olmakla beraber kendi devletleri adına resmî olmayan aracılık görevi yaparlardı. Presbys'ler ücretsiz olarak geçici görevlere giden büyük hatiplerdi. Keryx'ler de dokunulmazlıkları olan geçici nitelikte görevler üstlenen genel amaçlı elçilerdi.

Proxenos'lar vekil sıfatıyla diplomatik temsilcisi olduğu şehir devletinin dostluk ve ittifak kurmak ve geliştirmek için kendi ülkesinde sahip olduğu tüm nüfuzunu kullanırdı. Proxenos'lara savaş zamanları da dâhil olmak üzere serbest ve güvenli seyahat yapabilmeleri için dokunulmazlıklar verilirdi. Eski Yunan'da Proxenos'luk prestijli bir meslek olmakla beraber kalıtsaldı. Presbus'lar gönderen şehir devletinin önde gelen temsilcisi olarak kabul eden devletin vatandaşlarına ve senatosuna hitap ederek ülkelerinin beklentileri hakkında onları ikna etmeye çalışırlardı. Ücretsiz, geçici görevlere giden hatiplerdi. Yirmi otuz kişilik heyetle giderlerdi. Keryx'ler genel amaçlı haberciler olarak görev yaparlardı. Konsey, halk meclisi, mahkemelerin toplantılarını ilan etmek, kişileri bu toplantılara davet etmek, ultiatom ve savaş bildirimleri yayınlamak, törenlerde protokol usullerini uygulamakla görevli, savaş zamanlarında da dokunulmazlıkları olan diplomatlardı.(Kurbalija, 2021)

Eski Yunan şehir devletlerinde görülen diplomasi alanındaki bir farklı uygulamada Amphictyonic Konseylerdi. Bu konseyler, şehir devletlerinin ortak problemleri tartışıp çözmek amacıyla toplandıkları konferanslardı. Bu konseyler, Yunan şehir devletlerinin rekabetçi hırslarını, dar kabile çıkarları anlayışını bir kenara bırakıp ortak ulusal çıkarlar için müzakereler yapmaları olgusuna dayanmaktaydı.(Nicolson, 1970, s. 43) Konseye üye şehir devletleri kendilerine bir kısım diplomatik ayrıcalıklar tanımışlardı. Konsey üyesi şehir devletleri ne barış zamanında ne de savaş durumlarında şehirleri yıkmama, su yollarını kesmeme şeklinde ortak karar almışlar, sadakatsizlik gösterenlere müeyyideler uygulamışlardı.

Eski Yunan'da Olimpiyat Oyunları sırasında şehir devletleri diplomatik temsilcileri Olimpiya'da toplanırlardı. Şenlikler sırasında ve diğer toplu etkinliklerde ateşkes ilan edilirdi. Bu etkinliklerdeki ortak barış fikrinin diplomatik temsille sağlanması fikrinin Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler Şartı'na öncülük ettiği ileri sürülmüştür.

Yunan şehir devletleri birbirlerine elçi gönderecekleri zaman bunun nasıl bir anlam taşıyacağını hesaba katarlardı. Sparta kralı Arkidamus'un Sparta Konferansı'nda Atina'ya elçi gönderme hususunda yaptığı değerlendirmede; Atina'ya bir elçi gönderdiklerinde bunun bir savaş anlamı taşımaması gerektiği ve yine bundan Atina'nın tüm isteklerine boyun eğdikleri şeklinde bir değerlendirmeye de meydan verilmemesi gerektiğini, tüm ulusun hayat ve servetlerini tehlikeye sokacak kararları aniden alamayacaklarını, uzun tartışmalarla alacakları kararların hem zaman kazandırarak mükemmel hazırlıklar yapmalarına hem de silahlanmada ne kadar güçlü olduklarını karşı taraf temsilcilerinin anlamalarının barış ortamı tesis edeceğine vurgu yapmıştı. Potidea sıkıntılı süreçlerinde Atina'nın hukuki bakımdan Sparta'nın beklentilerini tam karşılamayı teklif ettiklerini hatırdan çıkarmamaları gerektiğini, Atinalıların hakeme başvurma usulünü teklif etmeye hazır bir devlet haline gelmişlerken onlara düşmanca tavırlar sergilemenin hukuk dışı olacağı tespitlerinde bulunmuştu. Nicolson burada hakeme başvurma ile ilgili yaptığı değerlendirmede, Yunan şehir devletleri aralarında kıskançlık ve şiddetli rekabete rağmen bir şehir devleti olan Sparta kralının hakeme başvuru şeklinde bir yaklaşımının Yunanlıların dar çıkarlar çekişmesinden kurtulup ulusal çıkarlar anlayışı seviyesine ulaşmış olduklarını belirtmiştir. (Nicolson, 1970, s. 43)

1.4.2. Roma'da diplomasi

Roma'da diplomasi cumhuriyet ve imparatorluk dönemlerinde farklılık göstermiştir. Cumhuriyet döneminde elçilerin seçilmesi, atanması ve yabancı temsilcilerin kabulü Senato tarafından yapılırdı. İmparatorluk döneminde tüm bu yetkiler imparator tarafından kullanılırdı. Roma'nın diplomasiye katkısı hukuk alanında olmuştur. Antlaşmalarla ilgili kurallar, özellikle karşılıklı yükümlülüklerle atfedilen kutsallık, antlaşmaların temel ilkelerinden birisini oluşturmuştu.

Roma'da uygulanan hukuk iç içe daireler şeklinde sınıflandırılırsa en içteki daire *Ius civile* kendi vatandaşları arasında tatbik edilen hukuk, bir üst daire *Ius gentium* kendi vatandaşlarıyla yabancılar arasında uygulanan hukuk, en dış dairede ise *Ius naturale* bütün insanlara karşı uygulanan hukuk şeklinde bir sınıflandırma mevcuttu. Her türlü şartlar altında bütün insanlara karşı uygulanacak olan bir hak fikrini taşıyorlardı. Buna bağlı olarak taahhütlere büyük önem veriliyordu, antlaşmalar yorumlanırken sadece kelimelere uygunluğu değil adalet ve akla da uygunluğunu da benimsemişlerdi. (Nicolson, 1970, s. 27)

Ius gentium teriminin uluslararası hukuk anlamında da kullanıldığı ifade edilmiştir. Livy *Ius gentium* 'u diplomatik temsilcilerin yaptıkları antlaşmalar, savaş ilanı ve barış ilanı gibi uygulamaları kapsadığını belirtmiştir. İhanet eden Tarquin diplomatik temsilcilerinin *Ius gentium* ile cezadan kurtulduklarını örnek olay olarak göstermektedir. Roma, diplomatik temsilcileri korumak için devletler arası meşruiyeti olan prensipleri uygulamış ve devletlere savaş ve barış ilanının belirli formalitelerle yapılması gerektiğini empoze etmiştir. Roma'nın savaşlarda aşırılığa kaçması ve ciddi hak ihlallerine rağmen *Ius gentium* ifadesi geçerliliğini yitirmemiştir. Roma döneminde tam anlamıyla devletler arası hukuk sistemine rastlamak olanağının olmadığı ancak bu sistemin dış hatlarına ulaşıldığı ve evrensel nitelikli diplomasi kurallarının habercisi olduğu belirtilmiştir. (Sherman, 2018, s. 381-387)

Roma'nın dışişleri bakanlıklarındaki antlaşmalar şubesine benzeyen Fetialler Koleji isminde bir kurumu vardı. Roma'da savaş ilanı ve barış antlaşmasının ilanı belirli kurallara göre yapılırdı. Savaş ilanı kuralı, düşman sınırına kadar gidilir, düşmana mızrak atılırdı. Barış antlaşmasının metni hudutta karşı taraf elçilerine yüksek sesle okunarak ileride antlaşma hükümlerini bozmak için faaliyet yürütecekler kınanırdı. Savaş ve barışla ilgili bu kuralları uygulamak, protokol problemleriyle ilgilenmek, antlaşma metinlerini korumak Fetialler Koleji'nin görevleriydi. Romalılar ülkelerine gelen elçi heyetlerine haklar ve ayrıcalıklar tanırlardı. Yabancı bir elçi ülkede yasaları ihlal ederek suç işlese, korumalar eşliğinde kendi ülkesine gönderilir ve işlediği suçla ilgili ceza alması beklenirdi. Yabancı temsilcilerin uyuşmazlıklarında da yetkili merci Fetialler Koleji idi. (Tuncer, 2009, s. 29)

Romalıların diplomaside açıkgozlülük ve hile yerine kanunlarla sistemli bir hale gelmiş diplomasiyi benimsemelerinin nedeni, kanunsuzluktan nefret etmeleri şeklinde açıklanabilir. Romalılar hukukla beraber diplomatik temsile de kiliseler arası ve evrensel bir boyut kazandırmıştır. (Nicolson H. , 1970, s. 46) Nuntii adı verilen Romalı elçiler, şövalyeler ve senatörler arasından seçilerek Senato tarafından atamaları yapılırdı. Elçiler kısa süreliğine görevlendirilir ve tam yetki verilmezdi. Yetkili oldukları konuları aştıklarında vatana ihanet suçuyla ceza görürlerdi. Yürüttükleri faaliyetlerle ilgili senatoya rapor verme zorunlulukları vardı. Senato yabancı elçi heyetlerini tanımayı ve onları dinlemeyi reddedebilirdi. Elçiler tanınmaz ise dokunulmazlıkları kaldırılır, casus sayılarak kınanır, ülkelerine gönderilirlerdi.

Roma'nın gücü arttığında elçilere, haysiyet kırıcı, olumsuz muamelelerde bulunulmuştu.

Romalıların hakemlik mahkemeleri şeklinde bir yapılanmaya gitmeleri de diplomaside önemli bir gelişme niteliğinde idi. Mahkemede antlaşmanın her iki tarafını temsil eden hâkimler ve birde tarafsız olarak mahkeme başkanı bulunurdu. (Tuncer, 2009, s. 31) Helenistik Dönem'de Roma, Doğu Akdeniz'de gücünü hissettirmeye başlayınca tahkim konusunda da etkin bir rol oynamaya başlamıştı. M.Ö. 4. yüzyılda ortak barış fikrinin ülkeler arasında kabul edilir duruma gelmesi ve uyuşmazlıkların diplomatik yollarla çözülmek istenmesi uluslararası tahkime artan ilginin temel faktörü idi. Roma üçüncü taraf diplomasi kurumu olarak hakemliğe çok istekli olmamasına rağmen anlaşmazlıklara müdahil olabilmekte idi.

Helen şehir devletleri, aralarındaki sorunlara çözüm bulamayınca Roma'dan bu konuda destek beklerlerdi. Senatus uyuşmazlıkları Roma'da dinler, konuyu ayrıntılı incelemek için hukukçuları gönderir, konuyu tespit ettikten sonra karar vermesi için tarafsız bir başka şehir devletini hakem olarak atardı. Roma, Helenlerde yaygın bir uygulama olduğu gözlenen uluslararası tahkim uygulamasından etkilenmiş ve konumunu desteklediği sürece üçüncü taraf diplomasi kurumu olarak hakemlik konusuna duyarsız kalmamıştır.

Helenler sonradan meydana gelebilecek anlaşmazlık durumlarına çözüm olabilmesi amacıyla antlaşma metinlerinde tahkime yer vermişlerdi. Tahkim için davet veya başvuru durumunda, tarafların prensip anlaşmasıyla ön protokol belgesi hazırlamaları gerekmekteydi. Her iki şehir devleti tahkimin vereceği kararı kabul edeceklerine dair yeminli ifade verirlerdi. Tahkim için davet edilecek üçüncü şehir devletinde aranacak nitelikler; iyi niyet, tarafsızlık ve güvenilirlikti. Hakemlik tercihinde coğrafi yakınlık, iyi ilişkiler, şehir devletinin itibarı belirleyici olurdu. Hakemlik konusunda itibarını artıran Rhodos, diplomatik sicili ile şehir devletleri arasında başarılı idi. (Karahana, 2019)

1.4.3. Bizans'ta diplomasi

Roma'nın diplomaside yetersizliğine rağmen Bizans'ta diplomasi önem kazandı. Roma güçlü olduğu dönemlerde diplomatik ilişkiler geliştirme ihtiyacı hissetmiyordu. Roma, imparatorluğunun son dönemlerinde, şartların zorlamasıyla diplomatik ilişkiler geliştirme zorunluluğu hissetmişti. Bizans ise Roma'nın mirasına

sahip olmasına rağmen Roma kadar güçlü bir konuma ulaşamadığından diplomasi ön planda yer alıyor, kılıç yerine diplomasi tercih ediliyordu. Bizans diplomasisinde Eski Yunan diplomasisinden farklı olarak gönderdikleri elçilerinin bilgi toplaması ve ayrıntılı rapor hazırlaması önemliydi. Bu farklılık, Bizans'ın izlediği dış politikanın niteliğinden kaynaklanmakta idi.

Bizans İmparatorluğu diplomasiyi üç amaç hedefleyerek yürütmüştür: Birincisi, barbar olarak tanımladığı komşu ülkeleri birbirleriyle uğraştırarak zayıflatmak; ikincisi, sınırlarında bulunan kabilelere yardımlarda bulunmak ve gururlarını okşamak suretinde onları satın almak ve emellerinde kullanmak, üçüncüsü de puta tapanları Hristiyanlaştırmaktı. Bizans diplomaside bu amaçları takip ettiğinden, gönderdiği elçilerin bilgi toplamasına çok önem verilirdi. Bu şekilde uygulanan dış politika da hatip diplomat tipinin değişmesini ve gözlemci diplomat tipine geçilmesini gerektirmişti. (Nicolson, 1970, s. 29)

Bizans'ta protokole çok önem verilirdi. Yabancı ülkelere gidecek elçilere eğitim verilir, göreve gittiklerinde kendilerine yazılı talimat verilerek ilişkilerde usullere, nezaket kurallarına titizlik göstermeleri istenirdi. Buldukları ülkeleri eleştirmemeleri konusunda ikaz edilirdi, ilişkilerin gelişmesi açısından o ülkeleri övmeleri istenirdi. (Tuncer, 2009, s. 33) Diplomasi ilk defa Bizans'ta bir meslek olarak kabul edilerek diplomatlar yetiştirildi. Bunlarda temsilci sıfatıyla dışarıya gönderildiler. (Versan, 2012) Bizans döneminde diplomaside kurnazlık ön plana çıkmıştı. İlişkilerde rüşvet normal karşılanırdı. Diplomasi Avrupa'daki kötü ününü bu dönemden almıştır. O dönemde elçiler kendilerini namuslu casus sayarlardı, kişisel ahlakı amme ahlakından başka türlü düşünürler, devlet menfaati için yalanı normal karşılardı. Bizans sisteminde diplomasi, devletlerin hırslarını ve aşırılıklarını teşvik edici bir uygulama niteliği göstermeye başladı. Kurnazlık aklın önüne geçmiş, aldatmanın hüner olduğu anlayışı ahlak ilkelerinin yerini almıştı. Bizans döneminde diplomasiye etki eden bu özellikler, İtalyan şehir devletlerine geçmiş, oradan da tüm Avrupa'ya yayılmıştı.

Diplomasi Avrupa'da birbirine paralel çizgiler üstünde gelişme göstermiştir. Roma hukukuna uluslararası kabul gören bir nitelik kazandırmak için diplomasi yürüten Roma, devlet çıkarları için hile ve aldatmanın yeri geldiği zaman meşru olduğu şeklindeki geleneksel anlayış sahibi Bizans, papalığın kilise eksenli diplomasi anlayışı ve de imparatorluklardan arda kalan bir düşünce geleneği olarak diplomasi

devletlerin kuvvet siyasetlerinin aracı olarak düşünülmesi vardı. (Nicolson, Diplomasi, 1970, s. 54)

Genel hatlarıyla bu üç dönem özetlendiğinde Eski Yunan'da sesi gür, belleği güçlü haberci elçiler ile basit ilişkilerin yürütülmesinde yeterli görülen diplomatik faaliyet, şehir devletleri arasındaki ticaret ve politika ilişkilerinin gelişmesiyle yetersiz kalmaya başladı. Yunan şehir devletleri elçi olarak tartışma yeteneği olan iyi hatiplerini elçilik faaliyetlerinde kullanmaya başladı. Hatip diplomat olan bu elçilerden, gittikleri ülkelerde uzun ve mantıklı konuşmalar yaparak karşı tarafı kendi politikaları açısından ikna etmeleri beklenirdi. Diplomatik faaliyetin açıklığı temel özellikti. Diplomaside hatip diplomat aşamasına, mahkeme veya hakeme başvurma aşaması da denilmektedir. Romalılar diplomasiyi Yunanlılardan miras olarak aldılar ancak Yunanlılar kadar diplomasiye katkıları olmadı. Roma'da komşu devletlerle problem olması durumunda, problemi askerî yetkililerle süratle yerinde çözüme yoluna gidildiğinden diplomasiye gereksinim duyulmazdı. Roma savaş hukukunda titizdi. Diplomaside hukuk alanında katkıları olmuştu. Bizans döneminde ise elçilerden beklenen faaliyet, gittikleri ülkede bilgi toplamaları bu bilgileri rapor etmeleriydi. Bu yeni elçi tipide gözlemci elçi olarak vasıflandırıldı. Ad hoc diplomasi döneminde bir kısım ortak yönler de bulunmaktaydı. Diplomatik ayrıcalık ve dokunulmazlıklar ilkçağlardan beri geçerliliği olan ilkelerdi. Elçilerin dokunulmazlığının kutsallığı tüm uluslarca kabul edilmekteydi.

1.4.4. Abbasiler Dönemi diplomasi

Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra dünyadaki en önemli gelişme Ortadoğu'da doğan İslamiyet'in yayılmasıydı. (İskit, 2007, s. 69) Özellikle Abbasiler döneminde diplomatik faaliyetlerle Doğu ve Batı'daki devletler arası ilişkiler hızla gelişmiştir. Diplomasi Araplar'da İslamiyet öncesinde ad hoc nitelikte teamüllerle sürdürülen bir gelenektir. Hazreti Peygamber'in soy olarak bağlı olduğu Kureyş kabilesi, ticari münasebetler için ve kabileler arasında savaş hali durumlarında birbirlerine elçi gönderirlerdi. Hükümdarlara ve kabile reislerine değerli hediyelerle gönderilen elçilerin dokunulmazlıkları vardı. İslamiyet'ten sonra hicretin altıncı senesinde Hazreti Peygamber, elçileriyle Habeş meliki Necaşi, Bizans imparatoru Herakleios, Sasani imparatoru Hüsrev Perviz, Mısır hükümdarı Mukavkıs, Belka valisi Haris ve Yemame hâkimi Hevze b. Ali el-Hanefi'ye İslam'a davet mektupları gönderdi. Medine'ye de başka ülkelerden elçiler sık sık gelirdi.

Abbasiler döneminde (750-1258) ülke sınırları geniş bir coğrafyaya yayılmıştı. Dış ilişkilerin yoğun ve hızlı geliştiği bir dönem olduğundan diplomasi önem kazanmıştı. Diplomasi sadece uyuşmazlık ve savaş durumlarının çözümü için değil ilmî eserlerin tercüme edilmesi, el yazması eserlerin ülkeye getirilmesi şeklinde de yapılmaktaydı. Karşılıklı bilgi değişimi devletler arası ilişkileri olumlu etkileyen önemli bir husustu. Antik dünyanın hemen hemen bütün eserleri Arapçaya tercüme edildi. Grek, Hint, İran, Mezopotamya'nın kültürel mirasları Arapça olarak sonraki nesillere aktarıldı. Endülüs yoluyla bu miras Avrupa'ya taşındı. Avrupa Rönesans ve Reform hareketlerinin alt yapısında rolü oldu.(Kan, 2010)Abbasi Devleti Mansur döneminde (754-775) Bizans İmparatorlarına elçilerle müracaat edip matematiğe ait el yazmaları göndermelerini istemişti. IX. asırda Yunancadan Arapça ve Süryaniceye tercüme yapan Hıristiyan Arap Huneyn ibni İshak, Bizans'ta iki sene kaldı, Yunan dilini ve edebiyatını öğrendi, Abbasi Devleti'ne el yazmaları getirdi. (Barthold, 1984, s. 15) Bu dönemde elçilerin karşılıklı gidip gelmeleri ticari ve kültürel ilişkileri de artırmıştı. El yazması eserlerin değişimi gerçekleştirildi. Devlet başkanı Me'mun da Bizans'a klasik eserleri tercüme etmesi için bir heyet göndermişti. (İpşirli, 1995)

Abbasiler ile Bizans arasında savaş esirlerinin değişimi, barış görüşmeleri, fidye ödenmesi gibi konularda yoğun diplomatik faaliyetler yürütülmüştü. Elçilik heyetlerinin gidip gelmeleri birbirlerini tanımalarına, sonraki yıllarda yapılacak temaslara örnek oluşturdu. Franklar'ın kralı Charlemagnede Abbasi başkentine çok kere elçilik heyetleri gönderdi. Elçiler İslam başkentinde iken savaş başlar ise elçiler hakarete uğrar ve hapsedilirdi. (İpşirli, 1995)

Ad hoc diplomasi uygulaması bakımından Doğu ile Batı arasında önemli bir farklılık olarak Doğu'da diplomatik temaslar sırasında pasaporta benzer nitelikte önemli bir araç olarak kullanılan *eman* güvencesi vardı. Kavram olarak *eman* İslam ülkesine girmek veya ordusuna teslim olmak isteyen yabancı ülke vatandaşlarına can ve malları için verilen güvencedir. Resmî ve gayriresmî olarak kullanılan aman, sahibine İslam ülkelerine girme imkânı tanır, idari makamlarca koruma sağlardı. Karşılıklılık esasına dayanırdı. (İskit, 2007, s. 70) Can ve mal emniyeti, korkusuzluk, müsaade ve af anlamlarını da içeren eman, İslam hukukunda düşmana emniyette olduğuna dair verilen bir garantiydi. (Çiftçi, 2022) Yine hukukta mülkilik prensibi, devletin sınırları içerisinde kanunun geçerli olması, şahsılık prensibinde ise kanunun kişiyi her gittiği devlette takip etmesi olarak tanımlanır. Bunlardan biri esas alınarak

katı olarak tatbik edilecek bir uygulamanın sakıncalar doğuracağı belirtilmiştir. Genel yaklaşım, mülkiliğin asıl, şahsiliğin istisna oluşturacağı şeklinde ise de aile hukukunda çoğunlukla kanun ihtilafı sistemlerinde şahsilik asıldır. Gayrimüslim haklarının teminat altına alınmasında mülklik prensibi esastır. Emanla İslam Devleti'nde koruma altına giren gayrimüslim, temel hakları teminat altına alınmıştır. Can güvenliği, mal güvenliği sağlanmıştır. Ancak devletle zimmet antlaşması olmayan gayrimüslimler devlet sınırları dışında aynı hakları kullanamazlar.

Eman, Osmanlı Devleti'nde de farklı millet ve devletler ile olan diplomatik temaslarda yaygın kullanımı olan önemli bir araçtı. Yükselme dönemindeki eman uygulamasıyla gerileme döneminde uygulanan eman farklılık göstermekteydi. Çünkü eman, diplomaside bir ülkenin gücüyle doğru orantılı olarak kullanılan bir vasıtaydı. Eman, Avrupa devletlerinin Osmanlı ülkesindeki diplomatik temsilcileri ve tüccarlarının yürüttükleri faaliyet ve statülerini belirleyen bir uygulamaydı. İstanbul'un fethinden sonra eman statüsü içinde Osmanlı Devleti tek taraflı olarak ahitname vererek Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti nezdinde elçilik ve konsolosluk açmalarına müsaade etmiştir. Bütün ahitnamelerin başında Osmanlı Devleti'ne sadakat koşulu aranır ve dostane ilişkiler beklenirdi. Emanın konusu, kendisine eman verilen devlet vatandaşlarının can ve mal güvenliklerinin sağlanmasıdır. (İpşirli, 1995)

Milletler arası anlaşmazlıkların diplomasiyle çözümü için başvurulan bir yöntem olarak tahkim de İslam hukuku uygulamasında, elverişli bir konuda, yetkililerin, iç ve dış hukuk münasebetlerinde kamu namına tahkim sözleşmesinde taraf olarak bulunabilecekleri şeklinde ifade edilmiştir. (Ak, 2018) Doğudaki diplomatik ilişkilerde uyuşmazlık durumlarında hakeme başvurma Batı diplomasi geleneğinde de uygulanmaktaydı.

1.4.5. Ortaçağ ve sonrası Avrupa'da diplomasi

Bizans İmparatorluğu yıkıldıktan sonra, Batı'da diplomatik ilişkiler Doğu'ya nispetle oldukça zayıflamıştı. Batı'da diplomasiinin tekrar canlanmasında kilisenin önemli rolü olmuştu. Roma Katolik Kilisesi en güçsüz olduğu dönemde Konstantinopolis'te ve özellikle 13.yüzyılda Kutsal Roma imparatorlarına karşı yoğun diplomatik faaliyet yürütmüştü. Kilise, diplomasiyle önemli prestij elde etmiş, Papalık elçileri imparatorluk elçilerine göre öncelikli hale gelmişti.

Papalık önemli konularda legate olarak adlandırılan elçileri görevlendirirdi. Legate'ler kutsal kabul edilirdi. Zamanla kilise hukukçuları Papa elçilerinin statü, ayrıcalık ve hareket tarzlarını düzene koyacak kuralları ayrıntılı olarak geliştirdiler. Bu kurallar sonraki yüzyıllarda uluslararası konferanslar için kılavuzluk görevi görmüştür. VI. yüzyıldan itibaren hem legate olarak adlandırılan elçiler hem de legatelerden düşük rütbeli nuncius olarak adlandırılan haberciler, akredite edildikleri hükümdarları temin etmek için itimat mektupları taşımışlardı.

Zamanla legate ve nuncius terimleri, kilise haricinde hükümdarların diplomatik temsilcileri için de kullanılmaya başladı. Diplomatik ilişkilerin yakın devletlerle sınırlı konularda olduğu durumlarda, misafir haberci olarak nitelenen nuncius'lar yeterli görülüyordu. Ticarete bağlı olarak ilişkilerin artması ve çeşitlenmesiyle elçilerin yaptıkları müzakere ayrıntılarını hükümdarlarına zamanında iletmeleri müşkülleşmişti. Bazı konularda kararları kendileri verebilmeleri için 12. yüzyılda Roma medeni hukukundan 'tam yetkilere sahip vekil' kavramı diplomaside kullanılmaya başlanmıştır. Tam yetkili temsilci, antlaşmaları müzakere edebilir ve sonuçlandırabilirdi. Törenlerde hükümdarı temsil etme yetkisi nuncius'lardaydı. Sonradan farklı yetkileri olan diplomatik temsilciler birleştirilerek her iki görevi de tek bir temsilci niteliğiyle elçi üstlenmişti. (Diplocy of the Roman Catholic Church, 2022)

Büyükelçi terimi 12. yüzyıl sonunda İtalya'da kullanılarak yaygınlaşmıştır. Latince bir göreve gitmek anlamına gelen ambaciatore kelimesi farklı elçi çeşitlerini kapsayacak şekilde kullanılıyordu. 13.yüzyılda hem İtalya hem de Fransa'da yaygın olarak kullanılmıştı.15.yüzyıl sonlarında genelde kilise haricinde hükümdarların elçilerine büyükelçi denilmeye başlanmıştı. Büyükelçiler, güven mektubu taşırlar, hükümdarları adına diğer yükümlülükleri de üstlenebilmeleri için tam yetkili olduğuna dair yetki belgesi de verilmesi gerekmekteydi. Venedik15. yüzyılda, Batı'da bilinmeyen bir uygulama olan diplomatik temsilcilere yazılı talimat verme ve sistematik arşiv oluşturma uygulamasını başlatmıştı. Komşu ülke şartlarının rapor edilmesini sağlayan geniş kapsamlı bir diplomasi yöntemi de geliştirmişti. Başlangıçta Venedik'te nihai olarak sözlü sunulan raporlar 15. yüzyıldan itibaren yazılı olarak sunulmaya başlandı. Sonradan bu yöntemler tüm Avrupa'ya yayılmıştı. (İskit, 2007, s. 72-73)

Latince 18.yüzyıla kadar diplomasinin ortak diliydi. Diplomatik temsilciler sadece yazışmalarda değil müzakerelerde de Latinceye başvuruyorlardı. Vestfalya gibi

önemli antlaşma metinleri de Latince yazılmıştır. Fransızlar Fransızca'yı diğer ülkelere diplomasi dili olarak kabul ettirmek için çok girişimlerde bulunmuşlardır. 18. yüzyılın yarısında Fransa resmî olmasa da fiilî olarak Fransızca'yı diplomasi dili olarak benimsetmekte başarılı olmuştur. 1815 Viyana Kongresi ve 1856 Paris Kongresi'nde tüm müzakereler Fransızca yapılmıştır. Diplomaside Fransızcanın fiilî olarak yaygın kullanımı Fransa diplomatik temsilcilerine büyük avantajlar sağlamaktaydı. Eski diplomasi olarak nitelendirilen dönemde kazanılan bu avantajı demokratik yeni dönemde sürdürmek mümkün olmadı. Yeni diplomasi döneminde sıklıkla yapılan görüşmelerin kamuoyunun seçtiği temsilciler tarafından yapılır duruma gelmesiyle, diplomasi dili olarak Fransızca'nın kullanılma imkânı fiilî olarak ortadan kalkmış oldu. (Nicolson, 1970, s. 229)

1.5. Diplomatik Temsil ve Araçları

Diplomatik misyon ve temsil, mukim büyükelçinin; törenlerde hazır bulunmak, resmî davetlere ve yemeklere katılmak, ülke başkentlerindeki kültürel faaliyetlere katılmak, rapor yazdırmak ve okumak gibi rutin işleri icra ederken yerine getirdikleri bir görevdir. Mukim büyükelçi devleti temsil ettiğinden, güven mektubuyla kendisine temsil yetkisi verilir, devlet başkanının kişisel temsilcisi sayıldığından güven mektubu metninde devlet başkanı, büyükelçinin temsilcisi olduğunu belirterek mektubu imzalar.

Uluslararası kuruluşlar sekreteryasının en üst yöneticisi bürokrat olduğundan, temsilcileri büyükelçi ünvanını taşıyalar da devlet değil hükümet temsilcisi kabul edilirler. Devlet başkanları ve dışişleri bakanlarının ülkeyi doğrudan temsil olanakları geliştiğinden büyükelçilerin diğer faaliyetleri yanında temsil işlevlerinin çok da önemsenmediği bir aşamaya gelinmiştir.

Diplomatların yapacakları müzakerelerde güven verici ve itibarlı olmaları şeklinde genel bir eğilim oluşmuştur. Yalan söyleme, temsilciler tarafından ara sıra başarılı netice elde etmek için kullanılsa da bunun karşı tarafı olumsuz etkileyeceği ve tehlikeli sonuçlar doğurabileceği kabul edilmektedir. Diplomatların akredite edildikleri devletler tarafından itimat kazanmalarının namuslu ve güvenilir olmalarına bağlı olduğu vurgulanmıştır. Diplomatın müzakerelerde olumsuz bir izlenim oluşturmamak için dikkatli olması gerektiği, kasıtsız olarak verilen yanlış bir bilginin

sonradan düzeltilmesi gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca kesinlik ve düzenlilikte diplomatlarda bulunması gereken özelliklerdendir.

Diplomatlar talimatlarını yazılı olarak aldıktan sonra kendi görüşlerini dikkatli bir şekilde nota içerisinde düzenlerler. Resmî mektuplarla da karşılıklı görüşmelerin gidişatını devletlerine acil olarak iletirler. Buldukları ülkede olayların seyriyle ilgili tahminleri konusunda hükümetlerini bilgilendirirler. İyi bir diplomatta aranan bir başka özellik de sabırlı ve sükunetli olmasıdır. Çabuk başarı elde edip hemen ülkesine dönmeyi düşünmemeli, sabırla en elverişli anı yakalamak için üstün bir yetenekle fırsat kollamalıdır. (Nicolson, 1970, s. 120)

Henry Kissenger güvenin diplomatlarda çoklukla bulunan bir şey olmadığını, devletler tehlikeli bir coğrafyada ve tehlikeli bir durumda iseler devlet adamlarının elle tutulur sağlam güvenceler arayacaklarını ifade etmiştir. (Kissenger, 1998, s. 221) Yine Kissenger devlet adamlığının önemli görevlerinden birinin de farklı konular arasından hangi konunun önceliğinin olduğunu kestirmesi ve hangi konuların birbirine kuvvet vereceğini tespit etmesinin önemine vurgu yapmıştır. (Kissenger, 1998, s. 681)

Bilgi toplama ve rapor etme mukim büyükelçiliklerin en önemli görevlerindedir. Basın, resmî ve özel yayınlar, yetkililer ve halktan edinilen, gizlilik taşımayan bilgiler açık rapor olarak gizlilik niteliği olan ve resmî makamlardan edinilen, büyükelçinin yorum ve tavsiyesini içerenler gizli rapor olarak düzenlenir. Gizli siyasi raporların yalın ve kısa olarak hazırlanmasına özen gösterilir. Gerekli durumlarda büyükelçiler çağrılarak doğrudan fikir de alınır. İki ülke arasında gerginlik durumunda diplomatik temsilin düzeyini düşürmek amacıyla büyükelçi ülkeye çağrılabilir.

Diplomatların önemli bir işlevleri de sürekli müzakerelerde bulunmaktır. Müzakereler devlet başkanları, dışişleri bakanları, siyasi yetkililerle yürütüleceği gibi büyükelçinin başkanlığında da yürütülebilir. Büyükelçiler katılmadan merkezden gönderilen özel heyetle de yapılabilir. Hükümet değişikliklerinin sık yaşandığı ülkelerde müzakereler çoğunlukla büyükelçilere bırakılır. Büyükelçiler gelen talimatlarla ülkelerinin görüşlerini müzakerelerle benimsetmek için vesile ararlar. Müzakerelere başlamadan önce diplomatlara düşen önemli bir diğer görev, karşı tarafın düşünce ve görüşlerinin tam olarak saptanması, kendi ülke düşüncelerinin yanlış olarak aksetmesinin önlenmesidir. (İskit, 2007, s. 207)

Diplomaside protokol kuralları da önemli yer tutmaktadır. Diplomaside en çok önem verilen protokol kuralı olan öncelik sırası, 1961 Viyana Konvansiyonu ve yerleşik uygulamaya göre, diplomatların sınıflarına ve güven mektubu sunma tarihlerine göre belirlenir. Büyükelçiler, elçi, elçi müsteşar, geçici maslahatgüzarlardan önde gelir. (İskit, 2007, s. 244)

Diplomatlardan beklenen önemli görevlerden birisi de buldukları ülkede dostluk ilişkilerini geliştirmeleridir. Resmî makamlarla ve hükümet dışı mahalli elitlerle ilişkileri geliştirmelerinin istedikleri bilgilere kolay ulaşmayı ve görevlerinde etkili sonuçlar elde etmeyi sağlayacakları tespiti yapılmıştır. Diplomatın dostluk ilişkileri geliştirmekle kendi ülke çıkarları arasındaki sınırı koruması gerektiği vurgulanmıştır. 1961 Viyana Konvansiyonu, uluslararası hukukun müsaade ettiği ölçüde, kendi devlet vatandaşlarının çıkarlarını korumayı diplomatik misyonlarının fonksiyonları arasında saymıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE AD HOC DİPLOMASİDEN SÜREKLİ DİPLOMASİYE GEÇİŞ

Bu bölümde ilk olarak tek taraflı, belirli bir amaçla, kısa süreliğine elçi göndermek şeklinde uygulanan ad hoc diplomasının Osmanlı Devleti'nde ne tür bir uygulama alanı bulduğu, hangi amaçlarla elçiler gönderildiği ve genel anlamda kuruluşundan 19. yüzyıl başına kadar diplomatik ilişkilerin ne tür özellikler taşıdığı, tarihsel süreci içerisinde değerlendirilerek ortaya konulmuştur. Osmanlı Devleti'nin ad hoc diplomasi uygulamasında Batı'dan farklı olan yönleri belirtilmiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti içerisindeki gayrimüslim reyanın ad hoc diplomasi sürecinin şekillenmesindeki etkileri üzerinde durulmuştur. 1453 İstanbul'un fethinden sonra Avrupa devletlerinin Osmanlı ülkesinde sürekli elçi bulundurmaya başlamalarının ve diğer etkenlerin Osmanlı Devleti'ndeki kurumsallaşmaya etkileri incelenmiş ve buna bağlı olarak ortaya çıkan bürokrasinin süreç içerisindeki gelişimi ve diplomasideki rolü vurgulanmıştır. İkinci alt başlıkta, Osmanlı Devleti'nin III. Selim döneminde Avrupa devletleri başkentlerinde sürekli elçiler göndermesiyle başlayan süreç değerlendirilmiş, sürekli elçiliğe geçişin nedenleri, sürekli elçiliğin bir müddet kesintiye uğramasının nedenleri ortaya konulmuştur. II. Mahmut döneminde yeniden sürekli elçiliğe geçiş kararının alınmasında iç ve dış çevre etkileri belirtilmiştir. Osmanlı Devleti'nde sürekli diplomasi uygulamasının tarihî sürecinde kurumsal yapı ve bürokrasideki değişimler ve bu değişimlerin diplomasiye etkileri vurgulanmıştır.

2.1. Osmanlı Devleti'nde Diplomasinin Tarihsel Gelişimi

Osmanlı Devleti kuruluş yıllarında, iç çevrede beylikten teşkilatlı bir devlete geçiş aşamasında olması ve kendi kendine yeterliliği olan bir devlet aşamasına henüz ulaşmamış olmasından dolayı çevresiyle ilişkiler kurmak ve geliştirmek için ad hoc diplomasiyi uygulamaya koymuştu. Dış çevrede de güçlü komşuları bulunduğu için, kuruluş yıllarında diplomatik ilişkiler içerisinde bulunmanın zorunluluğu kendini gösteriyordu. Sonraki yıllarda Osmanlı Devleti'nde ad hoc diplomasi, uygulama olarak nitelik değiştirirse de kesintiye uğramadan devam etmişti. Osmanlı Devleti gücünün zirvesinde olduğu dönemde de elçi göndermiş ve elçi kabul etmiş, siyaseten kendini dış dünyadan izole etmemişti. 1453 İstanbul'un fethinden sonra Fatih

Kanunnamesi'yle devletin kurumsal yapısında düzenlemeler yapılmıştı. Özellikle diplomatik ilişkilerin nitelikli hale gelmesinde önemli yeri olan kurumsal düzenlemeler, sonraki dönemlerde de sürekli yenilenerek devam etmişti. Diplomatik ilişkilerin kurumsal alt yapısı oluşturulmaya çalışılan idari sistem tarafından yürütülebilmesi için birimlerin yetki ve sorumlulukları şartlara göre ayarlanıyordu. Osmanlı Devleti Avrupa devletlerine kıyasla ad hoc diplomasi uygulamasını en geç bırakan ülkelerdendi. Osmanlı Devleti'nin sürekli diplomasiye geçişi birçok açıdan önemli bir kırılma noktası meydana getirmişti. Devletin kurumsal yapısında önemli değişiklikler olmuş, Reisülküttaplık diplomatik işlerin yürütüldüğü temel organ haline gelmişti. Sürekli elçiliğin kesintiye uğramasından sonra kurulan Tercüme Odası, önemli bir etken olarak tekrar sürekli elçilik uygulamasının başlatılmasında temel bir görev üstlenmişti. II. Mahmut döneminde Batı'ya gönderilen sürekli elçiler, devleti en çok meşgul eden konularda önemli başarılar sağlamışlar ve Avrupa'da kazandıkları tecrübe ve bilgi ile de Osmanlı Devleti'nde yapılması düşünülen yapısal yeniliklerin öncüleri olmuşlardı.

2.1.1. Osmanlı Devleti'nde Ad hoc diplomasi

Osmanlı Devleti ad hoc diplomasiyi, 18.yüzyılın sonuna kadar tek taraflı olarak belli bir görev için kısa süreliğine yurt dışına elçi gönderilmesi şeklinde uygulamıştır. Osmanlı Devleti güçlü olduğu dönemlerde Batı'daki ülkelerin politikalarını öğrenme, ittifak yapma, ticari ilişkileri geliştirme, aleyhine gelişen olayları diplomasiyle önleme gibi hususlara ihtiyaç hissetmediğinden ad hoc diplomasiyi tercih etmekteydi. Osmanlı Devleti hükümdarların tahta çıkışını bildirmek, hediyeler götürmek, yapılan antlaşmanın tasdik edilmiş metnini götürmek, dostane ilişkilerin geliştirmesini sağlamak, sınırlarla ilgili ihtilafı hususları görüşmek, savaş durumunda barış antlaşması teklif edildiğinde müzakerelere başlamak, devlet alacağını tahsil etmek, kralların taç giyme törenlerine katılmak gibi sebeplerle elçiler göndermiştir.(Unat, 1992, s. 17) Osmanlı Devleti ad hoc diplomasi usulünde; elçiler, yabancı elçiler ile sınırda buluşurlar, hangi şartlar altında barış yapacaklarını görüşürlerdi. Osmanlı Devleti'nde elçi olarak ünlü, yabancı dil bilen kişiler, tercih edilirdi. Osmanlı Devleti'nde 16. yüzyıldan itibaren elçiler yapmakla görevli oldukları hizmetin türüne göre veya gönderileceği devletin önemine göre büyükelçi ve orta elçi olarak sınıflandırılırdı. Görevi sadece bir mektubu götürmek olan nameres denilen elçiler de vardı.(Unat, 1992, s. 19) Elçilere ülke dışına gönderilmeden önce döndüklerinde geri

alınmak üzere rütbe ve yetkiler verilirdi. Büyükelçi olarak gönderilenlere Anadolu ve Rumeli beylerbeyliği, orta elçi olarak gönderilenlere Nişancılık, Defterdarlık, Mekke payesi rütbesi, âlimler sınıfından olan elçilere de Kadıaskerlik rütbeleri verilirdi. (Tuncer, 1998, s. 14) Osmanlı Devleti'nde elçiler, sayısı bazı durumlarda bin kişiyi bulan kalabalık bir heyet halinde gönderilirdi. Elçiler name-i hümayun denilen padişahın mektubunu gittikleri ülkede hükümdara, sadrazamın mektubunu da başbakana verirlerdi. Hükümdarlara ve ileri gelen devlet memurlarına hediyeler götürmek de geleneksel hale gelmişti. Osmanlı Devleti elçileri gönderildikleri ülkelerde önde gelme ve protokole önem verirler, protokol ile ilgili önerilerde bulunurlar, bu önerileri karşı tarafa kabul ettirirlerdi. (Tuncer, 1998, s. 16)

Osmanlı Devleti kurulduğu tarihten itibaren başta Bizans olarak Germiyanoğulları, Karakoyunlu, Memlükler, Karamanlılar, Akkoyunlu, Candaroğulları, Timurlar ve diğer ülkelerle diplomatik ilişkiler içerisinde bulunmuştu. Karadeniz ve Akdeniz sahillerinde hâkimiyet alanını artırmasının bir sonucu olarak İtalyan şehir devletleri ile diplomatik ilişkiler kurmuştu. Özellikle Venedik ve Cenevizliler, ticari münasebetleri ilerletmek için Osmanlı Devleti'ne elçiler göndermişlerdi. Osmanlı Devleti'nin karşılıklı olarak ad hoc nitelikli elçi göndermede uyguladığı belirli prensipleri olduğu görülmektedir. Bu prensipler, diplomatik ilişki kurulacak ülkenin dost veya düşman ülke olması, müslim, gayrimüslim, Katolik, Protestan olmaları gibi dinî, siyasi ve hukuki yönleri olan kriterlerdi. Osmanlı Devleti ad hoc diplomasi uygulamasında devletler hakkında farklı yöntemlerle bilgi edinmekte idi. Bu bilgiler, hükümdarların taç giyme merasimlerine katılmak, savaş durumu veya barışla ilgili koşulları görüşmek ve diğer amaçlarla yurt dışına gönderdiği özel görevli elçi veya geçici elçileri ile gelen bilgilerdi. Ayrıca İstanbul'da ikamet eden diplomatik temsilciler aracılığıyla edinilen bilgiler, Doğu ve Batı ülkelerine ticaret amacıyla giden Fenerli Rumların topladıkları istihbaratları devletin merkezine aktarmaları ile oluşan bilgiler, farklı milletten olup Osmanlı Devleti'nde yaşayan ve kendilerine müteferrikalık, kapuculuk, çavuşbaşılık rütbeleriyle görev verilen kişilerin doğrudan veya aracı vasıtasıyla merkeze ilettikleri bilgiler şeklindeydi. (İpşirli, 1995) Müteferrikalık, görev alanı sınırlandırılmamış, farklı türden işleri yapmakla yükümlü kişiler için kullanılan genel bir isimlendirme olup yüksek rütbeli kişiler arasından seçilirdi. Osmanlı Devleti'nde Eflak ve Boğdan Voyvodalığı, Gürcü Melikliği, Erdel Prensiği ve diğer bölgelerdeki beylerin çocuklarına devlet merkezinde hükümdara

sadakatli olmaları konusunda eğitim verilirdi. Bu gruba devlet merkezindeki üst düzey idareci ve şeyhülislamın çocukları da dâhildi. Müteferrikalık, Fatih Kanunnamesi'nde gelişmiş bir müessese olarak düzenlenmiştir. Ulufeli müteferrikaların protokolde, çaşnigirlerden sonra gelmesi biçiminde düzenleme yapılmıştı. Müteferrikalar vergi toplanması, fetih müjdesi, teftiş gibi çeşitli konulardaki hizmetleriyle beraber, ülkeye gelen diplomatik temsilcilerini karşılardı. Elçi olarak başka ülkeye gönderilme şeklinde de görevlendirme yapılırdı. (Afyoncu, 2006) Çavuşbaşılık da Fatih Kanunnamesi'nde düzenlenmişti. Çavuşbaşılık görevi diğer bölük ağalarından rütbece daha aşağı idi. Çavuşbaşı, reisülküttap ve kapucular kethüdası hizmetkâr olmalarından ötürü divana oturmazlardı. (Köprülü, 2012, s. 88)

Osmanlı Devleti'ne gelen yabancı devlet diplomatik temsilcileri, ülkeye giriş yapmalarından itibaren eman güvencesiyle can ve malları teminat altına alınır, iaşeleri dâhil tüm ihtiyaçları karşılanırdı. Yabancı elçilere verilen eman güvencesi, Osmanlı Devleti diplomasisinde titizlikle uygulanan bir müessese idi. Bunun en temel dayanağı da İslam hukuku literatüründe eman konusunun detaylı bir şekilde düzenlenmesidir. İslam hukukunda emanın tesisi ve geçerli olabilmesi için bazı koşulları ve öğeleri vardır. Birincisi eman sözleşmesinin tarafları, eman verecek olan ile eman isteyenidir. Devlet başkanı veya onun yetkilendirdiği temsilcisi eman verebilir. Eman isteyen taraf kadın erkek, bir kişi veya topluluk olabilir. İkincisi emanda asıl olan irade beyanıdır. İrade beyanında bulunacak kişiye yönelik zorlama ve hile durumu olmamalıdır. İrade beyanı sözlü ve yazılı olabilir. Sözlü emanda 'sana eman verdim' şeklinde ifade kullanılır. Yazılı emanda, posta yoluyla veya elden verilen bir belgeyle olur. Üçüncüsü emanın konusudur. Eğer eman, devlet başkanı tarafından verilmişse, eman verilecek olan kişinin can güvenliğiyle beraber mal güvenliğinin de sağlanmasıdır. Emanın süresi, eman verilen kişi kendi ülkesine döndüğünde eman son bulmuş olur. (ez-Zuhayli, 1995) Osmanlı Devleti'nde eman, farklı millet ve devletlerle olan ilişkiler neticesi olarak yaygın bir uygulama alanı bulmuştur. Kuruluş ve yükselme dönemi ile 17-18. yüzyıllarda uygulama farklılıkları olmuştur. 19.yüzyılda da diplomaside mütekabiliyet ilkesi geçerli olduğundan uygulama alanı genişlemiş ve farklılaşmıştır. Bir beldenin veya kalenin fethi sırasında verilebileceği gibi ülke içinde gayrimüslim reyanın canları ve mallarının teminat altında olduğuna dair de verilirdi. Buna zimmet sözleşmesi veya emaname de denilir. Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'un fethinden sonra Galata Cenevizlileri'ne bu şekilde bir emaname verdiği rivayet olunur. Osmanlı

Devleti'nde emanın en yaygın kullanıldığı, bununla beraber çeşitli problemlerin yaşandığı alan ise ülkede bulunan diplomatik temsilciler ve yabancı tüccarların faaliyet ve statüleri ile ilgili uygulamalardır. İstanbul'un fethinden sonra Venedik ve diğer Avrupa devletleri, eman güvencesi içerisinde kendilerine verilen yasal izin niteliğindeki ahitnameler ile devlet merkezi İstanbul'da daimî elçilik, büyük şehirlerde ise konsolosluk açmışlardır. Gayrimüslim tüccarlar ile ilgili eman statüsü konusunda, yaygın olarak problemler yaşanmaktaydı. Örneğin Osmanlı ülkesinde kendisine eman verilen tüccara tanınan ayrıcalıklar ve muafiyetlerden, diğer bir kısım reaya, zimmi tercüman ve tüccar ünvanı altında, elçiliklerden patente adı verilen belge ile eman verilmiş kişi statüsü elde edebiliyorlardı. Bu problemin devlete büyük maliyeti olmaktaydı. Emannameler, üstünde tuğra taşır, unvan kısmında yemin cümleleri yer alırdı. (İpşirli, 1995)

Klasik dönem olarak adlandırılan 1300-1600 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde, elçilerin ihtişamlı ve kalabalık bir heyetle gönderilmeleri, gelen elçilere protokolle ilgili kendi kurallarını uygulamada taviz verilmemesi, elçi gönderilen ülkelerin protokol ve önde gelme kurallarını bazı durumlarda kendisinin belirlemesi, padişahın gönderdiği mektupların üstünlüğü bildiren ifadelerle başlaması, antlaşma metinlerinin hem şekil hem üslup bakımından devletin gücünü ve üstünlüğünü gösterecek şekilde düzenlenmesi, Osmanlı Devleti'nde ad hoc diplomasinin Batı'da uygulanan diplomasiden farklılık taraflarını ortaya koymaktadır. Osmanlı Devleti'nin 18.yüzyıl sonuna kadar olan devletler arası ilişkilerini, Batı'daki diplomasi geleneğiyle değerlendirmenin yanıltıcı sonuçları olabilir. Bu tarihe kadar Osmanlı Devleti, Avrupa devletleriyle kendisini eşit statüde görmediği için Avrupa'da gelişim gösteren uluslararası hukuk normlarının denetimi altına girmemiştir. Uluslararası sistemde devletler arası ilişkilerin temeli olan eşitlik ilkesinin uygulanmamasıyla Osmanlı Devleti'nin devletlerle olan münasebetlerinin teknik bakımından diplomasi olarak değerlendirilemeyeceği yönündedir. Osmanlı dış ilişkileri şeklinde bir değerlendirimin daha tutarlı olacağı vurgulanmıştır.(Sander, 1987, s. 4)

Osmanlı Devleti kuruluş yıllarında mutlak bir şekilde askerî güç perspektifli bir dış politika yürütmemişti. Coğrafi konumu itibarıyla çok aktörlü bir sistem içerisinde bulunduğundan varlığını devam ettirmek, siyasi, ekonomik ve askerî gücünü artırmak için diplomatik ilişkiler yürütmesi zorunluydu. Bununla beraber ticari ilişkilerin artması diplomasinin ilerlemesinde temel etkenlerinden birisi idi. Ayrıca, farklı kültür

ve devlet yapılanmalarından etkilenip kurum ve yöntemlerinin alınıp Osmanlı ülkesinde uygulanmaya konulması için yürütülen diplomatik faaliyetler önemli yer tutmaktaydı. 1453 İstanbul'un fethinden itibaren Osmanlı Devleti'nin gücünü artırması ve ülke sınırlarının genişlemesine paralel olarak yabancı diplomatik temsilcilerle ülke içinde ilişkiler artmış, diplomasiinin yürütülmesinde bürokratik yetki ve sorumluluklar yeniden düzenlenmişti.

Böylelikle diplomaside yoğun faaliyet yürüten birimlerin dereceleri yükseltilmişti. 17. yüzyıl ve sonrası diplomaside etkin rolü olan kalemiye sınıfı bürokrasisinin askerî bürokrasiye üstün gelmeye başladığı yıllar olmuştu. (Erdem, 2008, s. 118)

Osmanlı Devleti diplomasisi incelenirken devletin kurumsal yapısıyla bağlantılı olarak değerlendirme yapılmasının gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Osmanlı Devleti kurumsal yapısının şartlara göre değişimi ile diplomatik ilişkileri sistemli olarak yürütme kabiliyeti kazanmasının, ad hoc diplomasiden sürekli diplomasiye geçiş sürecinin kritik aşamasını oluşturduğu ifade edilebilir. Sürekli diplomasiye geçiş ve uygulamasında, süreci yürütecek nitelikli bir kurumsal alt yapının olması önemliydi. Çünkü, diplomasi diplomatik temsilciler vasıtasıyla dış ilişkilerin yürütülmesi sanatıdır. Diplomasi sanatı da merkezde dış politikayı belirleyecek ve yürütülmesini sağlayacak bağımsız idari bir kurumla mümkün olabilmektedir. Osmanlı Devleti Batı tarzında, dış politikanın yürütüldüğü, merkezde bağımsız bir kurum olan dışişleri bakanlığı gibi kurumsal birime zamanla sahip olabirmiştir. Osmanlı Devleti'nde diplomasi devletin kurumsal yapısıyla doğru orantılı bir şekilde gelişme göstermiştir. Kurumsal yapının nitelikli hale gelmesi diplomasiden istenilen sonuçların alınmasını kolaylaştırmıştır.

Osmanlı Devleti'nin diplomasideki gelişimini kurumsal açıdan değerlendirmenin önemi dolayısıyla, Vezirlik, Divan-ı Hümayun, Nişancı, Reisülküttaplık gibi devletin temel organları diplomasi bağlamında kısaca değerlendirilecektir. Devletin kuruluş aşamasında Vezirlik ve Divanın kurulması, iş yükünün artmasıyla kâtiplik sınıfının ortaya çıkışı, dış ülkelerle olan yazışmaların yabancı dil bilen kâtipler vasıtasıyla yapılması, kurumsal açıdan Osmanlı Devleti'nde diplomatik faaliyetlerin şekillenmeye başladığı ilk devre olarak değerlendirilebilir. Osmanlı Devleti kurumsallaşmasında Vezirlik ve Divanın kurulması önemli bir gelişme idi. Hükümdarların mutlak vekili olarak önemli yetkileri olan Vezirlik,

Anadolu Selçukluları'ndan Osmanlı Devleti'ne geçmiştir. Fatih Kanunnamesi'nde, Veziriazamın Padişah'tan sonra en yetkili olduğu, yetkilerinin mali ve hukuki işler dışındaki bütün konuları kapsadığı ve bu konulardaki işlerin onun buyrultusuyla idare edileceği belirtilmiştir. Bazı büyük eyaletlerin başında vezir ünvanıyla bulunan büyük memurlar ile Padişah'ın mutlak vekili olarak devletin merkezinde bulunan Vezir'i birbirine karıştırmamak gerekir. (Köprülü, 2012, s. 54) Farsçada kurul ve toplantı anlamına gelen divan kelimesi, Osmanlı Devleti'nde toplantı ve toplantı yapılan yer anlamında kullanılmıştır. Divan II. Murat döneminde Divan-ı Hümayun özelliğini kazanmıştır. Fatih Sultan Mehmet zamanında etkinliği artırılan divana, padişahın başkanlık etmesi usulü kaldırılmış, Divan başkanlığı Vezir'e bırakılmıştır. (Mumcu, 1994)

1453 İstanbul'un fethinden sonraki dönemde artan iş yükünün getirdiği zorunlulukla bütün dış ve iç siyasi konular, idari konular, Divan'da görüşülür ve karara bağlanırdı. Diplomatik temsilde en yetkili kurul Divan-ı Hümayun olmuş idi. Veziriazam, Nişancı, Kubbealtı Vezirleri, Anadolu ve Rumeli Kazaskerleri, Anadolu ve Rumeli Defterdarları Divan-ı Hümayun'un azaları idi. Padişaha arz edilmesi gerekmeyen tüm konular bekletilmeden karara bağlanırdı. Divan toplantı gündemini, sonradan diplomatik ilişkilerin yetkili ve sorumlu birimi olacak olan Reisülküttap hazırlardı. İş yükünün artışı ve çeşitlenmesi bürokrasinin yetki ve sorumluluklarının değişimini ve sınıflandırılmasını gerekli kılıyordu. Reisülküttaplığın zamanla diplomaside söz sahibi olmasına kadar varan süreç de böyle ilerlemişti.

Divan-ı Hümayun'un asli üyelerinden olan Nişancı, bir şeyi belli etmek, belge koymak anlamında Farsça nişan kelimesinden türetilmiştir. Başlıca görevi ferman, name, berat, mektup, hüküm gibi resmî evrakların baş kısmına, padişahın imzası yerinde nişanı koymaktı ve tuğra çekmektir. Nişancılar eski ve yeni devlet kanunlarını iyi bilirler, Divan-ı Hümayun'da bu konularda görüşleri ve değerlendirmeleri esas tutulurdu. Devletler arası yazışmalarda en önemli görev, Nişancı'nın görevi idi. Hükümdarlara gönderilecek mektupların yazılması, tetkik edilmesi Nişancı'nın görev alanına girmektedir. Sonradan devlet yapılanmasında müstakil makamlar olan Reisülküttaplık ve Deftereminliği'nin de amiriydi. Fatih Kanunnamesi'nde görev ve yetkileri tam olarak belirlenmiş olan Nişancı, dışişleri ile ilgili haberleşmeleri yapan makamıdır. Fatih Sultan Mehmet döneminde Nişancılar, dairelerinde Slav ve Rum dillerini bilen kâtipler bulundurur ve bu kâtiplerin Rumca ve Slavca yazdıkları ferman,

buyuruldu, berat ve mektuplar ilgili yerlere gönderilirdi. Arapça ve Farsça gelen mektupları tercüme etmek de Nişancı'nın görevleri arasındaydı. (Gökbilgin, 2012) Yükselme döneminde dışişleri bakanı benzeri nitelikteki Nişancı, Osmanlı hükümet teşkilatının gelişip iş bölümü ve uzmanlaşmanın etkinlik kazanmasıyla 18. ve 19.yüzyıllarda evrilip hariciye nazırı olmuştur.(Sander, 1987, s. 39)

Klasik dönemde Nişancı'nın emri altındaki Reisülküttap, Divan-ı Hümayun'un kâtibi olarak maliye haricindeki yazışmaları yürütürdü. 17. yüzyılda Babıali kurulunca Divan-ı Hümayun'daki sorumlulukları devam etmekle birlikte Babıali'ye taşınmıştı. Sadrazamların artan bürokratik işlerinin bir kısmı Reisülküttap'lara verilmişti. Dışişleri konularında diplomatik temsilcilerle yapılacak ön görüşmeleri yürütmek görevi Reisülküttap'lara bırakılmıştı. Üstlenmiş oldukları birçok önemli bürokratik görevlerinden dolayı Babıali'nin üst sınıf büyük memurları arasına katılmıştı. 18. yüzyılda diplomasi faaliyetlerinin artmasıyla, Reisülküttaplığın görev alanının büyük bölümü, dışişleri bürokrasisine ayrılmıştır. Reisülküttaplar Osmanlı Devleti'ndeki elçiler ile sürekli temaslarda bulunurlar, devlet adına müzakerelere katılırlardı. Bunlar gibi birçok önemli görevleri yürüttüklerinden görüşmelerde devleti zor duruma düşürmemek için pratik bir zekâ, ince bir kavrayış yeteneklerinin bulunması, iyi bir kültür ve tarih bilgilerinin olması aranırdı. 17.yüzyıl sonunda Reisülküttaplık, görev alanında kendisine bağlı alt kurumların tek yetkilisi konumuna yükseldi. Reisülküttaba bağlı kalemiyeden Beylikçi, Divan işlerinin düzenlenip üst makama sunulması, ferman, ahitname, hatt-ı hümayunu hazırlardı. Divanın muameleatı Babıali'ye geçince Beylikçi önemli bir konuma gelmişti. Hariciye Nezareti kurulduktan sonra yabancı devlet elçilerinden gelen evraklar ilk önce Beylikçi kalemine gelirdi ve evraka "mukteza" işareti konur, incelenmesi için uzmanlara gönderilir, uluslararası hukuka uygunluğu bakımından incelenirdi. (İpşirli, 1992) Reisülküttaplığa bağlı, iç ve dışişlerinin farklı konularında görevli bir diğer birim Amedi kalemiydi. Amedi kaleminin dışişleriyle ilgili görevleri, diplomatik temsilcilerden murahhaslar, geçici ve daimî elçiler ile yazışmaların yapılması ve yazışma belgelerinin korunmasıydı. Yabancı devletlerle olan farklı türden yazışmalarda buradan yapılır ve yazışma belgeleri korunurdu. Reisülküttabın yabancı diplomatlarla yaptığı görüşmelerde hazır bulunur, konuşmaları zapta geçirirdi. Amedi kavramı, 18. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlanmış, zamanla Sadaret makamının bütün yazışmaları Amedi kalemiyle yürütülür olmuştur. Avrupa'da daimî elçilikler açıldıktan sonra elçilerin

gönderdikleri raporları kayıt altına almak, raporların şifrelerini çözüp cevaplar yazmak diplomasi alanındaki önemli görevlerindendi. İş yoğunluğundan emrindeki kâtip sayısı altmışa kadar çıkmıştı. Birçok yüksek rütbeli bürokratlar Amedcilikten yetişmişti. (Aktaş, 1991)

Reisülküttaplık Padişah'ın elçilere verilecek name-i hümayun denilen mektubunu hazırlar, Sadrazam'a verirdi. Diplomatik açıdan değerli beratları yazarlar ve bunları teslim ederlerdi. Osmanlı tebaasından olan veya geçici olarak ülkede bulunan gayrimüslim tebaanın hukuki işlerinin takibini yapmak da Reisülküttabın görevleri arasındaydı. Klasik dönem Osmanlı Devleti'nde Reisülküttap dışişleriyle ilgili konularda karar alma kurulunda yer almazdı. Dışişleriyle ilgili yazışmaların kayıtlarının tutulması, karar verilen antlaşma metinlerinin yazılması gibi görevleri vardı. 18.yüzyıl öncesinde yabancı geçici elçiler Divan-ı Hümayun'da veya Babıali'de belirlenen bir günde protokol kuralları içerisinde kabul edilirdi. 18.yüzyıl sonrasında Osmanlı Devleti'nde sürekli elçiliğe geçişle artan diplomasi faaliyetlerini yürütecek en uygun kurum Reisülküttaplık olmuştu. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nde bulunan sürekli ve geçici nitelikteki tüm diplomatik temsilcilerin Reisülküttaba başvuru zorunlulukları vardı. Elçilerin özel isteklerinin bürokrasiye iletilmesinde de yine bu makama başvuruları zorunluydu.

Reisülküttabın diplomatik temsilci olarak gönderilmesi, önemli makamından dolayı uygun görülürdü. İkinci devletler nezdine de ek rütbe aranmadan delege olarak gönderilirdi. (Ahıskalı, 2007) Reisülküttaplık makamının önem kazanması Osmanlı Devleti'nin dış politika anlayışındaki değişimin bir göstergesiydi. Dış politikada askerî etki merkezli bir siyasetin yerini, diplomasi merkezli bir dış politika almıştı. 18.yüzyıl sonrası Batılı devletler dış politikasında genel konjonktür de bu yöndeydi. Diplomatik ilişkilerin ilerletilmesi, devletlerin politika hedeflerini güçlü bir temel üzerine inşa etmeleri, gelecekle ilgili beklentilerini sağlam zeminde ilerletmeleri anlamına geldiği şeklinde algılanmaktaydı. Karlofça Antlaşması'ndan sonra Osmanlı Devleti kurumsal yapısında asker ve güç temelli kurumları karşısında diplomatik ilişkiler temelli Reisülküttaplık kurumunun önem kazanmaya başladığı görülmektedir. Bunun nedeni devletin askerî alanda yetersiz kaldığı konuları diplomasiyle tamamlaması olarak değerlendirilebilir. 19. yüzyıl sonuna kadar devletler arası politikada askerî etki karşısında diplomasinin güç kazanması uluslararası ilişkilerin özel bir niteliğiydi. (Sander, 1987, s. 98) Avrupa ile ilişkilerde nitelikli bir uzmanlık kazanmak için

Reisülküttaplık makamı, kendi içinde şartların gerektirdiği ölçüde iş bölümüne gitmişti. Reisülküttaplık, dışişlerinin tüm alanlarının yürütülmesinde yetkili ve sorumlu konumuna gelince divan-ı hümayun tercümanları da Reisülküttaplığın emrine verildi. Bu tercümanlar, tüm belgeleri tercüme etmeleri yanında resmî müzakerelerde elçilerin demeçlerini yetkililere tercüme ederlerdi. Yabancı dil bildiklerinden ülkedeki yabancı diplomatik temsilcilerini ziyaret eden tek görevli onlardı.

Osmanlı Devleti'nde ad hoc diplomasi uygulamasının iç ve dış çevrenin etkisiyle geliştiği görülmektedir. İç çevre açısından bakıldığında Osmanlı Devleti'nde kurumsal yapının diplomaside ağırlık kazanması, uyguladığı ad hoc diplomasi'nin farklılığını ortaya koymaktadır. Nişancılığın ve sonrasında Reisülküttaplığın diplomaside önemli konuma gelmeleri, Osmanlı Devleti'nin kendi ülkesinde yürüttüğü diplomasi'nin yoğunluk kazanmasıyla ilintili idi. Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti ile diplomatik ilişkilerinde temel etkenlerden birisi ülkede bulunan gayrimüslim tebaanın varlığıydı. Avrupa devletleri 15.yüzyıldan sonra Osmanlı ülkesinde sürekli elçi bulundurmaya başlamışlar ve Osmanlı Devleti'nde ikamet eden kendi ülke vatandaşlarının haklarını korumayı öncelikli amaç olarak belirlemişlerdi. İkinci bir amaç da ticari ilişkileri ülkede ikamet eden elçileri eliyle ilerletmekti. 1454'ten itibaren Venedikliler, sonra sırasıyla Polonya, Rusya, Fransa, Avusturya, İngiltere gibi devletler Osmanlı Devleti'nde sürekli elçi bulundurmuşlardır. Gayrimüslim tebaa, Osmanlı ülkesinde görev yapan kendi ülke elçilerine şikâyet ve taleplerini iletirler, elçileri eliyle Osmanlı kurumlarından çözüm beklerlerdi. Osmanlı Devleti'nin bu süreçte kurumsal yapılanması, iş bölümüne yönelik sürekli bir değişim göstermiştir. Batılı devletlerin Osmanlı ülkesinde sürekli elçi bulundurmaya başladıkları tarihlerde Osmanlı Devleti sürekli elçi bulundurma ihtiyacı hissetmiyordu. Osmanlı Devleti'nin Batı'da ikamet eden, hukuklarını koruyacağı bir tebaası yoktu. Ayrıca ticari münasebetler açısından da Batı'dan ziyade Asya kıtasıyla ilişkileri vardı.

Osmanlı Devleti'nde uygulanan ad hoc diplomasi'nin geneline bakıldığında sonuçları itibariyle, iç çevre bakımından uygulamanın ağırlık kazandığını ve teşkilat yapısına olumlu etkilerinin olduğu görülmektedir. Osmanlı Devleti ad hoc diplomasi uygulaması dış çevre açısından değerlendirildiğinde egemenlik ve toprak bütünlüğüne yönelik bir tehdit görmediği sürece ad hoc diplomasi, Osmanlı Devleti'nin güç üstünlüğünün temel dayanağı olarak devam etmekteydi. Diplomatik görüşmelerde

Osmanlı Devleti ile taraflar arasında açık bir eşitsizlik olduğu görülürdü. İki devlet arasındaki görüşmeler genellikle Osmanlı Devleti'nde ve Türkçe lisanıyla yapılmakta, Osmanlı diplomatik temsilcileri görüşmelerde hemen karar alabilmekte iken Avrupalı temsilciler alınacak kararları hükümetlerine danışma zorunlulukları vardı. 1699 Karlofça Antlaşması'ndan sonra Osmanlı Devleti'nin uyguladığı tek taraflı diplomasi, devletin zararına olmaya başlamış ve bu tür bir temsil sistemi gerileme nedenlerinden birisi olmuştu. (Tuncer, 1998, s. 18) Devletin çıkarlarının korunması, geliştirilmesi, diğer devletlerin politikaları hakkında ayrıntılı bilgi elde edilmesi, diğer ülkelerle sağlıklı ve sürekli iletişim halinde olunması gibi hususlarda tek taraflı bir diplomasi, devlet için bir yük olmaya başlamış ve ad hoc diplomasinin yetersizliği belirginleşmişti.

1699 Karlofça Antlaşması'ndan sonra gerileme döneminde Osmanlı Devleti'nin gücündeki değişime bağlı olarak diplomatik dilde de değişim kendini belli etmekteydi. (Çiftçi, 2022) Devlet güçlü olduğu dönemde tek taraflı imtiyazlar ve barış antlaşmaları *ahitname* olarak adlandırılırken, 19. yüzyılda ise karşılıklı olarak antlaşma şartlarını belirleme anlamında *muahede* tercih edilmişti. (Kütükoğlu, 1998, s. 163) Ahitname, her iki tarafında imzaladıkları bir belge değildir. Ancak barış antlaşmalarında her iki taraf delegeleri başında padişahın tuğrası olan bu belgeyi imzalar. Ahitnameler, İslam hukukuna göre hazırlanan ve eman verildiğini gösteren belgelerdir. Bütün ahitnamelerde şartlara bağlı kalınacağına dair söz verilirdi. Ticari ahitnamelerle, ahitname verilen devlet tüccarları Osmanlı Devleti'nde kara ve denizde, ikamet ve ticaretleri esnasında "en çok müsaadeye mazhar millet" özelliğine ve statüsüne sahip olarak devletin imkânlarından faydalanırlardı. 17. yüzyılın başından itibaren İngiltere, Osmanlı Devleti'nden aldığı ahitname ile Don nehri Azak ve Rusya'ya kadar bütün memleketlerde ticaret yapabilme ve bunlarla Osmanlı Devleti arasında kara ve deniz yollarını kullanabilme imkânı elde etmişti. Osmanlı Devleti'nde ahitname verilen devlet konsoloslarının kişi ve mesken dokunulmazlıklarıyla beraber şahsi mallarından gümrük vergisi alınmazdı. Elçiliklerde tercüman olarak statü kazanan gayrimüslim reyanın ahitnamelerle tanınan ayrıcalıkları kötüye kullanmaları ahitnamelerin ihlali olarak devleti meşgul etmekteydi. 19. yüzyıla kadar barış antlaşmaları ve ticari ayrıcalıklar ahitname olarak adlandırılırken 19. yüzyıl sonrası karşılıklı antlaşma şartlarını belirleme ve her iki tarafında eşit statüde antlaşma metnini imzalaması

muahede olarak isimlendirilmiştir. Bu değişiklikle Osmanlı padişahının Avrupa hükümdarlarıyla eşit statüde kabul edildiği görülmektedir. (Kütükoğlu, 1988)

Osmanlı Devleti diplomasisinde *diplomatika* konusu önemli yer tutmaktaydı. Diplomatik ilmi, antlaşmaların ve antlaşma benzeri belgelerin düzenlenmesinde uyulmasını gereken kuralları inceler. Fransızca *un diplôme* kelimesinden türemiştir. Osmanlı Devleti'nde bu terimin karşılığı 'berat' kelimesidir. Mektup ve yazılı kâğıt anlamına gelir. Osmanlı Devleti teşkilatında berat, memuriyete tayin edilenlere padişah tuğrası ile görev yapma yetkisi veren izinlerdir. Osmanlı Devleti diplomatiği evrak ve vesika terimleriyle ilintilidir. Latince *documentum* karşılığı olarak kullanılan vesika, eğer kendisine tarihi değer katacak bir durum söz konusu ise diplomatiğin araştırma konusu içine girer. Belgenin içeriği ve nitelikleri, muhatabına, konusuna ve yazıldığı tarihe bağlı olarak değişir. Ancak genel anlamda Osmanlı Devleti'nde belgenin düzenlenme biçimi hiç değişmeden devam etmiştir. Osmanlı Devleti diplomatikasında belge protokol ve kontekst olmak üzere iki ana bölüme ayrılırdı. Kontekst denilen konunun maddesi, başlangıç protokolü ve sonuç protokolleri arasında yer alırdı. Başlangıç protokolünde; *invocatio* (dua), *tuğra* (padişah nişanı), *intitulatio* (ünvanlar), *inscriptio* (muhatabın adı ve lakabı), *salutatio* (dua ve hayır temennisi) kısımları bulunurdu. Belgenin kontekstinde, *narratio et dispositio* (hükümün açıkça bildirilmesi veya emir), *sanctio et corroboratio* (belaya uğrama tehdidi) bölümleri bulunurdu. Son protokol kısmında ise *datatio* (tarih), *locus* (yazıldığı yer), *seal* (mühür) kısımları bulunurdu. (Reychman & Zajaczkowski, 1993, s. 161)

Diplomatika için yapılan bir başka tanımda; farklı türden belgelerin, yazılış tarzları ve şartları, kullanılma yeri, içinde bulunan öğeler ve zamanla belgelerde meydana gelen değişimleri inceleyen bilim dalı olarak ifade edilmiştir. Diplomatika, hukuki ve idari yönden önem taşıyan belgeleri ve resmî kayıtları malzeme ve içerik yönünden inceleyer. (Kütükoğlu, 1994)

Hurewitz İstanbul'un fethinden sonra Osmanlı diplomasisinin farklı özellikleri olan dört evre geçirdiğini tespit etmiştir. İlk evrede güçlü bir devlet olarak sınırlarını genişletmiş, tek taraflı bir dış politika yürütmüş, ülkesine elçi kabul ettiği halde elçi gönderme gereği duymamıştır. İkinci evre olarak esas aldığı 1699 Karlofça Antlaşması sonrası, eski tek yönlü dış politika yerine karşılıklı görüşme ve karar almaya mecbur kaldığı yeni döneme girmiştir. 1699 Karlofça Antlaşması'ndan sonra Babıali devletler arası antlaşmaların kayıtlarını tutmaya başlamıştır. Üçüncü evre olarak sürekli elçiliğe

geçiş tarihi olan 1793 tarihi ile 1821 tarihleri arası dönemi esas alınmıştır. Bu dönemde sürekli diplomatik temsilcilerle karşılıklı diplomasi denemesi yapıldığını belirtmiştir. Son evre olarak 19. yüzyılın yarısından itibaren Avrupa devletleri arasındaki sisteme bağlı olarak diplomasi yürütmüştür. (Türker, Chlykov, Erdem, & Ezici, 2021)

Osmanlı Devleti, İstanbul'un fethinden sonraki dönemde savaşarak istediği sonuçları elde ettiğinden diplomasi ikinci planda kalıyordu. İstanbul'un alınmasıyla Anadolu ve Rumeli toprakları birleştirilmişti. Askerî, mali ve hukuki alanda reformlar yapılmış, merkezi idare güçlendirilmişti. Osmanlı Devleti bu dönemde bir taraftan ülkesi içinde farklı dinlere mensup, farklı dilleri konuşan etnik grupları barındırıyor, onların haklarını koruyor, diğer taraftan da cihan hâkimiyeti düşüncesiyle yeni topraklar fethediyordu. Bu dönemde diplomasiye ihtiyaç duyan taraf Avrupa devletleri idi. Bununla birlikte Osmanlı Devleti diplomaside taraflardan birisi olma durumunu bütünüyle de kabullenmiyor değildi. Ülkelere belirli amaçlar için elçiler gönderiyordu. Kanuni döneminde gücü Avrupa'da etkin olmaya başlayan Osmanlı Devleti denge unsuru olmuştu. 16.yüzyılın yarısından itibaren Osmanlı Devleti'nin Avrupa kıtasında ilerlemeyi amaç edinerek topraklar fethetmesi, Avrupa'da siyasal ortamı etkilemiş, Avrupa'da birtakım iç karışıklıklar ortaya çıkmıştı. Osmanlı Devleti Batı'da ilerlerken, Doğu'da da Safeviler ile ortaya çıkan problemleri yoluna koymaya çalışıyor, geniş bir coğrafyada güç odaklı, tek yanlı olarak etkinlik gösterebiliyordu. 16. yüzyıl sonuna gelindiğinde Osmanlı Devleti askerî teşkilatında teknik anlamda yetersizlikler görülmeye başlamıştı. Savaş taktiklerinin değişimi, ateşli silah kullanımının yaygınlaşması askerî teşkilatta yeni askerî sınıflar oluşturmayı ve kullanmayı gerektiriyordu. Tımarlı sipahiler, yeni askerî sisteme entegre olamamalarından, önemsiz askerî sınıf konumuna düşmüşlerdi. Bunların yerine, tüfek kullanmakta yetenekli Anadolulu gençler sınıfının tercih edilmesi, ordunun yapısında kırılma meydana getirmiş, radikal bir değişimle birbirine bağlantılı olarak bürokrasiyi ve mali kurumsal yapıyı da değiştirmişti. Değişimin başlangıcında ortaya çıkan problemler, pratik çözümlerle atlatılabiliyordu. Doğu'da ve Batı'da aynı anda savaşmakta olan Osmanlı Devleti, 1606 yılında Habsburglar'la bir dönüm noktası olarak Zıtvectorok Antlaşması'nı imzalamıştı. Osmanlı Devleti Batı'da topraklarını korumaya yönelik bir faaliyet dönemine girmiş oluyordu. Anadolu'da çıkan isyan hareketleri, Doğu'daki askerî faaliyetlerin sonuçsuz kalması, Avrupa kıtasını kaplayan ve etrafında etkili olan ekonomik bunalım, devlet sisteminde problemlerin çıkmasına

neden olmuştu. 1699 Karlofça Antlaşması ile sınır bölgeleri elinden çıkmaya başlamış, geniş bir cephede farklı devletlerle mücadele etmek zorunda kalmıştı. Rusya, Habsburg, Venedik gibi devletlerin bütünüyle Batı sınırında yapılan savaşlarda sarsılmış, Orta Avrupa'dan geri çekilmeye başlamıştı. Bu durum, Osmanlı Devleti'nin asli dayanak noktası olan Balkanlar'daki durumunu da etkilemeye başlamıştı. Osmanlı Devleti için bu dönemde her şeyin savaşla elde edilemeyeceği, diplomasiyle masa başında faaliyet yürütmenin zorunluluğu ortaya çıkmıştı. (Emecen, 2007)

17. yüzyılın sonunda Osmanlı Devleti, Avrupa devletleri ile göreceli olarak olumlu ilişkiler içine girmişti. Önceki dönemlerde belirli bir görevle kısa süreliğine Avrupa'da bulunan Osmanlı elçileri bu tarihlerde Avrupa'da uzun süreli kalmaya başlamışlardı. Avrupa'yı daha yakından tanıma olanağı bulmuşlar, özellikle de hükümet sistemlerinin işleyişini dikkatlice tetkik etmişlerdi. 18. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletleri ile olan ilişkilerinde, savaşın yerini diplomatik ilişkilerin aldığı görülmekteydi. Osmanlı Devleti, müttefikleriyle savunma eksenli bir dış politika benimsemişti. (Sander, 1987, s. 96) 18.yüzyıldan itibaren askerî alanda yeniden yapılanma girişimleri başlamıştı. Yenilenme düşüncesinde temel itici güç savaşlarda alınan kötü sonuçlar ve toprak kayıpları olmuştu. Askerî reform düzenlemelerine karşı çıkanların başında Yeniçeriler gelmekteydi. Askerî sahada yapılacak ıslahatlar ve büyük harcamalar için mali alanda da reformların yapılması gerekliliği vardı. Bu gelişmeler Yeniçerilerin sürdürdükleri ve suiistimal ettikleri ayrıcalıklarını tehdit ettiğinden, Yeniçeriler katı bir karşı duruş sergilemişlerdi. Orduya Avrupa tarzında eğitim verilmesi ve ordunun kurumsallaştırılması, sadece merkezde değil tüm ülkede uygulanması, Yeniçeri muhalefetine rağmen, zorunluluğu olan bir konu olarak benimsenmişti. Devlet adamlarından Ahmet Resmî 1772'de mütareke görüşmeleri için gittiği Bükreş'te, Avrupa ile ilgili tespitlerini Osmanlı Devleti yetkililerine iletmiş; Avrupa devletleri arasındaki denge siyasetine katılmasının Avrupa ile çağdaş ihtiyaçlar için ilişki kurulmasının var olan sınırlar içinde istikrarı koruma lüzumunu belirtmişti. (Beydilli, 1999) Osmanlı Devleti ad hoc diplomasiyi en geç bırakan devletlerden biri idi. Pre-modern dönemde devletler arası diplomatik faaliyet yürütmeye ihtiyaç duymayan Osmanlı Devleti, Avrupa merkezli dış politika gelişmelerine ad hoc diplomasiyle ayak uyduramadığından sınırları geniş bir coğrafyada baş gösteren sorunlara müdahalede yetersiz kalıyordu. Toprak rejiminin bozulmasıyla gelirleri azalmış, askerî alanda lazım gelen yeniliklerin

yapılamamasıyla devlet temelden sarsılmaya başlamıştı. Ad hoc diplomasinin tek taraflı, geçici nitelikteki ilişki biçimi yenilikçi hareketlerin etkili olduğu bir dönemde yetersiz kalmıştı. Ancak bununla beraber diplomasinin kurumsallaşması ve buna koşut olarak da bürokrasinin diplomaside etkinlik gösterecek derecede gelişmesi söz konusuydu. Padişahların devlet idaresini sadrazamlara bırakma yönündeki tutumları, sadrazam ve ona bağlı merkezdeki bürokrasinin, devlet kurumları ve işleri üzerindeki etkisini artırmış, içişlerinde olduğu kadar dışişlerinde de merkezi sivil bürokrasinin fazla işlevlere sahip olmasını sağlamıştı. Buna bağlı olarak da diplomasi kurumsallaşmıştı. Ayrıca Osmanlı Devlet idarecilerinin diplomasiye bakış açılarının değişmesinin de diplomasinin kurumsallaşmasında önemli etkisi olmuştu. (Erdem, 2008, s. 118)

Osmanlı Devleti tarihsel süreci içerisinde, diplomasinin sistematik olarak yürütülür hale gelmesinde, Divanın teşkilatlanmasının ve ona bağımlı gelişen bürokrasinin önemli rolü olmuştu. Diplomatik işlerin yoğunluğu bürokrasinin gelişimine, bürokrasinin iş bölümünde uzmanlaşması da diplomasinin nitelikli yürütülmesinde en temel etken olmaktaydı. 1453 İstanbul'un fethinden sonra Batılı devletlerin tek taraflı olarak Osmanlı Devleti'nde daimî elçiler bulundurmasıyla İstanbul, diplomatik ilişkilerin yoğun yürütüldüğü bir merkez haline gelmişti. Buna paralel olarak merkezde yazı işlerinin önemi arttıkça kalemiye sınıfı da merkezi bürokraside yükselişe geçmişti. Kalemiye kurumsal bir kavram olmasıyla beraber zamanla sosyal statü anlamını da içerecek şekilde kullanılmıştı. 15. yüzyılın ikinci yarısından sonra Osmanlı Devleti bürokrasisi, görev alanlarına göre ilmiye, kalemiye, seyfiye olarak sınıflandırılmıştı. Fatih Kanunnamesi'nde kalemiye ismi geçmemekle beraber Nişancı, Reisülküttap ile ilgili hükümler yer almıştı. Kanuni döneminde, maliye ve divan kalemleri ayrılınca kalemiyede uzmanlaşma belirgin olmaya başlamış, 16. yüzyıl sonlarında bürokraside kalemiye ön planda çıkmıştı. 16-17. yüzyıllarda, sadece askerî kanadı teşkil eden seyfiye değil kalemiyeye de sadrazam olabilme yolu açılmıştı. 18. yüzyılda yönetici kadronun büyük bir çoğunluğunu kalemiye teşkil etmişti. Kalemiye mensuplarının Osmanlı Devleti bürokratik teamüllerinin oluşması ve resmî yazışma prosedürlerinin belirlenmesinde önemli rolleri olmuştu. (İpşirli, 2001) Kalemiye sınıfının yükselmesinde en temel etken, diplomasinin yürütülmesinde, yetki ve sorumluluğun onlarda olmasıydı. 18. yüzyıl sonrasında bürokraside, askerî başarısızlıkların diplomasiyle telafi edilmeye

başlanılması, kalemiyeyi askerî kanat üstünde bir statüye kavuşturmuştu. 18. yüzyıl sonrasında Reisülküttap dışişleri bakanına benzer bir görev alanına sahip olmuş, merkezi teşkilatta diplomasinin yürütülmesinde en üst konuma yükselmişti. Bunda, Osmanlı Devleti'nin bölgesinde başat güç olduğu dönemlerde devletler arası ilişkilerde, askerî güç ağırlıklı bir ilişki biçimini tercih etmekten 18. yüzyıldan itibaren diplomasi ağırlıklı dış ilişkiler biçimini tercih etmesi etkili olmuştu. Diplomasi faaliyetlerini yürüten sivil bürokrasi, merkezi teşkilatta etkin olmakla beraber Avrupa devletleri nezdinde ülkelerini nitelikli olarak temsil eder hale gelmişlerdi. Osmanlı Devleti'nde yabancı devlet temsilcileriyle yürütülen diplomasinin modern anlayışa yakın bir şekilde gerçekleştiğine dair belgeler vardı. (Altuğ, 1981) Yapısal olarak devletin ihtiyaç duyduğu reformların hazırlanmasında ve uygulanmasında, sivil bürokrasinin etkinliği olmuştu. Tek taraflı olarak belirli amaçlar için yürütülen ad hoc diplomasi yöntemi uygulandığı dönemde ülke içerisinde modern anlamda bir diplomatik kurumsallaşmanın gerçekleşmesi ve sonradan uygulanacak olan sürekli diplomasiye alt yapı oluşturması Osmanlı Devleti'ne özgü bir durumdu.

2.1.2. Sürekli diplomasi

Osmanlı Devleti 18. yüzyılın sonunda ad hoc diplomasi yöntemini terk edip sürekli diplomasi yöntemini tercih etmişti. III. Selim döneminde, Avrupa'daki siyasi ve ekonomik gelişmelerin yakından takip edilmesi, Avrupa devletleri hakkında doğrudan ve güvenilir bilgiler edinilmesi askerî, mali ve teknik konularda iş birliğinin geliştirilmesi amacıyla Osmanlı Devleti tarafından Avrupa devletleri başkentlerinde sürekli elçiler bulundurma kararı alınmıştı. İlk sürekli elçi Yusuf Agah Efendi'ye büyükelçilik rütbesi verilerek 1793 tarihinde İngiltere nezdine atandı. Osmanlı Devleti elçi gönderdiği ülkelerin saygınlık durumuna göre elçileri büyükelçi, ortaelçi, mukim elçi, küçükkelçi, maslahatgüzar olarak sınıflara ayırmaktaydı. (Tuncer, 1998, s. 19)

İlk sürekli elçinin İngiltere'ye gönderilme nedeninin anlaşılması için tarihsel süreçteki gelişmeleri ortaya koymak gerekiyor. Osmanlı Devleti ile İngiltere'nin ilk karşılaşmaları, 1396 Niğbolu Savaşı'nda Osmanlıları Rumeli'den çıkarmak için bin kişilik bir İngiliz gücünün Macar kralına destek vermesi şeklinde gerçekleşmişti. Bunun dışında, 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı Devleti ile İngilizler siyasi ve ticari amaçlarla sürekli ilişkiler içerisinde bulunmaya başlamışlardı. 18. yüzyıl sonuna kadar bu ilişkiler aşama aşama artarak olumlu bir şekilde ilerlemişti. Sokullu Mehmet Paşa'nın sadrazamlığı döneminde, İngiltere kraliçesi Elizabeth üç

İngiliz tüccarı göndererek Türk limanlarında İngiliz tüccarların serbest ticaret yapmaları için izin istemiş, bu istek bütün ülkeyi kapsayacak şekilde kabul edilmişti. Bu konuyla ilgili Osmanlı Devleti tarafından ayrıntılı bir ahitname de düzenlenmişti. Ahitnamede tüccarların can ve mallarından emin olarak Osmanlı ülkesinde ticaret yapacakları, ülke dışına çıkarılması yasak olan mallara karşıda sıkı kontrol altında olacakları şeklinde maddeler yer almaktaydı. İngiltere'ye verilen ticari ayrıcalık, Fransa'nın rekabetine neden olmuştu. III. Murat döneminde İngiltere'nin İstanbul'da sürekli elçisi olmadığından Kraliçe Elizabeth hemen harekete geçerek ilk sürekli elçisini hediyelerle İstanbul'a göndermişti. Farklı dönemlerde, İstanbul'da bulunan İngiliz elçileri vasıtasıyla ilişkiler geliştirilmişti. 1701 tarihinde İngiltere ile Fransa arasında meydana gelen savaşta Osmanlı Devleti, İngiltere donanmasının ihtiyacı olan maddeleri göndererek İngiltere'ye yardım etmişti. 18. yüzyıl sonlarında İngiltere'nin Fransa ile rekabeti artmış buna karşılık İngiltere Rusya ile de ilişkiler geliştirmeye başlamıştı. 18. yüzyıl sonlarında Osmanlı Devleti Fransa siyasetine olumlu bakmaya başlamış, İngiltere-Fransa arasındaki uyuşmazlıktan Fransa'ya meyletmesinin zararını görmüştü.

III. Selim zamanında Osmanlı Devleti, Avrupa devletlerinde sürekli elçi bulundurarak Avrupa siyasetini doğrudan takip etmeği amaçlamaktaydı. Osmanlı Devleti daimî elçilikten önce Dubrovnik Cumhuriyeti, Erdel Krallığı, Eflak Voyvodalığı gibi ülkeler vasıtasıyla ve ticaret için Avrupa'ya giden tüccarların gönderdikleri şifreli yazılardan istihbarat elde edebiliyordu. (Uzunçarşılı İ., 1949) 18. yüzyıl sonlarına kadar Osmanlı Devleti, Avrupa'nın siyasi durumu hakkındaki bilgileri Divan-ı Hümayun tercümanlarından alırdı. Fenerli Rum beylerinden seçilen bu tercümanlar, İstanbul'da bulunan yabancı ülke elçilerinin tercümanlarından bilgileri edinirdi.

Özellikle, 1789 tarihinde Fransa'da büyük ihtilal meydana gelmiş, Avrupa'da kaos ortamı oluşmuştu. III. Selim bu kritik tarihlerde, Avrupa'da meydana gelen gelişmelerin yakından takip edilmesi, Fransız İhtilali'nin Osmanlı Devleti'ne olası etkilerine karşı güvenilir bilgiler elde edilerek gerekli tedbirlerin alınabilmesi için Avrupa devletleri nezdine sürekli elçiler göndermeyi uygun görmüştü. Avrupa'da sürekli bulunacak elçilerin iki görevi olacaktı: Birincisi elçiliğin mutad olarak yapılması gereken görevlerini yerine getirmek, ikincisi de Avrupa devletlerinin durumlarını detaylı tetkik edecek devlet adamlarını yetiştirmektir. Avrupa'ya ilk giden

sürekli elçiler üç yıl kaldıktan sonra yurda geri döneceklerdi. Büyükelçilerin beraberlerinde, Rumlardan olan tercümanlar, sır kâtibi gibi görevli memurlar da bulunurdu. Osmanlı Devleti sürekli elçilikler kurmaya çekinceli yaklaşıyor, aşama aşama kurmayı planlıyordu. Bu konuda ilk düşünülen sürekli elçilik kurulacak devlet Fransa idi. Kanuni Sultan Süleyman zamanından beri Fransa ile siyasi ve ticari ilişkilerde bulunulmuş olması ve Fransa ile hiç savaş yapılmamış olması da tercih nedeniydi. Ancak Fransa’da büyük ihtilalin ardından Avrupa devletlerinin Fransa’ya karşı başlatmış oldukları mücadeleden dolayı Babıali bu niyetinden vazgeçmişti. (Kuran E. , 1988, s. 11)

Osmanlı Devleti sürekli elçiliğe geçişi aşama aşama uygulamayı amaçladığı için Yusuf Agah Efendi’nin Londra’ya gönderilmesinden sonra başka ülkelere bir müddet elçi gönderilmemişti. 1795 yılında Avusturya ve Prusya’ya sürekli elçi görevlendirilmişti. Seyyid Ali Efendi Berlin Büyükelçisi olarak İbrahim Afif Efendide Viyana Büyükelçisi olarak atanmışlardı. Ancak İstanbul’da bulunan Fransa elçisinin Babıali’ye yaptığı girişimlerle atanan bu yeni büyükelçilerin görev yerlerine gitmeleri bir müddet ertelenmişti. Fransa hükümeti, Osmanlı Devleti’nin Paris’ten önce başka bir yerde sürekli elçilik kurmasını istemiyordu. Osmanlı Devleti Fransa’ya 1581 yılından 1742 yılına kadar olan farklı tarihlerde fevkalade elçiler göndermişti. Fransa ise 1534 yılından itibaren Osmanlı Devleti’nde sürekli elçiler bulundurmuştu. Osmanlı Devleti’nin sürekli elçi göndermemesi, Fransa’nın ise İstanbul’da sürekli elçi bulundurması eşitsiz bir durum oluşturuyordu. Fransa tarafından bu eşitsizlik, rahatsız edici bir durum olarak algılanmamakta idi. Ancak 18. yüzyıl sonlarında, Fransa Cumhuriyet Hükümeti, Osmanlı Devleti’nin Paris’te elçi bulundurmasını zorunluluk olarak görmeye başlamıştı. Babıali’den bir kısım bürokratlar da Fransa’da sürekli elçilik kurulmasını desteklemişlerdi. İlk sürekli elçiliğin Fransa’da kurulması düşünülmüştü ancak Fransa’da devrimden sonra iş başına gelen yeni rejim Avrupa devletleri tarafından henüz tanınmamıştı. Diğer devletler tarafından tanınmamış bir hükümetin idaresindeki Fransa’da sürekli elçilik kurulmasına Osmanlı Devleti ilk zamanlar yanaşmamıştı. (Tuncer, 1998, s. 19) Ancak sonradan meydana gelen gelişmelerde Fransız orduları Hollanda’yı ele geçirip kendisine karşı oluşturulan koalisyon güçlerinden İspanya ve Prusya’yı birbirinden ayırmıştı. Ayrıca İtalya’nın galibiyetler kazanıp Avusturya’yı tehdit etmesi üzerine Avrupa’da Fransa lehine yeni bir siyasi durum ortaya çıkmıştı. Bu gelişmeler üzerine Fransa’nın İstanbul’daki

sürekli elçisi Verninac tarafından Osmanlı Devleti'nin Fransa'da sürekli elçilik kurması için Babıali'ye girişimleri olmuştu. Bu girişimler sonuç vermiş, Osmanlı Devleti Fransa'da sürekli elçilik kurma kararı almış ve bu kararı Fransa Dışişleri Bakanı Charles Delacroix'ya bildirmesi için Verninac'ı resmen görevlendirmişti. (Herbette, 2019, s. 46)

Fransa'ya gönderilen ilk sürekli elçi Moralı Esseyit Ali Efendi olmuştu. Babıali; İngiltere, Fransa, Prusya ve Avusturya'ya sürekli elçiler tayin etmiş olmasına rağmen Rusya'ya sürekli elçi göndermemişti. Bunun nedeni 18. yüzyıl sonlarında Rusya'nın Osmanlı Devleti ile çatışmacı ilişkiler içerisinde bulunuyor olmasıydı. Babıali işbirliği içinde bulunduğu ülkelerle diplomatik ilişkileri geliştirmek istemekte idi. Petersburg'da ilk Osmanlı ikamet elçiliği Kırım Savaşı'ndan sonra 1857 yılında kurulmuş, büyükelçi olarak da Rıza Bey atanmıştı. (Kuran, 1988, s. 24)

Fransa, Prusya, Avusturya'ya tayin olunan Osmanlı Devleti sürekli elçileri Babıali'de hilat giymişler, görev yerlerine gitmek için aynı zamanda ülkeden ayrılmışlardı. Hilat terimi, hükümdarlar tarafından devlet adamlarını taltif etmek, şerefliendirmek amacıyla giydirilen elbiseyi ifade etmekteydi. Hilat Türk-İslam devletlerinde geleneksel bir uygulamaydı. (Şeker, 1998) Böylece Osmanlı Devleti Avrupa'nın ileri gelen ülkelerinde sürekli elçi ve maslahatgüzarlar bulundurmakla Avrupa'nın durumuyla ilgili detaylı bilgiler elde etmeye başlamıştı. Diplomatik temsilcilerinin gönderdikleri raporların bir kısmı şifreli bir kısmı da şifresiz oluyordu. (Uzunçarşılı, 1949)

İlk gönderilen sürekli elçiler, Avrupa'da üç yıl kalacaklardı. Babıali ilk gönderilen sürekli elçilerin, görev sürelerinin bitimine yakın yeni elçiler göndermek için hazırlıklar yapmaya başlamıştı. Savaş hali devam ettiği için Paris'e yeniden elçi göndermeyi düşünmüyordu. Berlin'e ilk gönderilen büyükelçi Ali Aziz Efendi'nin görevi esnasında vefat etmesi üzerine Berlin'de maslahatgüzar göreve devam etmekteydi. Dolayısıyla sadece Londra ve Viyana'ya yeniden büyükelçi tayini yapılması gerekmekteydi. Neşet Efendi'nin Londra büyükelçiliğine, Ragıb Efendi'nin ise Viyana büyükelçiliğine gönderilme kararı alınmıştı. Ancak bu karar uygulanmamıştı. Meydana gelen bu olumsuz gelişmelerden dolayı III. Selim ilk ikamet elçiliklerinden beklediği neticeleri görememiş ve gelecekte de görülemeyeceğini değerlendirmeye başlamıştı. Devletin gelinen bu aşamada sürekli elçi bulundurma masraflarına katlanmasının gereksiz olduğunu ancak aniden

büyükelçilikleri ortadan kaldırmanın da olumsuz sonuçlar ortaya çıkaracağı görüşünde idi. Bunun üzerine Sadaret kaymakamı Abdullah Paşa, Avrupa başkentlerinde Osmanlı Devleti büyükelçiliklerinde görev yapan Rum tercümanların maslahatgüzar olarak göreve devam etmelerinin uygun olacağını III.Selim'e arz etmiş, padişah da bu öneriye onay vermişti. Sadece o dönemin en güçlü kara devleti Fransa'da sürekli elçilik kaldırılmayacaktı. 1802 yılında Fransa ile yapılan barıştan sonra Halet Efendi büyükelçi olarak Paris'e gönderilmişti. (Kuran, 1988, s. 47)

Babıali 1821 yılına kadar Avrupa devletleri nezdinde maslahatgüzarlar bulundurmuştu. Yunan ayaklanması başlayınca Rum tercümanlardan seçilip atanmış olan maslahatgüzarların Osmanlı Devleti'ne asılsız bilgiler göndermeye başladıkları fark edilmiş, II. Mahmut görevlerine son vermişti. Böylece Avrupa başkentlerinde ilk defa kurulan ikamet elçilikleri geçici olarak kaldırılmış oldu.

İlk sürekli diplomasi denemesi etkin sonuçlar vermemiştir. Bunun nedeni ilk gönderilen büyükelçilerin siyasi tecrübelerinin olmaması, yabancı dil bilmemeleri idi. Çünkü yanlarında görevlendirdikleri yabancı dil bilen Rum tercümanlar casusluk yapıyor, gizli olan bilgileri yabancı ülke dışişleri bakanlarına ulaştırıyorlardı. Bir diğer önemli neden ise, Osmanlı Devleti'nin Mısır seferinde ortaya çıkan askerî zafiyeti ve Babıali'nin Avrupa'daki büyükelçilerini, gelişmelerden bilgi ve talimat göndererek haberdar etmekte ihmal göstermesi idi.

Osmanlı Devleti ilk etapta sürekli elçiliklerden beklediği pratik faydaları görememiş olsa da bununla birlikte sürekli elçilik uygulamalarının Osmanlı Devleti diplomasisinin gelişimine önemli katkıları olmuştur. Babıali, Avrupa devletleri arasında yürütülen diplomasi usullerini öğrenmiş, Avrupa'yı yakından tanımıştı. Büyükelçilerin Avrupa'ya beraberlerinde götürdükleri memurlar yabancı dil öğrenmişler, sonradan bunun ülkeye önemli fayda sağladığı görülmüştü. Örneğin Londra büyükelçisi Yusuf Agah Efendi'nin beraberinde götürdüğü sır kâtipliği yapan Mahmut Raif Efendi, İngiltere'de kazandığı tecrübeyi Reisülküttap olduğunda uygulamaya koymuştu.

Osmanlı Devleti süreklilik niteliği taşıyan karşılıklı temsille yürütülen diplomasiye geçmişti. Ancak karşılıklı temsil esasıyla yürütülen sürekli diplomasi farklı özelliklerde bir tecrübe gerektirdiğinden Osmanlı Devleti için bir dönem fazla etkin ve verimli olmamıştır. Çünkü; Avrupa'nın sosyal ve siyasal ahvaline büyükelçilerin adapte olamamaları, yabancı dil konuşamamaları sürekli diplomasi

beklenen sonuçların oluşumuna engel teşkil etmişti. Ayrıca Babıali’de sürekli ikamet elçiliklerinin kurulma kararı alındıktan sonra bu yeni sistemin etüdü tam olarak yapılamadığından ikamet elçilikleri neticesiz kalmış, dış politikada etkinlik sağlanamamıştı. Reisülküttap bir dışişleri bakanının üstlenmesi gereken görev ve sorumlulukları üstlenmişti ancak daimî ikamet elçilikleri ile uyumlu, sürdürülebilir dış politika üretecek mekânizma henüz oluşturulamamıştı. Osmanlı Devleti’nin o dönem içinde bulunduğu şartlar beklenmeyen bu sonuçların oluşmasında en temel etkendi. Örneğin 19 Mayıs 1798 tarihinde Tulon’dan büyük bir ordu ile hareket eden Napoléon Bonapart Malta’yı ele geçirdikten sonra İskenderiye’ye ulaşmış ve Mısır’ı işgal etmişti. Osmanlı Devleti ile Fransa’nın iyi ilişkiler içerisinde oldukları bir dönemde, Fransa’nın sebepsiz ve habersiz olarak Osmanlı Devleti’nin en önemli eyaletlerinden birisine yapmış olduğu bu saldırı III. Selim ve bütün devlet adamlarında büyük tesir meydana getirmişti.(Karal, 1999, s. 48) Napoléon’un Mısır seferi sırasında Paris’te Osmanlı Devleti daimî ikamet elçiliği görevinde bulunan Esseyit Ali Efendi diplomasi mesleği için yeterli tecrübesi olmadığından Fransa’nın Mısır’a yapacağı seferi anlayamamış ve Osmanlı Devleti’ni haberdar edememişti.(Karal, Halet Efendinin Paris Büyükelçiliği, 1940, s. 6) Avrupa başkentlerinde bulunan Osmanlı Devleti büyükelçileri sürekli diplomasinin gerektirdiği bir temsil anlayışından uzak bir şekilde sadece ülkeleri için bilgi topluyorlar ve ülkede gerekli olan reformlar için Avrupa’yı tanımakla vakit geçiriyorlardı. Prusya büyükelçisi Azmi Efendi ile Viyana büyükelçisi Ebubekir Ratib Efendi’lerin sefaretnameleri buna açık bir delil teşkil etmekteydi. (Findley, 1997)

Batı’da uygulanan diplomatik geleneklere Osmanlı Devleti büyükelçilerinin adaptasyon konusu da önemli bir sorun olmaktaydı. Aslında III. Selim döneminde sürekli elçiliğe geçilmesi konusunda karar verildikten sonra İstanbul’daki İngiliz elçileriyle bu konu hakkında görüşmeler yapılmış, Avrupa’daki devletlerin teşkilat yapıları göz önüne alınarak hangi ülkeye hangi elçinin gideceğini ve gönderilecek elçilere hangi ünvanın verilmesinin uygun olacağı, ulaşımın kara yoluyla mı yoksa deniz yoluyla mı yapılması gerektiği konularında karar alınmıştı. (Kuran, 1988) Örneğin İngiltere’nin İstanbul’daki sürekli elçisi Lord Ainslie İngiltere’ye gönderilecek Osmanlı elçisinin rütbesi hakkında görüş bildirmiş, Osmanlı elçisinin Londra’da Avusturya ve Rusya diplomatik temsilcilerine üstünlük durumunun büyükelçilik ünvanıyla sağlanacağını ancak bunun masraflı olabileceğini, fevkalade

ortaelçilik ünvanıyla gönderilmesinin kolaylık sağlayacağını ifade etmişti. Osmanlı Devleti geleneksel kalemiye kültüründe yetişmiş olan ilk sürekli elçiler ne kadar yetenekli ve iyi yetişmiş olurlarsa olsunlar teşkilatlanma eksikliği, diplomatik görevlilerin seçildiği bir sistemin olmaması, sürekli elçilik diplomatlığı için gerekli nitelikleri tam olarak taşımamaları problemlerin ortaya çıkmasına neden olmuştu. (Findley, 2019, s. 223)

İlk sürekli büyükelçiler ittifak görüşmeleri yapmak, askerî iş birliği için girişimlerde bulunmak, Avrupalı tüccarların Osmanlı ülkesinde faydalandıkları ayrıcalıklardan Osmanlı Devleti tüccarlarının da aynı haklara sahip olarak Avrupa’da ticaret yapmalarını sağlamak, Avrupa basınıını etkilemek ve devlete bununla ilgili rapor verilmesi gibi faaliyetler yürütmüşlerdi. (Kuran, 1988) Sürekli elçiliğin yürütülmesine yönelik Batı tarzında tanımlanabilir bir sistemin olmayışı Osmanlı Devleti büyükelçilerinin verimliliğini ve etkinliğini sınırlıyordu. Sürekli elçilerin güvenlik konusunda şüpheli tercümanlarla iş yapma durumunda kalmaları Babıali ile sınırlı iletişimleri ve Osmanlı Devleti çıkarlarının Avrupa devlet adamları tarafından dikkate alınmaması gibi problemlerle karşılaşmışlardı. III. Selim’in diplomatik temsilcileri geleneksel kalemiye kültürüne Avrupa başkentlerinde ülke dışı yeni bir tecrübe ve bilgi yönü kattıklarından başlangıçta yaşanmış olan başarısızlık durumlarına rağmen gelecekte büyük önem taşıyan kazanımlar elde etmişlerdi. (Findley, 2019, s. 224)

Osmanlı Devleti’nde sürekli elçiliğe geçişin tarihsel gelişiminde önemli bir aşama da ülke içi ve dışındaki gelişmeler sonucu ortaya çıkan Babıali Tercüme Odası idi. İlk gönderilen sürekli elçiler yabancı dil bilmedikleri için beraberlerinde tercümanlar da bulunurdu. İlk sürekli elçiler beklenen başarıyı gösteremeyince yerlerine ünvanca alt seviyede olan maslahatgüzarlar atanmıştı. Bu maslahatgüzarlar da genellikle Divan-ı Hümayun’da yabancı dil bilen Rum tercümanlar arasından seçilirdi. Divan-ı Hümayun’da devletlere gönderilen ve gelen yazıları tercüme etmekle görevli tercümanların büyük çoğunluğu Fenerli Rumlardan oluşmaktaydı. Divan-ı Hümayun’da tercüman olarak bulunan Constantine Mourouzi, Aleksandr Mavrokordato, Hançerlizade Mihayilaki 1821 Mora’da Rum isyanı sırasında Eflak ve Boğdan’da bulunan isyancılara mektup yazmışlar, bu mektuplar ele geçirilmiş ve tercümanlara idam cezası verilmişti. Ayrıca sürekli elçilerin yerlerine atamaları yapılan Rum maslahatgüzarların da yanlış bilgiler aktardıkları ortaya çıkınca

görevlerine son verilmişti. Rum tercümanlara ve maslahatgüzarlara güven sarsılmıştı. Bu nedenle tercüme işlerini yürütmesi ve tercüman yetiştirmesi için Bulgarzade Yahya Naci Efendi görevlendirildi. Tercümanlık dersleri verilmeye başlanması ile birlikte ‘Tercüme Odası’ kurulmuş oldu. (Akyıldız, 2011) Yabancı dil hususunda Rum tercümanlara bağımlılıktan kurtulmak için kurulan Tercüme Odası zamanla yeni kalemiye memur tipinin oluşmasında önemli bir birim olmuştu. 1830 yılından itibaren Tercüme Odası, Babıali’de itibarı yüksek bir görev alanı haline gelmiş, ileride yüksek makamlarda bulunacak ve reformlara öncülük edecek devlet adamlarının görev yaptığı bir kurum niteliği kazanmıştı. Tercüme Odası’nın öneminin artması ve büyümesiyle Osmanlı Devleti temel problemlerine çözüm bulmak amacıyla yeniden sürekli elçiliğe geçme kararı aldı. (Findley, 2019, s. 233) Sürekli elçiliklerin yeniden açılması II. Mahmut’un saltanatının son döneminde gerçekleşmiş ve günümüze kadar kesintiye uğramadan devam etmiştir. (Kuran, 1988, s. 14)

1834 senesinde Avrupa’ya yeniden sürekli elçi gönderilmesi kararı alındıktan sonra Osmanlı Devleti tarafından Fransa Devleti nezdine Divan-ı Hümayun Amedi dairesinde görev yapan Mustafa Reşit Bey bu görevi yerine getirmeye uygun görülüp Paris büyükelçiliğine atandı. Amedi Mustafa Reşit Bey’in Paris büyükelçilik memuriyetine kadar Osmanlı Devleti’nin Fransa’da elçilik binası bulunmuyordu. Elçilik binasının tahsisi Mustafa Reşit Bey’in zamanında gerçekleşmişti. Yunanistan devlet adamları ve Mısır valisi Mehmet Ali Paşa’nın Osmanlı Devleti aleyhine Avrupa gazetelerinde beyanatları ile Avrupa’da Osmanlı Devleti aleyhinde olumsuz izlenimler oluşturmalarını engellemek Mustafa Reşit Bey’e verilen büyükelçilik görevinin en önemli kısmını oluşturuyordu. Mustafa Reşit Bey Paris’te Osmanlı Devleti aleyhine gelişen olumsuz algıyı düzeltmek için Paris’te bulunan diğer devlet büyükelçileriyle görüşmeler yapıyor, gazetecileri davet ederek onları bilgilendiriyordu. Mustafa Reşit Bey Paris’te büyükelçi olarak bulunduğu Osmanlı Devleti’ni o tarihlerde en çok meşgul eden konu Mısır meselesiydi. Bu süreçte Mehmet Ali Paşa da bir taraftan modernizasyonla ordusunun gücünü artırıyor, diğer taraftan Avrupa’da Osmanlı Devleti aleyhine propaganda yürütüyordu.

İkinci önemli sorun da 1830 tarihinde Fransa tarafından işgal edilen Cezayir’in Osmanlı Devleti’ne iade edilmesi konusuydu. Paris’te bulunan diğer devlet elçileri Mustafa Reşit Bey’e Paris’te bulunduğu müddetçe Osmanlı Devleti’nin en önemli meselesi olan Mısır Meselesi’nin halli için Cezayir konusunda sessiz kalmasını tavsiye

etmişler, Mustafa Reşit Bey de her gün Fransa gazetelerinde Cezayir konusu ile ilgili çıkan haberlere sessiz kalmasının mümkün olmadığını dile getirmiş ve bu konuyu talimat almak için Babiali'ye bildirmişti. Fransa Kralı, Mustafa Reşit Bey'in Paris'e ilk gittiği zamanlarda Fransızca öğrenmeye başladığını işittiğinde memnuniyetini ifade etmişti. (Efendi, Vak'anüvis Ahmet Lütü Efendi Tarihi, 1999, s. 819)

Osmanlı Devleti'nde sürekli elçi gönderme kararının alındığı ilk dönem ile II. Mahmut döneminde yeniden sürekli elçi gönderilmesi kararının alındığı ikinci dönem arasında birtakım farklılıklar vardı. Birincisi ikinci sürekli elçilik döneminde diplomatik temsil görevini yerine getirecek, bu görev için iyi yetiştirilmiş devlet adamları bulunuyordu. İkincisi 1834 tarihinde Osmanlı Devleti yeniden sürekli elçiliğe geçme kararı aldığı dönem Avrupa devletlerinin Orta Doğuya yoğun ilgi göstermeye başladıkları bir dönemdi. Avrupa devletleri Osmanlı-Mısır sorununu sona erdirmek için Osmanlı Devleti'ni destekliyor ve sorunu çözmek için topluca müdahalede bulunuyorlardı. Osmanlı ülkesinde Avrupalı devletlerin istedikleri ticari ayrıcalıklar ve Osmanlı Devleti'nde yapılması düşünülen reformlar, diplomaside öne çıkan konulardı. II. Mahmut döneminde sürekli elçiler Osmanlı Devleti'ni Batı'da temsil ederek temsilin gerektirdiği teamüllerle diplomasi yürütmenin yanında Avrupa'da kazandıkları deneyimi özümseyerek kendi ülkelerine yansıtmayı daha ön plana çıkararak bunda önemli başarı göstermişlerdi. (Fındley, 2019, s. 235-236)

Avrupa başkentlerinde sürekli elçilikler yeniden açıldığında bu elçiliklerde görev yapan genç diplomat ve tercümanlar Batı'nın sosyal, siyasal, ekonomi boyutlarıyla yaşam tarzlarını doğrudan inceleme fırsatı bulmuşlardı. Avrupa başkentlerinde Batı'nın özellikle kamu yönetimi alanında kurumsal yapısının yakından tetkik edilmesinin idari reformlarda önemli payı olmuştu. Örneğin Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile birtakım reformların yapıldığı Tanzimat dönemi üzerinde üç önemli şahsın, Mustafa Reşit Paşa'nın 1834'te Paris'e ve sonrasında Londra'ya, 1836'da Ali Paşa'nın Viyana'ya, 1840 tarihinde de Fuat Paşa'nın Londra'ya elçi olarak gitmelerinin önemli yeri vardı. 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde reformcu devlet adamlarının ve liderlerinin neredeyse bütünü bu elçiliklerde görev yapmış olmaları Osmanlı Devleti'nin kurumsallaşmasında ve bürokrasinin gelişiminde Batı etkisini ortaya koymaktaydı. (Lewis, 1996, s. 89)

II. Mahmut Tercüme Odası'nı güçlendirmek ve sürekli elçilik faaliyetlerini yeniden başlatmasının yanında 1836 tarihinde Reisülküttaplık makamını Hariciye

Nezareti'ne dönüştürmüştü. II. Mahmut Hariciye Nezareti olarak hizmet verecek yeni teşkilatlanmanın diğer öğelerini de oluşturmaya başlamıştı. Hariciye Nezareti yeni yapısına kavuşturulurken bu süreçte bürokraside yeni bir seçkinler sınıfı oluşmaya başlamıştı. Etkili bir diplomasi için II. Mahmut'un almış olduğu tedbirler ve kurumlarda yapmış olduğu yenileme hareketleri ülke içi siyasette ortak bir bütünlük oluşturmakta yetersiz kalıyordu. Bunun bir göstergesi siyasi gruplaşmalarla reformların zora sokulması, diğeri ise Osmanlı Devleti'nde yaşayan toplum üzerinde henüz tecrübe edilmemiş yeni fikirlerin uygulamaya geçirilmesi için destek verilmesinde acele hareket edilmesidir. Bunun sosyal ve siyasi etkileri olabilirdi. Ancak II. Mahmut bu negatif etki ihtimaline önem vermeden sürekli elçiliklere yeniden elçi atamalarının yapılarak diplomatik hizmetlerin başlatılması ve diplomasinin etkili yürütülebilmesi için ülke içi gereken kurumsal alt yapı eksikliklerinin giderilmesi ve bu amaçla da Hariciye Nezareti'nin kurulması için yaptığı atılımı alınması gereken önemli tedbirler kümesi olarak görüyordu. Ayrıca sadrazamlığın kaldırılması, kalemiye ve diğer saray birimlerinin kendi kontrolü altına alınarak yürütülmesi gibi merkezileşme yönünde atılan adımlar ve yine Reisülküttaplığın da Hariciye Nezareti'ne dönüştürülmesi gibi düzenlemeler Babıali karşısında merkezileşmenin artırılması anlamı taşıyordu. (Findley, 2019, s. 239-240)

2.2. Sürekli Diplomasiye Geçiş

III. Selim döneminde Osmanlı Devleti ad hoc diplomasi uygulamasını bırakıp sürekli diplomasi uygulamasına geçmiştir. Avrupa'nın terakkisi Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletleri ile münasebetlerinin gelişmesi, Avrupa devletlerince benimsenen sürekli elçilik usulünün uygulamasını zorunlu hale getirmişti. Osmanlı Devleti ilk ikamet elçiliğinin Fransa'da açılması görüşü ağırlık kazanmıştı. Fransa ile Kanuni zamanından beri siyasi ve ticari münasebetlerde bulunulması, hiç savaş yapılmamış olması ve Osmanlı Devleti'nin sadık dostu biliniyor olmasından dolayı öncelikli ülke olarak değerlendirilmekteydi. Ancak Fransız İhtilali'nin şiddetlenmesi, Avrupa devletlerinin Fransa'ya karşı yürüttükleri mücadele dolayısıyla Osmanlı Devleti ilk elçisini 1792 tarihinde Londra'ya gönderme kararı almış ve ilk sürekli elçi olarak Yusuf Agah Efendi'yi Londra büyükelçisi olarak atamıştı. 1797'de Seyit Ali Efendi Paris'e, Aziz Efendi Berlin'e, İbrahim Afif Efendi Viyana'ya büyükelçilik ünvanıyla sürekli elçiler olarak atanmışlardı. Bu kısımda Osmanlı Devleti'nin sürekli diplomasiye geçişinde etkili olan dış ve iç etkenler belirtildikten sonra Avrupa

başkentlerinde Osmanlı Devleti sürekli elçilik sürecinin oluşum süreci değerlendirilecektir.

2.2.1. Sürekli diplomasiye geçiş sürecini etkileyen faktörler

Uluslararası ilişkilerin belirli kurallar çerçevesinde, disiplin içerisinde yürütüldüğü sistemin 1648 Westphalia Barışı ile ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Westphalia Barışı ile uluslararası sistemde egemen devletler eşit temsil hakkına kavuşmuştu. Ayrıca Avrupa'da istikrar ve barışı sağlamak bağımsızlıklarını korumak için devletler ittifaklar yapabilecekti. Bu nedenle Avrupa'da güç dengesi temelli devletler arası sistem, diplomasiye zorunlu hale getirmiş ve diplomasi kurumsallaşmaya başlamıştı. Avrupa'da diplomasiye kurumsallaşmasının Osmanlı Devleti'ne de etkileri olmuştu. Avrupa güç dengesinde önemli yeri olan Osmanlı Devleti karşılıklı temsilin zorunlu hale geldiği bir dönemde sürekli diplomasiye geçiş kararı almıştı. Osmanlı Devleti'nin sürekli diplomasiye geçişin de bir önemli etken de sanayi devrimiydi. Sanayi Devrimi'yle birlikte Avrupa devletlerinin ham madde ve pazar ihtiyaçları artmış, Osmanlı Devleti'nin zengin ham madde kaynakları ve pazar olanakları, Avrupa devletleri ile olan ilişkileri artırmıştı. Osmanlı Devleti kendi ülkesinde yabancı tüccarların faydalandıkları ayrıcalıkları karşılıklılık ilkesine göre diğer devletlerden talep etmeye başlamış, bu hak ve ayrıcalıkların sağlanabilmesi için de daimî ikamet elçiliklerinin kurulması zorunlu hale gelmişti. Sürekli diplomasiye geçiş sürecine etki eden iç çevre faktörlerinden yeniden yapılanma süreci özellikle askerî alanda yapılacak yenilikler konusunda yoğunlaşmıştı. Batı tarzı düzenli askerî birliklerin oluşturulması, diğer alanlardaki teknik yeniliklerin yapılabilmesi için Avrupa ile ilişkilerin sistemli ve verimli olarak devam etmesi gerekliliği ortaya çıkmış, bunun gerçekleştirilmesi de daimî ikamet elçiliklerin açılması ile mümkün olacaktı. Yine savaştan ziyade barış taraftarı bürokrasinin gelişmesi de sürekli diplomasiye geçiş kararının alınmasında en temel öğelerden birisi olmuştur. Osmanlı Devleti'nde gelişen sivil bürokrasi Batı'daki modernleşme hareketlerinin tetkikini yapmış ve Osmanlı Devleti'ne uyarlama çarelerini araştırmıştır. Osmanlı Devleti'nin sürekli diplomasiye geçişinin zorunlu olduğunu iç ve dış çevrede yaptıkları araştırmalarla yabancı diplomatlarla yaptıkları görüşmelerle, görüş ve tecrübeleriyle ortaya koyan sivil bürokrasi olmuştu.

2.2.2. Dış çevre faktörleri

2.2.2.1. Siyasal faktörler: Westphalia Düzeni'nin ortaya çıkması

15. yüzyılın sonlarına kadar Akdeniz sularına İtalyan şehir devletleri hâkimdi. Başta Venedik ve Ceneviz olmak üzere İtalyan şehir devletleri refahlarını, denizlerdeki üstünlük avantajlarıyla ticarete görüyorlardı. İtalyan şehir devletlerinin ticaret yapma ve ticari ilişkileri geliştirme istekleri Rönesans'a giden yolda önemli bir itici güç olmuştu. 1453 İstanbul'un fethiyle İtalyan şehir devletleri Doğu Akdeniz'deki üstünlüklerini kaybetmişlerdi. 15. yüzyıl sonunda ise Venedik Ege'de tüm topraklarını kaybetmişti. Ancak bu durum uzun süreli ve önemli bir sonucu doğurmuştu. Avrupalı tüccarlar, askerler, kâşiflerin dikkati Akdeniz dışına, okyanuslara çevrilmiş ve zamanla Avrupa denizaşırı genişleme fırsatı yakalayarak önemli bir ilerleme kaydetmişti. 15. yüzyıl sonu 16. yüzyıl başında gerçekleşen coğrafi keşifler Avrupa'nın zenginlik kazanmasını sağlamıştı. Ayrıca İtalyan şehir devletlerinin Avrupa dışındaki ülkelerle ticari ve kültürel ilişkilerde bulunmaları Rönesans kültürünün oluşmasına etki etmiş ve İtalya yarımadasında ortaya çıkan bu yeni kültür, Avrupa'nın kuzeyine doğru genişlemişti. Rönesans yeniden doğmak anlamında kullanılan bir kelime olup eski Grek ve Roma dönemlerinde elde edilen başarılı sonuçların yeniden kazanılma düşüncesinin canlandırılması sürecini ifade etmekteydi. Rönesans döneminin canlılığı ve yenilikçi düşünce sistemi de itici gücünü tüccarlardan almaktaydı. Tüccarlar zamanlarını karlı olan ticaretin kim ile ve nasıl yapılacağına harcamışlardı. Tüccarlar zamanlarını karlı olan ticaretin kim ile ve nasıl yapılacağına harcamışlardı. (Sander, 1989, s. 80-81) 15. yüzyılın yarısında önce İtalya'da ortaya çıkan, sonra tüm Batı Avrupa'ya yayılan bu yeni düşünce Avrupa topluluklarının fikri ve ahlaki durumlarında değişim meydana getirmiş, birçok Avrupa ülkesinde siyasi ve askerî sistemlerde derin bir dönüşüm yaşanmasına sebep olmuştu. (Mosca, 1949)

16. yüzyıla gelindiğinde Avrupa modern dünyanın temel öğelerinin şekillenmeye başladığı bir kıta haline gelmişti. Globalleşme süreci dünyanın her tarafını içine alacak şekilde yayılmış, Avrupalı zenginler ve yöneticiler uzun mesafelere gitme olanağı sağlayan ticaret ve savaş gemilerine sahip olmuşlardı. Bu olanaklar Avrupa devletlerinin savaş hırslarını artırmış ve saldırgan tutum içerisine girmelerine de neden olmuştu. Avrupa; tüccarların, prenslerin, soyluların, özerkliği olan siyasi birimlerin bir topluluğu şekline dönüşmüştü. İngiltere, Fransa, İspanya ve Portekiz, monarşik yönetimlere karşı halklarının siyasi bağlılıklarını artmaya

başlamıştı. Bunun temelinde milliyetçilik düşüncesi vardı. Avrupalı devletlerin globalleşme sürecinde kendi dışındaki çevreyle münasebetlerini artırması, halkların da milliyetçilik hislerini uyandırmış, bu gelişme de halkların monarşilere karşı bağlılıklarını artırarak monarşilerin kuvvetlenmesini sağlamıştı. Avrupa devletleri okyanuslara açılıp denizlerde söz sahibi olmaya başlaması ile diğer ülkeler nezdinde konumunu yükseltmiş, denizlerden başlayarak karada da ekonomik, askerî ve teknik bakımdan üstün duruma gelmeye başlamışlardı. Doğu ve Batıdaki denizlere yaklaşık yüzyıl İspanya ve Portekiz egemen olmuştu. İngiltere, Fransa ve Hollanda gibi ülkeler iç sorunlarıyla meşgul olmalarından okyanuslardaki büyük imkânlardan ilk etapta faydalanamamışlar ancak ülke içi sorunlarını çözdükten sonra bu imkânlara kavuşmuşlardı.

15. yüzyılla birlikte İngiliz ve Fransız monarşilerinde ulus duygusunun gelişmesine paralel olarak ulus devlet olgusu da gelişmişti. Ulus devlet olgusunun siyasal bir birim olarak ortaya çıkmasında temel etken, askerî teknolojideki ilerlemeler ve özellikle topun icat edilmesiydi. Asırlarca saldırılara karşı koymuş surların ilk defa olarak Osmanlı Devleti tarafından topun kullanılmasıyla yıkılması, bu yeni icat sayesinde Osmanlı Devleti'nin Avrupa ortalarına kadar ilerlemesi, Avrupa siyasal sürecinde önemli kırılma noktaları oluşturmuştu. Ayrıca tüfekte ilk kez 15. yüzyılın yarısında Otuz Yıl Savaşları'nda kullanılmıştı. Top, tüfek ve bunlara bağlı olarak gelişen ulus desteği 16. ve 17. yüzyıllarda sürekli ordunun kurulması sonucunu ortaya çıkarmıştı. Otuz Yıl Savaşları sürekli orduların mücadele verdikleri bir savaş özelliği taşımaktaydı. (Sander, 1989, s. 95)

Mezhep çatışmaları ve Avrupa devletlerinin üstünlük kurma politikaları neticesi meydana gelen ve 1618 tarihinden 1648'e kadar devam eden Otuz Yıl Savaşları Avrupa'da büyük bir yıkım meydana getirmişti. Sayıları üç yüzü bulan Alman devletleri imparator, kral, prensleriyle bu savaşın içinde yer alırken Fransa, Danimarka, İsveç, Polonya kralları da çok defa taraf değiştirerek bu savaşlarda bulunmuşlardı. Otuz Yıl Savaşları 1630 tarihinden sonra İsveç kralı II. Gustaf Adolf'un ve sonrasında 1635'te Fransa'nın müttefik olarak savaşa dâhil olmasıyla Avrupa savaşı halini almıştı. Avrupa'da ağır sonuçlar meydana getiren bu savaşlar, 1648 tarihinde, Münster'de Fransa, Osnabrück'te İsveç ile barış antlaşmaları yapılarak savaşlara nihayet verilmişti.

Westphalia Barışı Alman İmparatorluğu ile Fransa ve İsveç arasında yeni bir barış dönemi başlatmış olmakla birlikte Almanya dışındaki taraflar bir müddet daha savaşa devam etmişlerdi. (Beydilli, 1991) 1648 Westphalia Barışı'nın oluşumunu hazırlayan konferans Avrupa kıtasının barış görüşmeleri için toplandığı ilk ve en büyük konferanstı. Westphalia Barışı için toplanan konferansın en önemli özelliği Avrupa'da önceden yapılan devletler arası toplantılar kilise merkezli bir nitelik göstermekte iken Westphalia Barış Konferansı ise kilise müdahalesi olmaksızın savaş, devlet ve iktidar ile ilgili problemleri devletler kendi aralarında görüşüp karara bağlamışlardı. Westphalia Barışı ile kendi kanunlarına göre hareket eden, kendi politikalarını belirleyen, ekonomik çıkarlarını takip eden, serbestlik içerisinde ittifaklar kurabilen ve kurmuş olduğu ittifakları sonradan bozabilen, güç dengesi kuralları içerisinde savaş ve barış arasında istediği tercihi yapabilen ve yine diplomatik temsilciler kabul edip ve elçiler gönderebilen, kararlarında özgür olan devletlerden oluşacak bir Avrupa düzeni meydana getirilmişti. Westphalia Barışı Habsburg Hanedanı'nın Avrupa'yı egemenliği altına alma durumunu ortadan kaldırmıştı. Bu tarihten sonra farklı özelliklere sahip devletlerin uluslararası sisteme katılımları, aynı ülke içerisinde farklı din ve mezhep aidiyetleri olan insanların birlikte yaşayabilmeleri, Westphalia ile sağlanabilmişti ve bu kurallar Avrupa kıtasına yerleşmişti. Westphalia ile Almanya küçük devletlere bölünmüş, Fransa'nın dünya üstünlüğünü ele geçirmesinde avantaj sağlamıştı. Günümüzde devletler arası ilişkilerin belirli kurallar dâhilinde disiplin içerisinde yürütüldüğü sistemin Westphalia Barışı ile ortaya çıktığı kabul edilebilir. (Sander, 1989, s. 101) Westphalia Barışı ile egemen devletlerin eşit temsil edildiği bir uluslararası sistemin kuruluşu ve modern devlet özelliklerinin ortaya konulması sağlanmıştı ancak bunlar Avrupa devletlerinin geçmişten net bir şekilde kopuşunu ifade etmemekteydi. Avrupa'nın hiçbir yerinde Orta Çağ kurumlarının aniden verilen bir kararla modern kurumlara dönüştüğü görülmemişti. Feodal nitelikli kurumların ortadan kalkması, Westphalia'dan ziyade uluslararası ticaret ve askerî teknolojinin ilerlemesi, ticaretin güvence altına alınmasıyla ilgiliydi. Bununla beraber Westphalia'nın eski dünya düzeninden modern dünya düzenine geçişte bir kırılma noktası olduğu ifade edilebilir. (Salihpaşaoğlu & Gümüş Boyacı, 2020)

Otuz Yıl Savaşları'na son veren Westphalia Antlaşması'na genel hatlarıyla bakıldığında devletler arasında istikrarın sağlanması ve düzenin korunması olarak iki temel esasa vurgu yapıldığı görülmektedir. Avrupa kıtasında bu tarihten sonra yıkıcı

savaşların yaşanmaması için güç dengesi politikası uygulama zorunluluğu ortaya çıkmıştı. Devletler, aralarında ittifaklar yaparak Avrupa'da istikrar ve düzenini bozacak gelişmelere karşı ortak hareket edecekler, bağımsızlıklarının ortadan kaldırılmasını engelleyebileceklerdi. Avrupa'da güç dengesi temelli devletler arası sistem, diplomasiyi zorunlu hale getirmişti. Diplomasi bundan sonraki gelişmelerde uluslararası sistemi kontrolde tutacak işlevsel bir mekânizma görevi görecek. (Erdem, 2008, s. 185) Nicolson Avrupa'da diplomasi gelişimi ile ilgili tespiti de; Avrupa'da diplomasi özel ulusal haklar zihniyetinden devletler arası genel çıkarılara doğru bir gelişme gösterdiğini, bu anlayışın bencil önyargılara üstün gelebilmesi için de ortak bir dış tehdidin meydana getireceği bir dürtünün gerekli olduğunu ve Napolyon tehlikesine karşı Avrupa'nın bunu yaşadığını ifade etmiştir. Avrupa'da devletlerin ittifakı düşüncesinin büyük devletlerin kendi üstünlüklerini haklı göstermek amacıyla başvurdukları bir yöntem olmadığını, ittifak kavramının beş büyük devletin gerek kendi aralarında gerekse az gelişmiş ülkeler ile olan ilişkilerinde uyulması gereken uluslararası ortak değerlerin korunması hususundaki anlayışı temsil ettiğini vurgulamıştır. (Nicolson, 1970, s. 73-74) Diplomasi kurumsallaşması, diplomatik temsilin modernleşmesi ve tüm Avrupa'ya yayılması bu dönem sonrasında gerçekleşmişti. Diplomasi işlevi egemen devletler arasında müzakere yoluyla ilişkileri yürütmektir. Uzmanlaşmış bir diplomatik temsilci kendi ülkesindeki egemen otoritenin hizmetindedir. Bu egemen otorite demokratik ülkelerde çoğunluğun yürütme yetkisi verdiği bakanlar kurulu tarafından temsil edilir. (Nicolson, 1970, s. 83) Westphalia Barışı sonrasında sürekli diplomasi temsilcilikleri kurulmuş, diplomatik temsilcilerin hakları ve ayrıcalıkları düzenlenmiş, dışişleri bakanlıkları kurulmuş, diplomasi arşivleme ve şifreleme birimleri oluşturulmaya başlanmış ve modern diplomasi bu ekipmanları tüm Avrupa'ya yayılmıştı.

Westphalia Barışı sonrası Avrupa'da diplomasi kurumsallaşması Osmanlı Devleti'ni de etkilemişti. Bu dönemde Osmanlı Devleti ad hoc diplomasi yöntemini benimsemesine rağmen elçileri vasıtasıyla Avrupa'daki kurumsallaşmadan haberdar olabiliyordu. Örneğin 1720 yılında Fransa'ya elçi olarak gönderilen Yirmi Sekiz Çelebi Mehmet Efendi döndüğünde yazmış olduğu sefaretnameyi padişaha takdim etmiş, Paris'te ve diğer yerlerde gördüklerini aktarmış ve neticesinde İstanbul'da birçok yeniliklerin başladığı görülmekteydi. Bu dönemde ilk matbaanın kurulması teşebbüsü de bu yeniliklerdendi. Ayrıca Yirmi Sekiz Çelebi Mehmet Efendi elçilik

görevinde göstermiş olduğu başarıdan dolayı Osmanlı Devleti ile Fransa arasındaki münasebetler olumlu bir şekilde ilerlemiş, Fransa'da Türkler hakkındaki olumsuz yargıların bertaraf edilmesinde ve olumlu düşüncelerinin sağlanmasında önemli başarıları olmuştu. (Unat, 1992, s. 56) Benzer şekilde Ahmet Resmî Efendi de 1757 yılında Viyana'ya elçi olarak gönderilmişti. Ahmet Resmî Efendi yazmış olduğu sefaretnamesinde Avusturya İmparatorluğu'nun kuruluşu, içişleri ve maliye idareleri ve diğer devlet işlerinin düzenine dair bilgiler vermişti. (Unat, 1992, s. 104) 1791 yılında ortaelçi ünvanıyla Viyana elçisi olarak görevlendirilen Ebubekir Ratib Efendi de yazdığı sefaretnamesinde Avusturya İmparatorluğu'nun idari, mali, hukuki, askerî, iktisadi ve diğer bütün kurumları hakkında bilgiler vermişti. (Uzunçarşılı, 1975)

Osmanlı Devleti belirli amaçlarla kısa süreliğine gönderdiği elçileri aracılığıyla Westphalia Barışı'ndan sonra Avrupa devletlerinin teşkilat yapıları hakkında bilgi edinmenin yanında Avrupa devletlerinin yetersiz olsa da dış politikaları hakkında da bilgiler almaktaydı. Devlet idarecileri Avrupa'da oluşan yeni uluslararası sistemin güç dengesine dayandığını, bu sistemin sürdürülebilmesi için ittifaklar yapmak gerektiğini idrak etmişlerdi. Osmanlı Devlet adamları 1699 Karlofça Antlaşması'ndan sonra gittikçe artan sorunların ancak Batı tarzında reformlar ve Avrupa devletleri ile ittifaklar yaparak çözülebileceğini tespit etmişlerdi.

Osmanlı Devleti Avrupa güç dengesi politikasının ve ittifak sistemlerinde yer alarak dış politika ve diplomasi yürütmenin ne kadar önemli olduğunu Polonya isyanında görmüştü. Westphalia Barışı'nın bir istisnası ve Osmanlı Devleti'nin dış politika fikrinin değişmesinde önemli rolü olan Polonya isyanı 1794 yılında Ruslara karşı başlatılmıştı. İsyen kritik bir dönem de patlak vermişti. Prusya ve Rusya 1793'te Polonya'yı taksim ederek genişleme planı yapmışlar ve bu mesele bağlamında ilişkilerini kuvvetlendirmişler ve Fransa'ya karşıda cephe almışlardı. Osmanlı Devleti 1792'de Rusya ile yapılan savaştan yeni çıkmış ve zor bir dönem geçirmekteydi. Fransa'nın Birinci Koalisyon devletlerine karşı yürüttüğü savaşta tarafsız kalan Osmanlı Devleti'nde hükümet ve halk Fransa'yı destekliyordu. Osmanlı Devleti 1790 yılında Polonya ile ittifak kurma girişimleri başarısız olmasına rağmen Polonya'yı dost ülke olarak görüyor, Polonya halkının bağımsızlık mücadelesini dikkatle takip ediyordu. Osmanlı Devleti Güneydoğu Avrupa'da ve Polonya'daki gelişmelerle ilgili bilgileri henüz sürekli elçileri olmadığından Boğdan voyvodalarından almaktaydı. Polonya bağımsızlık hareketi yenilgiyle sonuçlanınca Reisülküttap

Mehmet Efendi Rus elçisini çağırıp Rusların Polonya’da yaptıklarını protesto etmişti. Osmanlı Devleti Polonya’nın bölüşülmesini hiçbir zaman tanımamıştı. (Reychman, 1794 Polonya İsyanı ve Türkiye, 1967) Rusya, Prusya ve Avusturya devletleri tarafından tamamı paylaşılan Polonya ortadan kaldırılmış ve Avrupa haritasından silinmişti. Aydınlanma dönemi ve 1789 Fransız İhtilali fikirleri, cumhuriyetçi bir geleneği olan Polonya’da geniş bir taraftar kitlesi bulmuş ve 1791 yılında hazırlanan yeni anayasanın şekillenmesinde önemli payı olmuştu. Hükümet parlamentoya karşı sorumlu olacaktı. Oylamalara oy çoğunluğu esası getirilmiş, kral seçimine son verilmişti. Rusya, Prusya ile anlaşmış ve bu liberal gelişmelere müdahale etmişti. (Beydilli, 2007) Babıali Polonya’nın paylaşılmasını uluslararası bir mesele olarak değerlendirmiyordu. Babıali’de Fransız İhtilali’nin etkileri ve Polonya’nın taksim edilmesiyle Avrupa’da ortaya çıkan yeni siyasi ortamda hangi tedbirlerin alınacağı ve nasıl bir politika yürütüleceği görüşülmüştü. Prusya kralının çıkarıcı yaklaşımlarla istikrarsız bir politika izlediği Polonya’nın taksimnin kabul edilemez olup kararın bozulması gerektiğini, Polonya’nın tekrar toparlanıp bağımsızlık mücadelesi verebilmesi için desteklenmesi gerektiği şeklinde rapor hazırlanmıştı. (Topaktaş, 2015)

Neticede cumhuriyet geleneği olan bir Avrupa ülkesi Polonya’nın Westphalia’ya ya rağmen üç Avrupa ülkesi tarafından aralarında pay edilmesi ve haritadan silinmesinin 18. yüzyıl sonunda Osmanlı Devleti üzerinde önemli bir tesiri olmuştu. Her ne kadar klasik güç dengesi küçük devletlerin egemenliklerini garanti altına almamış olsa da Avrupa barış ve istikrar düzeninin teminatı olarak Avrupa devletlerinin imzalayarak kabul ettikleri Westphalia Barışı tüm devletlerin egemenliklerini teminat altına almıştı. Avrupa’da güç dengesi politikasının ve ittifaklar kurarak dış siyasetin yürütülmesinin yaşamsal bir zorunluluk haline geldiği bu gelişmelerle iyice belirginleşmişti. III. Selim bu anlayışla içeride birtakım reformları tasarlamaya başlamış, devletler arası ilişkilerde diplomasiye ağırlık vererek dost olduğu ülkeler nezdine sürekli elçiler atamıştı. (Kuran, 1988, s. 11)

2.2.2.2. *İktisadi gelişmeler: Sanayi Devrimi’nin etkileri*

Avrupa devletlerinin 17. ve 18. yüzyılda izledikleri merkantilist politikaları birtakım sonuçlar doğurmuştu. İlk olarak Avrupa hükümetleri Orta Çağ Avrupa ekonomisi içinde önemli yeri olan küçük, kapalı pazarları ortadan kaldırmışlardı. İkincisi bu hükümetler zamanında sanayi için yapılan teşvikler genellikle askeriye için

üniformalar, silahlar için barut ve gemi üretimi gibi savaş konularını içermekteydi. Üçüncüsü ülkelerinin zenginleşmesi için ticareti teşvik etmişlerdi. Dördüncüsü bilim alanında çalışma yapıldığını gördüklerinde bu çalışmaların ülkelere faydası olacağını, ülkenin gücünü artıracaklarını anlamışlardı. Ticaret, sanayi devrimine öncülük eden ilk müteşebbislerin ortaya çıkmasında en önemli olguydu. 17. ve 18. yüzyıllarda ticaretin genişlemesi bir kısım yeni üretimleri de ortaya çıkarmıştı. Bunlar şeker üretimi, tütünün işlenmesi, gemi malzemeleri ve gemilerin inşasıydı. Ticaretin genişlemesi şehirlerde büyük nüfus artışlarına yol açmış, bu da yeni üretimlerin yayılmasını sağlamıştı. Sanayi Devrimi'nin başlangıç aşamasını tanımlayan icatlar ile dış ticaret arasında doğrudan ilişki bulunmaktadır. Bu icatlar; makul ölçülerde verimli çalışacak bir buhar motorunun nasıl yapılabileceği, pamuğun makine kullanılarak nasıl eğrileceği, pik demirinin odun kömürü yerine kok kömüründen nasıl üretileceği şeklindeydi. İlk başlarda buhar motoruna, kömür madenlerindeki suyu dışarı atması için gerek duyulmuştu. İngiltere'de kereste kıtlığından pik demirinin verimli üretilebilmesi için kok kömürüyle üretimin nasıl yapılabileceği sorununun çözülmesi önem taşımaktaydı. Bu iki kısım dış ticaretle doğrudan bir bağlantı taşımıyorlardı. Pamuklu Hint mallarının Avrupa'ya getirilmesi ile bu konudaki sanayileşme arasında güçlü bir bağ vardı. Hükümetlerin merkantilist politikaları ipek ve yün sanayiini koruma altına almışlardı fakat pamuk eğirmeyi öğrenmek karlı bir iş olarak görüldüğünden bu konuda kuvvetli bir talep oluşmuştu. Ticaretin genişlemesinin sanayi devrimi üzerinde etkileri vardı fakat ticaretin merkantilist genişlemesi ve hükümetlerin merkantilist politikaları sanayi devrimin tek bir sebebi değildi. Çünkü geçmişten günümüze ticaretin genişlediği çok ülkeler vardı ki o ülkelerde sanayi devrimi gerçekleşmemişti. Bilimdeki devrim bu konuda temel esas olarak alınabilirdi. Yine ulus devletlerin teşekkülünün de sanayi devriminin gerçekleşmesinde temel bir sebep olduğu ifade edilebilir. (Rostow, 2012)

Merkantilist düşüncede ham madde ihracatının azaltılarak üretilen malların ihracatının artırılması, temel gıda maddeleri dışında ithalatın yasaklanması gibi politikalarla ticaret dengesinin ülke lehine çevrilmesi en temel noktalardı. (Sander, 1989, s. 94) Başta İngiltere olmak üzere Avrupa devletleri Sanayi Devrimi'ni gerçekleştirdikten sonra pazar ve ham madde arayışına girmişler, sanayide ilerleme gösterememiş ülke pazarlarına yönelmişlerdi. Osmanlı Devleti Avrupa sanayi mamulleri için önemli bir pazar olmasıyla beraber zengin ham madde olanaklarıyla da

Batı'daki sanayi için önem arz etmekteydi. (Seyitdanlıoğlu, 2009) Osmanlı Devleti ile Avrupa devletleri arasındaki ilişki biçimi 1750 tarihinden sonra değişiklik göstermiş, belirginleşen farklı bir modele göre sürdürölmeye başlanmıştı. Sanayileşmenin etkisiyle kısa sürede önemli ilerleme sağlayan Avrupa ekonomisinin Osmanlı ülkesinde etkisinin artmasıyla üretim ve dağıtım sorunu bir kırılma yaşamıştı. şöyle ki; bu dönemde İngiltere ve Fransa başta olmak üzere Batı Avrupa ülkelerinde sanayileşme ve serbest piyasa ekonomisi ileri bir seviyeye ulaşmıştı. Endüstride makineleşme ve fabrikalaşma ile beraber çalışma hızı sürat kazanmıştı. İş yoğunluğunun artışıyla birlikte işçi sayısı artmış, maliyetler düşürölmüş ve böylece üretilen ürünlerin uluslararası pazarlara düşük bedel karşılığında sürölmesi sağlanmıştı. Bir döngü içerisinde bu gelişmeler ise Avrupa'da fabrikalaşma ve sermayeye olan ihtiyacı daha da artırmıştı. Bu gelişmeler sonucu Osmanlı imalat sanayisi Avrupa devletleri ile rekabet etmek zorunda kalmıştı. Rakiplerinin üretim kapasiteleri önemli düzeyde artmıştı. Osmanlı Devleti için Makineleşme ve rekabet pahalıya mal olmaktaydı. Avrupa sanayisinde ürün türlerinin çeşitlenmesi tarım üretimini de artırmıştı ancak endüstrileşme ve şehirleşmenin hızlı gelişmesiyle nüfus artışı yaşanmış ve tarımda dışa bağımlılık ortaya çıkmıştı.

Bu gelişmeler Osmanlı Devleti ile olan ilişkileri yeni bir boyuta taşıyordu. Avrupa devletleri Osmanlı Devleti'nin kendilerinin belirleyeceği ilişki biçimine göre hareket etmesini istiyordu. Batı, Osmanlı Devleti geniş coğrafyasından ihtiyacı olan ham maddeyi sağlayacak, Osmanlı Devleti de önemli bir pazar olarak mamul malların tüketicisi olacaktı. Bu konuda İngiliz politikacıları Osmanlı Devleti'nden gücünü tarım ürünlerine yoğunlaştırmasını ve serbest ticaret uygulamasını tavsiye etmişlerdi. Osmanlı Devleti'nde tüccarlar ve çiftçiler serbest ticaret ekonomisini isterlerken üretim yapan meslek grupları da koruyucu gümrük uygulamasını istemekteydiler. Devlet de bu iki grup arasında uzlaşma yolu arıyordu. Osmanlı Devleti Avrupa ticaretiyle bütünleşmenin etkisiyle meslek grupları ile olan ilişkilerini sürekli yenilemek durumunda kalıyordu. Örneğin III. Selim ve II. Mahmut kendi tüccarlarını Avrupa ve Hayriye tüccarı grupları adı altında koruma yolunu tercih etmişti. (Quataert, 2020, s. 729)

Osmanlı Devleti 18. yüzyıl sonlarında sanayileşmeyi teşvik etmek ve temel gıda maddelerinde meydana gelen sıkıntıları gidermek için geçici olarak bazı mallara gümrük vergisi muafiyeti uygulamıştı. Örneğin III. Selim döneminde yabancı

tüccarları Mısır'dan pirinç sevkiyatına teşvik için gümrük muafiyeti uygulanmıştı. (Kütükoğlu, 1996) Avrupa devletleri hem ülkelerindeki tüccarların hem de Osmanlı Devleti'nde yaşayan kendi reayasından olan tüccarların Osmanlı Devleti topraklarında serbestçe ticaret yapabilmeleri için diplomatik temsilcileri aracılığıyla baskı uygulamaktaydı. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin başarı gösteremediği savaşlardan sonra imzalanan antlaşma metinlerinde, tüccarların ayrıcalıklardan faydalanmaları ve serbest ticaret yapmalarıyla ilgili maddeler yer almaktaydı. Sanayi Devrimi sonrası ticari ayrıcalıklar Osmanlı Devleti ile Avrupa devletleri arasında yürütülen diplomaside temel konulardandı. Örneğin Fransa 18. yüzyıl sonlarına kadar Osmanlı Devleti'nde önemli ayrıcalıkları olan bir ülke konumundaydı. Fransız İhtilali öncesinde Osmanlı Devleti'nde onlarca ticari birim kurmuştu. Osmanlı ülkesinde bulunan Fransız vatandaşları özel bir statüyle koruma altına alınmışlardı. Fransa'nın Osmanlı Devleti'nin önemli kentlerinde konsoloslukları bulunuyordu. Bu dönemde ayrıca Osmanlı Devleti Fransız mühendislerden, teknik adamlarından faydalanmaktaydı. 1784 yılında Osmanlı Devleti ile Fransa arasındaki ticari ilişkileri geliştirmek ve Karadeniz'in Fransız gemilerine açılmasını sağlamak için Goffier sürekli elçi olarak İstanbul'a tayin edildi. Goffier'in ordunun iyileştirilmesi için beyan ettiği fikirleri İstanbul'da kabul görmüştü. Sadrazam Halil Hamit Paşa orduda birtakım düzenlemeler yapmak için Fransa'dan teknik ekip getirtmiş ve askerî konulardaki bir kısım kitapları da tercüme ettirmişti. III. Selim, veliahtlığında Fransa Kralı 14. Louis ve Goffier ile münasebetleri ilerletmiş, Fransa'nın gemi yapım tesislerini, savaş tekniklerini ve genel anlamda Avrupa'nın durumuyla ilgili bilgiler edinmek için İshak Bey'i Fransa'ya göndermişti. Osmanlı Devleti 1789 Fransız İhtilali'ni ülkesini doğrudan etkileyen bir mesele olarak değerlendirmemişti. O tarihlerde Rusya ve Avusturya ile savaşmakta olan Osmanlı Devleti, ihtilali kendisini alakadar eden bir konu olarak görmemişti. Çünkü Fransız İhtilali'nin en temel nedeni sınıf ayrımıydı. Osmanlı Devleti'nde sınıf farklılığı olgusu bilinen bir şey olmadığından önem verilmemişti. (Soysal, 1996)

1792 tarihinde Avrupa devletleri Fransız İhtilali'nin ortaya çıkardığı problemlerle uğraşırken III. Selim, Osmanlı Devleti askeriyesini Batılı silahlı kuvvetler seviyesine ulaştırma amacıyla geniş tabanlı bir yenilenme tasarlamış ve uygulamaya koymuştu. Osmanlı Devleti'nde bu tür düzenlemeler çoğunlukla Fransızca ve Fransız uzmanların rehberliğinde yapılmıştı. (Lewis, 1996, s. 58) Sonuç

olarak Osmanlı Devleti'nin 18. yüzyıl sonlarında Avrupa devletleri ile gerek siyasi ve gerek ticari ilişkilerinin yoğunlaşması ve özellikle yeni sanayi mamullerinin ülkeye girmesi, sivil bürokrasi kanadında Avrupa'ya karşı fikirlerin değişmesinde ve teknik alanlarda yapılması gereken yeniliklerin daha anlaşılmasında önemli etkileri olmuştur. Avrupa'nın sadece askerî alanda değil endüstri ve ticaret sahasında da üstün duruma geldiği görülmüştü. Osmanlı Devleti'nin askerî ve teknik konularda yapılması gerekli olan reformları gerçekleştirmesinin önemi ve Avrupa devletler arası sisteme dâhil olmasının sağlayacağı imkânlar sivil bürokrasi tarafından benimsenmiş, Avrupa'da sürekli elçilerle yürütülecek diplomasi'nin önemi gelişmeler neticesi iyice belirgin hale gelmişti.

2.2.3. İç çevre faktörleri

2.2.3.1. Yeniden yapılanma faktörü

18. yüzyılın yarısından sonra yirmi dört yıl devam etmiş olan Avusturya ve Rusya ile yapılan savaşlar Osmanlı Devleti'nin bütün teşkilatlarında yeniden yapılanma zorunluluğunu ortaya koymuştu. Ahmet resmî 18. yüzyıl sonlarında görüşlerini bildirdiği raporunu Sadrazam Halil Paşa'ya vermişti. Asker toplama usulünün çöktüğünü, askeriye eğitimsizlik ve disiplinsizlik olduğunu ve bunlara karşı alınması gereken tedbirleri tespit etmişti. Ahmet Resmî 1772 yılında Bükreş'te barış görüşmeleri esnasında Sadrazam'a sunduğu başka bir raporunda Avrupa ile olan ilişkiler hakkında görüşlerini bildirmiş, bir karşılaştırma yaparak II.Katerina'nın etrafındaki devlet adamları karşısında Osmanlı devlet adamlarının diplomatik yetersizliklerini yazmıştı. Bu raporlarında ayrıca barışın gerekli olduğunu, planlı politikalarla devlet çıkarlarının sürdürülmesi gerektiğini ifade etmişti. (Beydilli, 1999)

III. Selim Rusya ile savaş devam ederken Kırım'ın geri alınması için asker üzerindeki baskıyı artırınca ordu boykotla karşılık vermişti. Ordunun savaşa devam edemeyeceği, barış yapılması yönündeki istekleri padişaha iletilmişti. Padişahın emri olmasına rağmen ordunun genel boykotla savaştan çekilmesi Osmanlı tarihinde eşine rastlanmamış bir gelişmeydi. Bu durum Osmanlı Devleti'nin savaşlarda aldığı başarısız sonuçların nedenlerini ortaya koyan önemli bir göstergedydi. Orduda birtakım yenilikler yapmanın zorunluluğu iyice anlaşılmıştı. III. Selim'in yenilenme girişimleri devletin bütün birimlerini kapsamaktaydı. Ancak III. Selim yapısal yenilenme konusunda tespit edilen kişilerden fikirlerini beyan etmelerini isteğinde öncelikli konu

olarak orduda yenilik yapılmasının zorunluluğu üzerinde durulmuştu. III. Selim'in tasarladığı yeniliklerin etüdü olan bu raporlar devlet adamları, alimler, yabancı devlet temsilcileri gibi çeşitli kesimlerce hazırlanmıştı. *Layiha* adı verilen bu raporlarda devlet sistemini sekteye uğratan konuların tespiti yapılmıştı. Bu raporların ortak paydası askerî sahada yapılacak yenilikler ve bunların karşılanacağı mali kaynaklar ile ilgiliydi. III. Selim'in yapılması gereken yenilikler ile ilgili görüş bildirmelerini istediği kişilerden Raşit Efendi layihasında; ordunun önemli boyutlardaki masraflarının karşılanması devletin mali gücüne mali kuvveti de devletin iyi idare edilmesine bağlı olduğunu, devlet sermayesinin tüccarın sermayesi gibi düşünülüp harcamaların yerinde yapılmasını gerektiğini ayrıca devletler arası denge politikası gözetmenin önemini vurgulamıştı. Tatarcık Abdullah Efendi ise Osmanlı Devleti'nde madeni para türü olarak kullanılan *sikke* ile ilgili ayrıntılı tetkiklerde bulunmuş, geçmişte Osmanlı vilayetlerinde sikke halis ayar iken devlet idaresinin sağlıklı politika üretememesi neticesi olarak altın, gümüş madenlerinin azalması ve dolayısıyla sikkenin ayarının düşürülmesinin ekonomiye verdiği zararları dile getirmişti. Ayrıca gemi yapımı için tersane gelirlerinin artırılmasının, Fransa ve İngiltere'den gemi yapımında istihdam olunacak uzman ekiplerin getirilmesinin ve Avrupa tarzı gemilerin yapılmasının, Avrupa'da kara ve deniz savaşlarıyla ilgili eserlerin tercüme ettirilmesinin haritacılık fennine ihtimam gösterilmesinin önemini vurgulamıştı. Defterdar Şerif Efendi ise devletin maden hafriyatına yeterli itina göstermediğini, halbuki Osmanlı Devleti topraklarında zengin maden hazinelerinin bulunduğunu, altın ve gümüş madenlerinin verimli işletildiği takdirde devletin ilerleyeceğini vurgulamıştı. (Kaynar, 2010, s. 6-10)

Seyit Mustafa ve Mahmut Raif'in III. Selim zamanında yapılan yeniliklerle ilgili hazırladıkları broşürlerde önemli çalışmalardı. Seyit Mustafa kitapçığında fenni ilimlerin önemine vurgu yapmış; Öklid, Belidor, Wolff ve Pascal gibi önemli düşünörlere yer vermişti. Mahmut Raif kitapçığında yapılan yeniliklerle alakalı olarak düzenlenen kanun ve tüzöklere özetle yer vermekteydi. 1791 yılında Viyana'ya elçi olarak gönderilen Ebubekir Ratib Efendi ordunun eğitimi için Batı'dan uzman elemanların getirilmesi, askerî eğitimle ilgili kitapların tercüme edilmesi, askerî lojistiğin sağlanması için gereken tedbirlerin alınması konularında görüş bildirmişti. (Beydilli, 1999) 18. yüzyıl sonu itibariyle Avrupa'nın ordu, idare ve maliye teşkilatları konusunda en detaylı raporu Ebubekir Ratib Efendi hazırlayıp öлкеye döndüğünde

Sultan III. Selim'e sunmuştu. Ebubekir Ratib Efendi sefaretnamesi olarak bilinen bu ayrıntılı raporda Osmanlı Devleti'nde ülke içinde ticaretin geliştirilmesinin yerli mamullerin üretimin artırılmasının önemini vurguladıktan sonra milli servetin ülke içinde kalmasını sağlayacak tedbirlerin acil olarak alınması gerektiği belirtilmişti. Örneğin devlet ileri gelenleri de dâhil olmak üzere bütün halkın Osmanlı ülkesinde üretilen kumaşlardan giyinmelerini ve bunu da padişahın emriyle ülke çapında uygulanması gereken bir tedbir olarak sunmuştu. Çünkü Osmanlı Devleti'nde en önemli ve verimli sektör dokumacılıktı, bu konuda dışa bağımlı olmanın ülke ekonomisine vereceği zararı ortaya koymuştu. (Unat, 1992, s. 159)

III. Selim, döneminde yenilik düşünceleri ortaya çıkmaya başladığından itibaren karşısında, şiddetli bir dirençle karşılaşmıştı. Padişahın yapılması gereken yeniliklerle ilgili görüş istediği kişilerce gönderilen raporlar saray dâhilinde bile alaya alınarak eleştirilmişti. Fakat padişah bu konuda kararlı olduğunu göstermiş ve bir dizi fermanlar yayınlamıştı. (Lewis, 1996, s. 59) Yeniden yapılanma konusunda askerî teşkilat odaklı yapılan değerlendirmelerin yanında bir önemli hususta devletin gelir elde ettiği sistemin bozulmasıydı. Osmanlı Devleti ekonomisinin ağırlıklı noktasını, tarım ve çiftçi temelli bir yapı oluşturduğundan tımar sisteminin uğradığı değişiklikler önem arz etmekteydi. Osmanlı Devleti'nde toprak rejiminin bozulması, mali ve askerî alanda gerilemesine neden olmuştu. 18. yüzyıl sonlarında geleneksel Osmanlı toprak sisteminde toprak asiktokrasisi söz sahibi olmuştu. Osmanlı Devleti'nde fethedilen yeni arazilerin büyük kısmı doğrudan devletin tasarrufunda olur, kalan kısımda tımar ve zeamet olarak ayrılır, belirli şartlar içerisinde kişilere verilirdi. Bu topraklar da özel mülk sahibi gibi hareket edilemezdi. Tımar sahibine arazi tahsis edilirdi. Tımar sahibi de kendisine verilen bu araziyi kullanması için reyaya verir ve karşılığında belirli bir ölçüde vergi alırdı ve geçimini bununla sağlardı. Tımar savaşlarda başarı gösteren kişilere verilir, mirasla çocuğuna geçebilirdi. Tımar sahibinin tımar dâhilinde ikamet etme şartı vardı. Askerî eğitimle ilgilenir, askerî donanımını kendisi hazırlar, savaşa hazırlıklı bulunurdu. Barış zamanlarında da halkı eşkıyalara karşı koruma görevi vardı. Tımar sisteminin amacı, hem devlete asker yetiştirmek hem de toprakları işlettirmektir. Toprak sistemi 16. yüzyıl ikinci yarısından itibaren bozulmaya başlamıştı. Tımar sisteminin bozulması, halkı ağır yükümlülükler altına sokan iltizam usulünü ortaya çıkardı. İltizam usulü devlet gelirlerinin belirli bir bedel karşılığında kişiler tarafından toplanması olarak ifade edilebilir. İltizam usulü sadece devlete mahsus değildi. Toprak

sistemi bozulduktan sonra tımar ve zeamet sahibi olanlar kendilerine tahsis olunan toprakların kullanımını ağır bedellerle kişilere verirlerdi. Tımar sahipleri kendilerinden beklenen yükümlülükleri de yerine getirmemeye başlamışlardı. (İnalçık & Seyitdanlıoğlu, 2020, s. 34-38)

Osmanlı Devleti'nin 18. yüzyıl sonunda içinde bulunduğu durumla ilgili yabancı diplomatik temsilcilerinin de kendi çıkarları doğrultusunda tavsiyeleri oluyordu. Osmanlı Devleti için askerî, idari ve mali alanda gerekli olan çok yönlü yenilik hareketlerinin başarılı bir şekilde sonuca ulaştırılabilmesi, Avrupa tarzında bir diplomatik temsilin başarıyla uygulanmasına bağlıydı. Sürekli elçilik uygulaması, detaylı olarak tetkiki yapılan ülke içi problemlere Batı'da teknik anlamda çözümler bulunmasını kolaylaştıracaktı.

2.2.3.2. Bürokrasinin gelişimi faktörü

Osmanlı Devleti'nde sürekli elçiliğe geçişin önemli etkenlerinden birisi de sivil bürokrasinin ilerlemesi ve devletler arası ilişkilerde tecrübe kazanmasıydı. Osmanlı Devleti'nde kalemiye sınıfı bünyesinde şekillenen sivil bürokrasi hızlı gelişmiş ve görev alanını genişletmişti. Osmanlı Devleti'nde iş yükünün artmasıyla hizmet alanlarında görev dağılımlarının değişmesi, Batı karşısında teknik olarak eksikliğin farkına varılmasıyla teşkilatlarında yeniden yapılanmaya gidilmesi şeklindeki aşamalar ve siyasi, iktisadi, sosyal hedefler dolayısıyla kalemiye sürekli görev alanını genişletmek ve personel sayısını artırmak durumunda kalmıştı. Osmanlı Devleti siyasi yapılanmasında ordunun önemli ağırlığı olduğundan seyfiye karşısında kalemiyenin ilerlemesi şartlara göre değişmişti. Savaşlarda alınan sonuçlar olumlu olduğunda seyfiye sınıfının etkinliği artıyor, savaş yerine diplomatik ilişkilerle olumlu netice beklemenin zorunlu olduğu durumlarda da kalemiyenin rolü etkinleşiyordu. 18. yüzyıl sonlarında ise kalemiye sınıfı, etkisi artan başlıca unsur haline gelmişti. Burada iki ana yönelim söz konusuydu. Birincisi geleneksel yapıda ağırlığı olan ve geleneksel askerî sistemin devam etmesini isteyen seyfiye sınıfı yani askerî bürokrasi, ikincisi savaşlarda alınan olumsuz sonuçların askerî yetersizlikten kaynaklandığını savunan ve diplomasi ağırlıklı bir siyasi yapılanma hedefleyen kalemiyenin sivil bürokrasisi. Ülkenin içinde bulunduğu durumdan çıkabilmesi için bu iki temel sınıf arasında bir *modus vivendi* yani geçici bir anlaşma gereklimiydi? Burada esasında fikir eksenli bir zıtlık söz konusu olabiliyordu. Askerî bürokrasinin muhatabı da padişah olduğundan farklı bir durum ortaya çıkmıştı. Askerî kanat Rusya ile yapılan savaş esnasında

parasızlıktan şikâyet ediyor, III. Selim de ordunun işinin savaşmak olduğunu, parayı düşünmek olmadığını yüksek tonda hatırlatıyordu. Buna rağmen ordu direncini artırmış ve savaştan çekileceğini padişaha söyleyecek kadar işi büyütmüştü. III. Selim'in ıslahat hareketlerinin sonuçsuz kalmasında en önemli rolü de ordu üstlenmişti. Kalemeye mensupları ise savaşlardaki başarısızlığın nedeninin teknik eksiklik ve uzmanlık bakımından yetersizlik olduğunu dolayısıyla bu eksiklikleri gidermenin yolunun da yapısal yenilenmeden geçtiğini ayrıntılı raporlarla ortaya koyuyorlardı.

Genel anlamda bürokrasilerin önündeki en önemli problem görev alanlarının farklılaşması, farklı grupların siyasi hayata katılmaları ve yeni siyasi ve sosyal amaçların ortaya çıkması ile oluşan yeni statüye kendilerini uydurma zorunluluğuydu. Bürokrasiler oluşan bu yeni şartlara uymaya çalışırken birçok yöntemler geliştirmişler fakat tamamıyla tarafsız bir sivil örgütlenme ve bütünüyle rasyonel bir teşkilatlanma şeklini almamışlardı. Bürokrasinin idarenin faaliyet sürecine katılmasının önemi, idari düzenlemelerin temel araçlarından birisi olarak gelişmesiydi. Bürokrasi, İdarenin faaliyet alanını düzene koyan ve farklı iş kollarını bir araya getiren en etkin kanallarından birisi olmakta ve ileri derecede önem kazanmakta, hatta idari sürece hükmedecek konuma gelmekteydi.

Modernleşme süreci bürokrasinin gelişimini derinden etkilemişti. Modernleşme sürecinin idari elitler tarafından geniş bir alanı içine alacak şekilde desteklenmesi, yeniden yapılanmalardaki önemli rolleri, bürokrasiye idari süreç ve toplumsal yapıda önemli bir sosyal statü kazandırmıştı. Bürokrasilerin modernleşme ve ekonomik gelişme üzerinde çeşitli etkileri söz konusu olabilmekteydi. İlk etki; modern bir idari teşkilatın geliştirilmesi, kanunların ve kuralların uygulanması, temel hizmetlerin yürütülmesi, idari ve sosyal mevki ve rollerinin bürokrasinin elemanlarınca benimsenmesiyle ortaya çıkmaktaydı. Bürokrasiler idari sistem içerisinde yapılanarak merkezi ve mahalli birçok teşkilat ve faaliyetin ortaya çıkmasını sağlamaktaydılar. Bu şekilde, kalıcı çözümler üreten bir idari sistemin kurulmasına ve ekonomik gelişme için gerekli olan şartların meydana çıkmasına etki etmiş olmaktadır. İkinci etki; bürokrasi bazı merkezi idari görevleri tekeline alma eğilimine girebilmesi ve kurumsal çıkar grupları ve oligarşik sınıflarla ittifak durumunda bulunup ülke içinde başlıca bir çıkar grubu oluşturma eğilimini gösterebilirlerdi. Bu şekildeki etki ise bürokrasinin olumsuz gelişme yönünde bir etkisiydi. (Eisenstadt, 1965)

Osmanlı Devleti'nde sivil bürokrasinin modernleşmeye etkisinin olumlu yönde olduğu söylenebilir. Osmanlı Devleti'nde sivil bürokrasi, yapısal yenilenme hareketinde öncü bir rol üstlenerek Batıdaki modernleşmenin tetkikini yapmış ve yenilikleri ülkeye uyarlama çarelerini araştırmıştı. Sivil bürokraside bu öncü rolü üstlenen elit kişiler kalemiyeden yetişmişlerdi. Bunların meslekte yetişme usulleri şu şekilde olmaktaydı; merkez ve taşrada belirli aşamaya kadar eğitim alan ve yetenekli olan gençler İstanbul'da üst düzey devlet ve hükümet adamlarının kalem hizmetlerini ve divan kâtipliğini yaparlar kendilerinden kıdemli kalemiye mensuplarının öğrencisi olarak yetişirdi. Bu şekilde çevre edinirler, bir taraftan meslekte ilerlerken diğer taraftan üstatlarından eğitimlerini devam ettirir ve pek çok şey öğrenmiş olurlardı. (İpşirli, 2001) Osmanlı Devleti'nde elçiler genellikle bu şekilde yetişmiş kalemiye mensuplarından seçilir ve atanırdı.

Babıali ve kalemiyenin 18. yüzyıl sonlarında, yapısal yeniliklerin öncesinde, karmaşık bir yapısı vardı. Sadrazam'ın divanı ve Sadrazam'a bağlı daireler bu yapı içerisindeydi. Bir kısım daireler tam anlamıyla kalemiyeye bağlı değildi. Kalemiyeyi oluşturan daireler Reisülküttap ve Divan-ı Hümayun Kalemi ve diğer bir kısım dairelerdi. 18. yüzyıl sonlarında kalemiyeyi en çok meşgul eden konu devletin içinde bulunduğu sorunların ortaya çıkardığı etkilerdi. Babıali'nin kurumsallaşma modeli, farklı işlevlerin ve uzmanlık eğitimlerinin kilit konumundaki bazı kişilerin elinde toplanması sonucunu veriyordu. Teşkilatta hizmet alanlarının tam olarak tanımlanmaması görev ayrımını zorlaştırmakta ve sınırlamaktaydı. 18.yüzyıl sonlarından itibaren Osmanlı Devleti yapısal yenilenme hareketinde bulunan kalemiye mensupları dış ve iç politika tecrübelerini artırmışlar, bir taraftan dış müdahalelere karşı diplomatik faaliyet yürütürken diğer taraftan da ülke içindeki muhalefet gruplarıyla mücadele etmek zorunda kalmışlardı. Kurumsal yenilik yapılması planlanan alanlardaki uyumsuzluk ve oluşan tepkiler de kalemiyeden yetişen ve yeniliklerde öncü rol üstlenmiş olan sivil bürokrasinin önündeki engellerdi. (Fındley, 2019, s. 539-541) 18. yüzyıl sonlarında Osmanlı Devleti'nin sürekli elçiliğe geçiş zorunluluğunu iç ve dış çevrede yaptıkları analizlerle, yabancı ülke diplomatik temsilcileriyle yaptıkları görüşmelerle, uzun süredir edindikleri görüş ve tecrübeleriyle ortaya koyan sivil bürokrasi olmuştu. Sivil bürokrasinin barış yanlısı bir dış politika izlenen durumlarda etkinliği artıyor ve savundukları düşünceleri geçerlilik kazanıyor ve uygulamaya konuluyordu. Osmanlı Devleti'nin Avrupa

devletleri nezdinde ikamet elçilikleri kurarak sürekli diplomasiye geçişi sürecine etki eden dış ve iç çevre faktörleri bir bütün olarak değerlendirildiğinde sürekli diplomasiye geçişin zorunluluk haddine gelmiş olduğu görülmektedir. Zira Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletleri nezdinde arada bir vasıta olmaksızın sürekli resmî ilişkilerde bulunarak devleti temsil edecek, Avrupa devletlerinin muhatabı olacak resmî bir organı mevcut değildi. (Kuran, 1988, s. 10)

Osmanlı Devleti'nin savaşlardaki askerî başarıları ile diplomatik başarıları arasında bağlantı olarak diplomasi önemli bir gündem maddesi olmuş, seyfiye sınıfı karşısında kalemiye sınıfının önemi artmış ve sivil bürokrasinin önemli karar alma süreçlerinde etkinliği artmıştı. İkamet elçilikleri oluşturulması konusunda kalemiyenin önemli rolü olmuş, III. Selim de ikamet elçiliklerinin lüzumunu idrak etmiş ve sürekli diplomasiye geçilmiştir. Avrupa devletleri nezdine gönderilen ilk ikamet elçileri, reel politika ile tanışıp Avrupa politikasına alışkanlık kazanmışlar, devletin teknik olarak yeniden yapılanması gerektiği düşüncesi zihinlerinde yer etmişti. Böylelikle ilk etapta Osmanlı Devleti dış politikasının Avrupa devletlerinin dış politika telakkilerine uyumlu yürütülmesinde etkileri olmuştu. Devletler arası ilişkilerde çıkarların geçerli olduğunu, devlet ahlakı ile kişisel ahlakın farklı olduğunu görmüşlerdi. İlk ikamet elçileri başlangıçta beklenen etkinliği gösterememiş olsalar da Avrupa siyasi ahvalini yakından tetkik etme imkânı bulmuşlardı. İlk ikamet elçilikleri bir yönüyle ad hoc dönem niteliklerini taşıyordu. Ad hoc dönemin son diplomatik temsilcileri yazdıkları rapor niteliğindeki sefaretnamelerle yapısal yenilenme hareketinin başlamasına öncülük etmişlerdi. Avrupa devletlerinde özellikle askerî konularda yaptıkları tespitler sefaretnamelerin de önemli yer tutmaktaydı. Örneğin Ebubekir Ratib Efendi 1792 tarihli sefaretnamesinde Avusturya'yı örnek alarak düzenli ve eğitilmiş orduyu ince ayrıntılarına kadar incelemişti. İlk ikamet elçilerinden Yusuf Agah Efendi'nin sır katibi Mehmet Raif Efendi 1799 tarihinde İngiltere'de, parlamentonun işleyişi ile idari sistemlerini gözlemlemiş, İngiliz donanması, limanları, tersaneleri ve ticaretin işleyişi hakkında önemli bilgiler aktarmıştı. Yine 1806-1811 tarihleri arasında Fransa'da ikamet elçisi olarak bulunan Abdurrahim Muhib Efendi Osmanlı Devleti'nin yapması gereken yapısal yenilikler için nelere ihtiyacının olduğunu, devletin işine nelerin yarayacağını tespit etmiş ve sunmuştu. (Beydilli, 1999) Bu örneklerden sonra şimdi de kısaca Osmanlı Devleti'nde sürekli diplomasiye geçiş sürecinin önemli bir aşaması olan, Avrupa devletleri başkentlerin de ilk ikamet elçiliklerinin oluşturulmasına kısaca

değineceğiz. Bunun nedeni literatürde Osmanlı Devleti'nde sürekli diplomasiye geçiş kararının alınmasından Avrupa devletleri nezdinde daimî ikamet elçiliklerine kadar olan süreç bir bütün olarak değerlendirildiğinden hem de Osmanlı Devleti'nde sürekli elçiliğe geçişin iki aşaması olup birinci dönem ikamet elçilikleri ile ikinci dönem ikamet elçiliklerinin farkının ortaya konulması açısından önem taşımaktadır.

2.3. İkamet Elçiliklerinin Oluşturulması

Osmanlı Devleti güçlü olduğu dönemlerde Avrupa'da daimî ikamet elçisi bulundurma ihtiyacı duymamıştı. Devletin geniş kaynakları başka bir devletin yardımına ihtiyaç bırakmıyor, Osmanlı Devleti iradesini düşman devletlere kabul ettirebiliyordu. Bu dönemlerde Avrupa devletlerinin İstanbul'da sürekli elçi bulundurmaları, Osmanlı Devleti Padişahları tarafından saygı alameti olarak kabul edilmekteydi. Ancak 18. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin iç ve dış meselelerde uyuşmazlık durumlarında kendi iktidarıyla sorunlara çözüm üretememesi, Avrupa devletleri ile ittifak yapmasını zorunlu kılmaktaydı. 18. yüzyıl sonundan itibaren Osmanlı Devleti'nin uluslararası diplomasi usullerine uymasının gerekliliği ortaya çıkmış, Avrupa'da dost devletler nezdine sürekli büyükelçiler gönderilmesi uygun bulunmuştu. Sürekli büyükelçilerin iki görevi olacaktı. Birincisi büyükelçilerin yapmakla yükümlü oldukları genel görevlerin yerine getirilmesi, ikincisi de Avrupa devletlerinin sosyal ve siyasal hayatlarını, iç ve dış siyasetlerini çok iyi bilecek diplomatlar yetiştirilmesiydi. İkamet elçileri Avrupa başkentlerinde üç yıl kalacaklar, ülkeye döndüklerinde yerlerine başkaları gönderilecekti. Osmanlı Devleti ilk ikamet elçiliklerinin kurulmasını aşamalı olarak gerçekleştirmeyi ve Avrupa başkentlerine büyükelçiler gönderme konusunda ihtiyatlı hareket etmeyi benimsemişti. İlk büyükelçinin sadık dost olarak bilinen, siyasi ve ticari ilişkiler içerisinde bulunan Fransa'ya gönderilmesi düşünülüyordu. Ancak Fransız İhtilali'nin şiddetlenmesi ile Avrupa devletleri Fransa'ya karşı ortak bir mücadeleye girişmişlerdi. Osmanlı Devleti bu nedenle ilk ikamet elçisinin İngiltere'ye gönderilmesinin daha uygun olacağı kanaatine varmış, İngiltere'nin İstanbul'daki elçisi Lord Ainslie'nin tavsiyesi ile Londra'ya gönderilecek elçinin 'büyükelçi' derecesinde olması kararlaştırılmıştı.

Londra büyükelçiliğine Yusuf Agah Efendi atanmıştı. 1793 yılında beraberindeki heyetle Bükreş ve Viyana üzerinden Ostende'ye varmışlar, Manche Denizi'ni gemiyle geçerek Londra'ya ulaşmışlardı. Yusuf Agah Efendi, İngiltere

Hariciye Nazırı Lord Grenville’i ziyaretinden bir müddet sonra da İngiltere Kralı III. George, Yusuf Agah Efendi’yi kabul etmişti. Saint James sarayında kral tarafından resmî kabul gerçekleştirildiğinde Yusuf Agah Efendi yanında getirdiği padişahın mektubunu krala sundu. Mektubun içeriğinde; uzun zamandan beri Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında, verilen sözler ve yapılan antlaşmaların bir neticesi olan iki ülke ticaretinin revaç bulması ve artırılması için gerekli koşulların sağlanarak uygun bir ticaret zemininin oluşturulması, iki ülke halklarının her iki ülkede yapacakları seyahat ve ticaretlerinde serbestlik içerisinde hareket edebilmelerinin temini için gerekli olan bütün düzenlemelerin yapılması amacıyla ikamet elçisinin İngiltere nezdine gönderildiği yer almaktaydı. 18. yüzyıl sonlarında Osmanlı Devleti ile İngiltere arasındaki münasebetlerde ticaret öncelikli bir konu olarak yer almaktaydı. İngiltere sanayileşmede önemli derecede ilerleme kaydetmiş, üretilen mamuller için en uygun pazarlardan birisi olarak da Osmanlı Devleti’ni görmekteydi. Avrupa devletlerinin sıkı gümrük uygulamalarının gittikçe artması, Osmanlı Devleti’nin gümrük uygulamasının Avrupa’ya nispetle uygun şartlarda olması İngiltere’nin Osmanlı Devleti ile olan ticari ilişkilerinin önemli etkenlerinden idi. Yusuf Agah Efendi itimadnamesini krala takdim ettikten sonra görevine başlamıştı. Osmanlı Devleti büyükelçisini Londra’da en çok meşgul eden siyasi konu, Avrupa devletlerinin Fransız İhtilali’nden sonra Fransa aleyhine yapmış oldukları ittifaka İngiltere’nin de katılmış olmasıydı. Osmanlı Devleti ise tarafsız kalmayı tercih etmişti. Osmanlı Devleti karasularında, İngiltere ile Fransa arasında Ege adalarından Miknos önünde yaşanan olay, o dönem dış politikasının karakteristik özelliklerini yansıtmaktaydı. İngiltere ile Fransa arasındaki rekabet neticesi Osmanlı karasularında ortaya çıkan gelişmeler Londra’da Osmanlı Devleti büyükelçisinin faaliyet yürüttüğü temel konular olmaktaydı. Fransa Osmanlı Devleti’nin kendisine karşı oluşturulan birinci koalisyonda yer almayı tarafsız kalmasından faydalanmaktaydı. Akdeniz’de üstünlüğü elinde bulunduran İngiltere karşısında Osmanlı Devleti’nin tarafsızlığı Fransa açısından önemliydi. Fransız filosu İzmir limanına sığınmış ancak Fransız ticaret gemilerini koruma amaçlı liman dışına çıktığında Miknos yakınlarında İngiliz filosu tarafından esir alınmıştı. Fransız gemileri Osmanlı Devleti karasularında bulunduğundan İngiliz komutan deniz hukuku kurallarını ihlal etmişti. Osmanlı Devleti yaşanan bu ihlali İstanbul’daki İngiliz elçisine bildirdiği gibi Londra’daki büyükelçisi Yusuf Agah Efendi’ye de bu konuyla ilgili gerekli girişimlerin yapılması talimatını vermişti. Yusuf Agah Efendi

İngiltere'nin hukuk ihlali yapılarak ele geçirilen gemilerin teslimini istemiş ancak bir türlü karşılık alamamıştı.

Fransa savaş gemisi de 1796'da İzmir körfezi yakınlarında İngiliz fırkateynini ele geçirmişti. Osmanlı Devleti bu konuda tedbirli davranarak İngiliz gemisinin tahkikat sonuçlanıncaya kadar İzmir limanında bekletilmesi emrini içeren fermanı olay yerine gönderdi. Tahkikat neticelenmiş ve gemi İngiltere'ye verilmişti. Ancak Babıali önceden Miknos'ta esir alınan Fransız gemileriyle ilgili, Yusuf Agah Efendi'ye talimat göndermiş ve Miknos olayını yeniden açmasını istemişti. Yusuf Agah Efendi talimatnamenin aslını ve tercümesini Hariciye Nazırı Lord Grenville'e gönderdi. İngiltere eğer esir aldığı gemileri iade etmezse gemilerin karşılığının ödenmesi gerektiği bildiriliyordu. Çünkü deniz hukukuna göre gemilerinin tazminatının Osmanlı Devleti tarafından karşılanması gerekmekteydi. Ancak Yusuf Agah Efendi yazılı bir cevap alamamıştı. Ancak sonrasında İngiltere Hariciye Nazırlığı Osmanlı Devleti büyükelçiliğine gönderdiği yazıda Osmanlı Devleti'nin karasularında tarafsızlığını resmen ilan etmesine rağmen Fransa'yı koruyan bir yaklaşım sergilendiğini, Fransızların bu bölgede kendilerine verdikleri zararın tazmini istenen bedelden daha yüksek olduğunu bildirmişti. (Kuran, 1988, s. 17-18)

Yusuf Agah Efendi, Londra'da gazetelerde çıkan önemli haberlerin tercümelerini, ayrıca işittiği önemli gelişmeleri merkeze iletmekte idi. Osmanlı Devleti askerinin Batı tarzında eğitim almasının sağlanması için İngiliz subaylarının bu işte görev almalarının temini için çalışmalar yaptı ve subayların İstanbul'a gönderilmesini sağladı. Yusuf Agah Efendi kendisine gönderilen talimatnamelere göre görevini yerine getirmekte direyet göstermişti ancak faaliyet alanı sınırlı kalmış ve beklenen neticeler tam olarak gerçekleşmemişti. Bundaki önemli etken de Osmanlı Devleti'nin Fransa'ya karşı oluşturulan ittifakta yer almaması idi.

Paris büyükelçiliğine atanan Seyit Ali Efendi Moralı olması sebebiyle Rumca biliyordu. Temmuz 1797'de Paris'e ulaşan Seyit Ali Efendi'ye Fransa konak tahsis etmişti. Osmanlı Devleti büyükelçisi itimatnamesi Paris'te düzenlenen törenle Başdirektör'e sunulmuştu. III. Selim bu mektubunda Osmanlı Devleti ile Fransa arasındaki dostluk münasebetlerinin önemine vurgu yaparak ilişkilerin ilerletilmesi ve iki ülke arasındaki ticaretin geliştirilmesi amacıyla elçi gönderildiğini bildiriyordu. Seyit Ali Efendi göreve başladıktan sonra Fransa Dışişleri Bakanı Talleyrand'a Osmanlı Devleti topraklarında Fransız tacirlerinin ayrıcalıklara sahip olduklarını buna

karşılık Osmanlı Devleti tacirlerinin de Fransa'da aynı ayrıcalıklardan faydalanmaları gerektiği konusunu iletmişti. Osmanlı Devleti ile Fransa arasında yapılmış olan ticaret antlaşmasının karşılıklılık ilkesine göre yeniden düzenlenmesi gerektiği ve bu konu için de görüşmelere başlanması gerektiğini bildirdi. Talleyrand Osmanlı Devleti büyük elçisine gönderdiği cevapta ticaret antlaşmasının yenilenmesi konusuna girmeden görüşmelerin karşılıklılık ilkesine göre yapılmasına Directoire' hükümetinin rıza göstereceğini iletmişti. Osmanlı büyükelçisi Seyit Ali Efendi bu cevabı olumlu karşılamamış ve bu konu hakkında tekrardan başvuru yapmamıştı. (Kuran, 1988, s. 27)

Bu dönemde Osmanlı Devleti ile Fransa arasında önemli diplomatik ilişkilerin yürütüldüğü önemli bir konu da Mısır'dı. Napoléon, Talleyrand'ın etkisiyle, Mısır'ı sömürgeleştirmek, İngiltere'nin Doğu'daki topraklarını ele geçirip Kızıldeniz'de söz sahibi olmak ve İngiltere'yi Hindistan'dan çıkarmayı hedeflemekteydi. (Tuncer, 2017, s. 56) Seyit Ali Efendi, Napoléon'un Mısır seferiyle ilgili gelişmeleri takip edememiş ve bu konuda başarı gösterememişti. Babıali'nin ilk Paris ikamet elçisi Seyit Ali Efendi bir diplomatta bulunması gereken bir kısım özellikleri taşımadığından ve siyasi tecrübesizliğinden Hariciye Nazırı Talleyrand tarafından yapılan siyasi hileleri fark edememiş, baş tercümanı Codrika'nın casusluk yaptığını sezememiş ve müzakerelerde istenilen başarıyı sağlayamamıştı.

Berlin büyükelçiliğine atanan Ali Aziz Efendi 1797 Haziran ayında Prusya Devleti'nin başkenti Berlin'e ulaştı. Prusya hükümeti Ali Aziz Efendi'nin büyükelçi olarak değil de ortaelçi olarak gönderildiğini düşündüğünden Ali Aziz Efendi'ye mihmandar tayin olunmamış ve karşılamaya gelen de olmamıştı. Bu durumdan dolayı Prusya Babıali'den özür dilemiş ve elçinin yanında getirdiği padişahın mektubunu krala sunması için merasim düzenlemişti. Osmanlı Devleti Napoléon'un Mısır seferi dolayısıyla bir beyanname yayınlamıştı. Büyükelçi sonradan bu beyannameyi Prusya hükümetine verince Fransa ile dostluğundan dolayı bu beyannamenin verilmesini olumsuz bir gelişme olarak karşılamışlardı. Ali Aziz Efendi'nin Berlin'de görevdeyken vefat etmesi üzerine Prusya yeni bir büyükelçi istemediğinden maslahatgüzar tayin olunmuştu.

Viyana büyükelçiliğine İbrahim Afif Efendi atanmıştı. Sadrazam'ın mektubunu Avusturya başbakanına verdikten sonra itimatnamesini içeren padişahın mektubunu resmî törenle krala sundu. Büyükelçi ilk iş olarak Fransa'nın Avusturya ile imzalamış

olduğu Compo Formio Barış Antlaşması'nı Osmanlı Devleti'ne bildirmek olmuştur. İbrahim Afif Efendi'ye verilen önemli talimatlardan birisi 1797 tarihinde Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yapılan ittifak antlaşmasına Avusturya'nın da katılmasını sağlamak için diplomasi yürütmesiydi. Avusturya Başbakanı Thugut İngiltere'nin de dâhil olduğu ittifaka girmeye söz vererek İstanbul'daki elçisine bu konuda talimat vereceğini bildirmişti. İstanbul'da Avusturya elçisi Herbet ile görüşmeler yapıldı ancak olumlu bir sonuç alınamadı. İbrahim Afif Efendi'nin büyükelçiliğinde Babıali istediği sonuçları alamamıştı. İbrahim Afif Efendi iyi bir diplomattan ziyade görevine bağlı bir devlet memuru izlenimini vermekteydi. (Kuran, 1988, s. 46)

III. Selim Avrupa'ya gönderdiği büyük elçilerden beklediği sonuçları alamamış ve Avrupa başkentlerindeki ikamet elçiliklerini sonlandırmayı düşünmüştü. Fakat ani olarak ikamet elçiliklerinin ortadan kaldırılmasının uygun olmayacağı düşüncesiyle Avrupa ikamet elçiliklerinde görev yapan Rum tercümanlarının maslahatgüzar olarak büyük elçilerin yerinde göreve devam etmeleri uygun görülmüştü. İlk ikamet elçilerinin beklenen başarıyı gösterememelerinin en önemli sebebi, seçilen kişilerin siyasi deneyimsizlikleriydi. İlk defa siyasi işlerde mesai harcamak durumunda kalmışlardı. Bu kişiler memur olarak ülkelerinde başarılı oldukları için elçi seçilmişlerdi ancak Avrupa siyasi ahvali diplomatik ilişkilerin karmaşıklığı, diplomatta bulunması gereken özel yeteneklerin bulunmaması noktaları başarısızlıklarında temel etkenler olmuştu. (Kuran, 1988, s. 64)

Ayrıca ikamet elçiliklerinde görev yapan tercümanların kabul eden devlet namına casusluk yapmaları, Babıali ile iletişimin sınırlı olması, mali sıkıntılarla karşılaşmaları, kabul eden devlet ile olan ilişkilerin de devlet adamlarının Osmanlı Devleti çıkarları konusunda umursamaz davranışları ile karşı karşıya kalmaları büyükelçileri taşıyamayacakları kadar ağır bir yükün altına sokmuştu. (Fındley, 2019, s. 224) 1793 tarihinde başlayan ilk dönem sürekli elçilik uygulaması sona ermişti ancak yurt dışında açılan ikamet elçilikleri Rum maslahatgüzarları tarafından devam ettiriliyordu. Bir müddet sonra bunların görevi kötüye kullandıkları ve Babıali'ye yanlış bilgiler gönderdikleri anlaşılınca 1821 tarihinde II. Mahmut maslahatgüzarların bütününe azletmişti. Böylece birinci kuşak sürekli diplomasi dönemi kapanmış oldu. Osmanlı Devleti'nin sürekli diplomasiye geçişte istediği sonucu alamaması ile o dönem itibarıyla diplomatik temsilcilerinin hepsinin başarısız olduğu sonucu çıkarılamazdı. Örneğin birinci kuşak diplomatlardan Mehmet Sait Galip Paşa, Paris'te

resmî görevlerinde başarılı olmuş ve geleceğe yönelik ilişkiler tesis etmişti. II. Mahmut döneminde 1834 tarihinde yeniden başlatılan sürekli diplomasi uygulaması ile Batı'ya elçiler gönderilip ikamet elçilikleri açılmıştı. Mehmet Sait Galip Paşa'nın görev yaptığı dönem kurduğu bağlantılar, ikinci kuşak sürekli diplomaside başarılı diplomatlar olan Mustafa Reşit Paşa ve Sadık Rıfat Paşa'ya görev alanlarında katkı sağlamıştı. (Fındley, 2019, s. 225)

2.3.1. II. Mahmut Dönemi'nde sürekli diplomasi uygulamasının yeniden başlatılması

1821 tarihinden itibaren aşama aşama ortaya çıkan Tercüme Odası 1830 yılından sonra işlevsel hale gelerek önem kazanmış ve Batı'da yeniden ikamet elçiliklerinin açılması ve elçilerin gönderilmesi kararının alınmasını beraberinde getirmişti. 1834 yılında II. Mahmut, Amedcilik görevinde bulunan Mustafa Reşit Bey'i Amedcilik görevi üzerinde kalmakla birlikte Paris'e ortaelçi olarak atamış ve sürekli elçilikleri yeniden oluşturmaya başlamıştı. II. Mahmut Mısır meselesinin halline mani olan siyasi engelleri ortadan kaldırmak için lazım gelen bütün tedbirleri almaktan geri durmuyordu. (Salahaddin, 2021, s. 27) Bu nedenle Reşit Bey fevkalade elçi namıyla Fransa Devleti nezdine atandı. Reşit Bey Osmanlı Devleti aleyhinde yanlış fikir edinen Avrupa devlet adamlarının düşüncelerini düzeltmek ve Mısır meselesinin hukuka ve Osmanlı Devleti menfaatlerine uygun surette halledilmesini sağlamak görevleriyle atanmıştı. Mustafa Reşit Bey ve onu takiben Avrupa başkentlerine gönderilen elçilerin çoğunluğu Divan-ı Hümayun kalemünde, Amedi kalemünde ve Mektubi kalemünde görevli memurlardı. Bu yeni sürekli elçilik görevini yürütecek diplomatlar, 1790 sonrası gönderilen ilk kuşak diplomatlara göre görevlerine daha iyi hazırlanmışlardı. Reşit Bey, Paris'te resmî görevlerini itina ile yerine getirirken Fransızca'yı öğrenmek için de fevkalade gayret göstermekteydi. Aynı zamanda devletlerin siyasal sistemlerini devletler arası hukuk alanına ait konuları tetkik ve tahlil ederek görevine devam etmekteydi.(Salahaddin, 2021, s. 28) Reşit Bey Paris'te yürüttüğü diplomatik faaliyetle olumlu neticeler elde etmeye başlamış, bunun sonucu olarak da Batı'da devlet adamlarının teveccüh ve itimatlarını kazanmayı başarmıştı. Osmanlı Devleti'nin yeniden sürekli diplomasiye geçiş dönemi, önemli kazanımlarının olduğu bir dönem olmuştu. Düvel-i muazzamanın güç dengesi ilkesiyle dış politikalarını yürüttükleri 19. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti güç dengesi açısından merkezi bir konumda bulunmaktaydı. Mustafa Reşit Paşa güç dengesi bakımından Avrupa

devletlerinin siyasi yönelimlerini tespit etmiş ve diplomatik ilişkileri bu yönde ilerletmişti. Avrupa’da yürüttüğü diplomatik faaliyetlerin olumlu sonuçları merkezi idareye yansırken Mustafa Reşit Paşa’ya önemli görevler verilmiş ve ülke içi yeniden yapılanma süreci de hız kazanmıştı. Mustafa Reşit Paşa yeniden yapılanma sürecinin yürütülmesinde temel bir rol üstlenmiş, dış politika ve iç siyasetin birbirini tamamladığı kilit bir görevin temsilcisi konumuna gelmişti. Mustafa Reşit Paşa’nın Paris ve Londra’da sürekli elçilik dönemlerinde edindiği deneyimler ve bu deneyimlerin pratiğe dönüştürülmesi Osmanlı Devleti’nin dış politikada, yeniden saygın bir devlet haline gelmesinde temel etkenlerdendi. Örneğin Düvel-i muazzama aralarındaki dış politikaya yön veren Palmerston ve Metternich gibi devlet adamlarının politika tercihlerini çok iyi tetkik eden Mustafa Reşit Paşa Osmanlı Devleti’nin lehine olacak şekilde politika tercihinin belirlenmesinde önemli etkisi olmuştu.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MISIR MESELESİ (1831-1841)

3.1. Mısır Meselesinin Tarihsel Gelişimi

1821 yılında başlayan Yunan isyanı Mora yarımadasında da etkili olmuş, Yunanlı asiler 1822 yılında Mora'yı ele geçirmişlerdi. Mora'da bulunan Osmanlı Devleti güçleri isyanı bastırmakta yetersiz kalınca isyanın bastırılması için Osmanlı Devleti, Mısır valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'dan destek istemişti. Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa yetmiş bin kişilik ordu ve donanma ile Mora yarımadasına çıkış yapmıştı. 1825 ile 1827 tarihleri arasında isyan bastırılmıştır. Bunun üzerine Fransa, İngiltere, Rusya aralarında Londra Antlaşmasını imzalayarak Yunan topraklarının yarısında ve Mora'da Osmanlı Devleti'ne karşı sadece vergi yükümlülüğü bulunacak egemen bir eyalet oluşturulması konusunda mutabakata varmışlardı.

Osmanlı Devleti 6 Temmuz 1827'de imzalanan Londra Antlaşması hükümlerini içişlerine müdahale kabul ederek anlaşma hükümlerini reddetmiştir. Bunun üzerine Avrupa devletleri müttefik donanması 20 Ekim 1827'de, Navarin körfezinde Osmanlı Devleti donanması ile Mısır'dan gelen donanmayı birlikte imha etmişlerdi. (Kiel & Alaxander, 2020) Kavalalı Mehmet Ali Paşa 1831 yılında Osmanlı Devleti'nin emirlerini tanımamaya başladı. Padişah II. Mahmut 1832 tarihinde Kavalalı Mehmet Ali Paşa ile oğlu İbrahim Paşa'yı görevlerinden azlederek her ikisini de yasa dışı ilan etmiş, Edirne Valisi Hüseyin Paşa'yı Mısır valisi olarak atayarak ordusuyla Mısır'ın üzerine göndermişti. (Tuncer, 2017, s. 121) Mehmet Ali Paşa'nın isyan etmesinin görünürdeki nedeni Navarin'de imha edilen Mısır donanmasını yeniden kurmak için Suriye ormanlarından faydalanmaktı. Bu nedenle Suriye valiliğinin de kendisine verilmesini talep etmekteydi. Ayrıca Mısır'ı, Sudan ve Arabistan'da en güçlü bir konuma getirmek, Babıali'den bağımsız hareket etmek, Mısır valiliğini babadan oğula geçen bir usulle elinde bulundurmak, Suriye'yi ve nihayetinde tüm Osmanlı Devleti topraklarını ele geçirerek İstanbul'da kendi hanedanlığını kurma gayelerini de gütmekteydi. (Sander, 1987, s. 119)

Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'da kısa bir zamanda Osmanlı Devleti'ne baş kaldıracak kadar büyümesinde zaman ve muhitin büyük etkisi olmuştu. Öncelikle

Mısır vilayeti yabancı devletlerin işgali nedeniyle idari ve mali bakımdan çöküş yaşamaktaydı. Osmanlı Devleti'nin Mısır'a gönderdiği valilerin yetersizlikleri ve merkezi idarenin Yeniçeriler'in ortadan kaldırılmasıyla meydana gelen askerî boşluğu henüz dolduramamış olması da önemli faktörlerdi. Ayrıca yıllarca devam eden Yunan isyanı ve onu takip eden yıllarda Rusya ile yapılan savaşlar neticesi ordunun zayıflaması, II. Mahmut'un merkezi idareyi kuvvetlendirmek için yaptığı girişimlerde mahalli birimlerde ayanlar gibi çeşitli çıkar gruplarıyla mücadele etme zorunluluğunun ortaya çıkması gibi nedenler de etkili olmaktadır. Bu koşullar altında Kavalalı Mehmet Ali Paşa Mısır valiliği için nüfuzunu artırabileceği uygun bir ortam bulmuştu. Kavalalı Mehmet Ali Paşa, III. Selim döneminde Mısır'ın Fransa işgalinden kurtarılması için Kaptan-ı Derya Hüseyin Paşa komutasındaki donanmaya iki yüz Kavalalı gönüllüsüyle birlikte katılmıştı. Fransa'nın Mısır'dan çıkarılmasından sonra Mısır valileri Hüsrev ve Hurşit Paşaların görevlerinde başarılı olamamalarından fırsat bulan Kavalalı Mehmet Ali Paşa Mısır'da idareyi ele geçirmişti. Osmanlı Devleti de şartların elverişsizliğinden Mehmet Ali Paşa'yı vali kabul ederek Mısır'ın sorumluluğunu ona bırakmıştı. Mehmet Ali Paşa Mısır'da idareyi düzene koymuş, orduyu disiplinli hale getirmiş, şehri yeniden imar etmiş, gelirini artırmıştı. Düzenli askerî birlikler oluşturmak için Fransa'dan öğretmenler getirtmiş, Avrupa'ya öğrenciler göndermişti. O tarihlerde Doğu ülkelerinde pek önem verilmeyen, devlete faydası olacak üretimlere ağırlık vermiş, başarılı olmuştu. Savaş ve ticaret gemileri tedarik ederek denizlerdeki gücünü de artırmıştı. Fakat Mehmet Ali Paşa zamanla Mısır'da kendi gücünü artırması, Osmanlı Devleti'nin gücünün azalması ve ayrıca II. Mahmut'un merkezi idareyi güçlendirmek için yürüttüğü faaliyetlerden de rahatsızlık duymaya başlaması ile Mısır'ın bağımsız bir devlet olması için mücadeleye girişmişti. Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa Yunan isyanı esnasında Mora'da bulunan Mısır askerî kuvvetlerini merkezden emir gelmeden geri çekmişti. Ayrıca Mehmet Ali Paşa 1828 yılında Osmanlı Devleti ile Rusya arasında savaş başladığında Osmanlı Devleti ordusuna on iki bin asker desteği sözü vermişken sonradan bunu da yerine getirmemişti. (Türkgeldi, 1928, s. 64-66)

Mehmet Ali Paşa ordu ve donanmasının hazırlıklarını tamamladıktan sonra Suriye'yi ele geçirme planları yapmaktaydı. Akka valisi Abdullah Paşa ile aralarında ortaya çıkan bir anlaşmazlığı bahane ederek 1831 senesi sonbaharında Akka Kalesi'ne asker ve donanmasını göndererek saldırıya geçmişti. (Türkgeldi, 1928, s. 67) Mehmet

Ali Paşa ile Akka valisi Abdullah Paşa arasındaki çekişmeye Mısır tüccarlarının Beriyyetüşşam'a götürdükleri malları Abdullah Paşa'nın ele geçirmesi neden olmuştu. Abdullah Paşa bu malların Nablus halkının malları olduğunu iddia etmişti. (Efendi, 1999, s. 689) Mısır askerleri Akka'yı ele geçirdikten sonra Şam'a doğru hareket edip Şam vilayetini de ele geçirmişlerdi. (Efendi, s. 713) Avrupa devletlerini uzun süre meşgul eden ve genel bir Avrupa savaşı başlatacak nitelikte tehlikeli aşamalar geçiren Mısır meselesi Mehmet Ali Paşa'nın 1831 yılında Suriye'ye saldırmasıyla başlamıştı. Mehmet Ali Paşa'nın Suriye ile yetinmeyerek Anadolu'ya saldırıya geçip Konya'da galibiyet elde etmesi, İstanbul'u ve Osmanlı Devleti'ni doğrudan tehdit eder bir hale gelmesiyle Mısır meselesi bütün Avrupa devletlerini yakından alakadar eden birinci derecede siyasi bir olay niteliği kazanmıştı. (Altundağ, 1945, s. 41) Mısır ordusu Osmanlı Devleti ordusu karşısında eğitilmiş, düzenli askerî birliklere ve askerî fenlerde yetişmiş komutanlara sahip olduğundan Hüseyin Paşa'yı Humus'ta mağlup etmiş, Konya'da 1832 tarihinde Sadrazam Reşit Muhammed Paşa'yı esir almıştı. Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa, ordusuyla Kütahya'ya kadar ilerlemişti. Sultan II. Mahmut bu gelişmelerden endişe ederek Rusya'dan destek talebinde bulundu. Neticede Avrupa devletlerinin aracı olup baskı yapmalarıyla Şam, Halep, Trablusşam ve Sayda eyaletleri Mehmet Ali Paşa'ya, Adana vilayetinin de oğlu İbrahim Paşa'nın sorumluluğuna bırakılması şeklinde antlaşma imzalanmıştı.

Mehmet Ali Paşa Suriye'yi almakla isteğine ulaşmıştı ancak bunu yeterli görmemekteydi. Meydana gelen neticeden her iki tarafta memnun olmayarak yeniden savaş hazırlıkları yapmaya başlamışlardı. Osmanlı Devleti ile Mısır ordusu arasında yapılan Nizip Savaşında Mısır ordusu galip gelmişti. Sultan II. Mahmut mağlubiyet haberi İstanbul'a ulaşmadan bir gün önce vefat etti. Yeni Padişah Abdülmecid'in tahta çıkışını müteakiben Kaptan-ı Derya Ahmet Paşa'nın Osmanlı Devleti donanmasını İskenderiye'ye götürüp Mehmet Ali Paşa'ya teslim etmesi, meseleyi daha kritik bir şekle çevirmişti. Babıali, Mehmet Ali Paşa'nın tekliflerini kabul etmeye hazırlanırken bu esnada düvel-i muazzama devreye girmiş, kendilerinin olurlarını almadan Mehmet Ali Paşa'ya herhangi bir yer verilmemesi ihtiarında bulunmuşlardı. Meselenin bundan sonraki kısmı düvel-i muazzamanın ittifakla verecekleri kararın sonucuna göre belli olacaktır. (Türkgeldi, 1928, s. 67)

3.2. Mısır Meselesinin İlk Evresi (1831-1833)

Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın Suriye topraklarını işgaliyle başlayıp Avrupa devletlerinin müdahalesiyle devletlerin ortak siyasi meselesi niteliğini kazanan Mısır meselesinin Osmanlı Devleti üzerinde etkili olmağa başladığı aşamalarda, farklı rütbelerdeki Osmanlı Devleti delegeleri, Babıali tarafından Mısır'a ve ayrıca Mısır ordu komutanı İbrahim Paşa nezdine Kütahya'ya talimatlar verilerek gönderilmişti. Mısır'da Mehmet Ali Paşa ve Kütahya'da İbrahim Paşa ile Osmanlı Devleti delegeleri arasında önemli görüşmeler gerçekleştirilmiş ve bu görüşmeler, görüşmeyi gerçekleştiren devlet adamları tarafından Babıali'ye rapor şeklinde sunulmuştu.

3.2.1. Mısır'da yapılan müzakereler

Mısır ordusu Konya'da Osmanlı Devleti birlikleri karşısında aldığı galibiyetten sonra İbrahim Paşa komutasında Kütahya'ya kadar ilerlemişti. Mısır valisi Mehmet Ali Paşa bu tarihlerde İstanbul'da saltanatın değiştirilmesi gerektiği yolundaki düşüncelerini, farklı halk kesimlerine telkin ederek Anadolu'da kendi lehine kamuoyu oluşturmaya çalışmaktaydı. Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa Anadolu'daki valilere mektup göndererek önemli bir konu hakkında müzakereler yapmak için İstanbul'da toplanmayı teklif etmişti. Osmanlı Devleti için durum çok kritik hale gelmişti.

Bu tarihlerde Mısır Meselesi ile İngiltere, Rusya, Fransa ve Avusturya devletleri yakından ilgilenmekteydi. Avusturya prensipte Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'yı ihtilalci, isyankar olarak değerlendirse de Avusturya'nın güçlü bir donanması olmadığından Mısır meselesine doğrudan müdahil olamıyor, Osmanlı Devleti ile Avrupa devletleri arasında aracılık yapmaktan öte fiili bir yardımcı söz konusu olamıyordu. Ancak Avusturya'nın İtalya meselesi gibi bir kısım konularda Rusya ile müttefik olması dolayısıyla Rusya'nın Osmanlı Devleti lehine aracılık yapacak olması veya fiili yardımcı durumunda Avusturya'da Rusya'ya destek çıkma kararlılığında idi. Fransa açısından Mısır'ın kalkınması ve Mehmet Ali Paşa'nın düzenli askerî birlikler teşkil ederek galibiyetler alması, Fransa desteğiyle meydana gelen başarılar olarak kabul ediliyor, Mısır askerlerinin Akka'ya yaptıkları saldırı, Napolyon askerlerinin mücadelelerine benzetiliyor ve gazetelerinde Mısır askerleri kahraman kabul edilerek geniş yer veriliyordu.

Mısır meselesinin başından beri Mehmet Ali Paşa'yı destekleyen Fransa'dan Osmanlı Devleti'nin aracılık ve yardım beklemesi olası görülmemekteydi. İngiltere ve Rusya, Osmanlı Devleti'nin yıkılması durumunda yerine kurulacak devletin Çanakkale ve İstanbul boğazlarını kapatarak Rusya'nın çıkarlarına engel olması, ayrıca yine Çanakkale ve İstanbul boğazlarında kontrolü sağlamasıyla İngiltere'nin Hindistan'a giden en kısa yol güzergahını tehdit etme durumları ortaya çıkabilirdi. Sonuçta Osmanlı Devleti'nin bekasını tehdit eden Mısır meselesi karşısında yardım isteyebileceği ülkeler İngiltere ve Rusya idi. İngiltere'nin İstanbul büyükelçisi Stratford Canning, Osmanlı devlet adamlarına Mısır meselesinde İngiliz yardımını istemeleri yönünde teşviklerde bulunmuştu. Bunun üzerine Sultan II. Mahmut Namık Paşa'yı İngiltere'ye göndermişti. Namık Paşa'nın İngiltere elçiliğinden beklenen sonuç alınamamış, İngiltere hükümeti istenen yardım talebini reddetmek zorunda olduklarını bildirmişti. II. Mahmut İngiltere'den istediği on beş savaş gemisi yardımını alamamıştı. Ancak Osmanlı Devleti'nin yardım talebi için Rusya'ya yönelecek olması Avrupa devletlerini endişelendirmiş, onları Mısır meselesinde Osmanlı Devleti lehinde aktif hareket etme zorunluluğu karşısında bırakmıştı. (Altundağ, 1945, s. 90) II. Mahmut bu gelişmeler üzerine Rusya'dan yardım istemişti. Çar I. Nikola Rus ordu donanmasıyla yardım sözü vermiş ve Mısır ordusunun Kütahya'dan ileri geçmesine engel olmak için General Murawief'i Mısır'a Mehmet Ali Paşa nezdine göndermişti.

Sultan II. Mahmut Osmanlı Devleti'nin iç sorunu olan Mısır meselesini bir an önce neticelendirmek için Tophane Müşiri Halil Paşa ile Amedi Mustafa Reşit Bey'i Mısır'a göndermişti. (Efendi, 1999, s. 722) Rusya tarafından elçi olarak Mısır'a gönderilen General Murawief Osmanlı Devleti elçilerinin Mısır'a gönderileceğinden haberi olmadan Mısır'a gitmişti. Mehmet Ali Paşa'nın Mısır ordusunun durdurulması emrini vermesinde Rus elçisinin ısrarı değil Osmanlı Devleti'nin anlaşma yapmak için Halil Paşa'yı göndereceği haberini Mehmet Ali Paşa'nın almasıydı. General Murawief Osmanlı Devleti ile Mısır arasında hangi şartlar içerisinde anlaşma sağlanacağını Rusya'ya ilgilendirmedini Mehmet Ali Paşa'ya iletmişti. Bu durum Mehmet Ali Paşa tarafından ağır şartlarını Osmanlı Devleti'ne kabul ettirmesi açısından olumlu karşılanmıştı. Rusya açısından Mehmet Ali Paşa'nın galibiyetleriyle tehlikeye düşen Osmanlı Devleti değil Osmanlı idaresiydi. Osmanlı Devleti'nin mevcut durumu Rusya'nın politikasına uygun düşmekte, saltanatın el değiştirmesiyle devletin güçlenmesi ihtimalini emellerine zıt olarak görmekteydi. Bundan dolayı Avrupa

devletlerinin Mısır meselesinde yaptıkları en şiddetli baskı, sadece iki taraf arasında düşmanlığa son verilmesini istemektir. (Altundağ, 1945, s. 99)

Osmanlı Devleti'nin Mısır'a gönderdiği Halil Paşa ve Mustafa Reşit Bey'e Babıali tarafından verilen talimatta; öncelikle Mehmet Ali Paşa'dan Osmanlı Devleti tarafından sorumluluğu kendisine bırakılan eyaletlerle yetinmesi istenmekteydi. Eğer Mısır valisi Mehmet Ali Paşa Halep ve Şam eyaletlerinin de kendisine verilmesini ve Adana sancağından gemi yapımında kullanılacak kereste kesimi için izin verilmesini istemesi durumunda bu maddelerin Osmanlı Devleti merkezi idaresinin isteğine uygun olacak doğrultuda uygun bir şekilde konulması için gayret gösterilmesi talimatı verilmişti. Şayet Mısır valisi Mehmet Ali Paşa bu maddelerde kendi istekleri noktasından ısrar edecek olursa bu konunun merkezi idarenin iznine bağlı olduğunun kendisine iletilmesi istenmekteydi. Ayrıca Konya'da Mısır askerlerinin esir aldığı Sadrazam Reşit Muhammet Paşa ile diğer esirlerin serbest bırakılması, ele geçirilen gemilerin ve top mühimmatlarının geri verilmesi, Kütahya'da bulunan Mısır askerlerinin derhal geri çektilmesi, Osmanlı Devleti ile gerçekleşen savaşlar dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin uğradığı zararın karşılanması, ticaret gemileri haricinde büyük gemi yapımından vazgeçilmesi yönündeki Osmanlı Devleti talepleri de delegelere verilen talimatta yer alan konular idi.

Babıali'nin gönderdiği delegeler ile Mısır valisi arasındaki müzakerelerde, Mehmet Ali Paşa Sayda ve Trablusşam eyaletleri dışında Şam ve Halep eyaletlerinin yanı sıra Adana sancağının da kendisine bırakılmasını istemiş ancak bu şekilde anlaşmaya varılabileceğini söylemiş ve kabul edilmemesi durumunda Mısır ordusunun önce Bursa'ya sonra da İstanbul'a hareket edeceğini murahhaslara bildirmişti. Osmanlı Devleti murahhasları kendilerinin bu konu hakkında karar veremeyeceklerini, bu konunun merkezi idarenin yetkileri dâhilinde olduğunu bildirmişlerdi. Mısır valisi, ifadelerinin Babıali'ye yazılı veya sözlü olarak iletilmesini istemişti. Babıali tarafından verilen talimatın diğer maddelerinin müzakerelerinde Mehmet Ali Paşa savaşlardan dolayı Osmanlı Devleti'ne vermesi istenilen tazminatı kabul etmemiş, Girit ve Mısır vilayetinin birikmiş vergi taksitlerini hemen vermesinin mümkün olmadığını delegelere iletmişti. Konya savaşı sırasında ele geçirilen gemi ve top mühimmatlarının aynen verilmesini kabul etmiş, savaş gemisi yapımından vazgeçilmesinin mümkün olmadığını bildirmiş, esir alınan Sadrazam Reşit Muhammet Paşa ise serbest bırakılmıştı. Osmanlı Devleti delegeleri Halil Paşa ve

Mustafa Reşit Bey, Mısır valisi ile yapılan müzakereleri ayrıntılı bir rapor şeklinde Babıali'ye iletmişler, gelen cevabi yazıda Halil Paşa'nın Mısır'da kalması ve Mustafa Reşit Bey'in dönmesi talimatı yer almaktaydı. Sonuç olarak Şam vilayeti Mehmet Ali Paşa'ya bırakılmış, Mustafa Reşit Bey de Kütahya'ya, İbrahim Paşa nezdine Babıali'nin temsilcisi olarak görevlendirilmişti. (Türkgeldi, 1928, s. 86-87)

Mısır meselesinin Osmanlı Devleti iç ve dış politikasının temel konularından biri olarak ortaya çıkıp ilerlemesinde önemli etkenlerden birisi Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması idi. II. Mahmut askerî alanda yeniden yapılanma kararı alarak 1826 yılında Yeniçeri teşkilatını ortadan kaldırmıştı. Yeni kurulması düşünülen askerî teşkilat başlangıçta on iki bin askerden oluşacak ve bunlar modern tekniklerle yetiştirilip sayıları artırılacaktı. Ancak Yunan isyanı ve Rusya ile yapılan savaştan dolayı bu planın uygulanma imkânı olmamıştı. Ayrıca 1827 tarihinde Navarin'de Osmanlı Devleti donanması imha edildiğinden ordu büyük darbe almıştı. (Altundağ, 1945, s. 46) Yeniçeri Ocağı'nı kaldırıp yeni bir askerî teşkilat kurma düşüncesi II. Mahmut'un tahta çıktığından beri üzerinde durduğu bir konuydu. Bunun nedeni de Yeniçeri Ocağı'nın emre itaat etmemesiydi. II. Mahmut cesaret göstererek Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmış ve bu gelişme önemli bir başarı olarak algılanmıştı. Ancak bu planın uygulama zamanı gelmeden uygulanması Osmanlı Devleti'ni büyük sorunlarla karşı karşıya bırakmıştı. (Engelhart, 2017, s. 39)

Ayrıca II. Mahmut dış politika ile ilgili olan hizmetlerin geliştirilmesine, yabancı dil bilen genç diplomatların eğitilmesine itina göstermişti. Fakat bunların daha geniş, karışık ve güç bir faaliyet alanı olan Osmanlı Devleti iç idare teşkilatlarının yeniden yapılandırılması ve modernleştirilmesinde fazla bir etkisi olmamıştı. II. Mahmut'un düşüncesi, devlet iktidarının merkezileştirilmesi, başkent ve mahalli idarelerde bütün aracı yapılanmaların ortadan kaldırılmasıydı. (Lewis, 1996, s. 90) II. Mahmut Mısır valisi ile yapılan ve büyük kayıpların yaşandığı savaşların birinci aşamasının etkisiyle devlet teşkilatlarının yeniden düzenlenmesine yönelmişti. Babıali'nin kurumsal yapısında özellikle Reisülküttaplıkta yapılan yeni düzenlemeler net bir şekilde kendini belli etmişti. 1832 tarihli bir fermanla, devlet kurumlarındaki aşırı kalabalıklaşma gibi problemlere dikkat çekilmiş ve bu sorunların çözüme kavuşturulması için yapılacak olan faaliyetler belirlenmişti. Bu dönemde Babıali'nin geçmişten gelen kalem dairelerinde önemli derecede ayrışma ve uzmanlaşma süreci yaşanmıştı. (Findley, 2019, s. 215) Mısır meselesi Osmanlı Devleti'nin sadece isyan hareketlerine girişmiş

kendi valisiyle mücadele süreci değil aynı zamanda ihtiyaca cevap vermeyen kurumsal yapının da yenilenmesi için bir faaliyet süreci olmuştu.

3.2.2. Kütahya’da yapılan müzakereler ve Kütahya Barış Antlaşması

Mustafa Reşit Bey Kütahya’ya gitmeden önce 21 Mart 1833 tarihinde Babıali’de, Fransa ve Rusya elçilerinin de katıldığı bir toplantı yapılmış ve Mısır meselesiyle ilgili konularda karar alınmıştı. 30 Mart 1833 tarihinde alınan bu kararı içeren talimatla birlikte Osmanlı Devleti delegesi olarak Divan-ı Hümayun’da Amedi olarak gören yapan Mustafa Reşit Bey Mısır valisinin oğlu ve Mısır ordusu komutanı İbrahim Paşa ile müzakerelerde bulunmak için Kütahya’ya gönderilmişti.(Efendi, 1999, s. 723) Osmanlı Devleti tarafı İbrahim Paşa’ya Mısır eyaleti ile beraber Şam eyaletinin de kendilerine bırakılacağını, dolayısıyla Mısır tarafının Osmanlı Devleti’ne itaat ederek askerî birliklerini Anadolu’dan geri çekmeleri talimatını iletmişti. Mısır tarafı; Şam, Halep ve bunlara ek olarak Adana eyaleti, İçel ve Alaiye sancaklarının tamamen kendilerine bırakılması şartıyla Mısır askerî birliklerinin geri çekileceğini ileri sürmekteydi. Görüşmeler sırasında İbrahim Paşa, Mehmet Ali Paşa’nın isteklerinde ısrarcı olmakla beraber ılımlı ve itaatkar bir tavır sergilemişti. İlk görüşmelerde Şam eyaletiyle beraber Halep’in de kendilerine bırakıldığını, dolayısıyla diğer isteklerden vazgeçilip ordunun geri çekilmesi istenilmişti. Birçok görüşmeden sonra Mısır tarafı, İçel ve Alaiye sancaklarını istemekten vazgeçmişti. Ancak sonraki görüşmelerde Osmanlı Devleti’nin Adana’yı vermek istememesinden sert bir üslup kullanmaya başlamış ve görüşmeler çıkmaza girmişti. İbrahim Paşa kendisinin de Osmanlı Devleti’nin rütbeli devlet adamı olduğunu, dolayısıyla memuriyet isteme hakkının olduğunu ve Adana vilayetinin kendisine bırakılmasını ve meselenin bu şekilde neticelendirilmesini teklif etmişti. İngiltere ve Fransa devletleri de Mısır meselesi için İstanbul’a gelmiş olan Rus askerlerinin ve donanmasının bir an önce Rusya’ya geri dönmesinin temini için İbrahim Paşa ile beklenilmeden anlaşmaya varılması için ısrar ettiklerinden Adana eyaleti de muhassıllık ile kendisine verilmişti. Muhassıllık ile verilmesi, ileride Adana’da asker bulundurmalarını engellemek içindi. Mısır meselesinin birinci evresi bu şekilde sonuçlandırılmıştı. (Türkgeldi, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa, 1928, s. 88) 8 Nisan 1833 tarihinde Kütahya’da barış antlaşması imzalanmış, Mehmet Ali Paşa’ya verilen eyaletler, hayatta olduğu sürece kendisine bırakılmış, mirasçılara geçmesi yönünde bir hüküm öngörülmemişti. Her iki taraf açısından da bu antlaşma geçici bir ateşkes olarak değerlendirilmekteydi. Fransa ve

İngiltere, Mısır valisinin çıkarlarına uygun bir antlaşma yapılmasında etkin olmuşlardı. Bu antlaşma ile İbrahim Paşa'nın ordusu Anadolu'dan geri çekilmişti. (Tuncer, 2017, s. 126)

3.2.3. Mısır Meselesi'nin birinci evresinde Rusya ve Avusturya'nın Osmanlı Devleti politikaları

Düvel-i muazzama arasında Rusya, Osmanlı Devleti'ndeki gelişmelerle en yakından alakadar olan devletti. Rus dış politikasının temel hedefi, Büyük Petro döneminden beri Karadeniz'in tümüyle Rusya'nın denetiminde olması, İstanbul'un ve boğazların ele geçirilerek Akdeniz'e ulaşılması idi. Bu nedenle İstanbul'un gücü azalmış olan Osmanlı Devleti'nin elinde bulunması, politikasına uygun düşmekte, İstanbul'da saltanat değişikliği için Mısır valisinin çıkardığı isyana karşı çıkmaktaydı. Düvel-i muazzama'nın Osmanlı Devleti'ne yardımda bulunma konusunda isteksizliğine rağmen Rusya, Mehmet Ali Paşa isyanında Osmanlı Devleti'ne yardım etme isteğini iletmişti. Çar I. Nikola Mısır meselesinde önemli bir aktör olmak istemekteydi. Avusturya'nın Rusya'da bulunan büyükelçisi Kont Ficquelmont'a Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu sorunların en çok kendilerini ilgilendirdiğini ve Avrupa devletlerinin bunu engellemesine izin vermeyeceklerini iletmişti. Bunun için de Rusya ve Avusturya'nın beraber hareket etmeleri gerektiği yönünde görüşünü ifade etmişti. (Tuncer, 2017, s. 127) Avrupa siyasetinde Napolyon etkisinin ortadan kalkmasının ertesinde Rusya'nın Avrupa politikasının egemen gücü konumuna sahip olarak İstanbul'da hâkimiyet kurma planları da bulunmaktaydı. Rus Çarı I. Nikola olağanüstü elçi sıfatıyla Murawieff'i İstanbul'a göndererek Mehmet Ali Paşa isyanına karşı devleti himaye sözü vermişti. 1832 tarihinde Rus elçisi Murawieff'in İstanbul'da Osmanlı Devleti yetkilileriyle Mısır meselesi konusunda müzakerelerde bulunması, uzun bir süre devam edecek olan Fransa ile Rusya'nın rekabeti dönemini başlatmıştı. Bu nüfuz ve rekabet mücadelesinde; İngiltere, Fransa tarafını tercih etmiş, Avusturya ise Rusya ile beraber hareket etme kararı almıştı. Osmanlı Devleti nezdine gönderilen Rus elçisi General Murawieff'in Rus Çarı'nın temsilcisi olarak Mehmet Ali Paşa ile görüşmek üzere Mısır'a gönderilme talebini Babıali reddetmişti. Osmanlı Devleti'nin bu talebi geri çevirmesine rağmen Murawieff Mısır'a gitmiş, Rus Çar'ının Osmanlı Devleti tarafında yer aldığını Mehmet Ali Paşa'ya iletmişti. Bu gelişmeler sonucunda Avusturya da Rusya'nın yanında yer almıştır. (Tuncer, 2008, s. 108)

Avusturya, Mısır valisinin çıkarmış olduğu isyana karşı Avrupa politikasında kabul etmiş olduğu, Osmanlı Devleti'nin ve Avrupa barışının korunması ve yasal hükümdar ile asiler arasında arabuluculuk yapmama ilkeleri nedeniyle doğrudan ilgi göstermese de Mehmet Ali Paşa'yı asi olarak değerlendirmekteydi. Avusturya; düvel-i muazzamanın Osmanlı Devleti ile Mehmet Ali Paşa arasında arabuluculuk yapmasının uygun olmadığını, kanuni gücü elinde bulunduran Osmanlı Devleti lehine olacak şekilde müdahaleye girişmek olduğunu ileri sürmekteydi. 1832 tarihinde Namık Paşa ticari ayrıcalıklar tanınmasına karşılık olarak on beş savaş gemisinin Osmanlı Devleti'ne yardım suretiyle gönderilmesinin sağlanması için elçi olarak İngiltere'ye gönderilmişti. Namık Paşa bu seyahat esnasında Viyana'da, Osmanlı Devleti Viyana maslahatgüzarı Manrojeniile birlikte Avusturya Dışişleri Bakanı Klemens von Metternich ile de Mısır meselesi hakkında mülakatta bulunmuşlardı. Metternich Osmanlı Devleti'ni destekleyeceklerini bildirdikten sonra Mehmet Ali Paşa'ya karşı izlenecek politikada kanuni yollara başvurarak yasal bir çözüm bulunması gerektiğini, bu şekilde sorunun çözülememesi durumunda, Osmanlı Devleti'nin varlığını tehlikeye atmamak için Suriye vilayetinin Mehmet Ali Paşa'ya bırakılması suretiyle barışçıl bir yolla çözüme gidilmesi önerisinde bulunmuştu. Metternich ayrıca İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne savaş gemileriyle destek sağlamayı kabul ederek koşullar ileri sürmesi durumunda Osmanlı Devleti'nin bu koşulları reddetmesi gerektiğini önermişti. (Tuncer, 2008, s. 106-107) Avusturya Dışişleri Bakanı Klemens von Metternich 1832 tarihinden itibaren Mısır valisinin isyanına karşı II. Mahmut'un mücadelesini desteklemiş, Avrupa devletlerinin ittifakına rağmen Mehmet Ali Paşa'nın isyan hareketinden beklediği sonuçları alamayacağını belirtmiş, İngiltere ve Rusya'nın Mısır meselesi politikalarını destekleme kararı almıştı. Metternich Rus Çarı I. Nikola'nın planları konusunda diğer Avrupa ülkelerinin endişelerinin giderilebileceği görüşündeydi. Metternich bir taraftan Osmanlı Devleti'ni Rus yardımı konusunda ikna etmek için çalışırken diğer taraftan da Fransa'nın güvenilir bir ülke olmadığı konusunda fikir birliği oluşturup İngiltere'nin Fransa ile ortak politika yürütmesini engellemek için diplomasi yürütmekteydi. Metternich'in Osmanlı Devleti hakkında Rusya ve Avusturya'nın çıkar ekseni bir politika gütmedikleri yolunda verdiği bütün güvenceler Rusya'nın donanmasını 5 Nisan 1833 tarihinde İstanbul'a göndermesi ile son bulmuştu. (Tuncer, 2013, s. 126)

3.2.4. Mısır Meselesinin birinci evresinde İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı Devleti politikaları

1832 tarihinde Namık Paşa'nın özel görevli elçi olarak Avrupa başkentlerini ziyaret ettikten sonra İngiltere'ye ulaşması kararlaştırılmıştı. Kendisine verilen talimatnamede Osmanlı Devleti'nin Mısır valisine karşı kara ve deniz kuvvetleriyle savaş hazırlığı yaptığını ancak özellikle Mısır donanmasına karşı konulabilmesi için masrafı Osmanlı Devleti'ne ait olmak üzere on beş adet savaş gemisinin Osmanlı Devleti'ne verilmesi ile ilgili olarak İngiltere'nin İstanbul'daki elçisi Canning ile görüşüldüğünü ve Canning'in Londra'ya döndüğünde bu konunun yoluna konulması için çalışacağı yönündeki görüşmeleri iletmesi de yer almaktaydı. Bu tarihlerde Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında dostluk ilişkileri bulunduğundan Osmanlı Devleti'nin savaş gemisi talebinin karşılanacağı bekleniyordu. Ancak İngiltere'nin Fransa ile bu tarihte ilişkilerinin iyiye gitmesinden dolayı gemileri vermeme durumu da vardı. Çünkü Fransa Mehmet Ali Paşa'yı desteklemekte idi. Talimatnamenin devamında Londra'da Mehmet Ali Paşa'nın affı söz konusu edildiğinde bu konuda aracılığın kabul edilmeyeceğini, Mehmet Ali Paşa'nın kendisinin af talebini merkezi idareye iletmesi istenmekteydi. Ayrıca Namık Paşa'nın Londra seyahati sırasında Viyana'da görüştüğü Metternich de İngiltere'nin sunabileceği arabulucuk teklifini Osmanlı Devleti'nin reddetmesi gerektiği yönünde görüşlerini belirtmişti. Namık Paşa Osmanlı Devleti'nin yardım talebini iletğinde İngiltere hükümeti, savaş gemilerinin verilmesi konusundaki yardım talebinin kabul edilemeyeceğini bildirmişti. Ancak bu isteğin İngiltere tarafından reddedilmesinin gerekçelerini izah etmek için İngiltere kralı IV. William, İngiltere Başbakanı Charles Grey ve İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Palmerston ayrı ayrı mektupları Babıali'ye göndermişlerdi. Bu mektuplarda özetle İngiltere'nin bazı gerekçeler nedeniyle bu yardım talebini geri çevirmiş olsa da Osmanlı Devleti'nin bölünmez bütünlüğünü savunduğu ve yanında yer aldığı bildirilmekteydi. Osmanlı Devleti elçisi Namık Paşa'nın İngiltere'den ayrılacağı sıralarda Rus donanmasının yardım için İstanbul'a gelmiş olduğu haberini alan İngiltere Kralı; Osmanlı Devleti'nin Rusya'nın dostluğuna güvenmemesi gerektiğini, Rusya'nın Hindistan'a ulaşmak için çeşitli vesileler aradığını, İngiltere'nin olduğu gibi Osmanlı Devleti'nin de öteden beri düşmanı olduğunu veda sırasında Namık Paşa'ya iletmişti. Namık Paşa cevaben bu yardım isteğinin öncelikle İngiltere'ye iletildiğini

ancak olumsuz cevap alınca Rusya'nın yardım talebinin kabul edildiğini ifade etmişti. (Altundağ, 1945, s. 90)

İngiltere Dışişleri Bakanı Palmerston Rus donanmasının Mısır meselesinde Osmanlı Devleti'ne yardım için İstanbul'a gelmesi ve Rusya ile Hünkâr İskelesi Antlaşması imzalandıktan sonra 1833 tarihinde İstanbul'daki İngiltere büyükelçisine gönderdiği talimatta Osmanlı Devleti'nin ordu ve donanması ile maliyesinin örgütlenerek güçlenmesinde destek olunmasını ifade etmişti. Osmanlı Devleti ve İngiltere'nin ortak çıkarları olduğunu, Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne desteğinin tehlikeli sonuçları olduğunu ifade etmişti. (Sander, 1987, s. 123)

Rusya'nın Mısır meselesi için elçi olarak gönderdiği General Murawieff ile İstanbul'da yapılan görüşmeler, Fransa ve Rusya arasındaki rekabeti ileri seviyeye taşımış, İngiltere Fransa tarafında bulunurken Avusturya da Rusya tarafını tercih etmişti. Fransa bu tarihe kadar Osmanlı Devleti nezdinde sürekli temsilci olarak maslahatgüzar bulundururken 1833 yılında büyükelçi olarak Baron Roussin'i atamıştı. Mısır meselesinde Fransa ve Rusya, Osmanlı Devleti'ne gerekli yardımın sağlanması konusunda rekabete girmişlerdi. Fransa, temsilcileri Mimaul ve Amiral Hugon'a verdiği talimatta Mehmet Ali Paşa'ya baskı yapılmasını istemekteydi. Ancak Osmanlı Devleti, Fransa'nın bu girişimlerinin sonucunu bekleyecek durumda olmadığından Babıali tarafından Rus elçisi Murawieff'in Mısır'a gönderilmesinin uygun olacağı yönünde karar alınmıştı. (Altundağ, 1945, s. 101)

Fransa, Rusya'nın Çanakkale ve İstanbul boğazlarında farklı statü elde etmesi karşısında İngiltere ile ortak hareket etmek istemekteydi. 1836 tarihinde Osmanlı Devleti Paris elçisi Nuri Efendi'nin Paris'te yürüttüğü diplomatik müzakerelerle ilgili Babıali'ye gönderdiği yazıda Fransa Devleti'nin Mısır meselesinde ağır hareket ettiğini, Mısır meselesinin çözünü için Fransa Devleti'nin görüş ve tedbirinin yeterli olmayacağını ifade ettiklerini, bu konuda bu tarihlerde ittifak içinde buldukları İngiltere'nin ne yönde hareket edeceğinin kendileri açısından belirleyici olacağını bildirdiklerini iletmişti. (BOA, HAT, 1183, 46701A, 15 Ramazan 1252, 24 Aralık 1836)

Fransa Akdeniz'deki problemlerle doğrudan ilgilenmekteydi. Osmanlı Devleti ile Fransa arasındaki ilişkiler 1830 tarihinde Fransa'nın Cezayir'i işgal etmesiyle bozulmuş, Mısır meselesinin başlangıcında Fransa'nın Mehmet Ali Paşa'yı desteklemesiyle ilişkilerdeki olumsuzluk iyice artmıştı. Fransa açısından Akdeniz'de

İngiltere ile olan rekabetinden dolayı Mısır'ın konumu ayrı bir önem taşımaktaydı. Fransa Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'yı desteklemeyi siyasi ve iktisadi çıkarlarına uygun görmekte, Akdeniz'de Mehmet Ali Paşa'nın güçlenerek İngiltere'nin hareket serbestliğini sınırlandırabileceği, İngiltere'nin iktisadi teşebbüslerine engel olabileceği görüşünü taşımaktaydı. (Tuncer, 2017, s. 125) İngiltere'nin Hindistan ile olan ticaret yolları üzerinde önemli bir konumu olan Mısır'ın kalkınmasında Fransız teknik adamlarının ve mühendislerinin ordu ve donanmasının tertibatında da Fransız subaylarının önemli katkıları olmuştu. Mısır askerleri Fransa subayları rehberliğinde eğitilmiş, Mehmet Ali Paşa'nın savaş gemileri Fransız mühendisler tarafından inşa edilmiş ve Mehmet Ali Paşa'nın idaresindeki Mısır'da idare hizmetlerinde çok sayıda Fransız bulunmuştur. (BOA,HAT, 1180, 46620A, 29 Zilhicce 1248 (Mayıs 1833)) Diğer taraftan Fransa Akdeniz'de İngiltere'nin etki alanını sınırlandırmak ve ticaret yollarında söz sahibi olmak için Mehmet Ali Paşa'yı desteklemekteydi. Mısır'ın Mehmet Ali Paşa'ya bırakılarak idare edilmesini çıkarları bakımından uygun bulmaktaydı. 1833 tarihinde Fransa Dışişleri Bakanı Talleyrand ile İngiltere Dışişleri Bakanı Palmerston'un anlaştıkları ortak plana göre Fransa, İngiltere, Rusya ve Avusturya devletleri Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü güvence altına almalı, İngiltere ve Fransa bu konuda öncü bir rol üstlenerek silahlı arabuluculuk görevini yerine getirmeliydi. Rusya ve Avusturya ise arabuluculuğu kabul etmemekte, yasal bir hükümdar ile isyan etmiş bir vali arasında arabuluculuğun olamayacağını ileri sürmekte idiler. Avusturya Devleti, Babıali'nin arabuluculuk istemediğini, savaş gemisi yardımı istediğini belirtmişti. Ayrıca Avusturya Fransa'nın Mısır'da kendi isteklerine göre faaliyet yürüten bir idarenin bulunmasının İngiltere'nin Hindistan ile olan ticaret yolları bağlantılarına zarar vereceği konusunda Palmerston'u uyarması ile İngiltere'nin dış politikası değişikliğe uğramış, İngiltere, Fransa'nın sunmuş olduğu silahlı arabuluculuk teklifini desteklemekten vazgeçmişti. İngiltere, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunması ve Mehmet Ali Paşa'nın çıkarmış olduğu isyanın yasal olmadığı hususlarında Avusturya ile görüş birliğine varmıştı. Böylece Palmerston İngiltere'nin Rusya ve Avusturya ile ortak fikirde olduğunu Babıali'ye bildirmişti. (Tuncer, 2008, s. 110)

3.2.5. Hünkar İskelesi Antlaşması ve Mısır Meselesi sürecine etkisi

1833 yılı Nisan ayında, İstanbul Boğazı'ndaki Rus askerî birlik sayısının artması Fransa, İngiltere, Avusturya devletlerini endişelendirmekteydi. Aynı ay içerisinde

Fransız ve İngiliz donanmaları İzmir körfezine gelmişlerdi. Ayrıca İngiltere tecrübeli bir diplomat olan Lord Ponsonby'yi İstanbul'a göndererek Mısır meselesinde aktif rol alma yönünde politika belirlediğini göstermişti. Rus güçlerinin İstanbul'u terk etmesi için Avrupa devletleri Mehmet Ali Paşa üzerinde etkili olmak, Mısır sorununu çözmek için yoğun bir diplomasi yürütmeye başlamışlardı. Fransa, diplomatik temsilci olarak Bois le Comte'yi Mısır'a göndermişti. İngiltere temsilcisi Camphell ve Avusturya temsilcisi Prokesch-Osten de Mısır'da bulunmaktaydılar. Avrupa devletleri bir yandan Mehmet Ali Paşa üzerinde baskıyı artırırken diğer yandan Babıali'ye Mehmet Ali Paşa'nın isteklerini kabul etmesi konusunda ısrarcı bir politika takip etmekteydiler. Sultan II. Mahmut 1833 Mayıs ayı içerisinde Adana vilayetinin muhassıllık ile İbrahim Paşa'ya bırakılmasını kabul etmişti. Avrupa devletlerinin Adana vilayetinden vazgeçmesi hususunda Mısır valisine baskı yaptıkları halde Osmanlı Devleti tarafından Adana vilayeti oğlu İbrahim Paşa'ya bırakılmıştı. Avrupa devletlerinin ağırlıklı olarak üzerinde durdukları konu Osmanlı Devleti ile ona bağlı bulunan Mısır valisi arasındaki uyuşmazlık değil Rusya'nın İstanbul Boğazındaki askerî güçlerinin vakit kaybedilmeden uzaklaştırılmasının sağlanmasıydı. (Altundağ, 1945, s. 147)

İstanbul bu tarihte Avrupa siyasetinin merkezi konumundaydı. Rus Çar'ı I.Nikola, Sultan II. Mahmut'a Rus delegesi Graf Orloff'la bir mektup göndermişti. Graf Orloff 6 Mayıs 1833 tarihinde İstanbul'a ulaşmıştı. Aynı zamanda Orloff bütün Rus güçlerinin de komutanı olarak atanmıştı. Kendisine verilen talimatnamede Orloff'un görevleri Babıali'nin Rusya'ya karşı güvenini sağlamak, İngiltere ve Fransa'nın İstanbul'da etkisini azaltmak, Avusturya'nın desteğini kazanmak, Rus ordusunun ve donanmasının Mısır valisi ile yapılacak anlaşmadan hemen sonra İstanbul'u terk edeceğini bildirmektir. Böylelikle Mısır meselesinin ilk evresi sonuçlanmış, Mehmet Ali Paşa ile olan uyuşmazlıklar geçici olarak çözülmüştü. Rus savaş gemilerinin İstanbul'u terk etmeleri konusu Osmanlı Devleti tarafından Rusya elçisine resmî yazıyla iletilmişti. (BOA, A.(DVNSNMH.d., 11, 142, 29 Zilhicce 1248, 19 Mayıs 1833) Rus güçlerinin İstanbul'u terk etmeleri konusu Rusya delegesi Orloff'a iletildiğinde Rusya delegesi Mısır birliklerinin kendileri için belirlenmiş olan sınırlara çekilinceye kadar İstanbul Boğazı'nda bekleyeceklerini bildirmişti. Fransa büyükelçisi Roussin, Rusya'nın bu bekleyişinden endişelenerek Avrupa devletleri donanmasının Çanakkale Boğazına girmeleri gerektiği görüşündeydi. İngiltere Dışişleri Bakanı Palmerston, Roussin'in bu istediğini olumlu bulmamış, İstanbul'daki

İngiliz diplomatik temsilcisi Ponsonby aracılığıyla İngiltere'nin Fransa ile birlikte boğazlara girmek emelinde olmadığını Babıali'ye iletmesini istemişti. İngiltere hükümeti bu konuda ihtiyatlı hareket etmeği tercih etmesine rağmen Rusya'nın İstanbul Boğazı'nda bulunuyor olmasından tedirgin olmaktadır. Avusturya Dışişleri Bakanı Metternich de Rusya'nın donanma ve askerlerinin İstanbul'da bulunmasından şüphe duymaktaydı. Metternich, Avusturya'nın İstanbul temsilcisi Baron Stürmer'den Rusya'nın geri çekilme konusunda verdiği sözde durmasının sağlanması için çalışması talimatını vermişti. (Altundağ, 1945, s. 90)

8 Temmuz 1833 tarihinde Serasker Hüsrev Paşa, Reisülküttap Akif Efendi, Rusya tarafından Orloff ve Butenef'in iştirakiyle, Hüsrev Paşa'nın Hünkar İskelesi'ndeki konağında, Hünkar İskelesi Antlaşması imzalanmıştı. 10 Temmuz 1833 tarihinde de Rus güçleri İstanbul'dan ayrılmıştı. Avrupa devletleri Hünkar İskelesi Antlaşması'nın imzalanmasından sonradan haberdar olmuşlardı. Hünkar İskelesi Antlaşması sekiz yıllığına imzalanmış, biri gizli, altısı açık olarak yedi maddeden oluşan, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında bir ittifak antlaşması niteliği taşıyordu. Birinci maddeye göre bir saldırı karşısında taraflar güvenliklerinin sağlanmasında birbirlerine etkin bir şekilde yardımda bulunacaklardı. Üçüncü maddeye göre Osmanlı Devleti'nin istikrar ve bağımsızlığının korunması taraftarı olarak Rusya, Osmanlı Devleti'nin istemesi halinde ordusu ve donanması ile yardıma gelecekti, aynı durumlarda Osmanlı Devleti de Rusya'ya yardım edecekti. Antlaşmanın gizli maddesi Rusya'nın saldırıya uğraması durumunda Osmanlı Devleti Çanakkale Boğazı'nı diğer devletlerin savaş gemilerine kapatacağı.

Avrupa devletleri bu maddeyi tedirginlikle karşılamışlardı. Rusya gerektiğinde bu ittifak antlaşmasına dayanarak kendisini tehdit edebilecek gelişmelere müdahale edebilme imkânını elde etmişti. Hünkar İskelesi Antlaşması'ndan İngiltere memnun kalmamış ve bu konuda Fransa ile işbirliği yapmayı tercih etmişti. İngiltere ortak bir donanma ile Sivastopol'da bulunan Rus donanmasını yakmayı Fransa'ya teklif etmiş fakat Avusturya ve Prusya'nın Rusya'nın yanında yer alma ihtimaline karşı savaşa cesaret edememişlerdi. İngiltere ile Fransa, Osmanlı Devleti'ne verdikleri notalarda Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yapılan ittifak antlaşmasını tanımadıklarını, Rusya'nın yeniden İstanbul'a asker göndermesi halinde hareket serbestliklerinin olduğunu bildirmişlerdi. (Armaoğlu, 1997, s. 208)

İngiltere ve Fransa elçileri, Viyana'daki İngiliz ve Fransız elçileri vasıtasıyla Metternich'e Rusya'nın gizli olarak yaptığı bu antlaşmayı ilettiklerinde Metternich bu antlaşmadan haberi olmadığını bildirmişti. Rusya'nın en yakın müttefiki olan Avusturya'yı bu antlaşmadan haberdar etmemesini Metternich uygun olmayan bir davranış olarak değerlendirmişti. Ancak buna rağmen İngiltere ve Fransa'nın Avusturya'yı kendi taraflarına çekme yönündeki girişimleri sonuçsuz kalmıştı. Metternich Avusturya'nın Rusya ile yaptıkları ittifaklara bağlılıklarını sürdürme yönündeki kararlılığını muhataplarına iletmişti.(Tuncer, 2013, s. 129) Babıali gizli yapılan Hünkar İskelesi Antlaşması'ndan dolayı İngiltere ve Fransa'nın verdikleri notaya karşı Rusya elçisi Butenef ve Avusturya elçisi Stürmer ile bu konu hakkında yapılan müzakerelerden sonra gizli maddeye özetle yer verilerek Rusya ile yapılan Hünkar İskelesi Antlaşması'nı muhataplarına bildirmişti. İngiltere ve Fransa'nın bu antlaşmanın içeriğini öğrenmiş olmalarının endişelerini gidermesi gerektiğini, bu antlaşmanın Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığını korumak ve Avrupa'da barışı tesis etmek için yapıldığını, Babıali'nin antlaşmanın yapılmasında, egemen bir devletin kullanacağı yetkileri kullandığı ifade edilmişti. Bu açıklama İngiltere elçisi Ponsonby'yi memnun etmişti. (Altundağ, 1945, s. 158) Hünkar İskelesi Antlaşması'ndan sonra İngiltere, Mısır meselesinde baş aktör olarak ortaya çıkmış, sadece Mehmet Ali Paşa aleyhinde politika yürütmekle kalmamış, Babıali'yi Rusya'dan uzaklaştırmak için de yoğun diplomatik mücadeleye girişmişti.

İngiltere'nin Yakındoğu'da ticaretinin artmasına koşut olarak dış politikası da yoğunlaşmıştı. 1833 Hünkar İskelesi Antlaşması, İngiltere'nin yeni dış politikasının başlangıcı anlamına gelmekteydi. 1833 tarihinden önce İngiltere, Yakındoğu'da Rusya'yı tehlikeli bir rakip olarak değerlendirmemekteydi. Ayrıca Fransa'da Cezayir'i işgal ederek denizaşırı imparatorluk kurma planlarını yürürlüğe koymaya başlamış, Hindistan'a giden İngiliz ticaret yolları için Akdeniz'de tehlikeli bir konuma gelmişti. İngiltere Dışişleri Bakanlığı Yakındoğu'da 1834 yılına kadar yarı savunmacı bir dış politika yürütme zorunda kalmış, İngiltere Dışişleri Bakanı Palmerston, Yakındoğu'nun önemini kavramakta geç kalmıştı. (İnalçık & Seyitdanlıoğlu, 2020, s. 305)

3.3. Mısır Meselesi İkinci Evresinde Çözüm Sürecine Etki Eden

Gelişmeler

Mısır meselesinin birinci evresi 1831-1833 tarihleri arasında devam etmiş, Kütahya Antlaşması ve Hünkar İskelesi Antlaşması'yla sona ermişti. Hünkar İskelesi Antlaşması'yla Mısır meselesi bağlamında düvel-i muazzama iki gruba ayrılmış; Rusya, Avusturya, Prusya bir tarafı, İngiltere ve Fransa da diğer tarafı teşkil etmekteydi. (Altundağ, 1945, s. 159) Metternich'in yaklaşımı, İngiltere ve Fransa'nın Rusya karşısında sert girişimlerde bulunmalarına engel olmuştu. Hünkar İskelesi Antlaşması'ndan Avusturya hükümeti de memnun kalmamıştı ancak 1830 ihtilallerinden beri Avusturya, Rusya ile birlikte hareket etmekteydi ve Avusturya, Rusya'yı önemli bir dayanağı olarak görmekteydi. Bu nedenle Hünkar İskelesi Antlaşması'nı kabullenmişti. Hünkar İskelesi Antlaşması ile ilgili olarak İngiltere ve Fransa'nın yapmış oldukları protestoların hiçbirisine iştirak etmemişti. Avusturya, Rusya ile Münchengraetz'da 18 Eylül 1833 tarihinde Münchengraetz Antlaşması'nı imzalamışlar, bu antlaşma ile Osmanlı Devleti'nde Mehmet Ali Paşa karşısında mevcut hanedanın yönetimde kalması için etkinlik göstereceklerini, başka bir hanedanın onun yerini almasına izin vermeyeceklerini kararlaştırmışlardı. (Armaoğlu, 1997, s. 209)

Osmanlı Devleti ile Mısır valisi Mehmet Ali Paşa arasında imzalanan Kütahya Antlaşması her iki taraf açısından da sürekliliği olan bir antlaşma olarak görülüyordu. Bu antlaşmanın şartlarını Sultan II. Mahmut benimsemekte zorlanmıştı. Kütahya Antlaşması'na rağmen Mehmet Ali Paşa Mısır'ın bağımsızlığı için diplomatik faaliyetlerle Osmanlı Devleti aleyhinde sürekli propaganda yürütmekteydi. Sultan II. Mahmut Mısır valisi tarafından yürütülen propaganda faaliyetleri ve Suriye'de İbrahim Paşa yönetimine karşı ayaklanmaların başlaması ile düzenin bozulması gibi nedenlerle yeniden savaş hazırlıklarına başlanması, askerî birliklerin yeniden düzene konulması için General Moltke ve Prusya'lı subayları İstanbul'a çağırılmıştı. (Armaoğlu, 1997, s. 210) Bu sıralarda Mehmet Ali Paşa'nın Avrupa devletleri nezdinde Osmanlı Devleti aleyhine yürütmüş olduğu propaganda faaliyetleri ile oluşan olumsuz fikirleri düzeltmek, Avrupa devletleri ile münasebetleri geliştirmek, Mısır meselesini Osmanlı Devleti'nin hukukuna uygun olacak şekilde halledilmesini sağlamak amaçlarıyla Avrupa devletleri başkentlerinde daimî ikamet

elçiliklerinin yeniden kurulması uygun görülmüş ve Mustafa Reşit Bey'in ortaelçi olarak Paris'e gönderilmesi kararlaştırılmıştı. (Kaynar, 2010, s. 62)

3.3.1. İç çevre faktörleri

1793 tarihinde Avrupa başkentlerinde ilk daimî ikamet elçiliklerinin açılarak sürekli diplomasiye geçilmesi kalemiyenin üst yönetim birimi olan Reisülküttaplığın önemini artırmıştı. Buna koşut olarak Reisülküttaplık kurumunda çalışan ve yetişen nitelikli memurların idari sistem içerisinde etkisi artmaya başlamıştı. Kalemiye mensubu bu elit grup sadece Babıali'nin dışişlerini yürütme sorumluluğunu üstlenmekle kalmamış, aynı zamanda devletin içişlerinde de yapısal yeniliklerin başlatılması ve sürdürülmesinde öncülük etmişlerdi. Kalemiyenin gelişmesine rağmen ilk daimî ikamet elçiliklerinden beklenen sonucun alınamamasıyla diplomaside gerileme başlamış, 1811 yılından sonra Avrupa başkentlerindeki büyükelçilikler maslahatgüzar seviyesine düşürülmüştü. 1830 tarihinden sonra ise Avrupa devletleri ile diplomatik ilişkilerin yoğunlaşmasına bağlı olarak kalemiye personelinin diplomasideki eksiklikleri giderilmeye çalışılmış, böylelikle Tercüme Odası önem kazanmaya başlamıştı. Tercüme Odası'nın prestiji artmış, ileride Sadrazam, dışişleri bakanı olacak olan bir kısım yetenekli kişiler de Tercüme Odası'nda bilgi ve deneyim kazanarak görev almışlardı. Tercüme Odası'nda Mehmet Ali Paşa isyanından sonra Fransızca en fazla itibar edilen dil haline gelmişti. Diplomasi açısından ilk ikamet elçiliklerinin kurulduğu 1793 tarihiyle II. Mahmut döneminde yeniden sürekli elçiliğe geçiş döneminin önemli farklılıkları vardı. Birincisi II. Mahmut döneminde yönetici bürokraside diplomat olarak hizmet verecek personel, iyi yetişmiş ve birden fazla yabancı dil bilmekteydiler. İkincisi ise II. Mahmut döneminde Avrupa devletlerinin dış politikalarında önemli değişiklikler meydana gelmiş, Ortadoğu düvel-i muazzamanın daha çok önem verdikleri bir bölge haline gelmişti. (Sander, 1987, s. 134-135)

3.3.2. Babıali Tercüme Odasının kurulması

1821 yılında kurulan Babıali Tercüme Odası başta elçilik faaliyetleri olmak üzere yabancı dilin gerekli olduğu tüm alanlarda Batı dillerinin çeviri sorumluluğunu üstlenmek üzere tercümanlık eğitiminin verildiği ve tercümanların görev yaptıkları kurumdu. 1836 yılında Hariciye Nezareti'ne bağlı bir birim haline getirilmiş ve bu şekilde varlığını sürdürmüştü. Babıali Tercüme Odası iç ve dış gelişmeler sonucu ortaya çıkmıştı. 1821 tarihine kadar Divan-ı Hümayun'da tercümanlık hizmetleri için

Fenerli Rumlar tercih edilirdi. Ancak 1821 yılında Mora Yarımadası'nda Rum isyanı başladığında Eflak ve Boğdan tarafındaki isyancılara gizli mektup yazdıkları ortaya çıkan Divan-ı Hümayun'da görevli Rum tercümanlar Mourouzi, Mihayilaki, Mavrokordato idam edilmişti. Ayrıca III. Selim döneminde ilk ikamet elçiliklerinin maslahatgüzar düzeyinde devamına karar verildiğinde bu maslahatgüzarlar da Rumlar arasından seçilmekteydi. Rum maslahatgüzarların da Babıali'yi yanlış bilgilendirmelerinin meydana çıkmasıyla görevlerine son verilmişti. Tercüme faaliyetlerinin sürdürülebilmesi için Mühendishane de görevli hocalardan Bulgarizade Yahya Naci Efendi ve oğlu Ruhuddin Mehmet Efendi Babıali'ye getirilmişti. Bunların hazırladıkları Fransızca ve Rumca yazıların temize çekilmesi için de Divan Kalemi'nden alınan kâtipler görevlendirilmişti. Ayrıca dil probleminin yanında Batı tarzı diplomasi geleneği ve diplomatik ilişkiler deneyimine sahip bürokratların yokluğu nedeniyle tarafsız olduğu görünen Stavrakı Aristarchi tercüman vekaletine tayin edilmiş olmasına rağmen güvensizlik ortamında azledilmiş, yerine Yahya Efendi getirilmişti. Böylece Rumların görevlerine son verilmesi nedeniyle tercümanlık alanında oluşan boşluğun doldurulması ve nitelikli tercüman ve dış politikada deneyimli bürokrat yetiştirmek için Tercüman Odası ortaya çıkmış oldu. Tercüme Odası yabancı dil öğrenecek olan memurların oluşturduğu Lisan Odası ile diğeri burada eğitimlerini tamamlayan mütercimlerin oluşturduğu Tercüman Odası şeklinde iki kısma ayrılmaktaydı. Kâtiplerin Fransızca pratiklerini geliştirmeleri de kararlaştırılmıştı. (Akyıldız, 2011)

Tercüme Odası zamanla kalemiyenin yeni memur tipini yetiştiren önemli bir merkez ve Babıali'deki görev yerlerinin en itibarlısı haline gelerek istenilen sonuçları vermeye başlamıştı. Tercüme Odası'nın 1830 yılından itibaren prestiji iyice artmıştı. 1832 yılında Osmanlı Devleti askerî birliklerinin Konya'da, Mısır ordusu karşısında almış olduğu mağlubiyetten 1833 Hünkar İskelesi Antlaşması'nın imzalanmasına kadar ki gerilimli süreçte Tercüme Odası faaliyetleri ayrıntılı bir şekilde yeniden düzenlenmiş, memurlarının sayıları ve maaşları artırılmıştı. Bu dönemde Tercüme Odası'nda vazife yapmak marjinal bir görev alanı olmaktan çıkmış, terfi etmek isteyen kalemiyenin genç memurları için prestijli bir görev alanına dönüşmüştü. Örneğin üst düzey görevlere gelmiş olan Mustafa Reşit, Ali ve Fuat Paşalar Tercüme Odası'nda görev yapmışlardı. Osmanlı Devleti ile Mısır valisi Mehmet Ali Paşa arasında yaşanan kriz döneminde Avrupa devletleri ile olan diplomatik ilişkilerin öne çıkmasının

etkisiyle Fransızca bilen kalemiye personelinin dereceleri yükseltilmekteydi. Bir kalemiye memurunun Fransızca'yı öğrenip pratiğini geliştireceği en önemli birim de Babıali Tercüme Odası olmasından bu birim şartlara göre sürekli değişim göstererek büyümekteydi. Tercüme Odası'nın gelişmesi ve prestijinin artması Osmanlı Devleti'ni meşgul eden en temel problemlere farklı bir çözüm yolu olarak sürekli diplomasiye yeniden geçme kararının alınmasını da beraberinde getirmişti. (Fındley, 2019, s. 233)

3.3.3. Avrupa'da ikamet elçiliklerinin yeniden açılması

1834 yılında II. Mahmut Amedcilik görevinde bulunan Mustafa Reşit Bey'i Amedcilik görevi üzerinde kalmakla birlikte Paris'e ortaelçi olarak atamıştı. Böylelikle daimî ikamet elçilikleri yeniden kurulmaya başlanmıştı. Mehmet Nuri Efendi 1834 yılında Londra'ya Namık Paşa'nın yerine elçi olarak görevlendirildi. Mehmet Nuri Efendi Rusya karşısında İngiltere desteğinin sağlanmasının önem taşıdığı bir dönemde Londra'ya atanmıştı. II. Mahmut Mısır meselesinin halline mani olan siyasi engelleri ortadan kaldırmak için lazım gelen bütün tedbirleri alıyordu. Fransa Devleti nezdine atanan Mustafa Reşit Bey Mısır valisi Mehmet Ali Paşa ve Yunan tarafının Osmanlı Devleti aleyhinde Avrupa basınında yapmış oldukları propaganda faaliyetleriyle yayılan yanlış fikirleri Avrupa'da büyükelçilerle müzakerelerde bulunmak suretiyle düzeltilmesine çalışmak, gazetecilerle görüşerek Osmanlı Devleti'nin yeniden yapılanma yönündeki girişimlerini anlatmak gibi önemli görevleri yerine getirmek için atanmıştı. (Efendi, 1999, s. 819) Mısır meselesini hukuka ve Osmanlı Devleti menfaatlerine uygun surette halledilmesini sağlamak başlıca göreviydi. (Salahaddin, 2021, s. 27) Mustafa Reşit Bey ve onu takiben Avrupa başkentlerine gönderilen elçilerin çoğunluğu Divan-ı Hümayun kaleminde, Amedi kaleminde ve Mektubi kaleminde görevli memurlardı. Bu yeni sürekli elçilik görevini yürütecek diplomatlar 1790 sonrası gönderilen ilk kuşak diplomatlara göre görevlerine daha iyi hazırlanmakla beraber diplomaside kendilerini geliştirmeye devam etmekteydiler. Reşit Bey Paris'te bir taraftan resmî görevlerini itina ile yerine getirirken Fransızca'yı öğrenmek için de fevkalade gayret göstermekteydi. Aynı zamanda devletlerin siyasal sistemlerini devletler arası hukuk alanına ait konuları tetkik ve tahlil ederek görevine devam etmekteydi. (Salahaddin, 2021, s. 28)

Mustafa Reşit Bey Paris elçiliği sırasında Fransa'nın işgal etmiş olduğu Cezayir'den çekilmesi için de girişimlerde bulunmak düşüncesinde idi. Ancak Paris'te bulunan Rusya ve Avusturya elçilerinin tavsiyeleriyle zamanını beklemeyi tercih

etmişti. Çünkü Mehmet Ali Paşa'nın Avrupa devletleri donanmasının kendisini engelleyeceğini bilmesine rağmen yine de Osmanlı Devleti aleyhine savaş hazırlığı yapmaktaydı. Büyüelçiler Mısır meselesinin daha da büyümesi ihtimalinin olduğu, dolayısıyla Fransa'da Mısır meselesinin niteliği tam olarak anlaşılincaya kadar Osmanlı Devleti'nin bu yolda diplomasi yürütmesi gerektiği yönünde tavsiyeleri olmuştu. Mustafa Reşit Paşa Avrupalıların II. Mahmut'un askerî ve diğer sahalardaki yapısal yenilik hareketlerini desteklediğini, ancak Yunan ve Mehmet Ali Paşa tarafının Avrupalıların fikirlerini değiştirmek için gazete ve diğer vasıtaları kullanarak çalıştıklarını, kendisinin de bu yönde karşıt bir faaliyet yürütmekten geri kalmayacağını Babıali'ye iletmişti. (Kaynar, 2010, s. 65) Mustafa Reşit Bey Mısır valisinin bağımsızlığını ilan etmesi durumunda Osmanlı Devleti'nin hareket hattını açıklamakla beraber Fransa, Rusya ve İngiltere'nin ne yönde tavır alacakları konusunu Fransız devlet adamlarıyla sürekli müzakere etmekteydi. Babıali tarafından Mehmet Ali Paşa hakkında hazırlanıp gönderilen yazı Fransızca'ya tercüme edilerek Fransa Dışişleri Bakanlığı'na verilmişti. Mustafa Reşit Bey Fransa Devleti milletvekilleri ile Mısır valisi Mehmet Ali Paşa hakkında yaptığı görüşmelerden Fransız devlet adamlarının Mehmet Ali Paşa'nın başlangıçta Fransa ve Batılı devletlerin yardımıyla Mısır'da askerî ve diğer alanlarda bir kısım düzenlemelere gitmiş ise de kendisinin ve sonra oğlunun Mısır'da uzun süre istikrarı sürdüremeyeceklerini anladıkları sonucunu çıkarmıştı. Mustafa Reşit Paşa Fransa Devleti milletvekillerinin Mehmet Ali Paşa'nın iddiasında olduğu Osmanlı Devleti'nin geniş topraklarında idareyi yürütme görevini yerine getiremeyeceğini, Beriyyetüş-Şam ihtilalinden anladıklarını belirtmişti. Ayrıca Osmanlı Devleti Sultanı II. Mahmut'un civilisation usulüne yani Osmanlı Devleti'nde yapısal yenilikleri uygulama konusunda milletin kendisine bağlılığından dolayı zorluk çekmeyeceğini de Fransız muhataplarına ifade etmekteydi. (Kaynar, 2010, s. 69)

Mustafa Reşit Bey Paris'te yürüttüğü diplomatik faaliyetlerle Avrupa devlet adamlarının tevaccüh ve itimatlarını kazanmayı başarmıştı. Mustafa Reşit Bey'in Paris elçiliği döneminde, güç dengesi temelli dış politika yürüten düvel-i muazzama ile olan diplomatik ilişkilerde Mısır meselesi müzakere konularının merkezi konumunda bulunmaktaydı. Mustafa Reşit Paşa Avrupa devletlerinin Mısır meselesinin taraflarına yönelik güç dengesi temelli tercihlerini ve yönelimlerini tespit etmiş ve Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti lehinde hareketlerinin temini için yürütülen diplomatik ilişkilerde bu yönde ilerleme sağlanmıştı. Özellikle o dönemin askerî ve ekonomik

alandaki gelişmiş devleti olan İngiltere ile ilişkileri ilerletmek için çalışmıştı. İngiltere'nin Mehmet Ali Paşa'nın isyan hareketlerinin önlenmesi konusunda Osmanlı Devleti ile beraber hareket etmesini teminde başarılı olmuştu. (Beydilli, 2020) Mustafa Reşit Paşa'nın Paris ve Londra elçilik görevlerinde Avrupa'da yürüttüğü diplomatik faaliyetlerin Düvel-i muazzama arasındaki güç dengesine Osmanlı Devleti lehine olumlu sonuçları yansıyınca Mustafa Reşit Paşa Hariciye Nazırlığı görevine getirilmiş, böylelikle Avrupa devletleri ile diplomatik ilişkilerin ilerlemesini sağlayacak ülke içi yeniden yapılanma süreci de hız kazanmıştı. Mustafa Reşit Paşa yeniden yapılanma sürecinin yürütülmesinde temel rol üstlenmiş, dış politika ve iç siyasetin birbirini tamamladığı kilit bir görevin temsilcisi konumuna gelmişti. Mustafa Reşit Paşa ve diğer sivil bürokratlar, Düvel-i muazzama aralarındaki dış politikaya yön veren Palmerston ve Metternich gibi devlet adamlarının politika tercihlerini çok iyi tetkik etmişler ve buna göre Osmanlı Devleti'nin lehine olacak şekilde bu devlet adamlarının politika tercihlerinin belirlenmesinde önemli etkileri olmuştu. Ayrıca sivil bürokrasiden gelen bu diplomatların Paris ve Londra sürekli elçilik dönemlerinde edindikleri deneyimler ve bu deneyimlerin pratiğe dönüştürülmesi, Osmanlı Devleti'nin dış politikada yeniden sözü dinlenen bir devlet haline gelmesinde temel etkenlerden olmuştu.

Mustafa Reşit Bey ile Beylikçi Nuri Efendi 1836 yılında elçilik görev yerlerini değiştirmişler, Mustafa Reşit Bey Londra elçiliğine getirilmişti. Reşit Bey Osmanlı Devleti'ni ilgilendiren siyasi sorunların çözüm merkezinin Londra olduğu fikrindeydi. Hatta Osmanlı Devleti'nin Fransa ile olan uyuşmazlıklarının da İngiltere aracılığıyla çözülebileceği düşüncesini taşımaktaydı. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'ni alakadar eden siyasi konularla Londra'da diplomasi yürütmenin önemini idrak etmişti. İngiltere, Mısır meselesi konusunda Osmanlı Devleti'ne destek sözü vermekle birlikte Cezayir'i Fransa'nın işgal etmiş olmasını gündemine almamaktaydı. Dışişleri Bakanı Lord Palmerston'un Mısır meselesi hakkındaki değerlendirmeleri, Babıali'nin beklentileriyle örtüşmekteydi. Lord Palmerston Mustafa Reşit Bey'e İngiltere'nin Mehmet Ali Paşa'yı Padişah'ın emri altında olması gereken bir vali olarak kabul ettiğinden onun anarşiye neden olan isteklerine onay vermeyi kesin bir şekilde reddettiğini ve Osmanlı Devleti'nin Mısır valisine bırakılan Suriye topraklarını da tüm hakları ile tekrar geri almasını istediğini iletmişti. (Kaynar, 2010, s. 83)

1834 yılında Mustafa Reşit Bey Paris elçiliğine tayin edildiğinde Mustafa Reşit Bey'in yerine Amedi vekaletine Sadık Rıfat Paşa'nın ataması yapılmıştı. 1836 yılında Mustafa Reşit Paşa Hariciye müsteşarlığına atanmıştı. Sadık Rıfat Bey de Amedcilik görevine tayin edilmiş, sonrasında Viyana'ya büyükelçi olarak gönderilmişti. Sadık Rıfat Paşa bu dönemde Avusturya'da başbakanlık görevini yürüten Metternich ile iki ülke arasındaki ilişkileri iyi bir seviyeye taşımış ve Osmanlı Devleti'nde sürdürülen yeniden yapılanma faaliyetlerinin teorik alt yapısıyla ilgili destek sağlanmasında aracılık etmişti. (Akyıldız, 2008) İkamet elçiliklerinin yeniden oluşturulması döneminde yeni diplomatlar Avrupa'da Metternich ve Palmerston başta olmak üzere en etkili devlet ve hükümet yetkilileriyle doğrudan diplomatik ilişkiler içerisinde bulunmuşlardı. Mustafa Reşit ve Sadık Rıfat'ın yeniden açılan ikamet elçiliklerinde yürüttükleri faaliyetler yeni bir diplomatik ortama uyum sağlamakta çektikleri güçlükleri gösteriyor ise de ileride gerçekleştirilecek olan yapısal yenilikler üzerindeki etkileri bu dönem itibariyle Avrupa'dan alınması gereken teknik yenilikler konusunda ne derece istekli hareket ettiklerini ortaya koymaktaydı. Bu diplomatların Avrupa'da tetkik ettikleri idari, askerî, ekonomi alanlarındaki kurumsallaşmaları ve gelişmeleri Osmanlı Devleti'ne aktarma işlevi devlet için hayati önem taşımış, edindikleri fikirleri kapsamlı etkileri olan yapısal eylemlere dönüştürme fırsatı sağlamıştı. (Findley, 2019, s. 237)

Mustafa Reşit Paşa Paris ve Londra ikamet elçiliklerinde görevlerini tamamlayıp Hariciye Nazırı olarak İstanbul'a döndüğünde Avrupa'daki izlenimlerini Londra elçiliğini ve Palmerston ve Metternich ile yaptığı mülakatları II. Mahmut'a bir layiha ile sundu. Tanzimat tarihinin en önemli vesikalarından olan bu rapor niteliğindeki layihada Mustafa Reşit Paşa Lord Palmerston ile görüşmesinde Palmerston; Osmanlı Devleti'nin Rusya'nın düşmanca politikalarına bakmadan askerî teşkilatı düzene koyması, ziraatin artması için halkına teşviklerde bulunması, memleketin imarı ve ticaretin geliştirilmesi konularına ağırlık vermesi gerektiğini vurgulamıştı. Ayrıca her ne kadar Rusya ile ilişkilerin iyi idare edilmesi zorunluluğu olsa da Rusya'nın Osmanlı Devleti'nin kendisine gerekli olan kuvvetleri sağlaması konusunda engelleme hareketlerine girişmesi veya Osmanlı Devleti'ne bağlı herhangi bir yeri istila etmesi durumunda İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında bu konuda ittifak antlaşması olmamasına rağmen İngiltere'nin desteğe geleceğini belirtmişti. Palmerston Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunması ve devletin bekası temelli İngiltere'nin

politika benimsediğini ve hükümetin başında ister Whig'ler ve isterse Tori'lerin bulunması bu politikayı değiştirmeyeceğini ve İngiltere donanmasının Osmanlı Devleti'ne desteğe geleceğini ifade etmişti. Buna mukabil Osmanlı Devleti'nin özellikle Çanakkale ve İstanbul boğazlarının korunması konusunda daha dikkatli hareket etmesi gerektiği yönünde Palmerston düşüncelerini aktarmıştı. Mustafa Reşit Paşa 1836 Londra elçiliği döneminde Viyana'ya uğradığında Prens Metternich ile yaptıkları görüşmede Metternich de; İngiltere ve Fransa devletlerinin idare usulleri ve siyasi olarak içinde buldukları ortam itibariyle verdikleri bir söz veya kararda süreklilik ve sebat beklenemeyeceğini, zorunlu olduğunda Fransa'ya karşı İngiltere tarafının tercih edilmesi gerektiği yönünde görüşlerini ifade etmişti. Ayrıca Rusya'nın komşu bir devlet olduğunu, zarar veya menfaat yönünden diğer iki devletten daha ziyade etkisi olacağını, dolayısıyla Rusya tarafının daha önemli bir şekilde politika olarak gözetilmesi gerektiğini ifade etmişti. Mustafa Reşit Paşa Mısır meselesi konusunda Avrupa devletlerinin farklı yaklaşımlarını da bu raporda detaylı olarak beyan etmişti. Özetle Mehmet Ali Paşa'nın Fransa'da Osmanlı Devleti aleyhinde yapmış olduğu propaganda faaliyetlerinin halk üzerinde etkili olduğunu ancak yürütülen faaliyetle bunun önüne geçildiğini ve halkın bakış açısının Osmanlı Devleti lehine değiştiğini ancak Fransa'nın Mehmet Ali Paşa'nın İngiltere'ye meyletmesini engellemek için ona taraf olduğunu ifade etmişti. İngiltere'nin Mısır meselesinin başlangıcında Mehmet Ali Paşa'yı bölgede Rusya'ya karşıt güç olur beklentisiyle desteklediğini belirtmişti. İngiltere'nin sonradan ise Rusya veya Fransa'nın Mehmet Ali Paşa'ya yardım etme ve Rusya ve Fransa'nın Mısır'da söz sahibi olarak İngiltere'nin ticaret yollarında engel olma ihtimali karşısında endişe duyarak Osmanlı Devleti lehinde hareket etmeye başladığını Mustafa Reşit Paşa sunduğu raporda bildirmişti. Avusturya Devleti Mehmet Ali Paşa ile kara ve denizde herhangi bir ilişkisinin bulunmaması ve Rusya'nın Mehmet Ali Paşa'ya müdahale ederek meselenin farklı bir boyuta taşınması ihtimalinden çekindiğinden Mısır valisine karşı ne savaşa girişilmesi ne de isteklerinin tam olarak karşılanmaması şeklinde ortada bir politika izlemekte, Mehmet Ali Paşa'nın Mısır valiliğinde devam etmesini uygun görmekteydi. (Kaynar, 2010, s. 90)

Avrupa devletleri başkentlerinde daimî ikamet elçiliklerinin yeniden açılması süreci Osmanlı Devleti iç ve dış politika uyumunda önemli bir adım olmuş, diplomasi ve diplomatik temsil usulleri Batı diplomasi sistematığında yürütülmeye başlanılmıştı.

1834 sonrası Osmanlı Devleti sürekli diplomatik temsilcileri, Avrupa devletleri nezdinde buldukları süre içerisinde Avrupa devletleri hakkında siyasi ve iktisadi analizlerini detaylı raporlarla Babıali'ye sunmuşlardı. Layiha denilen bu raporlarda ayrıca Avrupa devletleri güç dengesi değişimini etkileyen temel dinamikleri de detaylandırmışlardı. Sürekli diplomasiye geçilerek Avrupa devletleri başkentlerinde Avrupa devlet adamlarıyla müzakerelerin yapılması, Avrupa devletlerinin beklenti ve dış politika tercihlerinin bu müzakerelerle anlaşılması, şartlara göre Osmanlı Devleti dış politikasının etkin olarak oluşturulması süreçlerinde önemli aşamalardı. Osmanlı Devleti açısından Tercüme Odasının kurulması, daimî ikamet elçiliklerinin yeniden açılması, Reisülküttaplığın Hariciye Nezareti'ne dönüşümü süreçlerinin birbirini tamamlama ve kriz derecesindeki sorunların çözümünde etkin olma kabiliyetinin artması nitelikli diplomasinin gelişimi için önemli göstergelerdi.

II. Mahmut döneminde adeta yeni bürokratların kurumsal tabanını oluşturma düşüncesiyle Tercüme Odası kurulup geliştirilmiş, ikamet elçilikleri yeniden açılarak sürekli diplomasi ve konsolosluk hizmetleri başlatılmış, 1836 tarihinde de Reisülküttaplık Hariciye Nezareti'ne dönüştürülmüştü. (Findley, 2019, s. 238)

3.3.4. Reisülküttaplığın Hariciye Nezareti'ne dönüştürülmesi

Hariciye Nezareti Babıali'ye bağlı bir birim olarak kurulmuştu. Merkezi teşkilatın tarihsel gelişimine bakıldığında Babıali tabirinin 18. yüzyılın sonlarında Sadrazam Dairesi'nin Paşa Kapısı anlamında kullanıldığı görülmektedir. Babıali; eklentileri, görev alanları, devlet teşkilatındaki konumu bakımından Nezaretler öncesi ve Nezaretler sonrası olarak yani 1830 yılı öncesi ve sonrasındaki Babıali olarak iki aşama olarak incelenmektedir. Bakanlıklar öncesi Babıali dönemine bakıldığında 17. yüzyılın yarısına kadar Osmanlı Devleti'nde Divan-ı Hümayun devlet idaresinin en önemli birimlerinden olmasına rağmen sonrasında ise elçi kabulü vs. gibi bir kısım görevleri yürüten sembolik bir birime dönüşerek sadaret içerisinde varlığını devam ettirmişti. 18. yüzyıl sonlarında ise Sadrazamının başkanlık ettiği teşkilat, Babıali olarak adlandırılmıştı. Babıali, merkezi idarenin yoğun işlerini yürüten bir teşkilat olarak sürekli değişmekte ve gelişmekteydi. Bakanlıklar öncesi Babıali teşkilatı, Harem Dairesi, Selamlık Dairesi, Kalem Dairesi kısımlarına ayrılmaktaydı. Sadrazamlar göreve geldiklerinde Babıali'nin Harem Dairesi'nde devlet işleriyle ilgilenirlerdi. Babıali'nin Selamlık kısmında önemli toplantılar ve törenler icra edilirdi. Selamlık ve Kalem kısmının Divanhane, Arz Odası, Kethüda Bey, Kürk,

Reisülküttap, Amedi, Beylikçi gibi çok sayıda odaları vardı. Bu dairelerin içerisinde en önde gelenleri Divanhane ve Arz Odası idi. Divanhane, Sadrazamın başkanlığında devlet erkânının istişare yaptıkları salon, Arz Odası da Sadrazamın tören ve resmî kabulleri yaptığı salondur. Divan-ı Hümayun'un öneminin azalmasından sonra Kethüda, Reisülküttap, Çavuşbaşı gibi bir kısım görevliler, Babıali içerisinde yer almışlardır. Babıali'deki Sadaret Kethüdası, Sadrazamın başyardımcısıydı. Babıali'de Reisülküttaplık ikinci sıradaki büyük büro idi. Reisülküttaplık bütün yazışma işlerinin yerine getirildiği bir daire olarak bürokrasinin, kâtiplerin ve kalem bürolarının başı hükmünde idi. Bakanlıklar sonrası Babıali teşkilatında Batı tarzı idare modeli esas alınarak aşama aşama yeni kurumsal yapı ve çalışma biçimine geçilmişti. Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliye ve Dar-ı Şura-yı Babıali meclisleri kurulmuş, Sadaret Dairesi, Şura-yı Devlet, Hariciye Nezareti Ve Dâhiliye Nezaretleri ile de Babıali Heyeti oluşturulmuştu. (İpşirli, 1991) II. Mahmut döneminde 1835 yılında bir fermanla Sadaret Kethüdalığı Mülkiye Nezareti'ne, Reisülküttaplık da Hariciye Nezareti'ne dönüştürülmüştü.

Bu değişimlerle bağlantılı olarak kurumsal yapıda, personelinde çalışma esaslarına yönelik önemli yenilikler yapılmış, kalemiyenin önde gelen efendileri, mülkiye memurlarına dönüştürülmüştü. II. Mahmut döneminde merkeziyetçi idare anlayışıyla rutin olarak belge oluşturmak şeklinde çalışan kâtiplerin yerine, gerekli görülen idari işlerde uzman personelin eğitilmesi için birçok yenilikler yapılmıştı. Hiyerarşik düzen içerisinde sivil rütbelere düzenlenmiş; seyfiye, ilmiye, mülkiye rütbeleriyle ilgili eşitlik cetvelleri de yayımlanmıştı. Memurların eski gelir türleri yerine 1838 yılından sonra maaş sistemine geçilmişti. II. Mahmut döneminde yapılan bu yeniliklerle Hariciye ve Mülkiye çalışanları önceki hizmet şartlarında içinde buldukları problemlerin çözüme kavuşturulmasıyla güvenli bir çalışma ortamına ve uzmanlaşmış bir yapıya kavuşturulmuştu. Ancak II. Mahmut'tan sonraki Padişahlar onun kadar idarenin işleyişin de etkin olamadıklarından mülkiye memurları denetim altında tutulamamış olduklarından devletin kurumsal yapısının en etkin öğeleri konumuna gelmişlerdi. Özellikle Mısır meselesinin ikinci aşamasında düvel-i muazzama ile Osmanlı Devleti arasındaki kritik görevlerde mülkiye memurları olan diplomatlar söz sahibi haline gelmişlerdi. (Findley, 1997) Burada mülkiye memurlarının Padişah ve merkezi idare karşısında devlet teşkilatında etkinlik kazanmaları olumsuz gibi görünse de Mısır meselesi gibi devletin en kritik sorununda

Avrupa devletleri nezdinde yürütülen diplomasiyle elde edilen sonuçlar mülkiye memurlarının etkinlik kazanmalarının devlet lehine bir gelişme olduğunu ortaya koymaktadır.

Carter V. Findley Osmanlı Devleti mülkiye memurlarıyla Batı Avrupa burjuvazisini kıyaslamakta ve aralarında benzerlik olduğunu iddia etmektedir. İddiasına bir örnek olarak 19. yüzyıl Osmanlı Devleti'nde 'memur' ile 'aydın' kesimlerinin birbirine çok yakın olduklarını göstermektedir. Mülkiye memurlarının Avrupa burjuvazisinden bir farklılığı olarak da Osmanlı Devleti'nin toplumsal koşullarını idrak etmekte önemli ve çok daha büyük bir grup teşkil ettiklerini, bu özellikteki bir grubun, ne Avrupa'daki burjuvazide ve ne de herhangi bir toplumda görülemeyeceğini ifade etmektedir. O kadar ki Osmanlı Devleti mülkiye memurlarının toplumdaki konumlarını belirtmek için kullanılan 'seçkin' teriminin yetersiz kaldığını söyleyecek kadar önemli bir aşamaya geldiklerini belirtmiştir. Osmanlı Devleti mülkiye memurlarının zaman ve mekânın kendine özgü sosyo-ekonomik şartlarında 'seçkin' olarak tanımlanmaktan ziyade 'hâkim' olarak tanımlanabilecek bir toplumsal grup statüsüne yükseldiklerini ve bu grup içerisinde Hariciye Nezareti'nin mülki idare teşkilat sisteminin ortaya çıkışına etki eden Batılılaşma süreçlerinde öncü bir rol üstlenen bir kurum olarak ayrıcalıklı bir önem taşıdığı yönünde değerlendirmelerde bulunmuştu. (Findley, 1996, s. 13)

Tercüme Odası'nın kurulması, ikamet elçiliklerinin yeniden açılması ve Reisülküttaplığın Hariciye Nezareti'ne dönüştürülmesiyle Babıali'de önemli değişiklikler yapılmış oldu. Hariciye Nezareti'nin kurulması ile sadece dışişleri ile ilgili bir bakanlık şekillendirilmiyor, yeni bir seçkin sınıfı olan mülkiye memurları ortaya çıkıyordu. II. Mahmut döneminde yapısal yenilikler karşısındaki siyasi hizipleşmeler Osmanlı Devleti toplum yapısı üzerindeki etkileri henüz tecrübe edilmemiş yeni fikirlerin uygulamaya başlanması konusunda gösterilen acelecilik ve yeni bir sınıf olan seçkinlerin yani mülkiye sınıfının daha fazla gelişmesinin; idareci sınıfının siyasi ve sosyal ilişkileri üzerinde ortaya çıkaracağı etki gibi problemlere hiç önem verilmedi. II. Mahmut döneminde Babıali karşısında merkezileşmeyi artırma çabasıyla Sadrazamlığın kaldırılması, kalemîyeyi kendi kontrolü altına alma şeklinde bir kısım düzenlemeler de yapılmıştı ancak bu değişiklikler seçkin diplomatların telkin ettikleri fikirler doğrultusunda daha gelişmiş bir teşkilat düzeni olarak mülkiyeye yani sivil bürokrasiye dönüşmüştü. (Findley, 2019, s. 240)

II. Mahmut döneminde yapılan değişiklikler eski memur kuşağının yerine eğitimleri ve dünya görüşleri farklı olan yeni bir memur sınıfının geçmesiyle kendini daha çok belli etmişti. Bernard Lewis'e göre bu yeni memur kuşağının bir taraftan mesleklerindeki yetenekleri ve dayanışma içinde hareket etmeleri, öte taraftan Osmanlı Devlet idaresinin giderek artmakta olan zorluğu Padişahın merkezi idare üzerindeki egemenliğinin artmasını önlemeğe ve iktidar merkezini yeniden Babıali'de görev yapan paşa ve memurlara geri getirmeğe yardım etmişti. (Lewis, 1996, s. 99)

3.3.5. Sivil bürokrasinin dönüşümü ve yeni memur sınıfının ortaya çıkışı

Bürokrasinin; idari bir örgütlenme kalıbı ve bu örgütlenmede görevli memurlar şeklinde, iki anlamı da içerecek bir kullanımı vardır. (Findley C. V., 1996, s. 2) Osmanlı Devleti yönetici sınıfının III. Selim döneminden itibaren kalemiye olarak bilinen memur sınıfı 1830 tarihinden sonra mülkiye memurları olarak adlandırılan yeni bir oluşuma dönüşmüş ve böylelikle sivil bürokrasi ortaya çıkmıştı. Sivil bürokratlar mülki idare kuruluşu olarak kurumsallaşan Hariciye Nezareti'nin memurlarıydı.

Osmanlı Devleti'nde bir teşkilat kavramı olarak kullanılan kalemiyenin kültür ve sosyal statü terimi olarak kullanımı da yaygındı. 15. yüzyılın yarısından itibaren Osmanlı Devleti'nde devlet görevlileri, hizmet alanlarındaki işler bakımından ilmiye, kalemiye ve seyfiye olarak birbirinden ayrılmışlar, mensubu oldukları görev gruplarında, kendi görev alanlarıyla ilgili konularda profesyonelleşmeğe başladıkları görülmüştü. 19. yüzyılda seyfiye terimi, askeriye ve mülkiye olarak iki kısma ayrılarak kullanılmaya başlanmış ve ayrıca mülkiye ile kalemiye arasında yeni bir ilişki daha ortaya çıkmıştı. (İpşirli, 2001) Osmanlı Devleti'nde kalemiye, idarenin yazışmalarını yürüten, tapu ve mali kayıtları tutan devlet görevlileriydi. 18. yüzyılda kalemiye din görevlileri, askerî görevliler ve saray personeliyle birlikte yönetici sınıfın bir bölümünü oluşturmaya başlamıştı. Kalemiye mensupları 18. yüzyıl sonlarında yapısal yenilik hareketlerinin başladığı dönemden itibaren 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin mülki idaresinin şekillenmesini gerçekleştirecek bir farklılaşma ile daha çeşitli rolleri üstlenecek bir statüye doğru değişim göstermeğe başlamışlardı. Osmanlı Devleti'nde yapısal yenilikler dönemi öncesi kâtiplerin çalıştıkları idari sistemde kalemiyenin içinde bulunduğu koşullar modern idare sistemlerinin koşullarından büyük bir oranda farklılık göstermekteydi. Örneğin idareci sınıfın diğer mensuplarında olduğu gibi kâtipler de sözleşmeyle sınırlı yükümlülükleri üstlenen özgür bireyler değildi. Kâtiplerin eğitim sistemi ve istihdam olanakları da ilmiye ve seyfiyeye göre

gelişmemiş ve ad hoc niteliğindedir. Kâtiplerin kurallar dâhilinde olmayan, belirli bir sınır konulmayan sorumluluk alanları çeşitlilik gösterebilmekteydi. 19. yüzyılda idari yenilikler ilerleme gösterdikçe önemli makamlara getirilecek olan kalemiye mensuplarının geleneksel yazıcılık yetenekleri bu yeni mevkilerinde yeterli olmamağa başlamıştı. Ancak II. Mahmut döneminde 1830 yılından sonra kurulmaya başlanılan bakanlıklarla özellikle Hariciye Nezareti'nin kurulmasıyla, kalemiye mensupları mülkiye memurları olarak görev yapmağa başlamışlardı. Dış ve iç çevrede gelişen şartlara göre mülkiye memurları, devletin acil ihtiyaç duyduğu profesyonellik gerektiren hizmetleri yerine getireceklerdi. Böylelikle mülkiye memurları içinde gerçekleşen kültürel değişim veya uzmanlık anlayışı önem kazanmıştı. (Fındley, 1996, s. 6-7) Mülkiye memurları yani sivil bürokrasi, bundan sonraki aşamalarda modern anlayış çerçevesinde yürütülecek kamu hizmetinde önemli rol üstlenmiş oluyorlardı.

II. Mahmut'un 1830 sonrası yapısal yeniliklerle merkezi idarede güç merkezini saltanat lehine değiştirme hedefi de vardı. Kurumsal yeniliklerle ortaya çıkan bu değişim Babıali'de görev yapan sivil bürokrasi lehinde oldukça etkili olmuş, sivil bürokratlar yönetici sınıf içerisinde önemli makamlara gelmişlerdi. Sivil bürokrasinin merkez ve taşrada etkinliğinin giderek artmasıyla sivil bürokratlar memur kesiminin en etkilisi olarak yerlerini sağlamlaştırmış, Babıali'de güçlü bir hükümet merkezi olmuşlardı. Sivil bürokratların devlet yönetiminin bütün alanlarındaki uygulamalarda tam bir etkinliğe sahip olmaya başlamaları iki yönlü bir durum ortaya koymuştu. Birisi Babıali içerisindeki hizipleşmeden kaynaklanan siyasi istikrarsızlık, diğeri de oldukça kapsamlı olarak yapılan yeniden düzenleme, yapısal yenilik hareketleriydi. Tanzimat olarak adlandırılan bu dönem, yeni seçkinler sınıfını oluşturan sivil bürokratların etkinliklerinde ve denetimlerinde gerçekleştirilen yapısal yeniliklerin devam ettirilmesi ve daha fazla genişletilmesi şeklindeki gelişmelerin yaşandığı bir periyot olmuştu. (Fındley, 2019, s. 257) Tanzimat ekolüne mensup sivil bürokratlar gerek yabancı dil bilgileri ve gerekse de Avrupa'da yerine getirmiş oldukları büyükelçilik ve diplomatik temsilcilik görevleriyle edindikleri deneyimlerle çoğu dışişleri bakanı niteliğindedir.(Ortaylı, 1985) Tanzimat devresinde yapısal yenilik hareketlerine öncülük edenler özel eğitim görmüş ve kalemiye işlerinde uzmanlık kazanmış bürokratlardı. Mustafa Reşit Paşa, Ali Paşa ve Fuat Paşa'lar bu özelliklere sahip, Avrupa tecrübesi olan, sivil bürokratlardı. (Gökbilgin, 1967)

Mülkiye memurları hizipleşme ve muhalefete rağmen Tanzimat dönemi süresince Osmanlı Devleti iç ve dış politika meselelerinde önemli rol oynamışlardır. Tanzimat döneminde sivil bürokrasinin bağımsız siyasal bir tutum geliştirerek etkinliklerini artırmaları bir kısım etkenlerle açıklanabilir. Bu etkenler ilk olarak sivil bürokratlar Tercüme Odası ve Osmanlı Devleti diplomatik temsilciliklerinde bu dönemin gerektirdiği koşullara uygun, uygulamaya yönelik yabancı dil, idare ve politika eğitimi almışlar, özellikle diplomasi ve maliye konularında profesyonellik kazanmışlardır. İkincisi üst rütbeli sivil bürokratların, düvel-i muazzamanın İstanbul'da görev yapan diplomatik temsilcileriyle yakın temas içerisinde bulunmaları etkinliklerini artıran önemli bir faktördü. Üçüncüsü sivil bürokratların özellikle kriz dönemlerinde Padişah tarafından desteklenmeleri, güç kazanmalarını sağlayan en önemli etkenlerdendi. Sivil bürokratlar oluşturulmaya başlanan bürokratik yönetimin sürekliliğini sağlamak için devlet teşkilatlarının o makamlarda bulunan kişilerden daha önemli olduğu fikrini ortaya koyup uygulamışlar, bu fikrin devamında bürokratik teşkilatlarla kendi görüşleri arasında bağlantı kuracak yasaların olması gerektiği görüşünü geliştirmişlerdi. (Heper, 1985)

19. yüzyıl, Osmanlı devlet adamlarının idare teşkilatı, yargı ve eğitim alanlarında yapısal yeniliklere girişerek devletin gerilemesini durdurma gayreti içinde oldukları bir dönem olmuştu. Avrupa'da olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de yapısal yeniliklerin temel hedefi milleti üretici konumuna getirmektir. Burada devletin görevi reayanın emeğini güvence altına alarak üretime teşvik edici idari mekânizmayı oluşturmaktır. Bu tür politikaları ortaya koyacak ve uygulayacak olan kalemiyeden gelen sivil bürokrasi idi. Şerif Mardin 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde kamu çıkarı kavramının geliştiğini, Batı'da milli çıkarın kişi ve grup özerkliği anlamını taşıdığı halde, Osmanlı Devleti'nde milli çıkarın kolektif bir anlamı olduğunu ifade etmiştir. (Mardin, 2016) Metin Heper devlet kavramının içerisinde, genel çıkar kavramını barındırdığını, devletin bir meselede genel çıkarının ne olduğunu söz konusu edildiğinde bürokrasinin ve devleti temsil eden elitlerin bu çıkarın ne olduğunu tanımlama görevlerinin olduğunu belirtmiştir. Ayrıca sivil bürokratların kendilerini Padişahın değil devletin hizmetkarları olarak gördüklerini ifade etmiştir. Bu düşünce ile 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde sivil bürokratların bürokratik idare geleneğinin sürdürülebilirliğini sağlamak için devlet kurumlarının tek tek idarecilerden daha önemli olduğu kanaatini geliştirdikleri tespitinde bulunmuştur. (Heper, 1985)

Tanzimat devri yapısal yenilik hareketlerinde öncülük edenler, kalemiye eğitimi ve deneyimi olan, Osmanlı Devleti bürokrasisini oluşturanlardı. Bunlar ilmiyeye nispetle Batı tarzı eğitim de almışlardı. Osmanlı Devleti'nde merkez ve taşrada kurumsal yetersizlikleri tespit edip yapısal eksiklikleri tamamlama anlayışıyla çalışan, Tanzimat Fermanı'nda can, mal, namus dokunulmazlığını teminat altına almakla bu anlayışı yansıtan aydın nitelikli sivil bürokratlardı. (Mardin, 1985)

Sivil bürokratların Batı ile sürekli diplomatik faaliyetler içerisinde bulunma deneyimi ile Batılılaşma arasındaki ilişki düzeyinin incelenmesi de sivil bürokrasinin etkinlik kazanmasının değerlendirilmesinde temel ölçütlerdendir. Tarık Zafer Tunaya Tanzimat düşüncesinin Osmanlı Devleti ile Batı arasındaki diplomatik ilişkilerin ürünü olduğunu, amacının da 'civilisation'a girmek yani Batılılaşmak olduğunu, Batılılaşmanın da; bir taraftan doğulu kalarak kültürünü, geleneklerini korumak, diğer taraftan Batı teşkilat yapılarını ülkeye getirmek niteliğinde, aydın despotizminin bürokrat bir dünya görüşü olduğu tezini savunmuştu. (Tunaya, 1985) Osmanlı Devleti'nde Batılılaşma pratik nedenlerden kaynaklanan bir hareketti. Askerî bakımından Batı karşısında yetersizliğini idrak eden merkezi idarenin girişmiş olduğu yapısal yenilik projesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştı. Osmanlı Devleti'nde Batılılaşma hareketlerinin hedefi, var olan düzeni korumaktı ve bu özelliğiyle de muhafazakar bir nitelik taşımaktaydı. Bu bağlamda Batılılaşma hareketleri, hem Batı'ya karşı direnç gösterme hem de Osmanlı Devleti iç düzenini koruyabilmenin bir aracı olarak kurumlaşırken bu sürecin bir sonucu olarak da Osmanlı münevverini ortaya çıkarmıştı.(Kılıçbay, 1985) Buradan Osmanlı Devleti'nin kendi geleneksel kültürel kimliğini koruma düşüncesiyle birlikte yapısal teknik yeniliklerin Batıdan alınarak etkin bir şekilde gerçekleştirilmesiyle teşkilat ve personel yapılanmasının Batı ile uyumlu hale getirilmesi şeklinde bir Batılılaşma olduğu sonucu çıkarılabilir. Sivil bürokrasi için temel yapısal yeniliklerin etkin bir şekilde gerçekleştirilmesinin teknik idari faaliyetlerin verimli bir biçimde yürütülmesine nispetle önemi daha büyüktü. Bu durum hem bir öncelik hem de sivil bürokrasinin Osmanlı Devleti siyasal düzeni içerisindeki konumunun bir neticesi idi. Konu bir öncelik problemi olarak değerlendirildiğinde temel amaç olarak yapısal yeniliklerin yapılabilmesi için kültürel alt yapının oluşturulması sürecinde yürütmenin teknik verimliliği ikinci derecede kalmaktaydı. Sivil bürokrasinin siyasal düzen içindeki konumu bakımından değerlendirildiğinde sivil bürokrasinin siyasal faaliyetlerinin yönetsel faaliyetlerine

oranla daha ağırlıklı yürütüldüğü görülmekteydi. (Heper, 1985) Ayrıca yapısal yeniliklerin şahsa bağlı, kişisel girişimlerle gerçekleştirilemeyeceğini, bunun ancak müesseseleşmekle mümkün olabileceğini, Batının teknik olarak gelişmiş kurumlarının alınmasının gerekliliği fikrini ileri süren de sivil bürokrasinin öncüleri olmuştu. (Küçükömer, 2007, s. 35)

Osmanlı Devleti'nde sivil bürokrasinin diplomasıyla olan ilişki niteliğine bakıldığında öncelikle 1831 tarihi sonrası dönemin Osmanlı Devleti'nde iç ve dış sorunlar karşısında geliştirilecek olan çözüm önerilerinin yoğun olarak değerlendirildiği bir devre olduğu görülmektedir. Birtakım sorunların kriz aşamasına gelmesi, bununla beraber devletin askerî ve mali yetersizlik içerisinde bulunmasıyla ortaya çıkan zorluklar diplomasinin işlevselliğiyle aşılmaya çalışılmış, bu tercihte kurumsal anlamda önemli değişimleri beraberinde getirmişti. Ancak teşkilatlardaki yapısal değişimlerden kriz aşamasındaki sorunlar için istenilen erken sonuçların alınması mümkün gözükmemekteydi. Ayrıca bu dönemde Batı ölçekli askerî, idari ve iktisadi problem tahlillerinin yapılmaya başlanması, önemli bir aşamaydı ancak yetersizdi. Batı ile kıyaslama yaparak sadece sorunların ortaya konulması değil çözüm için iç ve dış çevre analizlerinin yapılması ve sürecin tamamlanabilmesi için de bu çözüm analizlerinin yerinde ve etkin olarak uygulanması gerekmektedir. Bu üç aşamadaki kritik görevleri birbirini tamamlayacak şekilde bir bütün içerisinde, yapısal değişim sürecindeki yönetim sisteminin hangi kurumu veya aktörleri üstlenecekti? Bu görevin muhatabı esasında, devlet kanunnamelerinde ve teamüllerinde belirli olan bir durumdu. Öyle ki 1830 yılından sonra devlet teşkilatları bakanlıklar düzeyinde yeniden düzenlenmiş ve görev alanları da belirlenmişti. Ancak Osmanlı Devleti teşkilat sisteminin işleyişi ile ilgili alınan tedbirler yüzeysel kalmakta, kökleri derinleşmiş problemlere nüfuz edilememekteydi. Osmanlı Devleti açısından bu aşamada iki yönlü bir tercih söz konusu olmuştu. Birincisi 1834 yılında ikamet elçiliklerinin kurulması ile başlatılan sürekli diplomasi uygulamasına ağırlık verilmesi, ikincisi ise sürekli diplomasiyle elde edilen kazanımların iç çevreye etkin bir şekilde yansıtılmasıydı. Diplomasinin etkinliğiyle başlayan yapısal değişimler ve sorunların çözümü için yapısal değişimlerin üstlendiği rol yeniden diplomasiye bırakılmaktaydı. Osmanlı Devleti bu tercihlerini kalemiyeden yetişen memurları aracılığıyla kullanmaya ve olumlu sonuçlar almaya başlamıştı. Paris ve Londra'da Osmanlı Devleti sorunlarını müzakere eden kalemiyeden yetişen diplomatlar iç

çevrede bilinmesi oldukça zor olan düvel-i muazzama aralarındaki rekabet ilişkilerinin inceliklerini bu görev yerlerinde keşfetmişler ve bu bilgilerin önemini merkeze aktarmışlar, yine bu bilgiler temelinde devlet üzerindeki dış çevre baskısını güç dengesi diplomasisiyle tolere etmişler, hatta ülkenin lehine çevirmişlerdi. Londra elçisi Sarım Efendi'nin Mısır meselesi hakkında İngiltere Dışişleri Bakanı Palmerston'la yaptığı müzakereler gibi. (BOA, HAT, 832, 37548, 17 Safer 1254, 12 Mayıs 1838) Dolayısıyla merkeze aktardıkları bilgiler çerçevesinde hazırlanıp gönderilen talimatla diplomatik görevlerini yerine getirmekte, böylelikle Osmanlı Devleti'nin en kritik sorunlarında, birinci derecede sorumluluk üstlenmiş olmaktaydılar. Diplomatik temsilcilerin Avrupa devletleri nezdinde yaptıkları müzakerelerde, Osmanlı Devleti'ni meşgul eden önemli sorunlar etraflıca ortaya konulmuş, Batılı muhatapların bu sorunlara yaklaşımları ve çözüm önerilerinin analizi yapılmıştı. Örneğin Paris sefiri Beylikçi Nuri Efendi Babıali'ye gönderdiği bir yazıda Londra elçisi Reşid Bey'in Mısır meselesiyle ilgili konuların bir müddet İngiltere Dışişleri Bakanlığı tarafına açılmasının uygun olmayacağını ifade ettiğini ve icra edilmesi gereken müzakere konularının da merkezden gelecek talimata göre olacağını ifade etmişti. (BOA, HAT, 828, 37481-A, 28 Ramazan 1252, 6 Ocak 1837) Son aşama olarak Batıda etraflıca tetkiki yapılan bu analizlerin sorunların kaynağına tatbik edilmesi gerekmektedir. Sorunların iç çevrede genel bir beklenti haline dönüşmüş olan pratik çözüm kaygıları, hangi yöntemlerle aşılabilirdi? Sivil bürokratlar Avrupa başkentlerinde yürüttükleri diplomasiyle sorunların çözümü için makul bir zemin oluşturduklarından Hariciye Nezareti'nde yüksek rütbelere getirilmişlerdi. Bu gelişmelerden sonra Hariciye Nezareti ön plana çıkmış, devletin hem iç hem de dış politika gündemini belirleyen ve uygulayan bir kurum niteliğine kavuşmuştu. Hariciye Nezareti'nin Babıali'nin teşkilatları içinde bu derece ön plana çıkması, sivil bürokrasinin etkinliğini ortaya koyan bir durumdu. Batı deneyimli bu sivil bürokratlar sorunların çözümü için bir taraftan Tanzimat Fermanı ile iç çevrede bir kısım yapısal yenilik faaliyetlerine girişmişler, diğer taraftan ülke içinde Batılı diplomatlarla sürekli iletişim içerisinde bulunarak Avrupa devletleri nezdinde kazandıkları ilişki düzeyini sorunların çözümüne yansıtmışlardı. Diplomatik yollarla sorunları devletler arası makul ilişkiler düzeyinde ele alarak çözüm olanaklarını da detaylıca değerlendirip başarı sağlamışlardı. Mısır meselesinde belirlenen politikayı askerî seçenikle doğrudan uygulayarak sorunu iyice büyötmek değil belirli aralıklarla diplomasiyi

işleterek çözüm yollarını iç ve dış çevre görüşleriyle uyum içerisinde uygulayarak çözüm bulma yoluna gidilmiştir.

II. Mahmut döneminde yürütülen yapısal yenilikler siyaseti Osmanlı Devleti ile Batı arasında uyumsuzluklara neden olan kurumsal görüş ayrılıklarını giderme hedefine yönelmişti. Bu siyaset anlayışının ortaya çıkışı, Hariciye Nezareti'nde görevli mülkiye memurlarının oluşturduğu yenilikçi sivil bürokratların bir başarısıydı. II. Mahmut döneminde düşünülen yapısal yeniliklerin askeriye dışındaki diğer alanlarda da uygulanması fikriyle idari, adli ve askerî alanlarda meclisler kurulmuştu. Ayrıca düvel-i muazzamanın Osmanlı Devleti'nden topraklarında yaşayan gayrimüslim reayasına eşitlik, can ve mal emniyeti verilmesi konusundaki ısrarcı girişimleri, siyasi bakımdan yapısal yeniliklere zemin hazırlamış ve bu yenilikler Tanzimat hareketi olarak ortaya çıkmıştı. (Karpat, 2010, s. 96) Tanzimat hareketinde sivil bürokrasinin öncelikli hedefi Mısır sorununun çözülmesiydi. Mustafa Reşit Paşa Paris ve Londra elçiliklerinde bulunduğu sıralarda düvel-i muazzamanın Osmanlı Devleti hakkındaki değerlendirmelerini ve görüşlerini öğrenme fırsatı bulmuş ve bu bağlamda kendisinde Osmanlı Devleti'nde bir kısım alanlarda yapısal yeniliklerin yapılması fikri oluşmuştu. Düvel-i muazzamanın Mısır meselesi konusunda sürekli değişiklik gösteren politikalar izlemeleri, Fransa'nın doğrudan Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'yı desteklemesiyle beraber Fransa basınındaki değerlendirmeler ve parlamentolarındaki tartışmalarda Osmanlı Devleti'ne yönelik eleştirileri, İngiltere hükümeti ve kamuoyunun da Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü korumasının temel şartının bir kısım konularda yapısal yenilikler yapılması konusundaki ısrarları Mustafa Reşit Paşa'nın Tanzimat'ın yapılması gerektiği hakkındaki düşüncelerini güçlendirmişti. (Şeref, 2012) Mustafa Reşit Paşa büyükelçilik göreviyle nezdinde bulunduğu devletlerin bakan ve milletvekilleriyle ile doğrudan veya dolaylı olarak yaptığı görüşmelerde Osmanlı Devleti'nin adli ve idari alanlarda yapısal düzenleme girişimi içerisinde bulunduğunu ifade ederek Avrupa kamuoyunun fikirlerinin Osmanlı Devleti lehine dönüşümünü sağlamıştı. (Efendi, 1999, s. 1026) Osmanlı Devleti'nin bir iç sorunu iken Avrupa meselesi şeklini almış olan Mısır meselesinin mümkün olan en az zararla çözülebilmesi için bir kısım konularda yapısal yeniliklerin yapılması iç çevrede bakımından devletin kalkındırılmasını sağlayacağı gibi dış çevre açısından da düvel-i muazzamanın emniyet ve itimadını kazandıracaktı. Avrupa'da elde ettiği diplomatik deneyimle

içinde bulunulan dönemin şartlarına uygun yapısal yenilikleri Tanzimat ile ortaya koyan ve uygulayan Mustafa Reşit Paşa olmuştu. (Kaynar, 2010, s. 167-168) Avrupa devletleri Tanzimat Fermanı'nın ilanıyla meydana gelen neticeyi memnuniyetle karşıladıklarından Babıali'ye itimat etmeye başlamışlardı. (Salahaddin, 2021, s. 35) Tanzimat Fermanı dış çevrede olumlu bir etki meydana getirmişti. Avrupa devletleri diplomatları Mustafa Reşit Paşa ve onunla yapısal yenilikler konusunda aynı fikirde olan, Hariciye Nezareti ve müsteşarlığına tayin edilen ve büyükelçilikle Avrupa başkentlerine giden arkadaşlarının konuşma ve tavırlarını gözlemlemişler ve buradan Tanzimat'ın ciddiyetine ve Osmanlı Devleti'nin bu yeni meslekte kararlılık göstereceğine ve ilerleyeceğine güven duymaya başlamışlardı. (Şeref, 2012, s. 56) Tanzimat'ı hazırlayanlar yapısal yeniliklerle devletin işleyişini düzene koymakla Avrupa devletleri nezdinde iyi bir izlenim bırakmak istemişlerdi. Tanzimat Fermanı'nın Hariciye Vekili Mustafa Reşit Paşa tarafından kaleme alınması ve okunması, Tanzimat'ın ilan merasimine yabancı devlet büyükelçilerinin davet edilmeleri, Tanzimat'ın devletlere resmî olarak tebligatının yapılması gibi yöntemlere başvurulması bunu göstermekteydi. Mustafa Reşit Paşa'nın Osmanlı Devleti'ni tehdit eden gelişmeleri iyi analiz ettiğini, özellikle düvel-i muazzamanın itimadını kazanmanın öncelikli niteliğini idrak ettiği ve ayrıca Tanzimat ilanının düvel-i muazzama arasındaki güçler dengesinde Osmanlı Devleti lehine faydalı bir unsur olma özelliği taşıdığı söylenebilir. Fakat Tanzimat Fermanı, Avrupa devletlerinin baskısı altında, bütünüyle Avrupa devletlerini memnun etmek veya oyalamak için ilan edilmemişti. (Bilsel C., Tanzimatın Harici Siyaseti, 1940, s. 4-5)

3.4. Mısır Meselesinin İkinci Evresi (1839-1841): Düvel-i Muazzamanın Güç Dengesi Politikası

Osmanlı Devleti ile Mısır valisi arasında yapılan Kütahya Antlaşması her iki tarafı da memnun etmemişti. Sultan II. Mahmut Suriye ve Filistin'den başka Anadolu'nun bir vilayeti olan Adana'nın da Mehmet Ali Paşa eline geçmesini kabullenemiyordu. Mehmet Ali Paşa ise Mısır askerlerinin Kütahya'ya kadar ilerlemesi ve Osmanlı Devleti'nde kendi lehinde kamuoyu oluşturma başarısı sağladığını düşünürken İstanbul'u alamadan geri çekilmesini, fırsatı kaçırma olarak değerlendirmekteydi. Mehmet Ali Paşa yeniden harekete geçmek için asker sayısını artırmağa, donanmasını geliştirmeğe ve kendisine bırakılan eyaletlerin vergilerini de göndermemeğe başlamıştı. Bu sıralarda Sultan II. Mahmut tarafından

Sivas, Diyarbakır ve Rakka eyaletlerine vezirlik rütbesiyle Çerkez Hafız Paşa görevlendirilmişti. Bu görev kapsamında yeni bir ordu hazırlanmıştı. İngiltere elçisiyle yapılan görüşmede elçi, İngiltere'nin Akdeniz'de Osmanlı Devleti donanmasına müdahalede bulunmayacağı yönünde İngiltere'nin teminatı olduğunu ifade etmiş ve Hafız Paşa'dan gelen şukkalara göre de Mehmet Ali Paşa hakkında mecliste alınması gereken tedbirler görüşülmüştü. (BOA, HAT, 1293, 50232, 12 Rabiülevvel 1255, 26 Mayıs 1839) Beylikçi Sarım Efendi de özel bir memuriyetle Mısır'a gönderilmiş, Mehmet Ali Paşa'nın kendisine bırakılan eyaletlerle yetinmesi, başka isteklerde bulunmaması, vergi sorumluluklarını yerine getirmesi yönünde görüşmeler yapmış, kendisine verilen talimatları ilettiği. Mehmet Ali Paşa kendisine bırakılan yerlerin vefatından sonra evlatlarına da bırakılması isteğini tekrarlamıştı. Sarım Efendi, Mehmet Ali Paşa'ya bu isteklerinin memuriyet konusunun sınırlarını aştığını ifade etmiş ve İstanbul'a geri dönmüştü. Mehmet Ali Paşa Mısır'da bağımsızlığını ilan etmiş ve bu durumu Mısır'da bulunan yabancı devlet diplomatik temsilcilerine bildirmişti. Fransa başta olmak üzere Avrupa devletlerinin tarafların savaşa girmemeleri yönünde girişimleri ve baskıları olmasına rağmen 1839 tarihinde Osmanlı Devleti askerî birlikleri ile Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'nın askerî birlikleri arasında yeniden savaş başlamış ve Osmanlı Devleti askerî birlikleri mağlup edilmişti. Bu haber İstanbul'a ulaşmadan Sultan II. Mahmut vefat etmişti. Yüksek rütbeli devlet yetkilileri Mehmet Ali Paşa ile herhangi bir şart ileri sürmeden anlaşmaya varılması gerektiği yönünde görüşlerini belirtmeğe başlamışlardı. Dar-ı Şura-yı Babıali katibi Akif Efendi bu son gelişmeler üzerine Mısır valisi ile barış yapılması teklifi ve bir kısım kararların iletilmesi için Mısır'a gönderilmişti. Bu sıralarda Kaptan-ı Derya Ahmet Fevzi Paşa'nın Osmanlı Devleti donanmasını İskenderiye'ye götürerek Mehmet Ali Paşa'ya teslim etmesi ile Mısır meselesi iyice zorlu bir sürece girmişti. Mısır valisi Mehmet Ali Paşa yeni Sadrazam Hüsrev Paşa'nın görevden alınması ve Suriye'nin babadan oğula geçecek şekilde kendisine bırakılması şeklindeki isteklerini Babıali'ye mektup göndererek bildirmişti. Akif Efendi'den sonra Deavi Nazırı Saib Efendi de kendisine verilen talimatla Mısır'a gönderilmişti. Talimatta özetle Mehmet Ali Paşa'nın Akif Efendi ile Babıali'ye gönderdiği yazısında emniyetinin sağlanması sorumluluğunda bulunan eyalet ve vilayetlerin kendisine ve ailesine bırakılması karşılığında devlete tabi olmanın gerektirdiği itaat ve hizmetleri yerine getireceğini belirtmiş olmasından sorumluluğunda bulunan eyalet ve vilayetlerin belirli oranlardaki gelirlerin zamanında gönderilmesi yer almaktaydı. Ayrıca Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'nın zimmetinde

bulunan birikmiş vergilerin derhal gönderilmesi, Osmanlı Devleti'nin gerekli durumlarda asker ve gemi gönderilmesi yönündeki talebinin Mehmet Ali Paşa tarafından yerine getirilmesi, Anadolu'daki Mısır askerlerinin yerlerine dönmeleri, savaş alanında kalmış olan harp mühimmatlarının teslimi, Osmanlı Devleti donanmasının emin bir kişi nezaretinde hızlıca iadesi gibi konular yer almakta ve Saim Efendi'den bu konuların usulünce yoluna konulması için görevinde gerekli dirayeti göstermesi beklenmekteydi. Osmanlı Devleti tarafından Mehmet Ali Paşa'nın isteklerinin kabulüne karar verildiği sırada Avusturya Başbakanı Prens Metternich bu durumun ortaya çıkaracağı olumsuz sonuçları idrak etmiş ve düvel-i muazzama nezdinde yaptığı girişimlerle onların da muvafakatlerini alarak Mehmet Ali Paşa'nın Osmanlı Devleti'ne bağlılığının resmî şartlarla kayıt altına alınmaksızın kendisiyle anlaşmanın gelecekte birtakım problemleri beraberinde getireceğini belirtmişti. Metternich, Mehmet Ali Paşa ile anlaşmaya varma konusunun düvel-i muazzamaya havale edilerek ittifakla kararlaştırılmasını elçisi aracılığıyla Babıali'ye tebliğ etmişti. (Türkgeldi, 1928, s. 110) Metternich, Mısır meselesine ilişkin yapılacak ortak müzakerelerin Viyana'da yapılması fikrini de öne sürmüştü. (Tuncer, 2013, s. 134) Ayrıca İstanbul'da bulunan düvel-i muazzama büyükelçileri de başka bir nota ile kendi devletlerinden aldıkları talimat çerçevesinde Mısır meselesi konusunda beş Avrupa ülkesinin Osmanlı Devleti lehine ittifak halinde bulduklarını Babıali'ye iletmişler, düvel-i muazzamanın bu konudaki alacağı kararları beklemeden Mısır meselesi hakkında nihai kararın verilmemesini rica ettiklerini Babıali'ye bildirmişlerdi. (BOA, İ.MTZ(05), 2, 31, 14 Şevval 1255, 21 Aralık 1839) Bunun üzerine Babıali tarafından Mehmet Ali Paşa ile acil olarak anlaşma sağlanabilmesi için karşılıklı görüşülen çözüm önerilerinden vazgeçilmiş, Mısır meselesinin devletlerin ittifakla verecekleri kararlar dikkate alınarak çözüme kavuşturulması yönünde karar alınmıştı.

Osmanlı Devleti düvel-i muazzama teklifinin kabulüyle Mısır meselesi hakkında nihai kararın alınmasını devletlerin ortak görüşlerine bırakmıştı. (BOA, İ.MTZ(05), 1, 30, 12 Ramazan 1255, 19 Kasım 1839) Ancak Avrupa devletleri kabinelerinde Mısır meselesi hakkında farklı görüşler ileri sürülmekteydi. İstanbul'da görev yapan düvel-i muazzama büyükelçileri arasında gerçekleşen görüşmelerde İngiltere ve Avusturya büyükelçileri, Mehmet Ali Paşa'nın Mısır haricinde elinde bulunan yerleri tamamıyla terk ve Osmanlı Devleti donanmasını hemen iade etmesi görüşünü ileri sürmüşler, Fransa ve Rusya büyükelçileri ise Mısır'a ilave olarak Beriyyetüşşam'ın babadan

oğula geçecek şekilde şekilde, veraset usulüyle ve Adana'nın ise Mehmet Ali Paşa'nın hayatta olduğu müddetçe kendisine bırakılması yönünde görüşlerini bildirmişlerdi. Viyana'da bulunan İngiltere daimî elçisi tarafından Prens Metternich'e iletilen resmî yazıda İngiltere Devleti'nin Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü ve bağımsızlığını korumasını kabul ettiklerini, Mısır meselesi sebebiyle toprak işgal etmeyeceklerini ve nüfuzlarını artırma girişimlerinde bulunmama yönündeki kararı iletmişti. (BOA, HR.YS., 1005, 22, 15 Temmuz 1840) Prusya ise İngiltere ve Avusturya'nın görüşlerini desteklemiş, neticede çoğunluğun görüşünde mutabakat sağlanmıştı. Bu karar Mehmet Ali Paşa'ya iletildiğinde Adana ve Girit dâhil elindeki bütün yerlerin veraset yoluyla kendisine bırakılması yönündeki isteklerini sürdürmüştü. Bunun üzerine Prens Metternich'in teklifiyle Londra'da büyükelçilerin katılımıyla 1840 tarihinde bir konferansın düzenlenmesi kararlaştırıldı. Osmanlı Devleti tarafından konferansa katılması için Paris büyükelçisi Nuri Efendi Londra'ya gönderilmiş ve sonrasında Şekib Paşa da Hariciye Müsteşarı rütbesiyle delege olarak Londra'ya gönderilmişti. Her ikisine de ayrı ayrı talimatlar verilmişti. Londra Konferansı'nda yapılan müzakereler sonucunda; Mısır'ın veraset yoluyla Akka'nın ise hayatta olma şartıyla Mehmet Ali Paşa'ya bırakılması hususunda Fransa haricinde görüş birliği oluşmuştu. (Türkgeldi, 1928, s. 116) Fransa Devleti Başbakanı ve Hariciye Nazırı görevinde bulunan Mösyö Tier, Fransa'nın Mehmet Ali Paşa'ya olan yakınlığı ve Fransız halkından çoklukla Mehmet Ali Paşa taraftarı bulunması nedenleriyle Mehmet Ali Paşa'yı himaye etmelerinden Osmanlı Devleti lehinde düvel-i muazzamanın çoğunlukla almış olduğu kararı kabul etmemiş, süreci geciktirmişti. Bunun üzerine Fransa haricinde düvel-i muazzama aralarında ortaklaşa varmış oldukları karar çerçevesinde ittifak oluşmuştu. Yapılan görüşmeler neticesinde ittifakla alınan kararın Mısır valisine iletilmesi ve bu şartları kabul etmediği takdirde askerî güç kullanılması yönünde Osmanlı Devleti ile İngiltere, Avusturya, Rusya ve Prusya devletlerinin delegeleri arasında 1840 tarihinde Londra Antlaşması imzalanmıştı. (Efendi, 1999, s. 1060)

Rusya'nın Londra Konferansı'na katılıp Londra Antlaşması'nı imzalaması 1833 tarihli Hünkârîskelesi Antlaşması ile elde ettiği üstün statüyü kaybettiği anlamına gelmekteydi. Bundan dolayı Rusya, Avusturya hükümetinden Münchengratz protokolüne bütünüyle uymasını beklediklerini iletmişti. Prens Metternich bu konuda Rusya'ya teminat vermekle birlikte Avusturya, Rusya'nın Osmanlı Devleti üzerinde

oluşturmağa çalıştığı etkinliğin sınırlandırılması görüşünü taşımakta ve bu konuda İngiltere, Fransa ve Prusya ile birlikte hareket etmekteydi. Rusya, Mısır meselesini Avusturya ile beraber İngiltere ve Fransa olmadan halletmek istemişti. Rusya; İngiltere ve Fransa'nın Rusya için bir güvenlik teminatı olacak Osmanlı Devleti'nin varlığını istemedikleri Rusya'yı engellemek için bir durum ortaya çıkarmak istedikleri görüşündeydi. Rusya Dışişleri Bakanı Kont Nesselrode, Rusya ile Osmanlı Devleti'nin ittifakını Avrupa devletlerinin istemediklerini, halbuki bu ittifakın zararlı olmadığını ifade etmişti. Avrupa teminatı ile Osmanlı Devleti'nin Rusya'nın etki alanından çıkması, Rusya ile Babıali'nin ilişkilerinin bozulmasına neden olacaktı. Nesselrode, Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti'nin Rusya'nın güvenliği için Türk Boğazlarını kapalı tutmasını istemediklerini ifade etmişti. 1840 Londra Konferansı sürecinde Rusya diğer devletlerin Mısır meselesinde ortak ittifak çağrısını kabul etmemesi durumunda Avrupa devletlerinin sorunu çözmelerinin kendisi için zararlı sonuçları olacağını düşünerek yapılan ittifak teklifini kabul etmiş, bu aşamada Avusturya'dan uzaklaşarak İngiltere ile yakınlaşmış ve ortak hareket etmeğe başlamıştı. Burada Rusya'nın temel politikası Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti'ne kefil olmalarının sadece Mısır meselesi ve Mısır ile sınırlı tutulması ve diğer konuların bunun dışında tutulmasını sağlamaktı. (Bilsel, 1940, s. 14)

Avusturya Başbakanı Prens Metternich tarafından Londra'da konferans yapılması teklifi yapıldığında bu teklifi Rusya'dan başka Fransa da iyi karşılamamıştı. Fransa Mehmet Ali Paşa ayaklanması başladığından itibaren Avrupa devletlerinden ayrı bir dış politika izlemekte idi. Prens Metternich bu durumu dört devletin Osmanlı olduğu, Fransa'nın ise Mısırlı olduğu şeklinde ifade etmişti. Fransa'nın Mısır valisine taraftarlık göstermesinin önemli bir nedeni, Mehmet Ali Paşa'nın başarıları Fransa'da inkılabın başarıları gibi değerlendirilmekteydi. Metternich'e göre Mehmet Ali Paşa'yı isyan etmesi için Fransa teşvik etmedi ancak Fransa desteği olmasa idi Mehmet Ali Paşa bu cesareti gösteremezdi. (Bilsel, 1940, s. 15) Mehmet Ali Paşa isyanının başlamasıyla Fransa'nın Akdeniz'i Fransız gölüne çevirme beklentileri artmıştı. Mehmet Ali Paşa aracılığıyla Mısır, Suriye hatta İstanbul'u ele geçirme olasılığıyla Akdeniz'de İngiltere karşısında üstünlük kurabilecekti. İngiltere bu durumun farkında olarak Mehmet Ali Paşa isyanının karşısında bir politika belirlemişti. İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Palmerston, Mehmet Ali Paşa'nın başarılı sonuçlar elde edememesi için gerekli tedbirleri alma kararı almıştı. Lord Palmerston'nun bu

görüşüne Rusya ve Avusturya devletleri de katılmaktaydı. Prens Metternich, Mısır valisi karşısında yasal olan Osmanlı Devleti saltanatının korunması gerekliliğini, Rusya ise Ön Asya’da kurulacak büyük bir Mısır devletinin etki alanını sınırlayacağı görüşünü taşımaktaydı. Lord Palmerston 1839 yılı ortalarında, Rusya’nın Fransa ile yakınlaşmasını engellemek, Mehmet Ali Paşa’nın etki alanını Mısır ile sınırlı tutmak gayeleriyle Rusya ile ortak politika ilişkileri geliştirmeye başlamıştı. Palmerston’un bir diğer amacı da Avusturya’nın İngiltere ve Rusya ile birlikte hareket etmesini sağlamaktı. Palmerston ayrıca Osmanlı Devleti’nin sadece Rusya ile değil Avrupa devletleri ile ortak hareket etmesinin sağlanması görüşünü savunmaktaydı. (Tuncer, 2017, s. 134-135) Mısır meselesinin başlangıcında Rusya’nın Boğazlar’a doğru ilerlemesi, İngiltere’nin Akdeniz’deki çıkarları için büyük bir tehdit olarak algılanmış ve devletlerin güçlü direnişiyile karşılaşmıştı. Metternich, Rusya’nın yayılcı politikalarına karşı İngiltere’nin girişmiş olduğu çabalara hiçbir zaman doğrudan doğruya destek vermemiş olsa da bu çabaları olumlu ve memnuniyetle karşılamıştı. Metternich’in Avrupa devletlerinin birliğini vurgulamak, Rusya’yı takdir etmek ve İngiltere’nin politikasını memnuniyetle karşılayarak cesaretini artırmak gibi yönleri olan, dikkatli yürüttüğü politikası sayesinde, Avrupa devletleri Rusya yayılcılığının yükünü çekerken Avusturya’ya da Rusya seçeneğini koruma fırsatını tanımıştı. (Kıssenger, 1998, s. 77)

3.5. Mısır Meselesi Çözüm Sürecine Etki Eden Dış Faktör: İngiltere’nin Politika Değişikliği

Mısır meselesinin ilk aşamasında II. Mahmut Namık Paşa’yı İngiltere’ye göndermiş, on beş adet savaş gemisi talebinde bulunulmuş, bu isteği İngiltere tarafından kabul edilmemişti. Bu sıralarda Rusya, Mısır valisi Mehmet Ali Paşa’ya karşı Osmanlı Devleti’ne askerî destek talebini iletmış ve bu talebi kabul edilmiş, Rus savaş gemileri İstanbul’a gelmişti. Sonrasında Rusya ile 1833 yılında Hünkar İskelesi Antlaşması imzalanmış; Rusya, Boğazlarda diğer devletlerden farklı bir statü elde etmişti. Bu gelişme üzerine İngiltere dış politikası, Osmanlı Devleti lehinde değişiklik göstermişti. Öncelikle İngiltere dış politikasında Mehmet Ali Paşa isyanı, önemli içerik ve siyasi süreçlere sahip bir politika başlığı olan Şark meselesi veya Doğu sorunu adı altında değerlendirildiğinden bu kavramın içeriğine kısaca değinilecektir.

Şark meselesi, Avrupa tarihi içinde dönem dönem farklı politik süreçleri ifade edecek şekilde kullanılmıştı. 19. yüzyıl itibariyle ise Osmanlı Devleti'nin askerî bakımdan güç kaybetmesiyle birlikte, Avrupa devletleri tarafından, topraklarının pay edilmesi için giriştikleri mücadeleleri ifade etmekteydi. Bu yönüyle Şark meselesi düvel-i muazzama tarafından Osmanlı Devleti'nin Avrupa kıtasındaki toprakları ile Ortadoğu ve Afrika kıtasına kadar genişlemiş olan topraklarının paylaşılarak Osmanlı Devleti'nin hâkimiyet alanında siyasi ve ekonomik baskı kurulması, gayrimüslim reayanın bağımsızlık hareketlerine destek verilmesi gibi farklı siyasi yönleriyle birlikte yürütülen ve özellikle 18. yüzyıl başlarından itibaren Osmanlı Devleti'nin güç kaybetmesine bağlı olarak düvel-i muazzama aralarındaki şiddetli rekabetin yaygın ve geçmişten gelen bir tanımlamasıdır. (Beydilli, 2010) Öncelikle, bu şiddetli rekabetin Avrupa kıtası temelli olan nedenlerine bakıldığında bu nedenlerin Avrupa kıtası haricinde de ara ara önemli yansımaları görülmekteydi.

1830 tarihinde, Avrupa endüstrisinin gelişmesine bağlı olarak sosyal ve siyasal sonuçları olan yeni bir kısım gelişmeler yaşanmağa başlanmıştır. 1830 yılında Avrupa'da iç gümrüklerin ve kısıtlamaların yürürlükten kaldırılmasıyla ülkeler arasında malların önemli ölçüde serbest dolaşımı sağlanabilmişti. Bu durum Fransa, Rusya, Prusya ve Avusturya devletlerinin gelişmelerini sağlayan önemli bir etken olmuştu. Avrupa devletleri arasında ticaret alanında uygulanan serbest dolaşım politikası ile beraber Avrupa devletleri önemli ölçüde himayeci özelliğini korumaya da devam etmekteydi. Yaygınlaştırılmış serbest ticaret alanları, ulusal düzeyde büyümeyi teşvik etmekle beraber devletler arası ticaret sınırlamaları dönemsel olarak ticarete bunalımlara, bu bunalımlar da ayaklanmalara neden olmaktadır. 1830 tarihinde Avrupa kıtasında önemli devrimler olmuş, bu devrimler sonucunda Avrupa kıtası, derin bir ayrımla iki siyasal kampa bölünmüştü. Almanya, Polonya, İtalya'da tutucu kuvvetler, liberalizmi savunanlar karşısında galip gelmiş; devrimler Rusya, Avusturya ve Prusya devletlerinin ortak destekleriyle engellenmişti. Portekiz, Belçika, Fransa, İngiltere, İspanya, İsviçre'de de liberalizm İngiltere ve Fransa'nın desteğiyle zafer elde etmişti. Böylelikle Ren Nehri'nin batısında kalan Avrupa ülkeleri endüstriyel ve ticari olarak gelişen, parlamenter hükümet sistemini kabul eden, anayasal ve liberal nitelikli bir devlet yapılanması sergilerken Ren Nehri'nin doğusunda kalan Avrupa ülkeleri ise uyguladıkları 1815 yılının siyasi ve iktisadi modelinin genel görüntüsünü korumuşlardı. Avrupa kıtasında oluşmuş olan bu yapı

1848 yılına kadar Avrupa'da devletler arasındaki ilişkileri belirleyen temel dinamik olmuştur. (Tuncer, 2013, s. 64) 1831 tarihinde başlayan Mehmet Ali Paşa ayaklanması, Avrupa kıtasındaki bu yapılanmayı temelden etkileyen bir gelişme olarak ortaya çıkmış ve 1833 Hünkar İskelesi Antlaşması'yla da devletler arasındaki rekabeti ileri boyutlara taşımıştı. Osmanlı Devleti ile Rusya'nın askerî alanda ilişkilerini geliştirmesi, başta İngiltere olmak üzere Avrupa devletlerinin dış politikalarını revize etmelerini sağlayan bir gelişme olmuştur.

1833 Hünkar İskelesi Antlaşması öncesi İngiltere dış politikasına genel hatlarıyla bakıldığında göreve gelen dışişleri bakanlarının inisiyatifleriyle dış politikanın dönemler itibarıyla farklılık arz ettiği görülmektedir. Örneğin Dışişleri Bakanı Viscount Castlereagh döneminde (1812-1822) Rusya'nın Yunan halkına destek için Osmanlı Devleti topraklarını işgal etmesi durumunda genel bir Avrupa savaşının ortaya çıkma olasılığı dışında Osmanlı Devleti ile olan ilişkilere önem verilmemiştir. 1827 yılında İngiltere Başbakanı olarak görev yapan George Canning döneminde ise bölgesel bir dış politika yerine küresel amaçlı bir İngiliz dış politikası benimsenmiştir. Bu dönemde İngiltere'nin Güney Amerika ile olan ticaretinin büyük oranda artış göstermesi Osmanlı Devleti ile olan ilişkilere verdikleri önemin seviyesini düşürmüştü. George Canning bu dönemde Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığının ve toprak bütünlüğünün korunmasını kabul etmemektedir ancak Rusya'nın Osmanlı Devleti topraklarına yayılmasını önlemek için Rusya ile ittifak yapmıştır. Navarin'de Avrupa devletleri tarafından Osmanlı Devleti donanması imha edildikten sonra Babıali nezdinde sürekli olarak itibarı azalan İngiltere, Dışişleri Bakanı Wellington zamanında Osmanlı Devleti ile ilişkileri yoluna koymak için Fransa'nın Cezayir'i işgal girişimine, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü tehdit ettiği gerekçesiyle karşı çıkmıştır. Burada bir başka politik gayesi de Fransa'nın yayılmacı tutumunu kontrol altına almaktır. Özetle Lord Palmerston'un selefleri Osmanlı Devleti'nin parçalanmasını ertelemek yönündeki politikalarının nedeni genel bir savaş çıkması durumunda Akdeniz'deki çıkarlarının tehlikeye girecek olması idi. 1830 yılında dışişleri bakanı olarak Lord Palmerston göreve gelmiştir. İstanbul'da İngiltere büyükelçisi olarak görev yapan Stratford Canning, Palmerston'a Sultan II. Mahmut'un idari, askerî, mali alanda yapısal yenilikleri başarıyla yürüttüğünü, Osmanlı Devleti hakkında sabit bir politika belirlenip düzenli bir şekilde ilişkilerin ilerletilmesi gerektiğini içeren raporunu iletmiştir. Bu tarihlerde İngiltere ve Fransa devletlerinin

Mısır meselesinde net bir politika izlemedikleri, karşılıklı diplomatik hamlelerle çözüm sürecini yavaşlattıkları 1837 tarihli Reşid Bey'in Paris'te iken Babiali'ye gönderdiği resmî yazılarda da belirtilmektedir. (BOA, TS.MA.e, 713, 83, 29 Zilhicce 1252, 6 Nisan 1837) 1833 Hünkar İskelesi Antlaşması'ndan sonra İngiltere hükümeti ve kamuoyu Doğu sorunu olarak adlandırdıkları Mısır meselesinin önemini fark etmişti. 1834 yılında Kral IV. William Parlamento açılışında Osmanlı Devleti'nin diğer devletler ile olan münasebetlerinde bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü etkileyecek gelişmeleri desteklemediklerini ifade etmişti. Palmerston da konuşmasında Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığının korunmasının düzel-i muazzama arasındaki güç dengesinin korunması açısından büyük önem taşıdığı yönünde görüşünü bildirmişti. İngiltere basını İngiltere hükümetine Rusya'ya engel olunması yönünde baskı yapmaktaydı. İngiltere hükümetine politika değişikliğinin yapılması yönünde gelen beklentilerin temelinde Hindistan'daki mülklerinin yol güzergahı güvenliğinin sağlanması konusundaki endişelerin giderilmesi vardı. Lord Palmerston İngiltere'nin Hünkar İskelesi Antlaşması'nı tanımadığını, bundan sonra Rusya'nın hamlelerine güç kullanılarak karşılık verileceğini bildirmişti. Bu amaçla İngiltere, Fransa, Portekiz ve İspanya devletleri arasında 1834 yılında Dörtlü İttifak antlaşması yapılmıştı. (İnalçık & Seyitdanlıoğlu, 2020, s. 305-351) Böylelikle İngiltere'nin 1833 tarihinden sonra Osmanlı Devleti lehine dış politikası değişmiş, bundan sonraki süreçte Osmanlı Devleti diplomatik temsilcileriyle sürekli diplomasi içerisinde bulunmuş, Mehmet Ali Paşa'nın isteklerine karşı Osmanlı Devleti lehinde politika yürütülmüştü.

İngiltere, Osmanlı Devleti'nin yapısal yeniliklerle toprak bütünlüğünü koruma politikasını geliştirmesini desteklemekteydi. Büyükelçi Canning'in yardımcısı olarak İstanbul'da bulunan David Urquhart, İngiltere açısından Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü korumasının sadece politik nedenlerle değil aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin İngiltere için önemli ölçüde pazar ve ham madde olanakları olan bir ülke olduğu konusunda Kral IV. William'ı ikna etmişti. İngiltere'nin Rusya'dan almış olduğu ham maddeyi daha ucuz ve kolay olarak Osmanlı Devleti'nden elde edebileceğini yaptığı araştırmalarla ortaya koymuş ve Krala sunmuştu. (Şirin, 2018)

İngiltere'nin politika değişikliği konusunun 1833 Hünkar İskelesi Antlaşması öncesi ve sonrası dış politikası açısından konu bütünlüğü için bir kısım sorular bu aşamada belirlemektedir.

- 1- Hünkar İskelesi Antlaşması birisi gizli olmak üzere yedi madde olarak düzenlenmişti. Gizli madde de; Osmanlı Devleti ile Rusya'nın emniyet ve asayişlerini ilgilendiren meselelerde karşılıklı ve etkin bir şekilde yardımda bulunacakları düzenlenmiş ve Rusya açısından Osmanlı Devleti'nden beklenen bu yardım da Çanakkale Boğazının yabancı savaş gemilerine kapatılması yönündeki isteğinin karşılanması şeklindeydi. Hünkar İskelesi Antlaşması Boğazlar maddesi ile gelişen İngiltere hükümetinin askerî ve stratejik kaygılarının yapısal yeniliklerle Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü korumasının desteklenmesi şeklinde Osmanlı Devleti lehine olumlu yönde dönüşümünde sivil bürokratların Rusya ile ilgili ileri sürdükleri tezler etkili olmuş mudur?
- 2- Osmanlı Devleti Namık Paşa'yı ad hoc nitelikli delegeşi olarak 1832 tarihinde masrafları Osmanlı Devleti'ne ait olmak üzere on beş adet savaş gemisi yardımı için İngiltere'ye göndermişti. İngiltere hükümeti bu tarihte Fransa'ya yakınlığından dolayı bu teklifin "bazı ahval ve mülahazat-ı azime" dolayısıyla yerine getirilemeyeceğini bildirmişti. (Altundağ, 1945, s. 91)
- 3- 1833 tarihinde Mısır meselesinin hızlıca çözüme kavuşturulması için İngiltere, Fransa, Avusturya devletleri Adana'nın Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'ya bırakılması yönünde Osmanlı Devleti'ne baskı yapmışlardı. Neticede Adana'nın muhassıllık ünvanıyla Mehmet Ali Paşa'ya bir fermanla bırakılmasıyla Mısır meselesi ilk aşaması siyasi müzakereleri sona ermişti. Adana'nın Mısır valisine bırakılması, Osmanlı Devleti'ni Rusya'ya yakınlaştırmıştı.
- 4- 28 Ağustos 1833 tarihinde İngiltere ve Fransa devletleri Hünkar İskelesi Antlaşması'ndan dolayı Osmanlı Devleti'ne protesto notası vermişlerdi. (Altundağ, 1945, s. 155) Osmanlı Devleti, antlaşma maddelerini bildirmiş, bu antlaşmanın Osmanlı Devleti'nin müstakil bir hükümet olarak imzalama hakkının olduğu, Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığı ve Avrupa barışı için bunun gerekli olduğu şeklinde notaya karşılık vermişti. İngiltere elçisi Lord Ponsonby bu karşılığı takdir etmiş, İngiltere bu tarihten itibaren Fransa'dan

ayrı olarak bütünüyle Mısır valisi Mehmet Ali Paşa aleyhinde diplomasi yürütmeye başlamıştır.

- 5- Devletlerin farklı çıkar düşünceleri Mısır meselesinin çözümünü geciktiriyordu. Mısır meselesinin Osmanlı Devleti'nin lehine çözülmesi için İngiltere hükümeti Mustafa Reşit Paşa'yı desteklemekte ve Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'nın itaate zorlanması yolunda Fransa'nın düvel-i muazzama ile ortak hareket etmemesi ile ittifak haricinde bırakılmasında öncülük etmişti. Mısır meselesinin çözümü için 1840 Londra Konferansı'na Fransa davet edilmemişti.

Soru: Bu maddelerdeki tarihler ve gelişmeler nazara alındığında 1834 tarihinde Osmanlı Devleti'nin Batı'da ikamet elçiliklerinin yeniden açılarak sürekli diplomasiye geçişi ve Mısır meselesi müzakereleri ile 1834 tarihi öncesi ad hoc nitelikli delegeler ile yürütülen Mısır meselesi müzakerelerinin İngiltere'nin politika dönüşümlerini etkilemesi bakımından farklılığı var mıdır?

Öncelikle Mısır meselesi sürecinde İngiltere dış politikasında Boğazların öncelikli gündem maddesi haline gelmesi, geleceğe yönelik olarak ve uygun koşulların oluşmasını beklediği, Boğazlar üzerinden Trabzon limanına ve oradan Asya'nın Batısına ve Hindistan'a ulaşım kolaylığı sağlayacak bir güzergah planını tehdit edecek gelişmelerin ortaya çıkmasının bir sonucuydu. İngiltere farklı nedenlerle de olsa Rusya'yı tehdit olarak algılamaktaydı. Ancak Sanayi Devrimi'yle başat güç konumuna gelen İngiltere'nin bu konumunu devam ettirebilmesinde en önemli etken olan ham madde ve dış pazar ihtiyacının önemli oranda karşılanacağı bir bölge ile olan irtibatını, hem Karadeniz hem de Akdeniz istikametinden kesecek bir Rusya'yı daha büyük bir tehdit olarak algılamaya başlamıştı. İngiltere planlarının ve Rusya tehdidinin ortak zeminini de Boğazlar meselesi oluşturmaktaydı. Buradan İngiltere'nin Boğazlar'la ve Mısır meselesi ile ilgili Osmanlı Devleti ile yürüttüğü diplomasinin iki hedefi olduğu anlaşılmaktadır. Birincisi Rusya'nın Hünkar İskelesi Antlaşması'yla yayımlanmasını yasallık temeline oturtması hamlelerini diplomatik girişimlerle engellemek, ikincisi de bu yöndeki diplomatik girişimlerini, planlarını gerçekleştirmeye yönelik stratejik hamlelere çevirmektir. Osmanlı Devleti sivil bürokratlarının Mısır meselesinin ikinci aşamasında, İstanbul'da düvel-i muazzama ile yürütülen diplomaside, devletlerin dış politikaları hususunda edindikleri tecrübeyi müzakerelere yansıtmaları ve düvel-i

muazzamanın karşılıklı endişelerinin ileri sürülen tezlerle bertaraf edilmesi, Mısır meselesinin çözümünü kolaylaştıran etkenlerdendi.

Bu soruların ortak yönü İngiltere dış politikası ve diplomasisin Mısır meselesi sürecinde 1833 Hünkar İskelesi Antlaşması öncesi ve sonrasındaki değişimin ortaya konulmasını sağlayan temel yönelimlerindeki nedenlerin belirtilmesidir. İngiltere, Rusya'nın Osmanlı Devleti Boğazları'nda farklı statü elde etmesini önemli bir tehdidin başlangıcı olarak görmüş ve bu aşamadan sonra, yürütülen yoğun diplomasiyle Osmanlı Devleti'nin yapısal yeniliklerle güçlendirilmesini desteklemişti. Burada iki yönlü bir hedef gözetildiği değerlendirilebilir. Birincisi İngiltere'nin dolaylı tehdit olarak algıladığı durumlara, örneğin Rusya yayılmacılığına, bölgede yapısal yeniliklerle güçlenecek olan Osmanlı Devleti'nin engel olması, ikincisi İngiltere'de endüstrinin gelişmesiyle artan ham madde ve pazar ihtiyacı için az riskli ve kendisi açısından meşruiyet tabanlı bir alt yapının oluşturulmasıydı. Mısır meselesinin ikinci aşamasında İngiltere, Mısır meselesi diplomasisinde etkinliğini artırarak Rusya ve Fransa tehdit algılarının Mısır meselesi çerçevesinde, diplomasiyle somut olarak bertaraf edilmesi için yoğun girişimlerde bulunmuştu. İngiltere'nin Rusya tehdidi algısına, Dışişleri Bakanı Palmerston'un değerlendirmesi önemli bir cevap niteliği taşımaktadır.

“Rusya ile daha önce nasılsak yine öyleyiz birbirimizden nefret ediyoruz ancak hiçbirimiz savaş istemiyoruz. Bizim Yakındoğu'daki politikamız telaşsız olmak ancak hazırlıklı bulunmaktır.” (İnalcık & Seyitdanlıoğlu, 2008, s. 310)

İngiltere'nin Osmanlı Devleti nezdinde görev yapan diplomatik temsilcileri, Osmanlı Devleti'nde, ticaret artışında en önemli etkiye sahip olan düzen ve istikrarın sağlanması için yapısal yeniliklerin gerektiği, en önemli yapısal yenilik ihtiyacının da mali alanda olduğunu ve dış destek olmadan da bunun gerçekleştirilemeyeceği yönündeki görüşlerini ifade ettiklerinde, Osmanlı Devleti idaresinden olumlu karşılık görmüşlerdi. (İnalcık & Seyitdanlıoğlu, 2008, s. 314) İngiltere'nin Mısır meselesi sürecinde politika değişikliğinden sonra Osmanlı Devleti ile yürütülen diplomaside ticari nitelikli ikili ilişkiler artmaya başlamış ve İngiltere sıklıkla Osmanlı Devleti topraklarında ticaret yapan İngiliz tüccarların beklentilerini gündeme getirmekteydi.

Osmanlı Devleti'nde 18. yüzyıldan itibaren farklı milletlerden olan tüccarlar için ayrı ayrı gümrük tarifeleri düzenlenmeye başlanmış, gümrük tarifelerinin süresi on dört yıl olarak belirlenmişti. 1820 yılında İngilizler ile yapılan gümrük tarifesinin

süresi de 1834 yılında dolacak olmasından yenilenmesi gerekmekteydi. Ayrıca 1828 yılından itibaren üreticilerin zarara uğratılmalarını önlemek için bazı önemli ürünler üzerine devlet tekeli konmuştu. Osmanlı Devleti 1820 tarihli gümrük tarifesinin yenilenmesini istediğinde İngiltere'nin diplomatik manevrası ile gümrük tarifesi müzakereleri bir antlaşma müzakereleri şekline çevrilmişti. Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında bu konuda yapılan müzakereler dört yıl devam etmişti. İngiltere tarafı Osmanlı Devleti'nin bu konuda göstermiş olduğu direnişi kırmak için son bir yöntem olarak Osmanlı Devleti'nde yed-i vâhid denilen devlet tekelinin kaldırılması durumunda bu hükmün Osmanlı Devleti vilayeti olması dolayısıyla Mısır'da da uygulanacağını, böylelikle Mehmet Ali Paşa'nın ordu ve donanmasının ihtiyaçlarını karşıladığı gelir kaynağının ortadan kalkacağını ve artık devlete itaatsizlik edemeyeceği görüşünü ileri sürmüşlerdi. Neticede 1838 yılında Baltalimanı Antlaşması imzalanmıştı. Bu antlaşmaya göre Osmanlı Devleti sınırları içerisinde ihraç yasakları kaldırılmış, yabancı tüccarlar istedikleri ürünleri alıp satabilme imkânını elde etmişlerdi. İngiliz tüccarlar, Osmanlı Devleti'nde üretilen ürünleri yerli tüccarlar gibi alıp satabilecekler, en ayrıcalıklı yerli tüccarlarla aynı statüde vergi ödeme hakkına sahip olacaklardı. (Kütükoğlu, 1992)

Mısır meselesi sürecinde, İngiltere'nin Osmanlı Devleti ile diplomatik ilişkilerinde ticaretin temel faktör haline gelmesinin önemli nedenlerinden birisi, İngiltere endüstrisinin dış pazar sorunuydu. Serbest ticaret akımının baskısıyla gümrük koruma yasalarının kaldırılması, dünyanın çeşitli bölgelerinden gelen ham maddelerin düşük bir gümrük tarifesiyle İngiltere'ye girebilmesini sağlamıştı. Temel gıda maddelerinin fiyatlarının düşmesi, işçi ücretlerinin düşüşüne neden olmuştu. Ham maddelerin düşük bir karşılıkla elde edilip sanayide kullanılması neticesinde sanayi ürünleri, küresel boyutta ucuz pazarlarda bile rekabet edebilecek duruma gelmişti. Ucuz iş gücü ve ham madde olanakları, İngiltere'nin ekonomide önemli ölçüde büyümesini sağlamıştı. Ancak İngiltere'nin rekabet tanımayan hızlı gelişimi karşısında sanayileşme hareketlerine hız veren Avrupa devletleri İngiltere sanayi maddelerine yüksek gümrük tarifeleri uygulayarak koruma tedbirleri almışlardı. Bu aşamada İngiltere için en önemli sorun, dış pazar bulma zorunluluğuydu. Bu gelişmelere bağlı olarak 19.yüzyıl başlarından itibaren İngiltere dış politikasını belirleyen iki etken vardı: Birincisi dış politikada öncelikli olarak ham madde ihtiyacının ucuz elde edilebileceği devletlerle ilişkilerin ilerletilmesi, ikincisi ise yer

altı zenginliklerini kullanacak kadar sanayileşmemiş devletlerin bu olanaklarından faydalanmak için dış politika geliştirmektir. Osmanlı Devleti ucuz ham madde ve sanayi ürünlerinde düşük gümrük tarifesi ve pazar olanaklarıyla İngiltere dış politikasının önemli bir ögesi haline gelmişti. İngiltere'nin Osmanlı Devleti ile dış politika ilişkilerini geliştirmesinde diğer önemli bir konu Osmanlı Devleti'nin coğrafi konumunun İngiltere ticareti için sağlamış olduğu ulaşım kolaylığıydı. İngiltere'nin Hindistan ve Batı Asya ile olan ticaretinde Ümit Burnu güzergahından dolaşarak değil Trabzon limanını kullanarak kara yoluyla Asya'nın Batısına ulaşmayı çıkarları açısından daha uygun olarak görmekteydi. 1840 tarihinde İngiliz Ticaret Komisyonu için hazırlanmış olan raporda, Samsun'dan Diyarbakır ve Bağdat Körfezine kadar askerî yol projesi teklifi yapılmaktaydı. (Yücekök, 1968)

Sonuç olarak İngiltere, Mısır meselesinin ilk safhasında gerekli girişimi göstermemesi nedeniyle Rusya Boğazlarda önemli bir statü elde etmiş, bu durum İngiltere'nin dış politikasında önemli değişiklikleri beraberinde getirmişti. İngiltere'nin Osmanlı Devleti lehindeki diplomatik girişimleri, dış politikasında ağırlık kazanmaya başlamıştı. 1833 Hünkar İskelesi Antlaşması sonrası, düvel-i muazzama arasındaki güç dengesi politikasında, Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü temelli diplomasi yürütmeye başlamış ve bu eğilimi çıkarlarına daha uygun bulmuştu.

Bu süreçte Osmanlı Devleti ile olan diplomatik ilişkilerinde Osmanlı Devleti topraklarında ticaret yapan İngiliz tüccarların hem gümrük vergileri hem yerli tüccarlarla eşit statü istekleri önemli yer tutmaktaydı. Osmanlı Devleti açısından bakıldığında diplomaside daha zorlu bir dönem başlamıştı. Bu süreçte Osmanlı Devleti dolayısıyla 1834 sonrası sürekli diplomasi yürüten diplomatik temsilciler diplomatik ilişkilerde iki farklı nitelikte baskı altında bulunuyordu. Düvel-i muazzama ile yürütülen diplomaside siyasi baskı altında olan Osmanlı Devleti, İngiltere ile yürütülen diplomaside de ticari baskı altındaydı. Düvel-i muazzama ile sürdürülen müzakerelerde İngiltere'nin Osmanlı Devleti lehine tavrını ortaya koyması siyasi baskıyı azaltmakta, ancak ticari baskıyı artırmaktaydı. İngiltere'nin, Osmanlı Devleti ile olan ticari ilişkilerinde sorun olarak değerlendirdiği meseleler 1838 Baltalimanı Antlaşması'yla çözüme kavuşturulmuştu. Osmanlı Devleti'nde ticaretin gelişmesi için öne sürülen önemli bir koşul olan düzen ve istikrarın sağlanması da Tanzimat Fermanı'nın ilanı ve buna bağlı olarak yapısal yenilik girişimleriyle sağlanmaya

çalışılmıştı. 1834 öncesi dönemle kıyaslandığında ikinci sürekli elçilik döneminde Osmanlı Devleti diplomatik temsilcilerinin, ileri sürülen bu koşulları yoluna koyarak İngiltere'nin Osmanlı Devleti lehine politika dönüşümünde daha etkili oldukları görülmektedir. Dolayısıyla İngiltere açısından Osmanlı Devleti'nin yapısal yeniliklerle; güç kazanarak Rusya ve Fransa tehdidine engel olması, ham madde ve pazar ihtiyacının karşılanması için de sağlam bir zemin oluşturulması yönünde ilerleyen diplomatik ilişkileri Mehmet Ali Paşa ayaklanmasını tümüyle reddeden bir nitelik kazanmasını sağlamıştı. Diplomasıyla gelinen bu nokta İngiltere'nin donanma gücünün etkisiyle Mısır meselesinin çözüm aşamasına gelmesinde önemli bir etken olduğu söylenebilir.

3.6. Mısır Meselesinin Çözümü: Etkin Diplomasi Süreci (1839-1841)

Osmanlı Devleti Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa başta olmak üzere mülkiye memurları, bir taraftan Tanzimat kararlarının yürürlüğe konulması için faaliyet gösterirken diğer taraftan Mısır meselesinin çözümü için diplomatik müzakerelerde bulunmaktaydılar. Fransa Mehmet Ali Paşa'dan sonra Girit'in Osmanlı Devleti'ne iade edilmesini ancak Beriyyetüşşam'ın evlatları arasında taksim olunması gerektiği şeklinde ağır tekliflerde bulunmuştu. Fransa'nın İstanbul büyükelçisi ile yapılan müzakerelerde Osmanlı Devleti, Fransa'nın ileri sürdüğü şartlarla Mısır meselesinin çözümünü geciktirdiğini ifade ettiğinde Fransa büyükelçisi, İngiltere'nin askerî güç kullanarak Mısır meselesini çözmek istediğini, Rusya'nın da bu durumu fırsata çevirip düvel-i muazzamayı devre dışı bırakarak bölgede söz sahibi olma planı olduğunu, buna karşılık Fransa'nın genel bir savaşı önlemek için orta yolu bulmak istediği yönünde beyanlarda bulunmuştu. Osmanlı Devleti temsilcileri de Rusya'nın yapılan antlaşma gereği kendisinden askerî destek talebi olmadan Mısır topraklarına gelemeyeceğini, düvel-i muazzamanın ortak hareket etmesini gerektiren bir durumun ortaya çıkması durumunda, Rusya'nın bu ittifakın dışında kalmak istemeyeceği şeklinde görüş bildirmişlerdi. (Kaynar, 2010, s. 318)

Rusya Dışişleri Bakanı Kont Nesselrode, İstanbul'da görev yapan Rusya büyükelçisine gönderdiği yazıda Mısır meselesine dair düvel-i muazzama arasında devam eden görüşmelerden henüz istenilen sonucun alınmadığını, Avusturya'nın Mehmet Ali Paşa'ya Mısır sınırları haricinde bir yer verilmemesi görüşünü kabul ettiğini ve Avusturya'nın Fransa ile ancak Osmanlı Devleti çıkarlarına uygun görüş

taşımağa başladığında ortak hareket edebileceklerini bildirmişti. İngiltere'nin; Mehmet Ali Paşa'nın Girit yarımadası, Irak ve Akka ile Suriye'nin büyük bir kesimini terk etmesini istediğini, Fransa'nın bu duruma karşı çıktığını da ifade etmekteydi. İngiltere'nin Mısır meselesinde, Fransa'nın oluru olmadan herhangi bir faaliyete girişmek istemediğini ancak Fransa'nın da Mısır meselesinde çözüm için düvel-i muazzamanın yaptıkları bütün teklifleri reddettiğini bildirmekteydi. Rusya dışişlerinden gelen bu yazı Mustafa Reşit Paşa'ya da iletilmişti.

İngiltere'nin İstanbul büyükelçisi Lord Ponsonby, Mustafa Reşit Paşa'ya düvel-i muazzama Mısır meselesi ve çözüm süreciyle ilgili görüşlerini aktarmıştı. Rusya'nın İngiltere'ye elçi göndererek Mısır meselesinin çözümü için hazırlanmış olduğu şartların Mehmet Ali Paşa'ya kabul ettirilmesi teklifini ilettiğini ve hazırlanmış olduğu bu şartların uygulama yöntemini de İngiltere'ye bıraktığını ve böylelikle İngiltere'ye eylemsel olarak olur verdiğini ifade etmişti. Ayrıca Rusya kabul edilmesini istediği bu şartların yerine gelmesi için de kendi askerî gücünü kullanma taahhüdünde bulunduğunu ve bunun da Hünkar İskelesi Antlaşması'nın bir gereği olarak değil Mısır meselesinde Avrupa devletleri ile olan ittifakın bir sebebi ve aracı olarak değerlendirilmesini istediklerini iletti. Ponsonby, Rusya'nın başka bir kısım tekliflerde de bulunduğunu, bu tekliflerinin senetle açıkça düzenlenip kabul edilmesi durumunda, karşılığında İstanbul'u tehdit eden bir gelişmede, gerekli olan askerî kuvvetin tamamının Rusya tarafından gönderileceği teklifini yaptığını da belirtmişti. Ponsonby, Fransa ve Rusya'nın Mısır meselesinde ortak bir görüş ortaya koyma anlayışıyla değil kendi görüşlerinde ısrarcı olduklarını, buna rağmen Rusya'nın Fransa'nın görüşlerine katılmasının da mümkün olmadığını, Avusturya'nın da Mısır meselesinde İngiltere'nin yaklaşımını uygun görmeyip Fransa veya Rusya'ya yönelmesinin mümkün gözükmediği değerlendirmesini yapmaktaydı. (Kaynar, 2010, s. 323-324)

Prens Metternich, Fransa'nın Mısır meselesindeki görüşünü İngiltere tarafına çevirmek için aracılık yapmaktaydı. Rusya bu konuda İngiltere'ye yaptığı tekliflerden bir sonuç alamamasına rağmen iletişimi kesmemişti. Prens Metternich takip ettiği politika gereğince Rusya'nın İngiltere'ye yakınlaşmasını uygun görmediğinden Fransa'nın İngiltere ile görüş birliği içinde hareket etmesini sağlayıp Mısır meselesini hızlı bir şekilde sonuçlandırmak istemekteydi. Avrupa devletleri arasındaki çıkar çatışmaları Mısır meselesinin sonuçlandırılmasını geciktirmekteydi. İngiltere

büyükelçisi çözüm sürecinin gecikmesinin Osmanlı Devleti'nin lehine olduğunu çünkü meseleyi az bir zarar düşüncesiyle hızlıca sonlandırmak için Mehmet Ali Paşa'nın bir kısım isteklerinin kabul edilmesinin Osmanlı Devleti aleyhinde olumsuz bir etki oluşturacağını, sonrasında devletin bölünmesi için türlü planların yapılmasına neden olacağını, dolayısıyla Mehmet Ali Paşa'ya hiçbir surette taviz verilmeden meselenin çözüme kavuşturulması gerektiği yönündeki görüşünü, Mustafa Reşit Paşa'ya yazılı olarak iletmişti. (Kaynar, 2010, s. 327) Mısır meselesinin bu aşamasında düvel-i muazzama, aralarındaki şiddetli rekabetin sevkiyle, İstanbul'da bulunan büyükelçilerine sürekli talimatlar göndererek süreci tüm ayrıntılarıyla takip etmekte ve kendi görüşleri doğrultusunda Mısır meselesinin çözüme kavuşturulması için Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa'ya tavsiyelerde bulunmaktaydılar. Mustafa Reşit Paşa uzun süren bu müzakerelerde düvel-i muazzamanın çıkarları çerçevesinde politika tercihlerinin ne yönde olduğu bilgisini Padişah ve Babıali ile sürekli bir iletişimle paylaşmış, bu bilgilerin detaylıca tetkiki neticesinde alınan karar düvel-i muazzama arasındaki güç dengesi diplomasisinde başarıyla uygulanmıştı. (BOA, TS.MA.e, 643, 35, 29 Zilhicce 1256, 14 Şubat 1841)

Mehmet Ali Paşa'nın Osmanlı Devleti'nin şartlarını kabul etmesi için itaate zorlanması yolunda Mısır meselesi konusunda Londra'da düvel-i hamse memurlarıyla bir müzakere meclisi oluşturulması için İngiltere Dışişleri Bakanı Palmerston tarafından Rusya'nın Londra büyükelçisine bir teklifte bulunulmuş, Rusya Dışişleri Bakanı Nesselrode da bu teklifi Osmanlı Devleti'ne iletmiş, Osmanlı Devleti de bu gelişmeyi olumlu karşılamıştı. (BOA, AE.SMHD.II, 121, 10035, 17 Şaban 1254 (Kasım 1838)) Fransa, İngiltere ile birlikte hareket etmeği Mısır meselesi politikasına uygun görmediğinden Avusturya ve İngiltere, Rusya ve Prusya devletlerini de ittifak üyesi yaparak 1840 tarihinde Londra'da bir konferans düzenlemişlerdi. Osmanlı Devleti dört devletin Mısır meselesinin çözümü için resmî olarak aracılık yapmalarını uygun bulduğunu açıklayarak bu husus için Londra'da başlanılan görüşmelere Londra elçisi olarak ataması yapılan Beylikçi Şekib Efendi delege tayin olunmuştu. (Efendi, 1999, s. 1060) Şekib Efendi'ye verilen talimatnamede Avusturya, Rusya ve İngiltere'nin Mısır meselesi konusunda Osmanlı Devleti'nin çözüm için ileri sürdüğü şartlara uygun fikir taşıdıklarını, Fransa'nın Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'yı desteklemekten vazgeçmeyebileceğini ancak diğer devletlerin ortak hareket etmeleri Fransa'yı da Mısır meselesi konusunda beraber karar almaya zorlayacağı, Fransa

Devleti tarafından muhalefet olması durumunda diğer devletlerin delegeleri kendi aralarında görüşüp karara varacakları bildirilmekteydi. Ayrıca Fransa Devleti'nin muhalefeti durumunda diğer devletler Osmanlı Devleti'nin Mısır meselesi konusunda benimsediği politika usulünü değiştirmemesini tavsiye ettiklerini, Mısır valisinin istediği yerlerin kendisine bütünüyle veraset usulüyle verilmesinin mümkün olmadığı hususları da talimatnamede yer almaktaydı. (BOA, TS.MA.e, 419, 3, 29 Zilhicce 1254, 15 Mart 1839) Yapılan görüşmeler neticesinde Londra Antlaşması imzalanmıştı. Bu antlaşma maddelerinde öncelikle dört devletin bu antlaşmayla karara varılan düzenlemelerin yerine getirilmesi için tüm güçleriyle destek olacaklarını, Mısır valisinin şartları kabul etmeyip saldırıya geçmesi durumunda, dört devlet kara ve deniz kuvvetlerinin ortak hareket ederek bu girişimin karşısında yer alacaklarını, Türk Boğazları'nı koruyacaklarını, dört devletin yapacakları bu girişimlerin sadece saldırı durumunda ve geçici nitelikte olduğunu, Akdeniz ve Karadeniz'de ittifak halindeki bu devletlerin donanmalarının ve askerlerinin bulundurulmasının Osmanlı Devleti'nin talebine bağlı olduğu şeklinde karara varılmıştı. (BOA, İ.DUİT, 192, 38, 03 Cemaziyevvel 1256, 3 Temmuz 1840) Mehmet Ali Paşa'ya evlatlarına geçecek şekilde Mısır'ın, hayatıyla sınırlı olarak da Akka ve Beriyyetüşşam'ın kuzeyi bırakılmıştı. Osmanlı Devleti memurunun bu antlaşma şartlarını Mehmet Ali Paşa'ya iletmesinden itibaren on gün içerisinde işgal ettiği tüm toprakları Osmanlı Devleti donanmasını ve elde ettiği mühimmatları iade etmesi istenmekteydi. Bu kararı resmî olarak ve düvel-i müttetika memurlarıyla birlikte ifade ve tebliğ edilmesi göreviyle, Hariciye Müsteşarı Sadık Rıfat özel bir talimatla Mısır'a gönderilmişti. (Efendi, 1999, s. 1060)

Mısır meselesinin bu aşaması da diplomatik açıdan önem taşımaktaydı. Londra Antlaşması çerçevesinde, askerî güç kullanmadan Mısır valisinin antlaşma maddelerini kabule zorlanması için Hariciye Müsteşarı Sadık Rıfat Bey ve dört devletin konsolosları uzun görüşmeler sonucu, Mısır valisinden ret cevabı almışlardı. (Efendi, 1999, s. 1061) Mısır'da yapılan görüşmelerde Mehmet Ali Paşa'nın özellikle dört devlet konsoloslarını muhatap alarak Mısır'ın maliyesinin oldukça iyi durumda olduğunu, kara ve deniz kuvvetlerinin yeterli ve gelişmiş olduğunu, Mısır'da yapılan üretimlerden ve diğer konulardan örnekler vererek konsolosları etkilemeye çalışmıştı. Konsoloslar da bu görüşmeler sırasında, çıkarları doğrultusunda ara ara Mehmet Ali Paşa'yı destekler nitelikte görüş belirterek istenilen sonucun alınmasını etkileyecek

şekilde, müzakerelerin seyrine müdahil olmaktadır.(Aktan, 2018, s. 381) Sadık Rıfat Bey, Viyana büyükelçiliği sırasında Avusturya Başvekili Prens Metternich ile sıklıkla yaptığı görüşmeler ve Avrupa siyasetini yakından tetkik etme imkânı bulması ile devletler arası ilişkiler, idare ve toplum meseleleri konularında deneyim kazanmış, İstanbul'da tahsil etmiş olduğu diploması bilgi ve tecrübesini bu yolla takviye etmişti. (Şeref, 2012, s. 100) Londra Konferansı'nda alınan kararların Mısır valisine iletilmesiyle görevlendirilen Sadık Rıfat Bey bu önemli görevi başarılı bir şekilde yerine getirdiğinden henüz Mısır'da iken Sadaret Müsteşarlığına atanmıştı. (Şeref, 2012, s. 101) Sadık Rıfat Bey, Londra Antlaşması ile getirilen düzenlemeleri Mısır valisine iletğinde Mehmet Ali Paşa bu düzenlemeleri uygun karşılamamış ve kendisine verilen mühleti doldurmuştu. İstanbul'da Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa ile müttefik dört devletin büyükelçileri arasında meselenin müzakeresi yapıldıktan sonra Mehmet Ali Paşa'nın antlaşmada kendisine verilen on ve yirmi günlük süreler içinde, belirlenen koşulları yerine getirmedeğinden Mısır valiliğinden uzaklaştırılmasına karar verilmişti. Bu durumda antlaşma gereğince bir ay sonrasında Mısır kuşatılacaktı. Mustafa Reşit Paşa İngiltere ve Avusturya büyükelçilerinden donanmanın ortak harekete geçmelerini talep etmişti.

Mehmet Ali Paşa'nın Londra Konferansı'nda yapılan düzenlemeleri reddetmesi ve kendisine verilen sürenin dolmasıyla, Osmanlı Devleti ile müttefik devletler arasından yeni bir diplomatik süreç başlamıştı. Temel husus da ittifak halinde olsalar bile devletler arasındaki rekabetin tüm süreç boyunca devam etmesi, diplomasiyi etkin ve sürekli hale getirmiş, düvel-i muazzamanın Mısır meselesinin alt konularında kıyasıya mücadele ettikleri görülmüştü. Askerî güç ve teknik kabiliyetinden ziyade diplomasinin gücü, müzakere kabiliyeti ve ülke çıkarlarını mantık örgüsü içinde sunma yetenekleri ön plana çıkmıştı. Mısır meselesi süreçlerinin şöyle de bir yönü vardı: Kalemiyeden yetişen Osmanlı Devleti sivil bürokratları, Avrupa büyükelçilikleri döneminde farklı mülakatlarla deneyimlerini takviye ettikleri Metternich ve Palmerston gibi önemli diplomatlarla ve düvel-i muazzamanın İstanbul büyükelçileri ile bu süreçlerde diploması mücadelesi vermişlerdi. Mustafa Reşit Paşa İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi Lord Ponsonby ile görüşmesinde İngiltere, Fransa, Avusturya devletlerinin Osmanlı Devleti ile ittifak sureti göstermelerine ve Mısır meselesinin Osmanlı Devleti'nin menfaatlerine uygun olarak düzene konulması ve Osmanlı Devleti donanmasının kurtarılmasının bu devletlerin istemelerine rağmen

çözüm sürecinin uzamasının bu ittifak anlayışına uygun olmadığını, buna rağmen Osmanlı Devleti'nin acele etmeyerek Mısır meselesinin devletlerin ortak görüşüne havale edilerek çözüm sürecinin sonlandırılmasını önemseydiğini ifade etmişti. (BOA, TS.MA.e, 857, 49, 29 Zilhicce 1256, 21 Şubat 1841)

Mehmet Ali Paşa'nın Mısır valiliği görevinden alınması, Mısır ve Beriyyetüşşam limanlarının müttefik devletler donanması tarafından abluka altına alınması ile ilgili konularda, İstanbul'daki büyükelçiliklere resmî yazı gönderilerek gelişmeler izah edilmekteydi. Bu yazıda Mehmet Ali Paşa'nın kendisine tanınan iki ayrı sürenin dolmasıyla dört devletin tekliflerini kabul etmediğini, bunun üzerine askerî güç kullanma zorunluluğunun ortaya çıktığını ancak müttefik devletlerin Mehmet Ali Paşa'nın Mısır valiliği devam ederken üzerine gidilmesinin devletler arası usule uygun olmayacağı görüşüyle kendisinin görevden alındığını, yerine başka vali atanmadığını, geçici olarak Akka valisinin görevlendirildiği yönündeki gelişmeler ile Mısır'da bulunan müttefik devlet konsoloslarının Mısır'ı terk etmelerinin istendiği bildirilmişti.

Büyükelçiliklerce gönderilen resmî yazı kabul edilmiş, İskenderiye'deki müttefik devlet konsolosları ülkeyi terk etmişlerdi. Sonrasında Mehmet Ali Paşa kuvvetleriyle yeniden savaş başlamıştı. Osmanlı Devleti ve müttefik devletler askerî güçleri Akka Kalesini ele geçirmişlerdi. Bu sıralarda Mehmet Ali Paşa'nın herhangi bir şart ileri sürmeden Osmanlı Devleti'ne itaat etmesi halinde Mısır'ın kendisine bırakılması için müttefik devletlerin aracılık yapacaklarına dair İngiltere Şam'da bulunan amiraline talimat göndermiş ve anlaşma sağlanmıştı. Mehmet Ali Paşa'nın itaat mektubu Babıali'ye gönderilmiş ve Padişah'a sunulmuştu. Sultan Abdülmecid Mısır valisinin itaat sözünün fiili olarak eseri görüldüğü takdirde yani donanmayı İstanbul'a göndermesi, Mısır haricinde ele geçirdiği yerleri terk etmesi durumunda affedileceğini ve bu hususların yerine getirilmesi için gerekli olan görüşmelerin yapılması Ahkam-ı Adliye Meclisi üyesi Mazlum Bey ve donanmayı teslim almak için de Yaver Paşa'nın bu görevler için tayin edildikleri Mısır valisine bildirilmişti. (Efendi, 1999, s. 1064) Mustafa Reşit Paşa müttefik devlet büyükelçilerini davet ederek Mısır valisinin Padişah'a gönderdiği itaat mektubu hakkındaki düşüncelerini ve Londra Antlaşması'na uygunluğunu sorduğunda İngiltere büyükelçisi bu meselenin yoluna konulmasının Padişah'ın iradesine bağlı bir konu olduğunu ifade etmiş, Avusturya büyükelçisi de mektup içeriğinin doğru ve yerinde olduğu şeklinde

görüşünü bildirmişti. İngiltere büyükelçisi Padişah'ın bu konuda istediği tercihi yapacağını, müttefik devletlerin ancak yol gösterici olduklarını ifade ettiğinde Mustafa Reşit Paşa Mısır valisinin bu içerikte belki bine yakın mektup gönderdiğini ve yine sözünden dönme ihtimalinin olduğunu ifade etmişti. (Kaynar, 2010, s. 343) Mustafa Reşit Paşa bu müzakerelerde Osmanlı Devleti tezlerini rasyonel olarak sunma prensibini benimsemişti. Metin Heper bu durumu Osmanlı Devleti'nde "Tanzimat boyunca hukuki-rasyonel hatta rasyonel-üretken bürokrasinin temelleri atılmıştır." (Heper, 1977, s. 64) şeklinde ifade etmiştir. Avusturya büyükelçisi Londra Antlaşması'nda Mehmet Ali Paşa'nın itaat etmesi halinde elde ettiği yerleri terk ederek Mısır'ın kendisine bırakılmasının kararlaştırıldığını, dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin bu aşama da Mehmet Ali Paşa'ya bütünüyle Mısır'dan el çektirilmesi yönünde hareketi olursa bunun antlaşmaya uygun düşmeyeceğini ifade etmiş, Rusya maslahatgüzarı da bu fikre katılmıştı. Mustafa Reşit Paşa itaatın farklı türlerinin olduğunu, âdet olduğu üzere Mehmet Ali Paşa kendisi gelerek veya birini göndererek affını isteyebileceğini ancak asıl konunun, Mısır valisinin Osmanlı Devleti donanmasını iade etmesi ve ele geçirdiği yerlerin geri verilmesini sağlamasıydı. Bunları gerçekleştirdiği takdirde, Osmanlı Devleti tarafından itaatine itimat edilebilir, İngiltere büyükelçisi Mehmet Ali Paşa'nın itaatine tam olarak bakıldığında Mısır'ın veraset yoluyla ona bırakılmasının Londra Antlaşması'nın bir gereği olduğunu ancak bu itaat niteliğinin takdirinin Osmanlı Devleti'nin yetkisi dâhilinde olduğunu ifade etmişti. (Kaynar, 2010, s. 349) Mehmet Ali Paşa'nın itaatini bildiren mektubundan sonraki aşamada yapılan değerlendirmelerde, itaat niteliği temelinde müzakereler devam etmiş ve önemli bir noktaya gelmişti. İngiltere büyükelçisi hususi olarak Mustafa Reşit Paşa'ya Mehmet Ali Paşa'nın itaatine, Osmanlı Devleti tarafından tam bir itaat sureti verilip yazışmaları bütünüyle reddedildiğinde Avusturya, Rusya ve Prusya elçilerinin bunu olumlu karşılamayacaklarını ve yapılan ittifaka karşı bir güvensizlik ortaya çıkabileceğini bildirmişti. (Kaynar, 2010, s. 50) İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne teklif ettiği anlaşma şekline Avusturya ve Prusya devletleri katıldıkları gibi Rusya'ya bu uzlaşma şeklinin dışında kalmak istememişti. (Paşa, 1983, s. 32) Osmanlı Devleti tarafından Mehmet Ali Paşa'nın Mısır valiliğinde kalmasına karar verildikten sonra Londra Antlaşması'ndaki tevarüs maddesinin yani Mısır'ın babadan oğula geçecek şekilde Mehmet Ali Paşa'ya bırakılması konusunun da dört devletin büyükelçileriyle müzakeresi yapılmış, müzakereler sonrası Osmanlı Devleti'nin almış olduğu kararı Mustafa Reşit Paşa büyükelçilere açıklamıştı. Bu

karara göre eski sınırları dâhilinde olan Mısır eyaleti veraset yoluyla Mehmet Ali Paşa'ya bırakılmıştı. (Kaynar, 2010, s. 373) Böylelikle 1841 yılında Mısır Meselesi çözüme kavuşturulmuştu.

Cevdet Paşa Osmanlı Devleti'nde diplomasi usulünü Mustafa Reşit Paşa'nın ortaya koyduğunu ve böylelikle Avrupa devletleri arasında bir ittifak oluşturarak kalemen yani askerî güç kullanmadan yazışmayla, Mısır meselesinin çözümü için faaliyet gösterdiğini ve başarılı olduğunu ifade etmişti. (Kaynar, Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat, 2010, s. 380-381) Fındley de Mustafa Reşit Paşa ve arkadaşlarının Mısır krizinde Avrupa desteğini elde ederek başarı sağladıkları şeklinde bir değerlendirmede bulunmuştu. (Fındley, 2019, s. 258)

Mısır meselesi, sivil bürokratların kalemiyeden elde ettikleri tecrübeyle başlayan, tercüme odasındaki eğitimleri ile devam eden, yeniden ikamet elçiliklerinin açılmasıyla Batı'da büyükelçilik görevinde bulunup sürekli diplomasiyle, önemli ölçüde diplomatik deneyim kazanarak ayrıca Babıali'de Reisülküttaplığın Hariciye Nezaretine dönüştürülmesiyle mülkiye memurları olarak kendi idarelerindeki teşkilata Batı diplomasi deneyimlerini yansıtarak Mısır meselesine doğrudan müdahil olmuşlar, çözüm sürecini etkilemişler ve kalemiyenin yükselişini sivil bürokrasiyle devam ettirmişlerdi.

SONUÇ

Devletler arası ilişkilerin, elçiler ve büyükelçiler aracılığıyla düzene konularak müzakereler yoluyla yürütülmesinde kullanılan yöntemler, diplomatlık mesleği ve sanatı olarak tanımlanan diplomasi, insanlar arası ilişkilerin ortaya çıkışından beri var olan bir araçtır. Ad Hoc nitelikte savaş ilanı, barış görüşmeleri, kabileler arası sınır anlaşmazlıklarında sözleşme yapılması, av bölgelerinin sınır tespitlerinin yapılması gibi konuların düzene konulması için, elçilerin gönderilmesi şeklinde yürütülen diplomatik ilişkiler yerini ticari ilişkilerin gelişmesine bağlı olarak 15. yüzyılda Avrupa coğrafyasındaki devletlerin karşılıklı daimi ikamet elçileri göndermeleriyle yürütülmeye başlanan sürekli diplomasiye bırakmıştı.

Avrupa devletleri, 1453 İstanbul'un fethinden sonra Osmanlı Devleti'nde daimî ikamet elçilikleri açmalarına rağmen Osmanlı Devleti tarafından Avrupa başkentlerinde ilk ikamet elçilikleri 1793 yılında açılmıştı. Osmanlı Devleti güçlü olduğu dönemlerde Batı'da sürekli elçi bulundurmaya gerekli görmemekle birlikte 18. yüzyıl sonlarına kadar ad hoc diplomasi uygulamasını sürdürmüştü. Osmanlı Devleti'nde diplomatik ilişkilerin artmasına bağlı olarak kurumsal yapısında da bir kısım değişiklikler yapılmaktaydı. 17. yüzyılda, Babıali'nin kurulmasıyla, diplomatik temsilcilerle ön görüşmeleri yapma görevi, Reisülkütüba bırakılmıştı. Bu yeni düzenleme 17. yüzyıl sonlarında, Reisülkütüplığı, dışişleri konularında farklı birimleri olan müstakil bir makam, konumuna getirmişti. Reisülkütüplük makamının önem kazanması, Osmanlı Devleti dış politikasındaki değişimin bir göstergesiydi. Osmanlı Devleti'nde 1699 Karlofça Antlaşması'ndan sonra askerî güç ağırlıklı dış politika yerine diplomasi ağırlıklı bir dış politika tercih edilmeğe başlanmıştı. Diplomatik ilişkilerin gelişmesine bağlı olarak yazı işlerinin önemi artmış, kalemiye sınıfı merkezi bürokraside yükselişe geçmişti. Kalemiye, kurumsal bir kavram olmasına rağmen zamanla sosyal statü anlamını da içerecek şekilde kullanılmağa başlanmıştı. Askerî sahadaki başarısızlıkların diplomasiyle telafi edilmeye başlanması kalemiyeyi, seyfiye olarak adlandırılan askerî bürokrasi üstünde bir statüye kavuşturmuştu. Bu süreçte, ad hoc diplomasiyle, Batılı devletlerle iletişimde bulunan sivil bürokratlar, Osmanlı Devleti ile Avrupa devletleri arasında askerî, idari ve mali alanlarda karşılaştırmalar yaparak önemli eksikliklerin tespitinde bulunmuşlardı. Kalemiye mensubu sivil bürokratlar, savaşlardaki başarısızlığın nedeninin teknik yetersizlik ve uzmanlaşma eksikliği olduğunu, bu eksikliklerin

yapısal yeniliklerle giderilebileceğini ayrıntılı raporlarla ortaya koymuşlardı. Kalemiye mensubu bürokratların bu girişimleri, diplomasiye kültürel intibaklarını ve müzakere yeteneklerini geliştirmekteydi. Bu gelişmelere bağlı olarak III. Selim döneminde askerî, mali ve teknik konularda iş birliğinin geliştirilmesi, Avrupa'daki siyasi ve iktisadi gelişmelerin yakından takip edilmesi, Avrupa devletleri hakkında doğrudan ve güvenilir bilgiler elde edilmesi amacıyla Avrupa devletleri başkentlerinde daimî ikamet elçilikleri açılarak sürekli diplomasiye geçilmişti.

Sürekli diplomasiye ad hoc diplomasiye farklı yönlerinin ve şartlarının bulunması, Osmanlı Devleti'nin de diplomasiye bu geçiş sürecini, dış çevre şartlarıyla uyum sağlayacak bir planlamayla yürütememiş olmasından III. Selim döneminde Avrupa başkentlerinde açılan ilk ikamet elçiliklerinden istenilen sonuçlar elde edilememişti. Kalemiye kültürünün gelişmesi, sürekli diplomasiye geçiş sürecinin başlatılmasında temel dinamikti ancak sürekli diplomasi sürecinin yürütülmesinde bir kısım eksiklikler süreci olumsuz etkilemişti. Örneğin sürekli diplomasi için atamaları yapılan ilk daimî ikamet elçilerinin Avrupa siyasi faaliyet deneyimlerinin olmaması ve yabancı dil bilmemeleri önemli etkenlerdendi. Bu eksikliklerin giderilmesi amacıyla II. Mahmut döneminde, 1821 yılında Tercüme Odası kurularak diplomatların yabancı dillerini geliştirmeleri ve dış politika tecrübesi edinmeleri sağlanmıştı. 1830 yılından itibaren prestiji önemli ölçüde artan Tercüme Odası, yeni memur tipinin oluşumunda önemli ölçüde etkili olmuştu. Kalemiyede yetişen sivil bürokratların etkisiyle 1834 yılında Avrupa başkentlerinde daimî ikamet elçilikleri yeniden kurulmuş, Osmanlı Devleti'ni uzun süre meşgul eden sorunlara etkili çözümler üretilmeye başlanmıştı. Osmanlı Devleti'nde yeniden açılan daimî ikamet elçiliklerine atanan mukim elçiler, Tercüme Odası'nda almış oldukları eğitim ve deneyimle diplomasiye başarılı sonuçlar elde etmenin yanında, bu eğitim ve tecrübelerini Batı'da, diplomatik ilişkilerle ilerletme fırsatını da bulmuşlardı.

1834 yılı sonrası, idari sistem içerisinde sivil bürokrasinin yükselmesinde temel etkenlerden biri, diplomasiye yürütülmesinde yetki ve sorumluluğun kendilerine verilmesiydi. 18. yüzyılın sonlarında, kendilerini kırtasiyecilikle evrak tanziminde görevli memurlar olarak gören kalemiye mensubu sivil bürokratlar için sürekli diplomasiye geçiş dönemleri, iç ve dış politikada inisiyatif üstlenmeye başladıkları evreler olmuştu. Yerine getirdikleri görevlerde, yetki ve sorumluluk kendilerine verilerek memuriyetlerine uygun bir statü gözetilmişti. 1834 tarihinde Avrupa

devletlerinde ikamet elçiliklerinin yeniden açılmasıyla sürekli diplomasiye geçilmesi süreci, Osmanlı Devleti yönetim sistemi içindeki kalemiye sınıfının bürokratik örgütlenmesini kurumsal yapının iç ve dış politika fonksiyonlarını yerine getiren birimlerine yaymıştı. Sürekli diplomasi, Osmanlı Devleti'nin kriz derecesindeki sorunlarının çözümünde temel mekânizma işlevi görmeye başlamasıyla merkezi idare tarafından kalemiye memurları için personel politikası reformları hazırlanmıştı. Mülkiye rütbeleri denilen sivil rütbeler sistemi getirilmiş, memurlar için maaş sistemi kabul edilerek eski kalemiye sivil bürokrasisinin mülkiye sivil bürokrasisine dönüşümü sağlanmıştı.

1836 yılında Reisülküttaplığın Hariciye Nezareti'ne dönüştürülmesi, kalemiye sınıfının önde gelen efendilerinin mülkiye memurlarına dönüşümünde önemli bir diğer aşamayıydı. Hariciye Nezareti'nde mülkiye memurları olarak görev yapan bu sivil bürokratlar, Avrupa'da kazanmış oldukları siyasi tecrübeyle Osmanlı Devleti'nde askerî, idari ve mali alandaki yapısal yenilik hareketlerine öncülük ederek 1839 tarihli Tanzimat Fermanı'nın esaslarını düzenlemişler ve uygulamaya koymuşlardı. Böylelikle Avrupa devletleriyle güç dengesi diplomasiinin etkin bir şekilde yürütülmesi ve Osmanlı Devleti yapısal yenilik düzenlemeleri süreçleri arasında bütünlük oluşturmada başarılı sonuçlar almaya başlamışlardı. Eski memur kuşağı yerine eğitimleri ve teknik anlamda görüşleri farklı olan bu yeni memur sınıfı, Osmanlı Devleti yönetim sistemi içerisinde, yapısal yenilik düzenlemeleriyle dış ve iç çevre uyumunda, diplomatik ve idari kabiliyetle önemli prestij elde etmişti.

19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde yeni bir bürokratik örgütlenme ve yönetim geleneğinin ortaya çıkmasının önemli nedenlerinden birisi devletin güç kaybetmesiydi. Çünkü merkezi idarenin gelişmeler karşısında askerî güç seçeneğiyle yeterlilik gösterememesi, yönetim sistemi içerisinde yetki ve sorumluluk dönüşümlerini başlatmıştı. Bu dönemde, Reisülküttaplık gibi geleneksel kalemiye kurumlarının etkinliğinin artması ile diplomasi, öncelikli sorunların çözümünde en temel araç konumuna gelmiş, Hariciye Nezareti'nin kurulmasıyla da dışişleri konularının düzen ve istikrarında, önemli bir dönüşüm gerçekleştirilmişti. Kurumsal farklılaşma beraberinde işlevsel farklılaşmayı getirmiş, bu da geniş bir yetki ve sorumluluk alanı olan mülkiye memurları sınıfını ortaya çıkarmıştı. Bu aşamadan sonra sivil bürokraside, düzgün işleyen ve kurumsallaşmış bir devlet düzeni kurmak için kanunlaştırma yolu ile siyaset yapımı öncelikli hale gelmişti. Batı deneyimi olan

mülkiye memurları, Osmanlı Devleti yönetim sisteminin işleyişinde ve aksaklıkların giderilmesinde en etkili aktör konumuna gelmişti. Böylelikle Avrupa devletlerinin ortak sorunu niteliğiyle düvel-i muazzama aralarındaki güç dengesinin merkezi konumuna gelmiş Mısır meselesi gibi hassas bir konunun kurumsal alt yapısı geliştirilen diplomasiyle çözümünde, sivil bürokrasinin dönüşümü en etkili iç çevre faktörü olmuştu.

Dış çevre açısından değerlendirildiğinde mülkiye memurları, Mısır meselesi çözümü için düvel-i muazzama ile etkili müzakereler yürütmüşler, özellikle İngiltere ile olan diplomatik ilişkilerin Mısır meselesi çözüm aşamasına kadar Osmanlı Devleti lehine yürütülmesinde başarı sağlamışlardı.

İngiltere, Hünkar İskelesi Antlaşması ile Rusya'nın Boğazlarda farklı statü elde etmesi durumunu, ham madde ve yeni pazar ihtiyacının karşılanması bakımından ticaret yollarında önemli bir tehdit olarak algılamaya başlaması, ayrıca Boğazlarda elde edilen bu farklı statünün düvel-i muazzama güç dengesini Rusya lehine değiştirme ihtimallerinden Osmanlı Devleti lehine dış politika değişikliğine gitmişti. İngiltere, dış politikasında Avrupa devletleri arasında güç dengesinin kendi çıkarlarına uygun devam ettirilmesinde, Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünün korunmasını etkin unsurlardan görmekteydi. İngiltere, Akdeniz'de Fransa ve Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'yı, Çanakkale ve İstanbul'da Rusya yayılcılığını ticaret yollarında tehdit unsuru olarak değerlendirmekte, buna karşılık, Osmanlı Devleti'nin askerî ve mali konulardaki yapısal yenilik girişimlerini ve bu yöndeki sivil bürokratik örgütlenmeleri, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü ve bağımsızlığının sağlanması açısından desteklemekteydi. Yine İngiltere'nin sanayileşmede rekabet edilemeyecek konuma gelmesinden endişelenen Avrupa devletlerinin kendi mali dengeleri açısından gümrük tarifeleriyle korumacılığı artırmaları İngiltere'yi pazar olanakları bakımından güç durumunda bırakmıştı. Bu gelişmeler karşısında İngiltere, ham madde ve pazar olanakları zengin ve uygun olan Osmanlı Devleti'ne yönelmiş, ticari ilişkilerin düzen ve istikrarı açısından da idari ve mali alandaki yapısal yeniliklere teşvikini sürdürmüştü. Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünün korunması, Avrupa güç dengesinin korunması, Fransa ve Rusya yayılcılığının engellenmesi, dış ticarete düzen ve istikrarın sağlanması şeklindeki İngiltere'nin üç farklı dış politika başlığının zeminini oluşturmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin askerî, idari ve mali alandaki yapısal

yeniliklerle toprak bütünlüğünün korunmasında yetki ve sorumluluk üstlenen sivil bürokrasinin, bu süreçte düvel-i muazzama arasındaki diplomatik ilişkilerde etkin olmasıyla İngiltere'nin stratejik beklentilerinin Mısır meselesinin ikinci aşamasındaki süreçlerle uyumu sağlanmıştı. Tezin varsayımları temelinde, Mısır meselesinin çözüme kavuşturulmasında İngiltere, Avrupa güç dengesinin merkezi konumuna gelen Mısır meselesi ile ilgili diplomatik müzakerelerde, Osmanlı Devleti'nin yanında yer alarak sivil bürokrasinin geliştirdiği müzakere dinamiklerini uygun bulmuş, ağırlıklı olarak Osmanlı Devleti tezleri lehinde diplomasi yürütmüştür. Böylelikle dış çevre açısından çözüm sürecinin en etkili faktörü olduğu söylenebilir. İç çevre açısından sivil bürokrasinin etkisiyle sürekli diplomasiye geçilmesi ve neticesinde Hariciye Nezareti'nin kurulmasıyla sivil bürokrasinin mülkiye memurları sınıfına, dolayısıyla farklı bir memur sınıfı statüsüne dönüşümünün Mısır meselesi çözüm sürecinin en etkili iç çevre faktörü olduğu görülmektedir. Ayrıca Mısır meselesinin hem Osmanlı Devleti'nin coğrafi sınırları içerisinde toprak bütünlüğünü koruma mücadelesi olarak hem de Avrupa devletlerinin güç dengesi politikaları karşısında diplomasi mücadelesi olarak ad hocdan sürekli diplomasiye geçiş süreçlerinden kazanılan deneyimle en kritik konularda diplomasinin anahtar rolünün pekiştirilmesinde önemli bir örnek olay olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Afyoncu, E. (2006). Müteferrika. TDV İslam Ansiklopedisi, 32, 183-185.
- Ahıskalı, R. (2007). Reisülküttap. TDV İslam Ansiklopedisi, 34, 546-549.
- Ak, A. (2018, 12 31). İnsan Hakları Diplomasisinin İslam Devletler Hukuku Perspektifiyle Analizi. İlahiyat Tetkikleri Dergisi(50), 161-188.
- Aktaş, N. (1991). Âmedci. TDV İslam Ansiklopedisi, 3, 12.
- Aktan, A. (2018). Muharrerat-ı Nadire. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Akyıldız, A. (2008). Sadık Rıfat Paşa. TDV İslam Ansiklopedisi, 35, 400-401.
- Akyıldız, A. (2011). Tercüme Odası. TDV İslam Ansiklopedisi, 40, 504-506.
- Altundağ, Ş. (1945). Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Mısır Meselesi 1831-1841 1. Kısım. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Altuğ, Y. (1981). 1798 Yılına Ait Bir Türk Diplomasi Belgesi. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 45(1-4), 249-260.
- Armaoğlu, F. (1997). 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Barthold, W. (1984). İslam Medeniyeti Tarihi. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Beydilli, K. (1991). Avrupa. TDV İslam Ansiklopedisi, 4, 135-151.
- Beydilli, K. (1999). Islahat . TDV İslam Ansiklopedisi, 19, 174-185.
- Beydilli, K. (1999). Küçük Kaynarca'dan Tanzimat'a Islahat Düşünceleri. FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, 0(8), 25-64.
- Beydilli, K. (1999). XVIII. Yüzyıldan Tanzimat'a Kadar. TDV İslam Ansiklopedisi, 19.
- Beydilli, K. (2007). Polonya. TDV İslam Ansiklopedisi, 34, 545-562.
- Beydilli, K. (2010). Şark Meselesi. TDV İslam Ansiklopedisi, 38, 352-357.
- Beydilli, K. (2020). Mustafa Reşit Paşa. TDV İslam Ansiklopedisi, 31, 348-350.
- Bilsel, C. (1940). Tanzimat'ın Harici Siyaseti. İstanbul: Maarif Matbaası.
- BOA,HAT, 1180, 46620A, 29 Zilhicce 1248 (Mayıs 1833). Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi.

- BOA, AE.SMHD.II, 121, 10035, 17 Şaban 1254 (Kasım 1838). Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi.
- BOA, HAT, 1183, 46701A, 15 Ramazn 1252, 24 Aralık 1836. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi.
- BOA, TS.MA.e, 643, 35, 29 Zilhicce 1256, 14 Şubat 1841. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi.
- BOA, TS.MA.e, 713, 83, 29 Zilhicce 1252, 6 Nisan 1837. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi.
- BOA, TS.MA.e, 419, 3, 29 Zilhicce 1254, 15 Mart 1839. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi.
- BOA, İ.MTZ(05), 2, 31, 14 Şevval 1255, 21 Aralık 1839. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi.
- BOA, İ.MTZ(05), 1, 30, 12 Ramazan 1255, 19 Kasım 1839. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi.
- BOA, HAT, 832, 37548, 17 Safer 1254, 12 Mayıs 1838. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi.
- BOA, HAT, 1183, 46701A, 15 Ramazn 1252, 24 Aralık 1836. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı.
- BOA, HAT, 1293, 50232, 12 Rabiülevvel 1255, 26 Mayıs 1839. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi.
- BOA, HAT, 828, 37481-A, 28 Ramazan 1252, 6 Ocak 1837. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi.
- BOA, İ.DUİT, 192, 38, 03 Cemaziyelevvel 1256, 3 Temmuz 1840. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi.
- BOA, A. (DVNSNMH.d., 11, 142, 29 Zilhicce 1248, 19 Mayıs 1833. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi.
- BOA, HR.SYS., 1005, 22, 15 Temmuz 1840. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi.
- BOA, HR.YS., 1005, 22, 15 Temmuz 1840. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi.
- BOA, TS.MA.e, 857, 49, 29 Zilhicce 1256, 21 Şubat 1841. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi.
- Crozat, C. (2011, 07 20). Devletler Hukukunda Tanıma. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 19(1-2), 3-32.

- Çiftçi, H. (2022, 03 31). Osmanlı Devleti'nin XVIII. Yüzyılda Diploması Alanında Geçirdiği Değişimin Diplomatik Dile Yansıması. <http://www.ttk.gov.tr/wp-content/uploast/2022/03/31-HilalCiftci.pdf>. adresinden alındı
- Çiftçi, H. (2022). Osmanlı Devleti'nin XVIII. Yüzyılda Diploması Alanında Geçirdiği Değişimin Diplomatik Dile Yansıması. XVIII. Türk Tarih Kongresi (s. 681-693). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Diploçy of the Roman Catholic Church. (2022). 07 2023 tarihinde britannica.com: <https://www.britannica.com> adresinden alındı
- Eisenstadt, S. N. (1965). Gelişmekte Olan Ülkelerde ve Yeni Devletlerde Beliren Bürokrasi Sorunları. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 20(03).
- Efendi, A. L. (1999). Vak'anüvis Ahmed Efendi Tarihi (Cilt VI). İstanbul: Tarih Vakfı- Yapı Kredi Yayınları.
- Efendi, A. L. (1999). Vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi (Cilt IV). İstanbul: Tarih Vakfı- Yapı Kredi Yayınları.
- Efendi, A. L. (1999). Vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi (Cilt III). İstanbul: Tarih Vakfı- Yapı Kredi Yayınları.
- Efendi, A. L. (1999). Vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi (Cilt 4). İstanbul: Tarih Vakfı- Yapı Kredi Yayınları.
- Efendi, A. L. (tarih yok). Vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi (Cilt 3). İstanbul: Tarih Vakfı- Yapı Kredi Yayınları.
- Emecen, F. (2007). Osmanlılar. TDV İslam Ansiklopedisi, 33, 487-496.
- Engelhart. (2017). Tanzimat ve Türkiye. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Erdem, G. (2008). Osmanlı İmparatorluğu'nda Sürekli Diplomasıye Geçiş Süreci. Ankara: Ankara Üniversitesi Doktora Tezi.
- ez-Zuhayli, V. (1995). Eman. TDV İslam Ansiklopedisi, 11, 79-81.
- Fındley, C. V. (1996). Kalemıyeden Mülkiyeye Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Fındley, C. V. (1997). Hariciye Nezareti. TDV İslam Ansiklopedisi, 16, 178-180.
- Fındley, C. V. (2019). Bürokratik Reform: Babıalı 1789-1922. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Gökbilgin, M. T. (1967, 01 20). Tanzimat Hareketi'nin Osmanlı Müesseselerine ve Teşkilatına Etkileri. Belleten, XXXI(121), 93-112.
- Gökbilgin, M. T. (2012, Mayıs). Nişancı. <http://tayyipgokbilgin.info/wp-content/uploast/2012/05/Arcicle-156.pdf>. adresinden alındı
- Gökmen, O. (1992). Diploması ve Ekonomi. İstanbul Üniversitesi SBF Dergisi(01).

- Heper, M. (1977). Türk Kamu Bürokrasisinde Gelenekçilik ve Modernleşme. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Heper, M. (1985). 19. yy'da Osmanlı Bürokrasisi. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye
- Herbette, M. (2019). Fransa'da İlk Daimî Türk Elçisi Moralı Esseyit Ali Efendi 1797-1802. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- İnalçık, H., & Seyitdanlıoğlu, M. (2020). Tanzimat. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İpşirli, M. (1991). Babıali. TDV İslam Ansiklopedisi, 4, 378-386.
- İpşirli, M. (1992). Beylikçi. TDV İslam Ansiklopedisi, 6, 78-79.
- İpşirli, M. (1995). Elçi. TDV İslam Ansiklopedisi, 11, 3-15.
- İpşirli, M. (1995). Eman. TDV İslam Ansiklopedisi, 11, 77-79.
- İpşirli, M. (2001). Kalemiye. TDV İslam Ansiklopedisi, 24, 248-249.
- İskit, T. (2007). Diplomasi Tarihi, Teorisi, Kurumları ve Uygulaması. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Köprülü, F. (2012). Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Küçükömer, İ. (2007). Batılılaşma & Düzenin Yabancılaşması. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Kürkçüoğlu, Ö. (1980). Dış Politika Nedir? Türkiye'deki Dünü ve Bugünü. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi(35).
- Kütükoğlu, M. (1988). Ahidname. TDV İslam Ansiklopedisi, 536-540.
- Kütükoğlu, M. (1992). Baltalimanı Muahedesi. TDV İslam Ansiklopedisi, 5, 38-40.
- Kütükoğlu, M. (1996). Osmanlılarda Gümrük. TDV İslam Ansiklopedisi, 14, 263-268.
- Kütükoğlu, M. (1998). Osmanlı Belgelerinin Dili. İstanbul: Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı.
- Kütükoğlu, M. S. (1994). Diplomatik. TDV İslam Ansiklopedisi, 9, 360.
- Kınel, M., & Alexander, J. (2020). Mora. TDV İslam Ansiklopedisi, 30, 278-283.
- Kılıçbay, M. A. (1985). Osmanlı Aydını. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, 1, 55-61.
- Kınal, F. (1965). Amarna Arşivindeki Babil Mektupları. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 23(3-4).
- Kıssenger, H. (1998). Diplomasi. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Kaan, K. (2010). Abbasilerin Birinci Asrında Bağdat (145-232/762-847). Yayınlanmamış Doktora Tezi. Bursa: Uludağ Üniversitesi SBE.
- Karahan, Ü. O. (2019, 06). Hellenistik Ve Roma Dönemi'nde Hellen Kentlerinde Tahkim: Samos-Priene Örneği. *History Studies*, 11/3, 963-981.
- Karal, E. Z. (1940). Halet Efendinin Paris Büyükelçiliği. İstanbul: Kenan Basımevi.
- Karal, E. Z. (1999). Selim III'ün Hatt-ı Humayunları. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Karpat, K. H. (2010). Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kaynar, R. (2010). Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kuran, E. (1988). Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyasi Faaliyetleri 1793-1821. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Kurbalija, J. (2021). Ancient Greek diplomacy: Politics, new tools and negotiation. (DiploFoundation, Prodüktör) <https://www.diplomacy.edu>. adresinden alındı
- Lewis, B. (1996). Modern Türkiye'nin Doğuşu. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Mardin, Ş. (1985). Tanzimat ve Aydınlar. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, 1, 46-55.
- Mardin, Ş. (2016). Türkiye'de Toplum ve Siyaset- Makaleler. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Marks, S., & Freeman, Ş. (tarih yok). Diplomacy oy the Roman Catholic Church. <http://www.britannica.com>. adresinden alındı
- Meray, S. L. (1956, 01 03). Diploması Temsilcilerinin Hukuki Statüsü. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 11(03), 79-117.
- Mosca, G. (1949). XV inci Asrın Sonunda Batı Avrupanın ve Bilhassa İtalya'nın Siyasi Durumu. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 4(1).
- Mumcu, A. (1994). Divan-ı Hümayun. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 9, 430-432.
- Nicolson, H. (1970). Diploması. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Ortaylı, İ. (1985). Osmanlı Diploması ve Dışışleri Örgütü. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, 1, 278-289.
- Paşa, M. C. (1983). Mir'at-ı Hakikat (Cilt I-II-III). İstanbul: Berekat Yayınevi.
- Quataert, D. (2020). Tanzimat Döneminde Ekonominin Temel Problemleri. *Tanzimat. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları*.

- Reychman, J. (1967). 1794 Polonya İsyanı ve Türkiye. *Belleten*, XXXI(121), 85-91.
- Reychman, J., & Zajaczkowski, A. (1993). *Osmanlı-Türk Diplomatikası El Kitabı*. İstanbul: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayın No:10.
- Rostow, W. W. (2012, 01 20). Sanayi Devrimi Nasıl Başladı. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 30(1-4).
- Ruey, T. (2017). *The History Of Diplomacy And The Ancient Greek, Italian, Roman And French Diplomatic Traditions*. 09 2023 tarihinde www.grin.com: <https://www.grin.com/document/375814> adresinden alındı
- Salahaddin, M. (2021). *Bir Türk Diplomatının Evrak-ı Siyasiyesi*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Salihpaşaoğlu, Y., & Gümüş Boyacı, Ö. (2020). Bir Modern Devlet ve Egemenlik Miti: Westphalia Barışı. *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 15(1), 191-224.
- Sander, O. (1973). *Tarihte Yöntem*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, 28(01).
- Sander, O. (1987). *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü*. Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayınları.
- Sander, O. (1987). *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü Osmanlı Diploamasi Tarihi Üzerine Bir Deneme*. Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayınları.
- Sander, O. (1989). *Siyasi Tarih İlk Çağlardan 1918'e*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Seyitdanlıoğlu, M. (2009). Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii (1839-1876). *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 28(46), 46-53.
- Sherman, G. E. (2018). *Ius Gentium ve Uluslararası Hukuk (A. Karakocalı, Çev.)*. Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 4(2), 381-387.
- Soysal, İ. (1996). Türk-Fransız İlişkileri. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 13, 181-184.
- Şeker, M. (1998). Hilat. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 18, 22-25.
- Şeref, A. (2012). *Tarih Musahabeleri*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Şirin, İ. (2018). İngilizlerin Osmanlı'yı Yarı Sömürgeleştirme ve Pazarlaştırma Stratejileri, Aktörler, Araçlar: Tüccardan Elçiye, İmtiyazdan Fuar'a. S. Nurdan, & M. Özler (Dü.), XVIII. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler içinde V. Ankara: Türk Tarih Kurumu. www.ttk.gov.tr. adresinden alındı
- Türker, T., Chlykov, P., Erdem, G., & Ezici, E. (2021). Osmanlı ve Rusya'da Modern Öncesi Diploması ve Harici İşler İdaresi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 76(3), 611-630.

- Türkgeldi, A. F. (1928). Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa. Türk Tarih Encümeni Mecmuası, 19/96.
- Topaktaş, H. (2015). Osmanlı Devleti'nin Doğu Avrupa Politikalarında Polonya(Lehistan) Üzerine Bir Değerlendirme. Karadeniz Araştırmaları Dergisi(45), 211-231.
- Tunaya, T. Z. (1985). Osmanlı- Batı Diyaloğu. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, 1, 142.
- Tuncer, H. (1984). Tarihte ve Günümüzde Ad Hoc Diplomasi. Milletler arası Hukuk ve Milletler arası Özel Hukuk Bülteni, 4(1), 50-57.
- Tuncer, H. (1998). Osmanlı Diplomasisi ve Sefaretnameler. Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Tuncer, H. (2006). Küresel Diplomasi. Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Tuncer, H. (2008). Osmanlı- Avusturya İlişkileri (1789-1853). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Tuncer, H. (2009). Diplomasinin Evrimi Gizli Diplomasiden Küresel Diplomasiye. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Tuncer, H. (2013). Metternich'in Osmanlı Politikası (1815-1848). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Tuncer, H. (2017). Türk Dış Politikası 1. Cilt. Ankara: Kaynak Yayınları.
- Tuncer, H. (2017). Türk Dış Politikası 1. Cilt Osmanlı'dan Cumhuriyet'e (1789-1920). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Unat, F. R. (1992). Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Uzunçarşılı, İ. (1949). On Dokuzuncu Asır Başlarına Kadar Türk-İngiliz Münasebatına Dair Vesikalar. Belleten, 13(51), 573-648.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1975). Tosyalı Ebubekir Ratib Efendi. Belleten, 39(153), 49-76.
- Versan, R. (2012, 01 10). Tarih Boyunca ve Günümüzde Diplomasi. İstanbul Üniversitesi SBF Dergisi(10).
- Yücekök, A. N. (1968). Emperyalizm Yörüngesinde Osmanlı İmparatorluğu 1838 Ticaret Sözleşmeleri. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 23(01).
- Yılmaz, C., & Kılıç, Y. (2020, 06 25). Eski Yakındoğu'nun Diplomasi Dönemi: Amarna Çağı ve Dönemi. Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, 7(2), 879-912.

EKLER

İstanbul Kağıthane’de bulunan Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivinde, Mısır meselesiyle ilgili yaptığım araştırmada, yararlandığım yaklaşık beş yüz otuz dört belge arasından seçmiş olduğum bu belgelerin transkripsiyonlarını da hazırlayarak ekler kısmına ilave ettim. Seçmiş olduğum bu belgeler ve transkripsiyonları, ilk defa bu çalışmada sunulmaktadır.

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BASKANLIĞI (BOA)

AE.SMHD.II. 121/10035

12 / VIII / 1254

F.P.

امیر - محمد و VII

۱۰۰۲۵
علی امیر - محمود II

معوضه ای که بر برد
مردم هندی صفت نوزده ده و ده هم نام نوزده جانب اول در بر کلا محبتی تربیت اونشی انگلیش امور جدید ناظمی بال سنه طرفت
نوزده ده بوظافه روسیه لیکن تکلیف اوستج و بوستون تکلیف روی صورت روسیه بطریق خارجه جانب اول روسیه و اون سنه اولین
وان روسیه امور جدید ناظمی نمدود طرفه جانب سفارته وقوع اوله مجازة اشغال کیفتی ضمنه تمدن کنونی و بعدی
یروطنه مذکور فظور عالی حضرت شاهزاده بولعه اوزره اریاه سوی والایه قلندر او لب مذکور مذکوره ده برط و غیره اوضاع و احوال
واضحات تجربه سابقه یعنی مفا بوناه ماده سنک نوزده یه حواله سوله سو نتیج و بر سه اوله کوه بجای وضی کوه یوسبا سفیدی
عادتو کامل است بز نیک بوضوصه طولی فحله اشاری واقع اوله بر ده حواله قبضه عداله رده سمدن سونوزده موزده
اشاری نباید بشماره اولیغنه اب دوره انگلیش سفاری طرفه و با خود نوزده ده بال سنه جانبته بوماده در میان اولیغنه هم با اولیغنه
و مکالمه فر بود نیک نایمی جهوده ابوکته نایم مذکوره نیک دولت عدل صفت جز اولیغنه بقی مدد اولیغنه نوزده یه حواله سوله
جانب اولیغنه نایمی ه و اشکار بر ده بوضوصی بالو طایر مطاعان بقه اینه دوشید جانک امور نازکده اولیغنه موافقه اراده کلنت عادت
صیاب سرتش هم بودیم حاله خاصه دکوی سفینه سینه اینه بر ده کلن از اطرافه مذکور اولیغنه صله قاری سوی اولیغنه
استاد و ابنا و مستخضع و سرور بود بوجه امر و مزایه عالی عنده ملکانه مظلوم بقی اوزره انقضای صحت و وضع ابراهیم رشیدین حوزته
مخبره و انا و مذکور مذکوره نیک بر صورتی رضی بعث وزن اشاری نایمی خاطر کتار حاکم اولیغنه ابره ابطیح نعلبه اراده سنه
صفت خارجه اهر سنه بود بر ده اکاکوه و کلنت انقضا اوزره اشاری بان امر و سفینه حضرت مدله اولیغنه

کتابت و نقل
دست در انوار اولاد استوار اولاد
مدار ایامه مذکور بقیه علی طرفه جلالت
رضی و فتحی فقهاده سوال خانه درین
افاضه کتابت بجاری بر بلج و دیوان
کلی سواد صد بوی اولاد اولاد
علیق و سواد بلج اولاد اولاد
تقاضا اولاد برده اولاد
سلاح اولاد برده اولاد
صرف نقل اولاد برده اولاد
مخطیان اولاد برده اولاد
انقضا سوله اولاد برده اولاد
بدرجه بان اولاد برده اولاد

AE.SMHD.II.00121.10035.001

LONDRA'DA MISIR MES'ELESİYLE İLGİLİ DÜVEL-İ HAMSE ME'MURLARIYLA BİR MÜZAKERE MECLİSİNİN OLUŞTURULMASI İÇİN İNGİLTERE DIŞİŞLERİ BAKANI PALMERSTON TARAFINDAN RUSYA LONDRA ELÇİSİNE YAPILAN TEKLİFİN BİLDİRİLDİĞİ BELGE

“Ma’ruz-u Çaker-i Kemineleridir ki

Mısır mes'elesi hakkında Londra'da düvel-i hamse me'murlarından ibaret olarak bir mükaleme meclisi tertip olunması İngiltere Umur-u Ecnebiyyesi Nazırı Palmerston tarafından Londra'da bulunan Rusya elçisine teklif olunmuş ve bu misüllü teklifin redd-i suretine Rusya İmparatoru cenapları canibinden (.....) olunmamış olduğuna dair Rusya Umur-u Ecnebiyyesi Nazırı Neselrod tarafından canib-i sefarete vaki' olan mahremane iş'ar keyfiyetini mutazamminenin görüb lazım eyledikçe bir kıt'a-i müzekkere manzur-u ali-yi hazret-i şahane buyrulmak üzere irsal-i su-yı valaları kılınmış olup müzekkere-i mezkurede bast ve temcit olunan delail ve ızdırarat-ı tecrübe-i sabıkaya yani mukaddema Yunan maddesinin Londra'ya havalesiyle su-i netice vermiş olmasına göre beca vaziye bilahare Prusya sefiri saadetlü Kamil Paşa bendelerinin bu husustan dolayı filcümle iş'arı vaki' olmuş ise de havadis kabilinden adedlenerek şimdi işbu müzekkere-i mevalidin iş'arını teyid etmiş olduğundan ileride İngiltere sefareti tarafından veyahut Londra'da Palmerston canibinden bu madde dermeyan olacağı hüveyda olduğuna ve mükaleme-i mezburenin netayici mechul idüğüne binaen mes'ele-i mezkurenin devlet-i aliye hakkında hayırlı olacağı yakinen malum olmasından Londra'ya havalesi caiz olmayacağı zahir ve aşikare ise de bu husus bilataraf mutaalaat-i dakika ile düşünülecek umur-u nazikeden olması ile muvafık irade-i hikmet adeten cenab-ı şehinşahi buyrulduğu halde havass-ı vükelay-ı saltanat-ı seniyye ile bir yere gelinerek etrafiyla müzakere olundukta sonra karar-ı suy-i vâlâlarına iş'ar serefnu ve sudur buyrulacak emir ve ferman-ı meali unvan-ı mülükane-i mantuka-İ menbai üzere ifaza-i maslahat ve fasl-u İran'lı Reşit Paşa hakkında tecrübe-i Varna ve müzekkere-i mezkurenin bir sureti dahi ba's ü isra olunması ve ehemmiyeti münasebeti gibi hatırgüzar-ı çakeri olmuş ise de ibtara tevcih-i irade-i seniyye hakkat hilafında müteallik buyrulur ise ona göre hareket olunmak üzere iş'ar-ı baniye emir ve ferman hazret-i men-lehü'l-emrindir. “

سخای کریم الشیخا دونو غایتد عاظفانو انقم حضرتک
انگلتزه بزجانی بزنی مراده سنک انگلتزه دونسلک فزان دوشله مکتولسلک اولیغنه و صحت ملت عوهای اولوز بر سله اولوز
بر جمله بعضی سوز سولش اولسی جیتله فزان و انگلتزه ایچیلدی برره کتور بیره ران لندی انگلتزه و سورده سورده کون سوز اولوز ایچیلدی
کتور بیره و بئیس اقدی بز لیره مطالعه و مذاکره بره فقی انوب بعده ایا کوره مملقات اولوز و بعضی صوبه سایدینه اشعار اولوزه قضای
اراده سینه مملقات دن اولوز فقه دار امله نوب نوبت اولوز نکره سایدی مای معلوم تاوری اولوز و حال موی ایلا سوزی بز لیره
علیه اظهاره مذاکره اولوز فقه واقعا فزنگلر سوز بره حسب الوقت دقت و ایجاب کوره معاملیه مبادرت لوز دن اولوز فقه بودیم ترشنگ
اراده سینه بعضی کرامت اولوز سوزدر مرمولک بلوا فاده کرسی اولوز فزنگلر اقل کورسی عودت ایچیلدی جیتله بلوانده دولتی طرفین
کتور تعلیمات کل سندن طولوی اولوزه مطالعه کورسی تیار اولوز اکتله ایچیس علی اظهاره انک اقول و کفاری اکتله سوزدر ایچیلدی
دقت بود کورسی کل سندن طولوی اولوز سوزدر اولوز اولوز اولوز اولوز اولوز اولوز اولوز اولوز اولوز اولوز اولوز
بعده ایچیس بر سندن طولوی اولوز سوزدر اولوز اولوز اولوز اولوز اولوز اولوز اولوز اولوز اولوز اولوز اولوز
کامسه بزنی جیبله منابت کتور بیره ران بودیم بالاسویلیکی سوزره دار اغری ارشد لر فقه واقعا اولوز بر سوز سولش اولوز
بئینجه اولوز یعنی اولوز عوهای ایچیس سندن مرادی فزان لوز قوی دولت اظهاره و بروکی سندن اولوز بقدر اظهاره
ملت اسلامیک و کون فزانک تجارتن طولوی اولوز سز لیرنه سز سز کورن معاری شامل اولوز یعنی فقه و صحتی
بئش اولوز بره تیار دن اسایش حاصل اولوزده مسله عاظمه و کتور دیک اولوز یعنی سوز سولش فزان ایچیس طرفین
ای کون اولوز تقسیم اولوز بقا تسبیب صوبه سایدی فزان بزجه فانه مطابق کفش اولوز فقه و بعضی کتور
ایچیس اولوز بره بروکی صحت درست ایچیه بلوا فاده موده سندن صحنه کیرشکل موانعه و کتور کتور فقه سز اولوز فقه
اکتله سز اولوز ایچیس مملقات اولوز صوری دونو عکر بات حظه نوزده فخره اولوز بره بودیم هر اولوز
اراده اصنافاده سز سز کرامت اولوز سز کتور کتور کتور کتور کتور کتور کتور کتور کتور کتور کتور
مبارک فاقهای هایلون حضرت شاهان دن بالاسیدان بر سز کتور کتور کتور کتور کتور کتور کتور کتور کتور
بوی لوه و البته سز عاظفانو انقم

HAT. 1180 / 46620

HAT. 1180

“Seniyy-ül Himema Kerim-üş Şiyema Devletlü İnayetlü Atıfetlü Efendim Hazretleri

İngiltere tercümanı Bizani Mısır maddesinde İngiltere Devleti'nin Fransa Devleti ile müttehid-ül meslek olduğuna ve maslahat-ı millet kavgası olur ise mes'ele değışeğine dair bir mahalde bazı söz söylenmiş olması cihetiyle Fransa ve İngiltere elçileri bir yere getirilerek lisanları anlaşılmaq ve mersumlara söylenilecek sözler evvelce saadetlü Kenzo Bey ve Reis Efendi bendeleriyle mütalaa ve müzakere birle kılmak olunup badehu ona göre mülakat olunarak keyfiyeti savb-ı samilerine iş'ar olunmak mukteza-i irade-i seniyye-i mülükeneden olduğuna dair enmile zib-i tevkir olan tezkire-i samileri meali malum-u senaveri olub derhal mumailyhima bendeleri nezd-i huluserine celb olunarak müzakere olundukta vakia frenklerin sözlerine hasb-el vakti-dikkat ve icabına göre muameliye mübaderet-i lazımeden olduğundan bu vecihle şeref-sünuh buyurulması irade-i seniyye-i mahz-ı keramet olup şu kadar ki mersumun bu ifadesi resmi olmamak ve elçinin ağır durması avdet edeceği cihetle bu esnada devleti tarafından kendüye talimat gelmesinden dolayı olmak mütalaaları mütebadir-i ezhan-ı acizanemiz olmuş ise de mamafih elbette bunu araştırmak icab-ı halden görünmesi ve fakat bunlar kendilerinin birlikte celbini istemezler ise evvel-emirde İngiltere elçisi celb olunarak onun akval ve küftarı anlaşıldıktan sonra icab eder ise badehu ikisi birleştirilmek sureti hatırgüzar olup müteakiben mumailyh Reis Efendi bendeleri odasına indiğinde tercüman-ı mersum bazı mesalih-i adide zımnında gelmiş bulunmak hasebiyle münasebet getirilerek bervech-i bala söylediği sözlere dair ağzı arattırılarak vakien öyle bir şey söylemiş ise de resmen olmayıp Bizanice olduğunu ve millet kavgası demesinden muradı Fransalu kavi devlet olarak verdiği senedin icrasına muktedir olmakla Mısır maddesini bitirir ancak millet-i İslamiyenin ve gerek frenk tüccarının ticaretinden dolayı olan sızlanmalarına sene-i mezkurun müfadı şamil olacağı cihetle Mısır maslahatı bitmiş olur ise de tiz elden asayış hasıl olmayarak mesele-i gaille değışir demek olduğunu söylemiş ve bu söylemesi Fransa elçisi tarafından iki gün evvel takdim olunup bana tesyir-i savb-ı samileri kılınan tercüme mealine mutabık gelmiş olduğundan ve meclis-i mülakatta elçiler bu lakırdıyı açacak olur ise bervech-i maslahat derdest iken bu ticaret maddesinin sohbetine girişilmek muvafık düşmeyeceğinden fakat şu ittifak lakırdısı anlaşılmaq üzere ibtida İngiltere elçisiyle mülakat olunması sureti devletlü Serasker Paşa Hazretleriyle dahi muhabere olunmuş ise de bu babda her ne ne vecihle irade-i esabiat-âde-i şehinşahi keramet-efza-yı sünuh ve sudur buyurulur ise ona göre mukteza-yı icrasına ibtidar olacağı derkar olmakla mübarek hakiya-yı hümayun-u hazret-i şahaneden bil-istizan şeref-sünuh buyurulacak emir ve ferman cenab-ı cihanbaninin iş'arı hususuna himmet buyurulmak vabeste-i şime-i inayetleridir efendim”

HARİCİYE NAZIRI REŞİT PAŞA İLE PARİS ELÇİSİ FETHİ PAŞA’NIN MISIR MESELESİYLE İLGİLİ YAPTIKLARI MÜZAKERELER VE POLİTİK GELİŞMELER ÜZERİNE TOPLANAN MECLİSTE GÖRÜŞÜLEN KONULARLA İLGİLİ KARAR SURETİ

“Seniyy-ül Himema Devletlü Utufetlü Oğlum Efendim Hazretleri

Umur-u Hariciye Nazırı devletlü Reşid Paşa ve Paris sefiri devletlü Fethi Paşa hazretlerinin Mısır mes’elesine ve politika ahvaline ve idarece bazı masarif-i muktaziyenin rü’yet ve tesviyesi zımında ihtiyat poliçesi tanzim ve irsaline ve talimat-ı icabiyenin gönderilmesine dair savb-ı vâlâlarına ve Babialice vürud eden çend kıt’a tahrirat mufassalası geçen gün akd olunan mecliste bilkıraat manzur-u âtifetnüşur-u cenab-ı cihandari buyurulmak üzere irsal-i su-yı sâmilere kılını malum-u âli buyurulduğu veçhile Mısır meselesi hakkında teşebbüs olunan tedbire nazaran maslahat-ı mezkure üzerine söyleşilmek iktiza eylediği halde bu tarafta düvel-i mütehabbe süferası ile bil-müzakere bitecek şey olduğuna ve süfera-yı devlet-i aliyenin şimdiki halde sefaret me’muriyetlerinde bulunmaları yine de lüzumlu görünmediğine ve sefaretlerin dahi birdenbire kaldırılması politikaca çendan uymayacağından bu misüllü ecille-i zevatın büyükelçilik ünvanı ile memuriyetleri dahi kesret-i masarifi müstelzim olmakta idüğüne mebni şimdiki tutulan usul iktizasınca müşarunileyh ile Viyana ve Prusya sefiri saadetlü Rifat Beyefendi ve Kamil Paşa bendelerinin vesail-i münasebe ile celb olunmaları ve safaret-i mesalihatin bir müddet maslahat güzarlar marifetleriyle rü’yet ve tesviyesi ahval-i politikaya mugayir düşmeyeceği ve masarifçe dahi faide husul olacağı dermeyan olunarak müşarunileyh Reşid Paşa hazretlerinin maiyetlerinde bulunup bu defa Paris’e geldikte Londra’da bıraktıkları Divan-ı Hümayun tercümanı Ali efendi bendeleri Londra’ya ve Amedi hulefasından Talat Efendi bendelerinin mukaddemce Paris de bir müddet maslahatgüzarlık me’muriyetinde bulunması cihetiyle onun dahi Paris’e mümaileyh Kamil Paşa bendelerinin maiyetinde baş serkatibi bulunan Rahmi efendi bendeleri Berlin’e münasip mikdar-ı maaşlar tahsisıyla maslahatgüzarlığa me’mur ve Viyana’da dahi mukaddemden beri maslahatgüzarlık me’muriyetinde bulunan Mavroyanı’nin üzerinde olan maaşı maiyyetiyle maslahatgüzar nasb ve tabiin birle kendüsi el-haletü hazihi me’muren Paris ve Londra tarafına gitmiş ise de Viyana’ya avdet eylemesine taraf-ı müşarun ileyh ve mümaileyh Rifat beyefendi bendelerine yazılarak bu vecihle icra olunmak üzere müşarunileyhima hazeratının bu tarafa avdetleri zımında yüz elli beş bin ve mümaileyh Rifat Beyefendi ve Kamil Paşa bendelerine dahi yüzer bin ğussa harcırah ile mümaileyh Talat Efendi bendelerine dahi münasib miktar harcırah tahsisi ile Paris’e i’zam olunmuş ve işbu maslahatgüzarlar maiyetlerinde yalnız sefaretlerde bulunan tercümanlar kalıp maada küttabın dahi tahfif-i masarifi zımında bu canibe celb olunmaları ve şu kadar ki müşar u mümaileyhimin sefaret-i me’muriyetlerine de infisal suretiyle avdet eyleyeceklerinin şimdiden şüyu münasib olmayacağından cülus-u hümayun-u meymenetmakrun-u cenab-ı mülükaneyi mutazammın Avrupa hükümdaranına başka başka name-i hümayun-u şahane tasdir ve tesyir olunacak olduğundan İngiltere ve Fransa ve Prusya krallarına ve Avusturya İmparatoruna yazılacak nameler kendülerine irsal ile ve vesatet ve marifetleriyle teslim ve i’ta olunduktan sonra hâkiya-yi hümayun-u şahaneye yüz sürmek ve yine merkez-i me’muriyetlerine avdet eylemek şâiasıyla müşar u mümaileyhimin bu taraflara avdetleri hususu beyn-el huddar münasib gibi mütalaa olunmuş ise de bu babda her ne vechile irade-i senie-i mülükane şerefnuh ve sudur buyrulur ise ona göre icra-yı iktizasına ibtidar müşar u mümaileyhima iş’ar olunacağı beyanıyla tezkire-i senaveri terkimine mübaderet kılını efendim”

"Üst Kenar

İrade-i seniyye-i şahane müteallik buyurulmuş olmakla mucibince icra-yı iktizaları hususuna himem-i seniyyeleri derkar buyurulmak babında emir u ferman hazret-i men lehü’l-emrindir”

“Alt Kenar

Maruz-u Çâker-i Kemineleridir ki

esâbi-i zîb-i tekrim olan işbu tezkire-i seniye-i hazret-i vekalet-penâhileri mübarek hâkiya-yı hümayun-u hazret-i şahaneye takdim ile manzûr-u meâlî-mevfûr cenab-ı şehinşahi buyurulması ve

hususat-ı mezkûre beyn-el huddar yolunda mütalaa ve tensib olunmuş ve usul-ü vakt ve hâle dahi

muvafık görünmüş olduğuna binaen sâlif-ül beyan yazılacak nâmeler kendülerine irsal ile vesadet

ü marifetleriyle teslim ve i'ta olunduktan sonra şayia-i mezkûre ile müşar mumaileyhimin bu tarafa

avdetleri hususuna”

دول قهیمه دله انکله وقرانه واورتیا دولی و بالنع برسیار دولی اونه دیردولت علیله ابدی الدوامک تمامت ملک
 وبقایله تراید قوه وکنتی قضیهکی اسبابک احصائنه بالانقاده حالقده ایله ده اولیابده دول مشارالیهک شتت اولدی
 اصول و تدابیر منقادات اولوب شویله که انکله دولی اشومصر سئلهکی عهده اول و اض سلطنت سینه خیر و صورتی
 دول سائنه ده زیاده انتم ابدی کلدیکی مثلا اولیابج بودقه مذاکرهکی درمیان اولیاده نظیمانده محمد علی باشا بالک انکار
 نورت صورتیله توجیه اولیله انقاده ده مصححه جسد صورت و بیلک شقی انزام ایتمک و نتیجه دولی و میجر شیح ضیک
 در حرب اولیله نیله فقط مصر نورت صورتیله و بریلوب بر اشامک دولی باشای مشارالیهک و فائنه قدر عرصه سنده ایضا اونسی
 رایتی ترویج ایتمکده وقرانه دولی ایس افکار عمومی مصر طرفه مانع و مساعد اولی جریله الحاقه هغه بویابده برزای وقرار ابراز
 نتیجه رای وقرار کی هغه اولیابج رضاداره اولی صبی بدیدار و بوجرتله بر سوال محرز برسیا دولی و می بولنه اتحاد و تبعیت
 ایس کی اشکار اولوب قالدیکه روسیه دولتک اشومصر ماده سنک دول قهیمه طرفیله نسوی تقدیرنده ایضاً ده نک
 نظمی صره سنده سلطنت سینه نک نامیات خارجیهکی دولی حیر صورت کب ایدرک تجاوزات اجنبیه دله اوهر جرت وارته
 اولدی صبی و بوجرتله مالک سینه عهده اونه دیر و مصر ضمیمی اولی افکار فاسده سنک اجرائنه بر وجهه یول بر اعظمی
 مجزوی اولدیغنه بناً شوتیجات داخلیه دول قهیمه نک توسط و مداخله لری تعید و تبیح اندک کلدی مرتبهکی و قدر
 ایس کی واضحه دله ایسه اولیابج دول مشارالیهه آهقده مخالفت کوستر کی تقدیرجه دولی ضمیرن مرکز اولیله مقاصد
 فاسده سنده سرشته و برماک ملاحظه لری خودار اولدیغنه صبی ظاهر هالده دول سائنه بر مامات ایدر ایس اونه دیر
 روسیه لولنک مشهور اولیله اصول سلطنت عمومی مقضایجه تسلیم افر سلطنت سینهکی اغفال ایتمک زعم و غرض فاسده
 صل و فذعه قضیه اجرائنه شتت ایس کی مامول و اغلب احتمال ابدی

TSMA-E

643/35

Ar

3583

TSMA.E.0643

MISIR MESELESİYLE İLGİLİ DÜVEL-İ HAMSENİN DÜŞÜNCELERİ HAKKINDA DEĞERLENDİRMEYLE İLGİLİ
BİR BELGE

“Düvel-i fahîmeden İngiltere ve Fransa ve Avusturya devletleri ve bittab’ Prusya Devleti ötedenberi Devlet-i Aliye-i ebed-üd devamın tamamıyet-i mülk ve bekasıyla tezayüd-ü kuvvet ve mikneti kazıyyesi esbabının istihsaline bil-ittifak çalışmakta iselerde ol-babda düvel-i müşarünileyhimin müteşebbis oldukları usul ve tedabir mütefavit olup şöyleki İngiltere Devleti işbu Mısır meselesi hakkında evvel ve ahir saltanat-ı seniyyeye hayırlu sureti düvel-i saireden ziyade iltizam edegeldiği misillü ol-babda bu defa müzakeresi dermeyan olunan tanzimatta Mehmet Ali Paşa’ya yalnız ilka-yı Mısırın tevarüs suretiyle tevcih olunmasıyla iktifa olunarak maslahata bir hüsün sureti verilmek şıkkını iltizam etmekte ve Nemçe Devleti dahi mücerred müntic-i cenk ve harp olmamak niyetiyle fakat Mısır tevarüs suretiyle verilüp Berruş Şam’ın dahi paşa-yı müşarünileyhin vefatına kadar uhdesinde ibka olunması rü’yetini tervic etmekte ve Fransa Devleti ise efkar-ı umumiyeye Mısır tarafına mail ve müsait olması cihetiyle el-halet-ü hazihi bu babda bir rey ve karar ibraz etmeyerek mütereddid ise de hasb-el ittifak İngiltere lorduna müfarakat edemeyerek behemehal olunan Nemçe ve İngiltere devletlerinin netice-i re’y ve kararları her ne olur ise rızadade olacağı bedidar velev cihetle bir minval-i muharrer Prusya Devleti dahi bunlara iltihak ve tebaiyyet edeceği aşikar olup kaldığı Rusya Devleti’nin işbu Mısır maddesinin düvel-i fahime marifetiyle tesviyesi takdirinde bu maddenin tanzimi sırasında saltanat-ı seniyyenin münasebat-ı hariciyyesi dahi hüsün suret kesb ederek tecavüzat-ı ecnebiyyeden ezher cihet vareste olunacağı ve bu cihetle memalik-i seniyye hakkında ötedenberi muzmir-i zamiri olan efkar-ı fasidesinin icrasına ber-vecihle yol bırakılmayacağı meczumu olduğuna binaen şu tanzimat-ı dahiliyeye düvel-i fahimenin tavassut ve müdahalelerini teb’id ve takbiha elinden geldiği mertebe sa’y ve ikdam edeceği vazihadan ise de ol-babda müşarünileyhima açıktan muhalefet gösterdiği takdirce dahi zamirinde merkez olan makasid-ı fasidesinden serrişte vermek mülahazaları nümuvdar olduğuna mebni zahir halde düvel-i saireye mümaşat eder ise ötedenberi Rusyalunun meşhur olan usul-ü şeytanet-şümulü muktezasınca şayet zemin-i aherle saltanat-ı seniyyeyi iğfal etmek zu’m ve garaz-ı fasidin hile ve hud’a-i hafıyye icrasına teşebbüs edeceği me’mul ve ağleb ihtimal iduyi “

29 Zilhicce 1256

21 Şubat 1841

مقدمه رشید بک اخذی یادسده ایکنه برشام ماده یجونه انکته وکلای جلب اولسه فرانسه وکلای همدردیو
یادوب بعده لوندیه فاموریتیده برزمانه لیت ولعل ایله جوابلردنه صکره بالاخره جواب یاس انمش ویکونه
انکته وکلای اوچه کسه فرانسه لومافیت ایدر یورد دیشیش اولغله کلانه تحریراندینه تحریرات وارده کربعد
منظورهما یونه ملوکانه یوردیه ده مظلوظت سینه فی موجب اولدی مقتضای درایتک اوزده شویله بویجهت یورد
مالدندره جوابنامه یازیلوب برکه دینله میوردک سز یادسده ایکنه شویله یازادک شدی بوبله یازده یوردسز
اگر یادسده لوندیه تشریفکزه قدر فرانسه بولتقی دگمشق یس بوصورتده انکته وکلای اوپدسز بیه
لوندیه ده دخی یادسه کلغیه قدر انکته بولتقی دگسه جک بوبله نکلده بوندک بولتقسندله نوجهلا اینت
ایتملی نه مانع اشعارکزه وجمبله انکته وکلای سده استعداد واداره باری بررکی تقریرالوب ویاخود هیچ اولسه
سز برقوی سوزدیرک بقلم یادسده کیرکسه فرانسه وکلای سولینه رک اندی دخی اماله ایسه یلوردی تم دینله
فی الحقیقه برصاغ سوزانه یلورایس فرانسه وکلای دخی سز مقدم مؤفقت اوزده ایدرک سدی نیچونه مغایرت
کوستره یوردسز دیو اوزر لرینه واروب هیلکارلوه فرانسه لوده می انکته لوده می صحتی اوزره ظاهره اخراج ایله
بولایه طوغریجی نیچونه یازیلوب و مصدر وایسناک فوتک بوزلماسی فرانسه لوزک بوکا انکته لوده زیاده صحابی
مواقفدو و بولتاقو نه سبیده ناشیدد بولاری نیچونه بیلدیرلور فرانسه لوزک بوکا انکته لوده زیاده صحابی
اودایه اوقوسه ایچونه هوچقدر کوندولسندله و یادسده اوغیا لار جلب ایتمسندله نشات ایدر میوب البته بقه برقوی
سببینه اولو اقتضایدر اول سبب نه اولدینی بلیسه بقلم انکته دخی بوسب بولور می بوضه اندر کیک بقه سبب
و بشق اولدینی صورته ندر دیو سوال واستکناه اولمبور بوند بقه اسکندریه ده اولوه انکته قونسولوی قولول
قابلیک اشعارسندله طولدی یازدینی سوزرده کریم قایل مصدر وایسناک طرفداری اولدینده سوزینه اعتماد
اولنه فرسه ده دیو تحریر اولدینی ایتیدیلور اگر فی الواقع میستارایله بوبله یازده یورد انکته وکلای دولت
حیر و نفی طرفده اولدینی صورته میستارایله قونسول رسولک عربله برینه برصاغ قونسول قسینی التاس
واستصال ایتک اقتضایدرکسه عجا نیچونه همت اولمبور نریا بک کلانه تحریرات سزودها کرام دکل که هر یازده
دورانه ایدر زمیه وزمانی و صوره و صواب نوجهلا اولوب اولدینی عینه علیایه اشعاره متجاسر اولیم

TSMA-E 713/83

TSMA.E.0713

FRANSA VE İNGİLTERE DEVLETLERİNİN MİSİR MESELESİYLE İLGİLİ SABİT BİR POLİTİKA İZLEMEDİKLERİ HAKKINDA REŞİT BEY'İN AVRUPA'DAN GÖNDERDİĞİ YAZILARIYLA İLGİLİ YAPILAN DEĞERLENDİRME BELGESİ

“Mukaddema Reşid Beyefendi Paris de iken Berrü-üş Şam maddesi için İngiltere vükelası celb olursa Fransa vükelası hazırır deyu yazıp badehu Londra’ ya me’muriyetinde bir zaman leyte ve lealle ile cevaplardan sonra bilahare cevab-ı ye’s alınmış ve bu kerede İngiltere vükelası uyacakken Fransalu mümanaat ediyor denilmiş olmakla gelen tahriratlarına tahrirat-ı vârideniz ba’d-el hal manzur-u hümayun-u mülükane buyurularak mahzuziyyet-i seniyyeyi mucib oldu mukteza-yı dirayetiniz üzere şöyle böyle himmet buyurasız meallerinde cevabname yazılıp bir kere denilemiyorki siz Paris de iken şöyle yazardınız şimdi böyle yazıyorsunuz eğer Paris’den Londra’ya teşrifinize kadar Fransa politikası değişmiş ise bu surette İngiltere vükelasını uydursanız bile Londra’dan dahi Paris’e gelinceye kadar İngiltere politikası değişecek böylelikle bunların politikasından tevcihle emniyet etmeli ne mani iş’arınız vechile İngiltere vükelasında isti’dad var ise bari bir resmî takrir olup veyahud hiç olmazsa siz bir kavi söz verin bakalım Paris’den geçerken Fransa vükelasıyla söyleşerek onları dahi imale edebiliyormuyum denilerek fil-hakika bir sağ söz biliyor ise Fransa vükelasına dahi siz mukaddem muvafakat üzere idiniz şimdi niçün mugayerat gösteriyorsunuz deyu üzerlerine varıp hilekarlık Fransaludamı İngiltereludamı sıhhatı üzere zahire ihraç ile buraya doğrucası niçün yazılmıyor ve Mısır valisinin kuvvetinin bozulması Fransa ve İngiltere politikalarının kangısına muvafıktır ve bu tevafuk ne sebebden naşidir buraları niçün bildirilmiyor Fransalunun buna İngiltereludan ziyade sahabeti oraya okumak için çocuklar gönderilmesinden ve Paris’den oficiyaller celb etmesinden neşet edemeyip elbette başka bir kavi sebebe mebni olmak iktiza eder evvel sebep ne olduğu bilinse bakalım İngiltere dahi bu sebep bulunurmu yoksa onlarınki başkamıdır ve başka olduğu surette nedir deyu sual ve istiknah olunmuyor bundan başka İskenderiye’de olan İngiltere Konsolosu Kolonel Gampil (Colonel Campbell)’in iş’aratından dolayı yazdığı sözlerde gerçi Gampil Mısır valisinin taraftarı olduğundan sözüne itimad olunamazsada deyu tahrir olduğu işitiliyor eğer fil-vaki’ miri müşarünileyh böyle yazıyorsa İngiltere vükelası Devlet-i Aliye’ nin hayır ve nef’i tarafında olduğu surette mir müşarünileyh konsolos mersumun azliyle yerine bir Müslim konsolos tayinini iltimas ve istihsal etmek iktiza ederki acaba niçün himmet olunmuyor ne yapayım gelen tahrirat meşhud-u çakeranem değilki herbir maddede deveran eden zemin ve zamanı ve sıdk ve savab-ı tevcihle olup olacağını atabe-i ulyaya iş’ara mütecasir olayım (TSMA.e.713)

۵

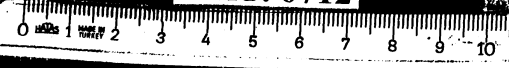
Handwritten notes in Ottoman Turkish script, likely a list or index of documents, mentioning various names and dates.

شیخا کریمجا دفعه عانیو عاضفوا اتم حضرتی

بدر دفعه دمی بارس سفیری امدی بک بنی لری ولوندره ده اولان نامو یاشا قیلدی جاننده نوار دایره تحریک حل اولارده
مسول نظر معالی اثر حضرت جلیانی بودو لویجین رسول سوی عطف قیلدی قندی تحریک مذکوره ناک خلاصه مالدی مصر
در جزیره ماده لرینده طویل بربر لرده تجربه واقعه لر کی قیسی شامل اربع معلوم قیصری بود لر فی اوزره مصر و البساک کر
وقت ظاهر سی ضعیف آنکزه و کلاسه نظر بر سکی اعطاسی خصوصی میر موصله برنده اسخلام ابرج اولر فی بائله بوماده
و خصوصات سازه به واز تعلیمات جدید اربع صورتی باشای موصله کیر کیم کلای تحریکنده اسخلام ابرج اولر فی
قولار ناک ماموریت واقعه سی جنبه کندی تعلیمات جدید اربع تکلفه حاجت اولدی فی در کار اولدیغینده حکاکاد قولدیغی
اصول ابرکفاغسی باشای موصله به بازسج و بوموضع مود معنا ایزی موصله بک لوندره به وصوله قطع قلمسج اولدیغی
و سکی کجای ابره نبلوت واقعه جنبه هنوز آنکزه و کلاسی فراسخام و باغی اخللا و اخلدق اوزره بولوش ابروکه نظر
بوکا دف فرصت دینده بک محذوری منفعة غایب ارسکی اضمالدر لشفه اوبد مودار ناکر ضعیف دفعه وعلنا نظر بر سکی
اعطاسی جائز و مناسب اولدو اولر اولر موصله بکلکی ایزی بنی لرینده و بریلدیغی تعلیمات خفیه و حلیه بولدی و صره سبله حکماجه
طادرانجه ایجاب ابره حکم و میر موصله بنی لری طرفه دمی کوزل جواب بازسج ابروکه بنی باشای موصله بنی لری بولوش
اصول نایب رعایت و بورداد کیریم بولور نرف ابرج اولر بنی در کار ابره بود دفعه دمی کیفیت برده محمد زکرا اسخلام ابرج
اولر فی و نطق جزیره ماده سنک بورداد ادر سیز یا خادنه افاده سی چونکه فایده اولدو اوزره باشای موصله بنی لرینده
ابرج اولدیغینده بوماده مناسبی و حلیه خدمت دبا سندر نیمجه ایسی طرفه افاده و اجبار قلمسی و میر موصله بنی لری
امد و مودره سنک حرکات واقعه سی باغی سید افضل و حلیه بولور نرفه باشای موصله بنی لری و بر فطنه شفه سنک اسخلام ابرج اولر فی
نحری اولر فی بولور بیک مالک اخذ و سب اولر فی خصوصتین لویله ادره سنک حضرت شاهان مصلو بولور ایس اشعار
م
ش

HAT. 712/34056

HAT. 0712

“Seniyy-ül Himema Kerimü-üş Şiyema Devletlü İnayetlü Âtîfetlü Efendim Hazretleri

Bu defa dahi Paris sefiri Amedci Bey bizleri Londra'da olan Namik Paşa kulları canibinden tevarüd eden tahrirat hal olunarak meşmulü nazar-ı meali-i eser-i hazret-i cihanbani buyurulmak için mersul-ü su-yı utufileri kılını tahrirat-ı mezkurenin hülasa-i mealleri Mısır ve Cezayir maddelerinden dolayı birbirlerine muhabere-i vakıaları keyfiyetini Şamil olup malumu hünkari buyurulduğu üzere Mısır valisinin kesr-i kuvvet-i zahiriyyesi zımında İngiltere vükelasına takrir-i resmi i'tası hususunu mir mümaileyhden isti'lam etmiş olduğu beyanıyla bu maddelere ve hususat-ı saireye dair talimat-ı cedidin irsali suretini paşa-yı mümaileyh geçen gün gelen tahriratta iş'ar etmiş isede Beylikçi efendi kullarının me'muriyet-i rafiası cihetiyle kendüsine talimat-ı cedide irsali teklifine hacet olmayacağı derkâr olduğundan kema kade kullandığı usul ile iktifa etmesi paşa-yı mummaileyhe yazılmış ve bu maksud mevadd-ı muannene efendi-i mummaileyhin Londra'ya vusulüne ta'lik kılınmış olduğuna ve şimdiki halde ise tebeddülât-ı vakıa cihetiyle henüz İngiltere vükelası kararlaşmamış ve bayağı ihtilal ve ihtilaf üzere bulunmuş idüyine nazaran buna dikkat-i fırsat denilemeyerek mahzürü menfaatına galip olması ihtimalinden başka öyle mevadd-ı nazike zımında defaten ve alenen takrir-i resmi i'tası caiz ve münasib olmayarak olsa olsa mummaileyh Beylikçi efendi bendelerine verilen talimat-ı hafiyye ve ceride yoluyla ve sırasıyla hakimane tavır alınmak icab edeceğine ve mir mummaileyh bendeleri tarafından dahi güzel cevap yazılmış idüğine mebni paşa-yı mummaileyh bendeleri bu babda usul-ü teenniye riayet ve buradan giden cevaba terğib etmiş olacağı derkar isede bu defa dahi keyfiyyet ber-vechi muharrer tekrar iş'ar u ihtar olunması ve fakat Cezayir maddesinin burada Avusturya sefaretine ifadesini çünkü faideli olmak üzere paşa-yı mummaileyh iş'ar etmiş olduğundan bu madde münasibi vechile hizmet-i riyasetten Nemçe elçisi tarafına ifade ve ihbar kılınması ve mir mummaileyh bendelerine dahi umur-u memuresinde hareket-ı vakıası bit-tahsir iktizası vechile cevabname yazılması ve bir kıt'a şukkasının iş'ar eylediği elficar(!) tarihi taharri olunup bulunabildiği halde ahz ve tesyir olunması hususlarına tevcihle irade-i seniyye-i hazret-i şahane müteallik buyurulur ise iş'arı mütemennadır. (HAT, 712/ 34056)”

“(Sayfa 1) Paris Sefiri saadetli Nuri Efendi'nin geçende varid olan tahriratı hülaseten mealinde Avusturya ve Rusya memurları mesele-i Mısırye hakkında evvelki efkaları üzere olarak Lord Palmerston ile mülakatında mumaileyh dahi husus-u mezbur da kat'an gevşeklik göstermeyerek eğerçi Fransalu bu maddede berata muhalefet suretinde görünmekte isede ister istemez ol dahi muvafakat edeceğine ve nihayet Fransalunun muvafakati hasıl olamaz ise tevsikat-ı sabıkaları üzere düvel-i saire memurlarıyla beynlerinde söyleşip karar verileceğini ve Fransa elçisini görüp murad-ı âli-yi hazret-i şehinşahi Suriye eyaletlerinin külliyyen istihlas-ı kaziyyesine münhasır olduğu ifade olunmuş efendi mumaileyhe talim ve tezkâr eylemiş ve efendi mumaileyh dahi elçi-yi mumaileyhle vaki olan mülakatta Konya Eyaleti ve Tarsus dağları ve Haremeyn-i Şerifeyn ve Girit Ceziresi Mısır valisinden alınıpda Suriye ve Mısır eyaletleri veraset suretiyle Mehmet Ali Paşa'ya bırakılarak maslahatın sühütle bitirilmesi Devlet-i Aliye hakkında hayırlı olur yollu elçi-yi mumaileyhe ifade ve beyan etmiş ve efendi mumaileyhin muahharan tevarüd eden tahriratında İngiltere ministörlerinden bazı Fransalunun tahrikat-ı lisaniyelerinden nâşi Mısır meselesinin suret-i tanziminde mütereddid görünenlerin bu babda olan bazı itikadlarını çevirmeye medar olmak üzere kendüsine safice bir takrir verilmesini mumaileyh Palmerston tensib etmiş olmasıyla olbabda dahi tacil-i tesviye-i maddeye dair bir kıt'a takrir i'ta etmiş ve elbette bu maddeler Londra'ya vusüllerinde zat-ı valalarının dahi bil-etraf malumları olmuş olacağı meczum bulunması ve bu defa zat-ı utuflerinin mukaddemce Paris'e vusüllerinde Fransa Umur-u Ecnebiyesi Nazırı Mösyö Tiray'a tevcihle mülakat ve maslahat-ı Mısıryeden dolayı kusuratla mücarebat vaki olmuş olduğu tafsilatını şamil tahrirat-ı behiyyeleri vasıl olarak ba'd-el hal hakiya-yı hümayun-u hazret-i şehinşahiye arz ve takdim ile meşmul-u lihazat-i cenab-ı şahane ve nazır-ı mumaileyhin bast ve temhid eylediği sözlerine taraf-ı valalarından irad olunan cevablar pek yolunda olarak bâis-i tahsin-i âliye-i hazret-i mülukane buyurulmuş olup suret-i iş'arlarına göre Fransalu Mehmet Ali Paşa'yı raiyeten sahabetten ile'l-an geçemeyerek sair devletlerin efkârına muvafakat bahsinde mütereddid görünmekle ve mumaileyh Nuri Efendi'nin iş'arı dahi bu mealde olup hatta bu esnada bil-icab tebeddül-mesned-i sadaret cihetiyle kâne Devlet-i Âliyenin Mısır meselesi hakkında mukarrer olan usul-ü politikasına tağyir gelecek zannıyla bazı dost-u halis olan düvel-i mütehabbe memurları şüphelenerek tahririn ve saltanat-ı seniyyeyi daireten sebatta tutmağa çalışmaktan hali olmadıklarına ve Prens Metternich tarafından dahi hüsn-ü suret tanzimatına teşebbüs ve gayret olunmakta olduğundan taraf-ı Devlet-i Aliye'den kema kane usul-u sabiteye devam olunması iş'ar ve ifade kılınmakta ve Fransalu tarafından dahi bilakis maslahatın heman (...) mütalaa olunmaksızın Mısırlunun tervec-i meramı için sürat-i tesviye-i maddeye hod be hod taraf-ı Devlet-i Aliye'den teşebbüs olunması vadisinde kelimat-ı musannaa irad olunmakta olduğuna ve Mısır maddesi ise saltanat-ı seniyyenin mevadd-ı nazike-i mühimmesinden bulunduğu binaen bu kerre dahi havass-ı vükela-yı fiham-ı saltanat-ı seniyye beyninde akdince meşveret ile mevadd-ı mezkure bil-etraf müzakere ve mütalaa olunarak şimdiki hal iktizasınca verilen karar keyfiyetidir ki beyan ve iş'ar kılınır geçende taraf-ı valalarına gönderilen talimat-ı mufassala her türlü suver-i ihtimaliyeyi şamil olarak şimdiki hallere göre daha bazı müzeyyen tevsii iktiza edip etmeyeceği bahsinde dahi eğerçi maslahat-ı Mısıryenin sür'at-i tesviyesi elzem isede Devlet-i Aliye hakkında halen ve istikbalen muzır olmayacak ehven suretle tanzimi ehem olup yoksa hemen muzır olur ise olsun bitsin vadisinde bitirilmesi muzır ve Devlet-i Aliye kendisi uyuşması sureti Mısırlunun istediği yerleri bütün bütün veraset vechile vermek ve bu ise maazallahu teala mülket-i saltanat-ı seniyyeyi ikiye bölmek demek olarak halbuki memalik-i saltanat-ı seniyye iki kıt'a-yı mütesaviyeye münkasım olduğu halde artık Mehmet Ali'nin tabiiyeti yalnız lafızda bulunup manen bir hükümet-i müstakille suretine gireceğinden bir taraftan teksir-i kuvve-i zahire ve bir canibden dahi a'mal-i hiyel ve mefasid ile Devlet-i Aliyeyi mesalih-i dahiliyye ve hariciyyesini yoluna koymak tedabirinden men' ederek ve memalik-i Devlet-i Aliye ahali dahi Rusya ile Mısırın kuvvet-i şedideleri beyninde bulacakları cihetle hangi tarafa gireceklerini bilemeyerek nihayetinde ehl-i İslam'dan olanlar bütün bütün Mısır tarafına ve Nasara'dan bulunanlar dahi Rusyalu canibine tamamen meyl edüb Devlet-i Aliyeye keferre maazallahu teala selamet tariki külliyyen mesdud olmak iktiza edeceğine binaen bu suret tecviz olunur şey olmayacağı zahir olduğundan başka suret tesviyesi düvel-i fahime taraflarından deruhde olunmuşki şimdi ahir vecihle uyuşulması mümkün olmayacağı ve bil-fırça olsa bile atisi kefalet-i resmiye suretine konulmadığı halde Devlet-i Aliye

hakkında mazarrat-ı mülkiyet-i müstakbelesi derkar olacağından ve belki bu keyfiyet düvel-i Avrupa beyninde bir muharebe-i umumiye-i müntic olarak bilahare mazaratı (...) Devlet-i Aliyeye raci' olması vahimesini dahi hatırlardan çıkarılmak mümkün olamadığından ve böyle umur-u cesime-i mülkiye ve mevadd-ı nizamiye-i müessesede tebeddül-ü zat ve memuriyet ile tağyir-i usul caiz olmadığı misillü geçenki gönderilen talimat-ı seniyyenin meali ve medlülü dahi etraflı olarak asıl ra's-i mesele özr-ü itibar olunan arazi maddesinin hal ve tesviyesi düvel-i fahimenin ekseriyeti arasına muhavvel olması cihetle onlar tarafından nasıl karar verilir ise taraf-ı utufilerinden dahi imza olunmak lazım geleceğinden bunun üzerine Londra'da verilecek karar malum olmaksızın şimdiki halde tevsi-ahkamina ve tağyir-ı maliyet-i hacet mass etmediği bedihi ve bariz olmakla talimat-ı mezkurede beyan ve iş'ar olduğu vechile mesele-i mezkurede iğtina olunacak arazi maddesinin kat' ve tesviyesi hakkında bir minval-i muharrer ekseriyet-i ârâya muvafakat birle teferruat-ı saire yani vezaif-i tabiiyyete terettüb edecek vergi maddesiyle herbir hususatın tanzim ve nemşiyetini şerait-i matlubiyeye tevafuk etmediği halde bu taraftan istizana ta'yin eylemeleri lazım geleceği aşikar isede Fransa elçisinin Haremeyn-i Şerifeyn demekten muradı Cidde Eyaleti olarak çünkü Haremeyn-i Şerifeyn iktiza-yı emri hilafet ve şan-ı vâlâ-yı saltanata aid olduğundan (sayfa 2) Maazallahu Teala buralardan veraset suretiyle hiçbir mamelekin ihale ve tevcihi tecviz olunmayacağı aşikar olup fakat Cidde Eyaleti taraf-ı Devlet-i Aliyeden zapt ile eyalet-i mezkureye uhra vali nasb ve ta'yin olduğu halde mademki Mısır valisinin kaza-yı Mısır'da kuvvet ve heyet-i haliyesi mevcut evleviyetçe hasb-el mevki' eyalet-i mezkurede de bulunacak valinin nüfuz ve ahkamı câri olamayacağından ve idaresinde Devlet-i Aliye masarif-i zâideye muhtaç olacağından ol-halde çok geçmeden eyalet-i mezkurenin bizzarure yine kendisine ihalesine mecburiyet hâsil olacağı mütalaasına mebni güya Devlet-i Aliyeye zimmetine etmek dışını çekercesine irae-i minnet etmek üzere tervic-i meramına bir saniadan ve birde Cidde Eyaletinin mevki-i coğrafisi iktizasınca Mısır valisinin Yemen havalisine vuku' bulmakta olan tasallut ve tahdiyyesi İngiltereluyu gücendirmekte olmasıyla oraya dahi zebunkârâne bir cemileden ve hal birle Cidde Eyaleti'nin cemi' zamanda tevarüsen verilmesi baid-ül imkan olduğu cümle indinde bedihi olduğuna göre bunu bu suretle meydana koymak mücerred Suriye eyaletlerinden Devlet-i Aliyeyi vazgeçirmek ve İngiltereluyu gevşetmek daiye-i fasidesine mebni Fransalunun talimat-ı hafiyyesinden neş'et etmiş olacağı dahe-i bedahet olup eyalet-i mezkurenin bervechi meşruh zapt ve iradesine mütesavver olan suubet cihetiyle asıl matlub olan Suriye eyaletlerinin istihlası kaziyesi olduğundan Cidde Eyaleti'nin şimdiki gibi bila tevarüs adeta paşalık suretiyle yine Mısır valisinin evladından birine verilmesinde berküne(!) beis olmakla bunun üzerine cereyan edecek müzakerede Haremeyn-i Şerifeyn'in eyalet-i merkume dahilinde bulunmuş olmasıyla halen ve istikbalen ve kat'an ve ebeden veraset suretinin müsaade kabul etmeyeceği müsellemler ve Devlet-i Aliye'nin Suriye eyaletlerinin istirdadı akdem makasid-i seniyyesinden bulunmasın idüğü varest-i kayd-ı rakam olduğuna binaen Cidde Eyaleti'nin yine kema fissabıka tevcih suretiyle uhdelerine ihalesi hususuna taraf-ı saltanat-ı seniyyeden redd-i müsaade gösterilmesi mümkün olabileceğini beyan ile ona mukabil Suriye taraflarının istirdadı maddesinin teshili ve birde Suriye tarafından biraz mahal vermeklige mecburiyet hâsil olduğu halde talimat-ı mezkurede de beyan olduğu vechile oraları hakkında dahi tevarüs lakırdısı ve cüzen minel-vücuha câiz olmayarak birazının evladına kayd-ı hayat şartıyla tevcihi ve şayed Fransalu tarafından bu tevarüs hususuna ziyadece ısrar olunupta diğer devletler tarafından dahi ruy-i mümaşat gösterilmek suretleri hüsün olduğu halde bir minval-i muharrer evladına tevcihi kaziyyesinin dahi yine bir nevi veraset demek olacağı vadisinde bazı iknai sözler iradı vel-hasil Devlet-i Aliye'nin şan ve namus-u âliyesini ikmalen ve mehazir-i haliye ve istikbaliyeyi tahfifen Suriye eyaletlerinden ekserisinin istihlası emri ehemmine çalışması ve bu esnada bazı taraflardan ihbar olduğuna nazaran mesele-i Misriyyenin tanzimatı hususunda şayed devletler beyninde birgüne muvafakat hâsil efkarı barışmak kabil olmadığı halde Mehmet Ali Paşa'nın vefatına kadar heyet-i haliyenin düvel-i fahime taraflarından bit-te'min ibkasına karar verileceği rivayet olunmuş olmasıyla saltanat-ı seniyyenin ve dilhah-ı âliyesine muvafık tanzimat vechile hâsil olmayubda usul-u sabıkanın ibkasına devletler taraflarından teminat-ı kaviiye gösterildiği surette heyet-i haliyenin iknası elbette Mehmet Ali Paşa'ya müsait ve saltanat-ı seniyyeye muzır olacak tanzimatın hayırlı olacağı ve ol-halde Mehmet Ali Paşa bir güne su-i harekete mütecasir olamayarak saltanat-ı seniyye hemen mesalih-i dahiliye ve hariciyesini tanzim ile bir taraftan kuvve-i vafiye istihsaline bakılacağı ve bu vecihle biraz vakit kazanıldığı halde Fransızlar mütelevvin bir millet

olduğundan Devlet-i Aliyeye celb ve imaleleri hususunun dahi çaresi bulunacağı bedihiyyattır ve işbu heyet-i haliyenin Mısır valisinin vefatına kadar böylece ibkası takdirinde usul-ü tabiiyet levazımından olan verginin bekaya-yı müterakimesiyle beraber Mısır valisi tarafından kamilen i'ta ve donanma-yı hümayun iade (...) ve hususat-ı saire Devlet-i Aliye icra olunmak üzere suret-i kaviyyeye rabt ve tevsik olunması lazım geleceği umur-u vazıhadan olmak vel-hasil bunda fevaid-i müstakbele derkar bulunmak hasebiyle tanzimat-ı mezkure saltanat-ı seniyyenin menafi-i mahsusa ve hukuk-u aliyesine muvafık ve (.....) olduğu halde talimat-ı mersule vechile harekete ibtidar eylemeleri icab-ı memuriyetlerinden olduğu ve bir veche muharrer olunduğu vecihle zikr olunan tanzimatında ittifak ve ekseriyet-i ârâ bulunmayarak devletler beyninde kararı husule gelmeyubde fezleke-i müzakerat heyet-i haliyenin ibkasını netice verir ise düvel-i müşarünileyhim taraflarından bir veche meşruh teminat-ı kaviye ve tevsikat-ı icabiye icra olunmak üzere böyle bir heyet-i haliyenin bekası Devlet-i Aliye hakkında hayırlu ve Mısırluya mazarratlı olacağı zahir olduğundan ona göre icra-yı tesviye ve kararı münasib olacağı müzakere ve mütalaa olunması ve irade-i seniyye-i şahane dahi bu merkezde kararen bulunmuş idüğü bimennihi teala malum-u şerifeleri buyurulanda (...) oldukları dirayet-i zatiye ve fetanet-i fitriyeleri iktizası ve mukaddemce gönderilen talimat-ı mufassala muktezası üzere harekat-ı devletiyemiz(!) neye himmet ve vukuat-ı mükalemat ve karar keyfiyatı iş'ar ve işaret buyurulması temennadır”

MISIR MESELESİ HAKKINDA ACELE OLARAK DÜVEL-İ HAMSE ELÇİLERİNE RESMİ YAZIYA CEVAP OLARAK İSMİ GEÇEN DEVLETLERİN ELÇİLERİ TARAFLARINDAN VERİLİP PADİŞAH TARAFINDAN DEĞERLENDİRİLEN YAZILARIN TERCÜMESİ ÜZERİNE MEŞVERET MECLİSİ'NDEKİ MÜZAKERELERİN KARARINA DAİR BELGE

Seniyy-ül-Himema Kerim-üş-Şiyema Devletlü İnayetlü Âtîfetlü Oğlum Efendim Hazretleri

Malum-u samileri buyurulduğu üzere mesele-i Mısıryyeyi tacilen düvel-i hamse-i fahime süferasına i'ta olunan takrirat-ı resmiyeye cevaben bu defa süfera-yı mumaileyhim taraflarından verilüp manzur-u hümayun-u mülükane buyurulması olan tekarir tercümesi geçen gece meclis-i meşverette beyn-el vükela kıraatle fezleke-i mealleri yani süfera-yı mumaileyhimin mütalaat ve ihtaratı taraf-ı eşref-i saltanat-ı seniyyeden ihtiyar kılınan usul ve tedabir-i hakimaneyi müeyyid ve müekkid ve bil-cümle bendegan ve dâiyanın mülahasaten muvafık olarak asakir-i Mısıryyenin tecavüzat-ı merviyeleri dahi yaşlı bir madde olmayup bazı eşhasın asker aramak ve zahire bulmak vesilesiyle öteye beriye gezinmelerinden ve bazı kazalara gelmelerinden ibaret olarak şimdiki halde ise bu rivayetler dahi munkatı' olup her ne ise bunların tahkiki olunan ahval-i hazırasına nazaran İbrahim Paşa'nın asakir-i külliye ile tecavüz ve tahdiyesi derece-i iktidarından hariç olacağı ve bil-husus düvel-i müşarünileyhim tarafından Mehmet Ali Paşa'ya kullanılan usul-ü tehdidiyeye göre tecavüz maddesine mütecasir olmayacağı rehin-i rütbe-i bedahet olduğuna ve meadin-i hümayuniyyesini utufetlü Sadullah Paşa hazretlerinin meşmul-u lihazat-i şevket-i ifaza-i cenab-ı cihanbani buyurulmak için irsal-i su-yi valaları kılınan iki kıt'a şukka ve ordusundan müteşabik olduğu üzere Mısırlunun muamelatı birgüne teklif-i ham olmayarak fakat akçesiyle zahire istemekten ibaret ve bu dahi zaruriyatın kabilinden olup müşarün ileyh hazretleri tarafından dahi tatlıca cevap verilmiş ve madem ki akçesiyle istenildiği halde verilmemesi tutulan usule muvafık olmayacağı bedihiyattan bulunması idüğüne mebni ba'dezin dahi arada medar-ı kıl u kal ve serrişte-i niza' ve cidal olacak hareket-ı nâmülayime tecviz olunmayarak muamelat-ı dirayet-mendane ve tedabir-i hakimaneyi himmet olunması hususunda müşarünileyh ve sair iktiza edenlere tahrirat-ı senaveri gönderilmesi münasip mütalaa olunmuş olmakla muvafık-ı ârâ-yı seniyye-i şahane buyurulur ise ol-vecihle tahrirat-ı mukteziye tasdir ve tesyirine ibtidar olunacağı beyanıyla tezkire-i senaveri terkim kılındı efendim

Üst Kenar

Ve fil-hakika akçesiyle istenilen zahirenin verilmesi dahi tutulan usule mugayir düşeceği emri gayr-i mechul olduğuna ve müşarünileyh Sadullah Paşa hazretleri tarafından bu babda doğrusu pek güzel cevap verilmiş idüğüne binaen bundan böyle dahi tıpkı iş'ar-ı resmileri vechile muamelat-ı dirayet-mendane ve tedabir-i hakîmaneye himmet eylemesi mealinde müşarünileyh ve sair iktiza edenlere taraf-ı eşref-i sadaret-penahilerinden tahrirat-ı sâmilere tasdir ve tesyir olunması mukteza-yı emir ve irade-i esabiatade-i cenab-ı mülükanedan idüğü muhat-ı ilm-i âli-yi devletleri buyuruldukda olbabda emr ve himem hazret-i veliyy-ul-emrindir

Alt kenar

Maruz-u çaker-i kemineleridirki hâme-pirâ-yı tevkir ve ihtiram olan işbu tezkire-i âli-yi vekalet-penahileri müşarünileyh Sadullah Paşa hazretlerinin şukkaları mübarek ve mesud hakipâ-yı kimyasa-yı hazret-i mülükaneyeye arz ve takdim ile meşmul-ü lihazat-i şevket-i ifaza-i cenab-ı cihanbani buyurulmuştur vakian bunların tahkik olunan ahvaline ve düvel-i müşarünileyhim taraflarından kullanılan usul-ü tehdidiyeye nazaran asakir-i Mısıryyenin tecavüz maddesine mütecasir olmayacakları rütbe-i bedahete mevsul

دستور مقرر منكم بمجلس فرنس بائى نجران و خبره و در برهه فعلی شما نگرین

مورد آید بی گفتو شب حضرتی افاده این سکن شدت شب تا نیک اوده دردی تاریخه مورثاً و بانده اخذ الیکم مکتوبه
انگلتون دولتک فرانس لوردک افعال و حکایت کالیبه وقف اولین اکتلا شکره اولین فرانس دولتی انگلتون فرانس و دولتیه بعضی
عمره ایلی و دولتیه در جواب خدمت تقرباً بجنگلیه تکالیف مذکور بی محرمانی و بی ایزاد ایلی ابروی در فرموده بر مؤلفت معنی و ایصال
ایلیک و بالکل فرانس دولتک معنی و تکالیف مزبور و چه تنظیم صلحک موسس بود در وقت عملیه بی تشویق این صلی معلوم است
اولین دولتک دولتی بالکل استیا دولتی ای معترای بر این دولتک ای کاملاً معنی استیا دولتی مؤلف فرانس دولتیه اعلام
ایلیک مندرج اولاند بودند اولی کوهه صلح پنجوی مشاهده اوله معنی اشکار اولوب لکه بود ظهوره معنی انگلتون فرانس دولتیه دولتی
مضاد صلی بتظیر رضایه اوله معنی دولتک و معنی دولتک ای ایلی و لاری همگی عین سلطنت سنه بی محافظ ایلی جملگی اینت کاملاً
اولاند بر فایده لفظ عینک کالی استیا اولین و معنی دولتک ای محافظ با فضله بقدر احتیاج ایلی و معنی و عیال معاد
ایلیک بر فایده معنی مصادف ایلیک معنی دولتک ای محافظ با فضله بقدر احتیاج ایلی و معنی و عیال معاد
بر فایده ایصال ایلیک معنی دولتک ای محافظ با فضله بقدر احتیاج ایلی و معنی و عیال معاد
در کار اوله صعوبت کوهه کوهه ایلی و دولتیه حکومت صبره وه منفر اوله سبب الهابستک امیر شیا عینت نقضت در ایلی
و کیفیت مذکور معنی اطاعت اجبار ایلی و دولتیه حکومت صبره وه منفر اوله سبب الهابستک امیر شیا عینت نقضت در ایلی
و معنی ایلیک معنی دولتک ای محافظ با فضله بقدر احتیاج ایلی و معنی و عیال معاد
تاکیه با فانی مظهر اوله معنی دولتک ای محافظ با فضله بقدر احتیاج ایلی و معنی و عیال معاد
بیان اوله معنی دولتک ای محافظ با فضله بقدر احتیاج ایلی و معنی و عیال معاد
دولتیه مشاور ایلیک معنی دولتک ای محافظ با فضله بقدر احتیاج ایلی و معنی و عیال معاد

F.MTZ(05) 2/31

DERSAADET'TE MUKİM İNGİLTERE ELÇİSİ TARAFINDAN BAŞ TERCÜMAN BİZANİ'YE VERİLEN TALİMATIN TERCÜMESİDİR (1.Sayfa)

“Mevadd-ı âtiyeyi devletlu Reşit hazretlerine ifade edesiniz şıkk-ı teşrin-i saninin on dördü tarihiyle müverrihan Viyana’dan ahz eylediğim mektuplarda İngiltere Devleti’nin Fransaluların ef’al ve hareketine kemaliyle vâkıf olduğu anlaşılmakta olduğu ve Fransa Devleti İngiltere ve Rusya devletlerine bazı teklifi arz etmesi ve bunlarda bir cevab ahzine terakkub etmeksizin tekalif-i mezkureyi Mehmed Ali’ye dahi irad eylemesi idüğü ve merkumdan bir muvafakat-ı mutedile istihlas eylediği ve yalnız Fransa Devleti’nin marifetiyle ve tekalif-i mezbure vechile tanzim-i maslahata Mösyö (...) Devlet-i Aliyeyi teşvik edeceği malum olmak olduğu ve İngiltere Devleti yalnız Avusturya Devleti ile müttehid-i ârâyı bozduğu ve İngiltere ile kamilen müttehid olduğu Avusturya Devleti muahharan Fransa Devleti’ne ilan ettiği münderic olmakla bütün on beş gün sonra neticesi müşahede olunacağı aşıkâr olup lakin bu hususa yani İngiltere ve Avusturya devletleri Devlet-i Aliye’ye muzır olacak bir tanzime rızadade olmayacaklarına ve Mehmet Ali’nin icra edebileceği herbir hücumu aleyhine saltana-ı seniyyeyi muhafaza eyleyeceklerini emniyet-i kamilemiz derkar olmakla bu ifadatın Devlet-i Aliye’nin kemal-i emniyette olduğu ve asayiş-i dahiliyeyi muhafazaya bakmakta başka bir ihtiyaçları olmadığı ve muhatarata mukavemet için teksir-i kuvvet etmek ve sefayine masarif eylemek muktezası bulunmadığı paşa müşarünileyh hazretlerinin malumları olacaktır ve diğer taraftan dahi Mehmet Ali bir faide istihsal etmeksizin masarifat-ı sabikasını el-yevm icraya mecbur olup kuvve-i maliyesi takallul ve bu cihetle asakirin maaş-ı bakıyyesini tediye derkar olan suubetler günden güne tekessür edeceği ve bu ise hükümet-i Mısriyyeden müteneffir olan Suriye ahalsinin ümid ve şecaatlarına takviye vereceği ve keyfiyat-ı mezkure Mehmet Ali’yi itaate icbar etmeğe çok suubet olmayacağını İngiltere ve Avusturya devletlerine irae ve ispat eyleyeceğinden mevsimi geldiği gibi sebat ve metanet ile hareket etmediği mucib olacağı ve çünkü Fransa Devleti karışmak ister ise Rusyalu Fransa aleyhinde olacağından ve Rusyalu İngiltere ve Avusturya devletleri aleyhinde hareket ettiği takdirde Fransalu mümanaat edeceğinden ol-vakit yani mevsim-i icra geldiği esnada İngiltere ve Avusturya devletlerinin kararlarına ta’riz eder bulunmayacağı vazıhattan olup vel-hasıl sevablı devlet-i müttehid olduğu ve devlet-i aleyhiyeyi vükela-yı saltanat-ı seniyyenin ittihaz buyurdıkları usul politikasını tutmak ve muhafaza etmeye âzim oldukları hale Devlet-i Aliyeyi güya şimdide kadar sâlik olduğu meslekten ayrılmak ve dilhâh-ı âlisi vechile husul-pezir olacak netayici bit-teenni muntazır olmaktan başka hayırlı şey olmayup lakin Devlet-i Aliye muhalif-i ukul ve maslahat olan bir sabırsızlığa tebaiyyetle kendüsünün bir tanzim tesmiye edebileceği bazı şeylerin icrasına ibtidar ettiği gibi dost-u hakikilerini terk etmeyi ve Maazallahu Teala memalik-i Osmaniyyenin mukasimesine sebep olmak olacağı müstağniyet-ün-beyan olduğuna binaen vükela-yı Devlet-i Aliye hazeratının İngiltere ve Avusturya devletlerinin rıza ve muvafakatlari lâhık olmadığı hiçbir tanzimin icrasına teşebbüs buyurmamaları ve devleteyn-i müşarünileyhimanın müzaharetlerine emniyet buyurulmaları lazımedendir ve merkum Mehmet Ali İbrahim Paşa’yı bu taraflara doğru ilerlemesini emir ve tenbih eder ise İngiltere ve Avusturya devletleri İskenderiye’ye veya Akka üzerine hücum etmek veyahud Mısır ile Beriyyet-üş Şam’ın beyinde olan muhaberati kesmek ve İskenderiye limanını abluka etmeye mecbur olacaklarından bu usul dahi birkaç hafta zarfında Mehmet Ali’nin kuvve-i askeriye ve maliyesini harap edeceği hüveydadır”

i.MTZ (05) 2/31

5

Handwritten marginal notes in Ottoman Turkish script, including phrases like 'دولت و ممالک' and 'مقام'.

2

Main body of handwritten Ottoman Turkish text, containing detailed administrative or diplomatic instructions.

Handwritten marginal notes at the bottom of the page, including phrases like 'بدرستی' and 'مقام'.

”Seniyy-ül Himema Kerimü-üş Şiyema Devletlü İnayetlü Âtîfetlu Oğlum Efendim Hazretleri

İngiltere ve Avusturya devletlerinin mesele-i Mısriyye hakkında muhakkak ve meczum olan ittifak ve ittihad-ı kamillerinden dolayı teminat-ı cedide ve asayiş-i dahiliyenin teyidi zımnında bazı mertebe nesayih-ı lazımeğe dair Dersaadet'te mukim İngiltere elçisinin tercümanı Bizanî'ye vermiş olduğu talimat tercümesi manzur-u âli buyurulmak için irsal-i su-yi vala-yı müşirileri kılındı tercüme-i mezkure mealine ve saye-i şevketu-yi hazret-i mülükane ihtiyar ve iltizam olunan usul-ü sabır ve teenniye ve taraf-ı eşref-i cenab-ı cihanbaniye ibraz ve irae buyurulmakta olan sebat ve metanet-i âliyeye nazaran Fransalunun dahi inşaallahu Teala diğer devletlerin efkar ve mutalaat-ı hayırhanelerine yanaşacağı ve politaka-i düveliyeye yanaşacağı memul olmakla Bilutfihi Teala hukuk-u zâhire-i saltanat-ı seniyyenin bervefk vel-hahu husule geleceğinde şüphe olmadığından muvafık-ı irade-i seniyye-i mülükane buyurulur ise Makam-ı Nezaret-i Umur-u Hariciye canibinden elçi mumaileyhe tevsikat-ı mukteziyye ve teşvikat-ı icabiye icra kılınacağı ve bu esnada (! yırtılmış) Fransa Devleti tarafından Tulun Tersanesi'nde bir ihtiyat donanması techizine teşebbüs ve idaresi için mahsus amiral nasb ve tayin olunması olduğu tahkik ve istihbar bundan dolayı Nezaret müşarünileyha canibinden Fransa elçisine gönderilen haberde Fransa Devleti tarafından Akdeniz'de bulunan donanmalarından başka bu defa dahi Tulun Tersanesi'nde bir ihtiyat donanması techiz olunmakta olup Fransa Devleti'nin bir vakittenberu hareketi Mehmet Ali Paşa lehine görüldüğünden bu tedarikat bit-tab' Devlet-i Aliye aleyhine olmak lazım geleceğine binaen bu babda Devlet-i Aliye'nin tebeyyünat-ı resmiye talebine hak ve salahatı derkar olduğuna dair sitem-amiz bir mukaddemecik ile donanma-yı mezkurun sebep-i techizi ve istihzarı elçi-yi mumaileyh tarafından ledel-istifade mumaileyhin buna cevap olarak vaki' olan tebliğat fezlekesinde Fransa Devleti saltanat-ı seniyyenin her vecihle lehinde ve istihsal-i saadet-i hali ve muhafazası arzusunda olduğundan Fransa Devleti'nin Akdeniz'de kuvve-i bahriyesi tezayüd ettikçe Devlet-i Aliye daha ziyade müsterih olmak lazım gelecek ve hatta bundan akdem tezyid-i kuvve-i bahriyeden başka miktar vaki' kara askeri tehyiesi İngiltere Devleti tarafından bile Fransa Devleti'ne ifade olunan mevaddın bulunduğu keyfiyatı beyan olunmuş olup her ne ise suret-i hale nazaran donanma-yı mezkurun bu vecihle techizi Rusya Devleti tarafından mesele-i mezkure müzakeresi için Londra'ya tayin olunan memur her ne kadar avdet etmiş isede henüz iki devlet beyninde muhaberat munkatı' olmamak ve bu madde ise Fransalunun politikasına elvermemek hasebiyle bir nevi görünsün demek olarak fi nefis-il emr saltanat-ı seniyye aleyhinde olmayacağı vazıhattan ve düvel-i erbaanın usul-ü sabite ve müttefika ve mutalaat-ı kaviye ve müttehidelere iktizasınca Fransalu başlı başına Mısırlu lehinde bulursa bile bir şeyi müfid olmayacağı misillü öyle cesim devlete göre bitarafane hareket dahi mümkün olamayacağından nihayet kendi efkarını dahi diğer devletlere takrib ile ihtiyar-ı muvafakat edeceği Vebiiinayetillahi Teala kusuratla olsa metalib-i seniyye husulinedir olacağı bedihiyattan bulunmuş olmakla mücerred malum-u âli-yi tâcidari buyurulmak üzere iş'ara ibtar olunduğu beyanıyla tezkire-i senaveri terkimine mübaderet kılındı efendim ”

Üst Kenar

”Hilafetpenahiye müteallik buyurulmuş ve Fransa donanmasının sebep-i techiz ve istihzarı keyfiyeti elçi-yi mumaileyhden güzel mukaddeme ile istifsar olunmuş ve buna dair ve berideki cevap dahi meal-i iş'ar-ı samilerinden malum-u âli buyurularak vâkia Biinayetillahi Teala tasavvuratla olsa metalib-i seniyyenin husulü bedihiyattan bulunmuş idüğü ve tercüme-i

merkume iade kılındığı malum-u himmetleri buyurularak ol-babda emr ve ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir”

Alt Kenar

”Ma’ruz-u Çaker-i Kemineleridir ki

Raha-i zîb-i pira-yı tevkir ve ical olan işbu tezkire-i âli-yi sadaretpenahileriyle tercüme-i mezkurede mübarek huzur-u şevket-mevfur cenab-ı hilafetpenahiye arz ve takdim ile meşmul-ü nigah-ı meali iktinah-ı cenab-ı şehinşahi buyurulmuştur iş’ar ve istizan buyurulduğu Makam-ı Nezaret-i Umur-u Hariciye canibinden elçi-yi mumaileyhe tevsikat-ı mukteziye ve teşvikat-ı icabiye icra olunması hazret-i irade-i seniyye-i cenabdır”

ویازده مقیم انگلستان ماه جمادی الاول سنک اوده بی تاریخید اعطا ایدبی بظنه تقریرک بزم سید

۳

لوزده مقیم انستیا ایجسی انگلستان دولتی امور جنیبی ناطیقہ پنی مستوفی طرفندہ بظنه تجریت تبلیغ الملکی و تجریت مذکورہ
 انستیا دولتی اصول و حکمتی اجماع ایرہ اسباب و وسائل و حج و سیاحت فلسفی و فطری دولتی تجریت مذکورہ اشعار و لطایف
 تزیین دنیا مؤلفت کاملہ اعلیٰ و ظہیر ذمت عد الملکی اظہر بنا علیہ بزم رسوم الاوضاع انگلستان ایجسی کتودولتک
 اسمہ ادرہ دولتش ابرہانک حالہ جسی تحت علی بن عثمانی ادرہ پادشاہ شوکت النساء حضرتینک خانہ دولت
 عنقریب عصرہ دولت علیہنک تمامیت ملک و استقلال عیسیٰ مفاظیر قرہ دیرمی ادرہ بی و شوخصیم قراری قضایہ
 دولتش ابرہانک تخصیص ارضی و بعض نفوذ مستقل استحصالی ضمنی اصول مصرعہ استفادہ جاشیمہ صحنی اعلیٰ
 مذکورہ اظہر و صحت مشاہیرا اشجار عدلتک کتود درست و متفق بولناہ یعنی بوضوح عقد و دریت و بعضیہ قضایہ
 قانون عدیرہ ابرہانجی ادرہ سائر ادرہ دولتی طرفندہ و جلدہ اول بونکلیفک شافی کتوبہ عامہ ادرہ اوستیا ایجسی
 جنابدی طرفندہ مقابیرہ و ظہر ادرہ صحنی مشہول ایرہ

HR.SYS 1005/22

1

HR_SYS_01005

“Londra’da mukim Avusturya elçisi İngiltere Devleti umur-u ecnebiyesi nazırına Prens Meternic tarafından bir kıt’a tahrirat tebliğ eylemesi ve tahrirat-ı mezkurede Avusturya Devleti’nin usul ve hareketini icab eden esbab ve vesail derc ve beyan kılınmış ve İngiltere Devleti tahrirat-ı mezburede iş’ar olunan tedabir-i deniyata muvafakat-ı kâbilesini i’lan eylemeyi vazife-i zimmet addeylemesi olmakla binaenaleyh zira mersum-ul imza İngiltere elçisi kendü devletinin ismine olarak devlet-i müşarünileyhanın halen calis-i taht-ı âlî-baht-ı Osmani olan Padişah-ı şevket-i iktinah hazretlerinin hanedan-ı madelet ünvanları asrında Devlet-i Aliye’nin tamamıyet-i mülk ve istiklal-i âliyesini muhafazaya karar vermesi olduğunu ve işbu taksim ve kararı muktezasınca devlet-i müşarünileyhanın tahsil-i arazi ve bazı nüfuz-u müstakille istihsali zımında ahval-i hâzıradan istifadeye çalışmayacağını i’lana mezun olmuştur ve devlet-i müşarünileyha işbu i’lanının kendü dost ve müttefikî bulunan yani bu maslahata akıl ve dirayet ve bîgarazâne hareketlerine delail-i adîde ibraz etmiş olan sair Avrupa devletleri taraflarından ve cümleden evvel bu teklifin şanı kendüye aid olan Avusturya imparatoru cenabları tarafından mukabeleye mazhar olacağını memul eder”

و به ناده مقیم آنکه ایچینک ماه جمادی اولینک اون بشی تاریخچه پنج متریک جنابلینه
اعطا ایدیگی برتطمه تقیردن مستحج برنقره ترجمه سیدر

بنام علی ذالک حشمتلو آنکه ترالیه سی ریادش هکناک ذیل ورته ده مطور الاسم بیوک ایچیبی
بیان و اشعاره مآذون و مرغصد تلندیغی و جریله دولتی طرفندون شویله بیان و اشعار ایدرکه حالاجالس
تخت عالی تخت عثمانی اولان خاندان ابرهت عنوان عجزده سلطنت سنیه نیک تمایبست اراضیبی
و استقلال عالیسی محافظه ایتمک آنکه دولتنک تصحیح و تدری وارد و انشبو تصحیح و تدرار تقصبا
دولت مشارالیه تصحیل اراضی و یاخود استحصال نفوذ مستقله و امیده کیفیت احوال حاضرده دن
استفاده به چالشیمه جفی درکار

HR.SYS 1005/22

2

HR_SYS_01005

“Binaenalazalik haşmetlu İngiltere kraliçesi ve padişahının zeyl-i varakada mestur-ul isim büyükelçisi beyan ve iş'ara mezun ve murahhas kılındığı vecihle devleti tarafından şöyle beyan ve iş'ar ederki halen calis-i taht-ı âlî-baht-ı Osmani olan hanedan-ı übbehet-i ünvan asrında saltanat-ı seniyyenin tamamıyet-i arazisi ve istiklal-i âlisini muhafaza etmekle İngiltere Devleti'nin tasımim ve kararı vardır ve işbu tasımim ve karar muktezasınca devlet-i müşarünileyha tahsil-i arazi veyahud istihsal-i nüfuz-u müstakille meramıyla keyfiyet-i ahval-i hazıradan istifadeye çalışmayacağı derkar”

“Geçen gün Amiral Rusen ile vaki’ olan mülakat-ı acizanem keyfiyeti hakipâ-yı âsâfanelerine tahrir ve iş’ar olunmuş olduğundan şimdiye dek vusulüyle meali malum-u âli-yi daraneleri buyurulmuştur dünkü gün dahi mumaileyh ile tekrar mülakat-ı mahsusa-i abidanemde bazı musahebat-ı didariyeden sonra amiral mumaileyh ile Mısır meselesini mukteza-yı hayırhahımız üzere kendi kendime tefekkür ederek Devlet-i Aliye ile Mısır valisi beyninde olan adem-i emniyet gün be gün teşdid ile nihayi bir rahatsızlığı müstelzim olmak hatırasıyla bu bahisde vükela-yı fiham hazeratına bazı merâtib-i ifadatım vaki’ olmasıyla Paris’e vusulümde dahi gerek Fransa kralının ve gerek vükela-yı devletimin niyyat ve efkârını bu merkezde lakin sizinde malumunuzdur ki bu hususu biraz ağırca olduğundan (...) husulü yalnız Fransa Devleti’nin re’y ve tedbiriyle mümkün olamayub bu mebhasde İngiltere Devleti’nin dahi iane-i kavliyesinin istihsali lazım gelmekle buna dair İngiltere Devleti’yle hiçbir müzakere sebkât etmişmidir ve kendülerinin bu babda muvafakatları memulmudur yollu sevk-i kelam etmesiyle cânib-i abidanemden dahi sefaret ile Londra’da müddet-i ikametimde eğerçi bu madde zımında İngiltere vükelasıyla müzakere-i resmîyemiz güzerean etmeyüb lakin Mısır valisinin şimdiki hey’ette bulunması İngiltere Devleti’nin ticaretine dokunur gibi görüldüğünden bilmünasebe bazı ifadelerinden istinbat olunacağına göre bu maslahat Fransa Devleti tarafından delalet-i himmet-i valalarının etrafı ve rabitalı tutulduğu vakitte İngiltere Devleti ile Fransa Devleti beyninde derkar olan ittifak ve ittihad muktezası üzere muvafakat ederler zannederim denildikte Fransa Devleti tarafından lazım gelen himmette kusur olunmazsa memul ederim lakin İngiltere Devleti’nin mâ-fi’z-zamirleri nazikçe istikşaf olunupta ona göre davranılsa güzel olur diyerek suret-i halin Londra sefiri devletlü beyefendi hazretleri bendeleri canibine tahrir ve iş’ar olunmasını suret-ül-hasda ifade edüb çünkü Fransalunun Mısır maddesinde nihayet meram ve mütalaaları ibtidai emirde anlaşılıb ba’dehu ona göre davranmak zihn-i âcizaneme göre icab-ı halden görüldüğünden bil-mukabele taraf-ı âcizanemden bu husus hakkında vükela-yı fiham hazeratına dermeyan olunan ifadat ve ızdırarat ve ol-babda taraf-ı vâlâlarından îrad buyurulan mücarebat keyfiyeti Londra ve Fransa sefarethanelerine tahrir ve iş’ar buyurulması ve taraf-ı vâlâlarından dahi ezher-cihet himmet ve gayret olunacağı rütbe-i bedahette bulunmuş ise bu husus Fransa Devleti tarafından tevcihle tutulacak ve kusuratla karar bulacak ise henüz beynimizde birgüne müzakere sebkât etmemiş olmasıyla şimdi alel-amyâ Londra sefiri beyefendi hazretlerine yazıldığı halde suret-i müzakeratımızı tekrar bu taraftan isti’lam ve istifsar buyuracakları vebil-fırça bu taraftan isti’ar buyurmayub da Devlet-i Aliye Paris beyninde Mısır meselesine dair bir şey mütalaa olunmakta olmakla bu babda İngiltere Devleti ne diyecektir vadisinde İngiltere Umur-u Ecnebiyesi Nazırı’na bir kere istimzac buyurulsa maslahatın mechuliyeti münasebetiyle devleteyn beyninde olunan tasavvurat ve niyyatın netice-i karar ve buraca olunan müzakeratı beher-hal İngiltere vükelası istifsara mecbur olacakları nümayan olmakla böyle olmaktan ise Fransa Devleti’nin menvi zamirleri bilinüb Devlet-i Aliye’nin dahi meram-ı aliyesine tevafuk eylediği halde ol-vakit suret-i hal bir tafsil yazılsa daha güzel olur denildikde Fransa Devleti’nin Mısır meselesi hakkında Devlet-i Aliye’ye hayrı mucib harekette bulunması memul olup bu hususda Devlet-i Aliye ile Mısır valisi hakkında olan mütalaaları anlaşılıb ona göre ikimiz dahi bu tarafda tesviye-i maslahata sa’y ve gayret edüb emri beyefendi hazretleri dahi oraca lazım gelecek himmeti icra eyledikleri halde mütalaama göre bir güzel şey olur hele suret-i hali bir kere Londra’ya tahrir ediniz İngiltere Devleti’nin mütalaaları mîr-i müşarünileyh hazretlerinin gelecek cevabnâmeleri mealinden ve bu günlerde Paris’e vürudu musammem olan Londra Sefiri Ceneral Sebastiyân’ın dahi vaki’ olacak ifadat-ı tezahürîyesinden malum olarak iktiza-yı hal tekrar beynimizde söyleşilür ben yalnız politika erbabından olmayub hem (.....) ve hem

geçici olduğumdan sözümden tekeffül etmek ihtimam olmayub muktedir olabildiğim derecede akdemde kusur ettim diyerek evvelki ifadesini tekrar eyledikten sonra zannıma göre Mısır valisi dahi şu maddeye bir suret verilmesini ister Devlet-i Aliye bunu kendüsiyle söyleşüb karar verse daha güzel olur idi lakin Fransa Devleti veyahut İngiltere Devleti'nin tavassutu marzidir deyu vaki' olan ifadesini teyidinde savb-ı kemteranemden dahi Mısır valisi pekde akılsız adam olmamakla bu maslahatın beher-hal sulha çıkmayacağını derk ve iz'an ile metbu-u hakikisi olan Devlet-i Aliye muamele-i sabikasının husulünü arzu ve talep etmeyerek muahharan Berr-üş-şam ahali dahi yerine geçmiş olacağına ve Alka-yı mezkur ahali dahi saye-i hazret-i Padişahide görmedikleri ve alışmadıkları mezalim ve taaddiyata duçar olacaklarını bil-mütalaa ekseri adem-i mutavaat suretleri göstermekte olduklarına binaen bunların idareleri için zaruri idareleride bir takım tedarikat-ı askeriye ve kuvvet-i harbiyeye mecbur olarak varidat-ı sabıkası dahi şimdiki tertibine kifayet etmeyeceğinden bit-tab'a zebr-u idaresinde mahaller ahalisinin birtakım mezalim ve taaddiyat ile kendisinden bütün bütün tenfirine bâis olarak hüsn-ü idare pek müşkil olacağı cay-ı iştibah olmayacağından gayri sizin dahi malumunuzdur ki oralardan evvelinde vaki' olan tezallum ve iştika hakkında şimdilerde birisini dinlemeyerek ihtiyar-u sabr ve sükut olunmakta isede nihayet ilan-nihaye tahammül olunamayarak beher-hak bir uygunsuzluk tekevün edeceği kendüsünün dahi meczumu olmak melaliyesiyle bu hususun bir ucu ortasını bulmak akdem-i efkarıdır zannederim lakin bu adam gayet fettan olduğundan Fransa Devleti kendüsünün suret-i haktan gelerek vaki' olan ekâzib ve eracifine havale-i sem u itibar etmemeleri mukteza-yı hakkaniyetten olmakla işte buraları Fransa vükelasına bil-etraf anlatılıbda maslahatın meram-ı âli vechile husulüne himmet olunur ise Devlet-i Aliye gerek Fransa Devleti'ne ve gerek cenabınızdan ziyadesiyle mahzuz olur ifadeniz vechile suret-i hali Londra sefiri beyefendi hazretleri taraflarına bir kere takhiye ve iş'ar edeyim ne vechile cevab gelur ise tarafınıza ifade ederim yollu irad-ı kelam olundukda mumaiyleh ben bu hususu henüz ministrolar ile bera-yu-vecih müzakere etmedim hele bir kere İngiltere Devleti'nin dahi mâfiz-zamirleri istikşaf olunsunda ona göre beynimizde müzakere-i maddeye mübaderet edelim işte Londra sefiri ceneral mumaiyleh dahi bu günlerde Paris'e gelecek olup eğer çi mumaiyleh Devlet-i Aliye ile Rusya Devleti beyninde muahharan vaki' olan muharebe hengamında Paris'de Umur-u Ecnebiye makamında bulunduğundan ol-vakit Devlet-i Aliye aleyhinde bazı mertebe tefevvüh etmiş ise de çünkü bu adam sefaretle Dersaadet'e gidüb Devlet-i Aliye'nin pek çok gıyas ve hurmet-i âliyesini müşahede etmiş olmasıyla Devlet-i Aliye gayret-keşliğini ihtiram etmek kendüsüne lazım iken bil-akis hilafında bulunur yollu Fransalunun ekseri kendüsünü takbih etmiş olduklarını ve ol-vakit ne memalik-i mahruse meselesi için kamaralarda sıkıştırılması idüğüne nazaran bayağı bir sürç-ü lisan kabilinden olduğundan sonraları derecesiz nâdim ve peşiman olarak şimdi cümlemizden ziyade hayırhâhân-ı Devlet-i Aliye'den olmakla onunla dahi söyleşilüb (...)-ül kerim bu madde de Devlet-i Aliye'nin meram ve niyyat-ı âlisini icraya elden geldiği derece gayret olunur diyerek hatm-i kelam ile avdet olunması ve suret-i hal bu vechile müşarünileyh Âmedi Beyefendi hazretleri bendelerine yazılması idüğü"

بع سفیری سعادلو رفعت بلن افندی حضرتلی طرفندن وارد اوللاه نمبر اولان صلحه ایلیشه

معلوم والای شمه ایلی یورلرین اوزره مادی و مالی بلن قوللریله بودنه باریس ولوزره طرفلرین مأموریت و غرضینجه جهتل لاجل لوداع کور کور بیلور
برنس مترج حسابلر ملاقات اولنلره مرسوم ایلیل بولونلر غرضت ابره هکی جهته اجرائی مرسوم و ذیح ایچوده کلیم اولدین و سیاحت و اقدس مناسبتلر
لوزره و باریس سعادت سنبلرینه دین بولنجه لری الافا برنس موسی الیه مرسوم ایله الفت قریبم جهته شمعی بولله مفاصلی کندوسنه دین بادی
ناتیر اولدین سئلا اوستیاد و لای اوت دینرو دولت علیه نلک خبر ضوالهی و اصول بولنجه سی معدا ولوب انجه دول سازه بولنجه لری مفاصلت بولنجه لری
مرسوم ایلیل غرضت و اقدس جهته مصالح دولت علیه صفده فائده ماکوخله وقوعند دین ماکوخله اولدینجه بیانه انمش و اکرم مرسوم ایلیل اصل مأموریت
ایجابیه سکون اولدیه صاحبه سیر و سیاحت صورتده طوطقهده ایسم برنس موسی ایلیل مارت بولنجه سی جهته ساری سئلا اولنک بولنجه لری
توتنک و نجاهل اولنن نواکت اصول بولنجه اقتضاسه بیا بیکدی دوش بکنننه بشق کلیاً عدم انبیت معاضنه محمول اولدینجه نه مأموریت قضیه سی
تفریح و نه نجاهل صورتی هیچ اولدیه سولوریم بریمیه مناسبه ایله بوباره کندوسنلک دین مطالعه سی اکلوشمس خصوصی اولدیه مرسوم ایلیل
تذکر انمش ابر و کوننه اکرم مرسوم ایلیل برونه مأموریت رسمیه سی اولوب مقدم طرف دولت علیه دین طلب الیریکجه و جهته بعضه سیر و سیاحت
تبدیل هوا و مذاوات ایچله ایچوده رغبت سینه رسمیه شمعی کلیم و باریس ولوزره طرفلرینه دین کیده جلیق بولنجه و اولدیر ایلیل
مصالح اولدینجه لری ساید دولت علیه نلک دین مصالح جباریس موقفنده بولنن دین مأمول کوننجه ایروکی افاده قلمنجه اوستیاد و لای
دولت علیه بی مرسوم سئله هر و جهته صفلی کورر و هر حالده ایسی حال و ارضی ارزو ابره و مصالح بولنجه لری دینا موازنه و صفایه
رعایه ابروب و کزو نضعت مخصوصه سی تقسیم ایچوب اصول نصفیمه ضافع طرفینی کوزر لکه دول سازه نلک بولنجه لری بولله اولوب
هچود فرقی وارد نشته مرمنا سنده دین هر بار افاده اولدیننجه و جهته دولنجه حسب الوقت و الحال ایسی احوالی و قایبه اعمال
قوه جبریه اصول تأخیر رعایه اسلوب حکیمانجه اولدینن سئلا قریباً صرفاً قطع رسته حیاسته دلخواه عالی حاصل اولدیننجه دیکار
و برده نزم نئنا استیکر هر بار دولت علیه راحت و اسایش اوزره اولوب و جهته دول ایله دوست مصالح بولنجه لری و اگر حفظه آسیانه
دول طرفینده خلل و بره جلیق برشی ظهور ابره جلیق اولولریسه بزاویه اظهار ابره ز لکه غالباً دول سازه نلک افاده سی بودجه اولوب
بزمه برابر اوللک و دول سئله قاریشونده ظهور لک دولوب ایصله انکله لونلک برسنننبرو روسیه لوب ایله اولدیه بولنجه لری معلوم لری
جهته دول علیه بی ایرو سورملن استیوب حالوکه دول علیه کندو ضافع بولنجه سی نوجره اولدیننجه ایله مطالعه ابره بولونک و اصول
دول بریم بولنجه سی مروج بعضه کلمات ابراد ایلیش و طرف صا کورنن دین ایکی طرف کوزره بیلر ای بعضه مرتبه اجوبه ایجابیه بولنجه لری
مرسوم الیه غرضتله طرف حضرت نظر غیا هم اشعائیلنجه اولوب نزد مصافقونده عالیله نزه بیانه حاجت اولدینن اوزره بولنجه لری
دول اکثریا اساسی خدمه و جبل اوزره نین اولدیه واقعا مجلس کندو مصالح بولنجه لری محافظه اولنک اوزره نزه اغراضه صغیر لری صوره
خبر ضواله افاده ابره کلر کلری سئلا بواکی طرفین ایجابیه کوره دولت علیه مصالح صفده موازنه ضافع سیخیده میزانه مطالعه
سنبلرله تمیز بولنجه اولدیننجه برالهی بقیله ایله بیری مدلال ابروک

HAT 1199/47075-A

HAT. 1199

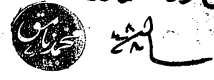
“Malum-u vâlâ-yı münimaneleri buyurulduğu üzere Mavroyani Bey kullarının bu defa Paris ve Londra taraflarında memuriyet ve azimeti cihetiyle li-ecli'l-veda' geçen gün rütbetludan Prens Meternic cenablarıyla mülakat olundukta mîr mumaileyhin bu günlerde azimet edeceği cihetiyle icra-yı meram ve veda için gelmiş olduğu ve seyahat-ı vâkıası münasebetiyle Londra ve Paris sefaret-i seniyyelerinde dahi bulunacağı ledel-ifade Prens mumaileyh mîr-i mumaileyhle ülfet-i kadimesi cihetiyle şimdi böyle müfarakat kendüsine dahi bâdî-i te'sir olacağı misillü Avusturya Devleti ötedenberi Devlet-i Aliye'nin hayırhahı ve usul-u politikası müttehid olub ancak devlet-i saire politikaları mütefavit bulunduğundan mîr mumaileyhin azimet-i vâkıası cihetiyle mesalih-i Devlet-i Aliye hakkında faide-i melhuza vukuundan dahi mahzuz olacağını beyan etmiş ve eğerçi mîr mumaileyhin asl-ı memuriye-i icabiyesi mektum olarak Hariciye'de seyr u seyahat suretinde tutulmakta isede Prens mumaileyhin maharet politikası cihetiyle sairî misillü onun meclisinde bütün bütün ketum ve tecahül olunması nezaket-i usul-ü politika iktizasına mübayin gibi düşeceğinden başka külliye-i adem-i emniyet manasına mahmul olacağından ne memuriyet muktazisiyesi tasrih ve ne tecahül sureti tercih olunmayarak şöylece bir zemin-i münasibe ile bu babda kendüsünün dahi mütalaası anlaşılması hususu evvelce mîr mumaileyhede tezekkür olunmuş idi ve kendüne eğer mîr mumaileyhin birgüne memuriyet-i resmiyesi olmayub mukaddem taraf-ı Devlet-i Aliye'den taleb eylediği vecihle bazı seyr u seyahat ile tebdil-i hava ve müdavat etmek için ruhsat-ı seniyye-i resmiyesi şimdi gelmesi ve Paris ve Londra taraflarına dahi gidecek bulunması ve oraları ise merkez-i mesalih olduğundan şayed Devlet-i Aliye'nin dahi mesalih-i câriyesi mevkiinde bulunması dahi memul görünmesi idüğü ifade kılınmakta Avusturya Devleti Devlet-i Aliye'yi Mısır meselesinde her vecihle haklı görür ve halde asayiş-i hal ve rahatını arzu eder ve mesalih-i politikiyesinde daima hakkaniyete riayet edüb ve kendü menfaat-ı mahsusasını takdim etmeyüb usul-ü nasfetce menafi' tarafını gözetir lakin düvel-i sairenin politikası böyle olmayub çok farkı vardır işte Mısır maddesinde herbâr ifade olduğu vechile Devlet-i Aliye hasb-el-vakt ve'l-hal esbak ahvalini vikaye-i amal-i kuvve-i cebriyeden usul-ü teenniye-yi riaye-i üslub-u hakîmaneden olduğu misillü kariben herifin kat'a rüş-ü hayatında dilhah-âli hasıl olacağı derkar ve birde bizim zaten istediğimiz herbâr Devlet-i Aliye rahat ve asayiş üzere olmak ve cümle düvel ile dost-u mesalih bulunmaktır ve eğer hıfz-ı asayişine düvel tarafından hanel verecek bir şey zuhur edecek olur ise biz evvelce ikaz ederiz lakin galiben düvel-i sairenin ifadesi bu vechile olmayub bizimle beraber olun ve düvel-i sairenin karşısında durun deyu ezcümle İngilterelunun bir müddettenberu Rusyalu ile olan politika-i malumeleri cihetiyle Devlet-i Aliye'yi ileri sürmek isteyüb halbuki Devlet-i Aliye kendü menafi-i politikası tevcihle olduğunu elbette mütalaa eder yollu kendü usullerince düvel-i beriye politikasını mürevvic bazı kelimat irad edilmiş ve taraf-ı çakeriden dahi iki taraf gözetilerek bazı mertebe ecvibe-i icabiyesi verilmiş ve suret-i hal mîr mumaileyh azimetiyle taraf-ı hazret-i nezaretpenahîye iş'ar kılınmış olub nezd-i hakayik-u fer-âlilerinde beyana hacet olmadığı üzere bu makule politika-i düvel ekseriya asayiş-i hud'a be hiyel üzerine mebni olarak vakıa cümlesi kendü mesalih politikalarını muhafaza ve onun üzerine iğras-ı zimniyelerini suret-i hayır-hâhîde ifade edegeldikleri misillü bu iki tarafın icabına göre Devlet-i Aliye mesalih hakkında muvazene-i menafii sencide-i mizan-ı mütalaa ve tahriye-i seniyyeleriyle temyiz buyurulmuş olacağı berahin-i yakiniyye ile bedihi ve müdellel idüğü”

معرضه قولمېدىكى

انكەندە قۇلى بىلەن شەھىرىنى لوتىرىم عودت ابدىكىدە والاقىدە سۇلا و دولتىك كىبارىنى كورمەك ايجىزە لودە نىمىزىدە بوشا تىرىقارغا چىرى
 مەنار ابدىكىدە ناۋ اشىوماه سۇلاىك درىنى كىن تىرىقارە تىكىدەك اجم اولدە جەننىدە و جاكارى دىنى قۇل سارالە ابلە سى مىلاقات
 ابلەكىدە بىمى تىكىدە قۇل سارالەك سارالە غىمە اولدە اولدە تىرىقارە امورىنىدە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە
 غىمە اولدە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە
 ابلە مىلاقات ابلە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە
 العىب الدىنى سول ابلەكىدە بوئە و رودىنە نىقارە اولدە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە
 اولدە سىلەنور كەم خىزىم بوقىدە دىرىكە بوقىنىق قۇل سارالە مەسلىق اولدە رو لودە دە اقامت عىلەنە تىرىقارە
 اظىر قىلدىقە سارالەكە سارالەكە سارالەكە سارالەكە سارالەكە سارالەكە سارالەكە سارالەكە سارالەكە سارالەكە سارالەكە
 غەردوئە ابلە كورىدىكىدە وانكەندە زىناتىك سىنىدە استىقار اتمەكە اچىپنە كورە رعابىت واراب ابلە جوباب دىرىلەن قىلدىقە
 و تىرىقارە سارالەكە سارالەكە سارالەكە سارالەكە سارالەكە سارالەكە سارالەكە سارالەكە سارالەكە سارالەكە سارالەكە
 دىنى و ابلەكە و ابلەكە كورىدىكىدە بىقىسى قۇل سارالەكە كەلمەكە ابلەكە

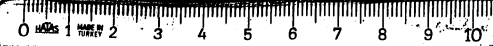
سىم تىرىقارە اجم اولدە ابلە كورە سىم سىمى كىمى بىلەن قورە دوقىرىدە قىل مەسلىقە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە
 بوقىدە كاغىزلىقنى و ابلەكە كىمە روسە قونى دوقىرىدە مرقومە اجمىلەردى قىلدىقە اولدە اقادىنى قورومە قورومىنى بىلە ابلەكە تىرىقارە
 كىمى بىرەكە امىنە اطاعت ايدىم اجمىلەردە بوقىدە اتمەكە مەكەر اولدە دىو جوباب وىرىدىكى قونىدە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە
 قىلدىقە كىمى كورە مۇسابىقە اولدە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە
 قورومە باقىدىقە تىرىقارە كورەدىكىدە بونك اوزرىنە قورومە اولدە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە
 ابلەكە دوقىرىدە تىرىقارە قورومە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە
 قورومە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە

بىلە مەسلىقە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە
 اجم اولدە بوقىدە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە
 لازىمە اولدە سارالەكە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە
 اتقى سەكە جوباب وىرىلدىقە مەسلىقە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە تىرىقارە

HAT 833/37560-K

HAT. 0833

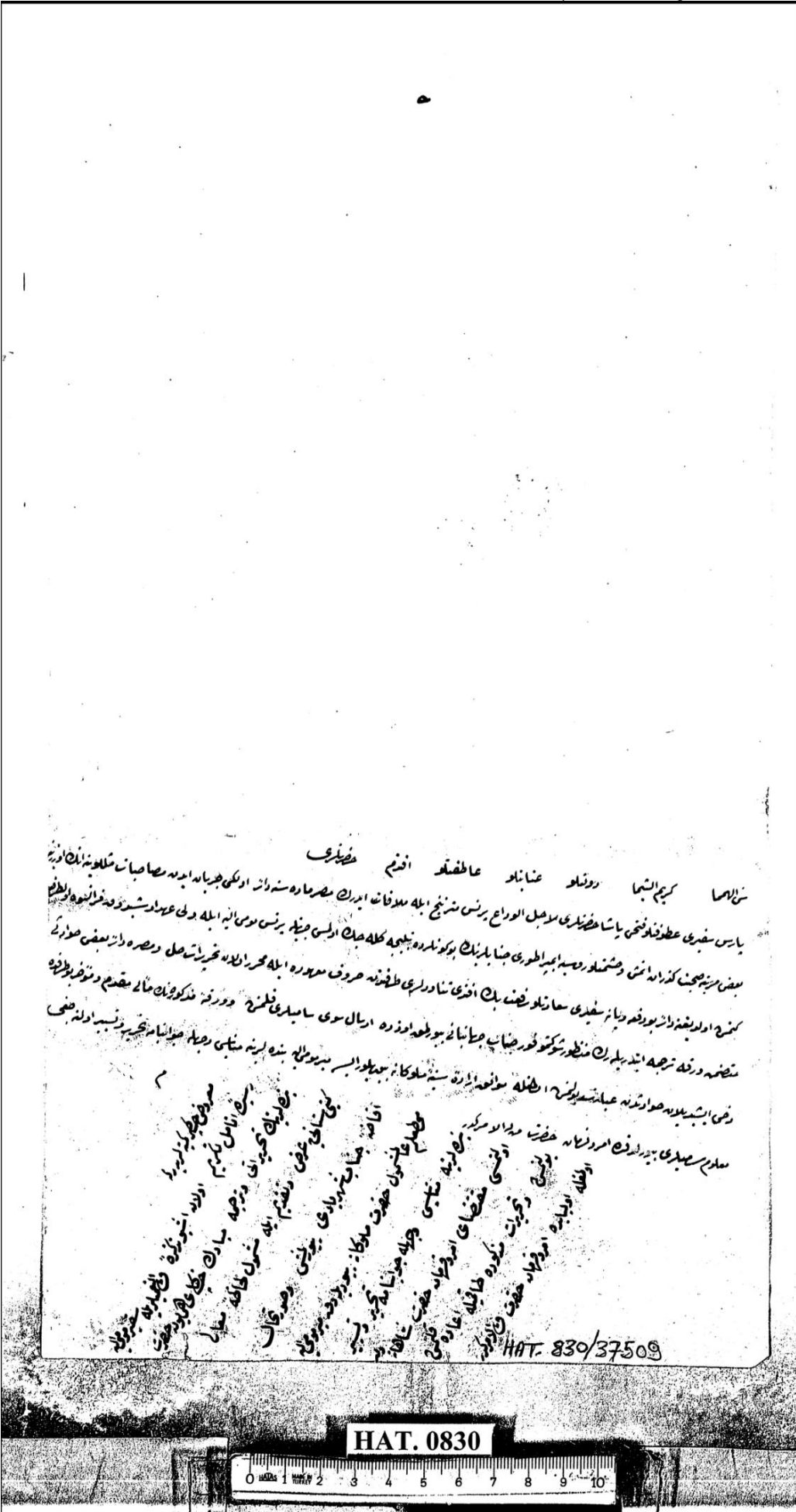
LONDRA ELÇİSİ NAMIK PAŞA'NIN İNGİLTERE KRALI'NIN ZİYARET GÜNÜNDE DAVET OLUNARAK KRAL İLE MÜKALEME ETTİĞİ AYRICA İNGİLTERE DIŞİŞLERİ BAKANIYLA MISIR MESELESİ HAKKINDA KONUŞTUĞU KONULARLA İLGİLİ TAHRİRATI

“Ma’ruz-u Kullarıdırki

İngiltere kralı Birayton (Brighton) şehriden Londra’ya advet eylediğine ve Aralık da süfera ve devletinin küberasını görmek için levah(!) tabiriyle bazan teşrifan icrası mutad idüğüne binaen işbu mah-ı Şevval’in dördüncü günü teşrifan-ı mezkurenin icra olunacağından ve çakerleri dahi kral-ı müşarünileyh ile resmi mülakat eylemedikten yevm-i mezkurun kral-ı müşarünileyh sarayına azîme olunmak üzere umur-u ecnebiye nazırı tarafından haber gönderilmiş ve tayin kılınan vakitte kral sarayına azimet olunmuştur bil-cümle süfera ve kübera ve zabitan-ı askeri cem’ olundukta Fransa elçisi ve Amerika cumhuru tarafından memur elçi dahi kral-ı müşarünileyh ile mülakat edeceklerinden kulunuz dahi saraya gelerek nâzır-ı mumaileyh ile beraber nezd-i kral’a girilmiş olmakla bu günlerde astane-i saadetten mektub alub almadığımı sual eylediğinden bu şita vüruduna muntazır olduğumu yinede ifade eylediğimden hele uyuşulması yakinen bitmesi haberi gelur dediğinden öyle söyleniyor lakin tahriren haberim yoktur dediğimde bu keyfiyet kral-ı müşarünileyhe mu’cib-i taaccüb olarak Londra’da ikamet-i âcizanemden hoşnudiyet izhar ve fabrika ve sair görülmekle şayan-ı mülk(!) gördüğümden ve Minster(!) ve sair süferasının ikramından ve bundan akdem Dersaadet de ikamete memur olan Namordon ile görüşdüğümden be İngiltere zenanının hüsnünden istifsar etmekle icabına göre riayet ve edeb ile cevap verilerek çıkılmak ve tekrar sair süfera maiyetlerinde olan memur ile taht-ı divanhanesine girdiklerinden sırasıyla çakerleri girmiş be ba’dehu kübera ve zabitan-ı askeri dahi ve Asdon(!) vekilllerinden bazısı kral-ı müşarünileyh ile tekellüm eylemiştir”

“Resm-i mezkur icra olunur iken güruh-u süfera seyirci gibi bir tarafta tavr-ı dikkatlerinden nâzır-ı mumaileyh nezd-i âcizaneme gelüb çâkerilerini bir kenara çekmiş ve Dersaadet’ten bugün kâğıt aldığını ve İbrahim’e giden Rusya konsili Duhamel merkuma imparatoru tarafından olan ifadesini Mısır’ın memuriyetini eyledikte ben askerim pederimin emrine itaat ederim imparatorun bu vechile infialinden mükedder olurum deyu cevap verdiğini ve Konya’da zahîre ve hatabın killetine mebni askere duçar müzayaka olduğundan ve güya asker-i menhusisi şevketlu efendimizin itaatinde olduklarından berdesd katılmak üzere istîzanı havi Babialî’ye tahriren gönderildiğinden bunun üzerine müşevre olunarak zât-ı sâmilere Rusya askerinin geçirilmesini tensib buyurmuş isenizde devletlu serasker paşa hazretleri muhalefet eylediklerini ve vükela-yı Devlet-i Aliye bu aralık mütelaşi olduklarını ifade eylemiş olmakla bu hususda hasbeten şiddetli hareket etmelerini nâzır-ı mumaileyhden iltimas eylediğimden memurlarının İskenderiye’ye vusûlünde herifin muhalefet edemeyeceğini ima ve beyan eyledi”

“Bilad-ı mestur teşrifatın üçüncü günü kraliçenin dünyaya geldiği güne tesadüf eylediğinden teşrifat-ı mezkurenin bir aynı dahi yevm-i mezkurda da icra olunmak ve bu cem’iyette kraliçe vesair kübera haremleri dahi bulunmak adet-i kadimeden ve süfera ve kübera dahi teşrifan evvel misillu kraliçe ile görüşmek lazımeden olmakla sairleri gibi çâkerleri dahi mahall-i cem’iyyete azimet edüb kraliçe ile mülakatında tab-ı mekarim-menba-ı şahaneyi sual eylediğinden iktizasına göre cevap verildiği malumu devletlu buyurulmak üzere iş’ara ictisar kılındı bâki irade edendimizindir”

LONDRA'DA MISIR MES'ELESİYLE İLGİLİ DÜVEL-İ HAMSE ME'MURLARIYLA BİR MÜZAKERE MECLİSİNİN OLUŞTURULMASI İÇİN İNGİLTERE DIŞİŞLERİ BAKANI PALMERSTONUN RUSYA LONDRA ELÇİSİNE YAPTIĞI TEKLİF METNİ

“Seniyy-ül Himema Kerim-üş Şiyema Devletlu İnayetlu Âtîfetlu Efendim Hazretleri

Paris sefiri utufetlu Fethi Paşa hazretleri li-ecli'l-veda' Prens Meternic ile mülakat ederek Mısır maddesine dair evvelki cereyan eden musahebat misillü yine onun üzerine bazı mertebe sohbet güzeran etmiş ve haşmetli Rusya imparatoru cenablarının bu günlerde Nemçe gelecek olması cihetiyle Prens mumaileyh ile veliaht Arşidük Fransuva oltarafa gitmiş olduğuna dair bu defa Viyana sefiri saadetlu Rifat Beyefendi senaverleri tarafından huruf-u memhura ile muharrer olan tahrirat hal ve Mısır 'a dair bazı havadisi mutazammın varaka tercüme ettirilerek manzur-u şevket-mevfur-u cenab-ı cihanbani buyurulmak üzere irsal-i su-yı sâmilere kılınmak ve varaka-i mezkurenin meali mukaddem ve muahhar bu tarafda dahi işitilen havadisden ibaret bulunmuş olmakla muvafık-ı irade-i seniyye-i mülükane buyurulur ise mîr mumaileyh bendelerine münasib-i vechile cevabname tahrir ve tesyir olunacağını malum-u sâmilere buyurularakda emr u ferman hazret-i men-lehu'l-emrindir”

Alt Kenar

“Ma'ruz-u çâker-i kemineridir ki

Reside-i enamil-i tekrim olan işbu tezkire-i veliyy-un-niamileriyle sefir mumaileyh bendelerinin tahriratı ve tercüme mübarek hakipây-ı hümayun-u hazret-i git-i sitaniye arz ve takdim ile meşmulun lihazat meali ifaza-i cenab-ı şehriyari buyurulmuş ve suret-ül-hal muhit-i ilm-i alem-şümül hazret-i mülükane buyurularak mumaileyh bendelerine münasibi vechile cevabname tahrir ve tesyir olunması mukteza-yı emr u ferman hazret-i şahaneden bulunması ve tahrirat-ı mezkure takımıyla iade kılınmış olmakla ol-babda emr u ferman hazret-i veliyy-ul-emrindir “

لوردہ سفیری عطفیو صاحبہ شہری طغندہ وروا پرہہ خبر بک حیدر

بوزو اذیم نصیم اؤنس اولده ضد طاق معرفان کنزیک اجوبہ ساییسی تیل لطفًا اوانه عنایت بریلده بزطها هانامه شیخ الغمیری بوزو
رسیده دست توفیر و خدمت و بیاد لیل بالمخالصه نال عیاشی دهبه انعامه حکمر مصافحت انام اولوب جمله : اداوات سینه ضمیر لیری عطرانہ و دوزخ
اتحادت کنزیک اکثری هبہ اعانہ و جلا ایش اولسندہ طولای اتادات سادات خنوی نصیبه اولدوہ فقط مصر ماده سی حفندہ طرف
سلطنت بندوہ اجرا بولوی و بولقدہ اولده نلیبر مضیبه احتیاطیه نیک و امانتہ هذہ اتخاؤ بریلده اصول حکیمانہ نیک یابہ کیضایله
بوماده وئر لودو بالمستونہ افاده اؤنس اولده بعضی کونہ اداہ : فلاطونہ بند عاباری دوج بولوی اولقلہ هریری میزانہ حف
وانصافله موازنه اؤنس کلای حکمت آیات اولده رو ادر سالیکم اتاد توفیفات قسبت آیات حضرت شریک ایلہ تأثیر و تمویسی الظن
الیه در شینا اولوب اکیسه شمیرہ قدر موئی الیه لودو بلزوتولہ کوریلدیجک بوماده حفندہ دنا ماہتہ اؤنس و بعضیاری مقدم وؤرؤشکلی
عاباری شی اتحادتین ادرج حرکتک و پوارتہ قسبت و جلا بولقدہ اولده نلیبر و نرادک حوادتی بوظرفده هر کونہ برودلو ایتسد مکده
اؤسی جزیله باهتات لافعه علی العیبا و کمره نرفیلده اولریفته و شمیری اتخاؤ بریلده اصول حکیمانہ سلطنت سینه معلوم کنری اولدوہ
وعلیمان شیخ الغمیری شی کللی سرمایہ اولر حفنه شی همام موئی الیه لودو بلزوتولہ ملاقات اولر هینی درکار ادرج بوست کوی تعصب ادر کورده
و شریکچا لده بوظرفده خبر بره سابلہ خبر بکونہ ماده و حوات اولریفتدہ رسول امرانہ ضمیر کنزیک اتعابیه با دوت نصیم عریفه کنزیک
باعث جزوت اؤنس ابروک

HAT. 832/37548

HAT. 0832

“Bundan akdem takdim olunmuş olan çend takım ma’ruzat-ı kemterinin ecvibe-i samiyesini şamil lütfen irsaline inayet buyurulan bir kıt’a ihsan-name-in-niamileri bu def’a reside-i dest-i tevkir ve ihtiram ve ba’de’l-hal bil-mütalaa meal-i âlisi dahiye-i iz’ân-ı çaker müsadegat-ı enam olub cümle-i iradat-ı seniyye-i mün’imâneleri acizane vuku’ bulan iş’arat-ı kemterinin ekseri dahiye-i is’af ve icra olmuş olmasından dolayı işarat-ı beşarat-ı ihtivayı mutazammın olarak fakat Mısır maddesi hakkında taraf-ı saltanat-ı seniyyeden icra buyurulması ve buyurulmakta olan tedabir-i mukteziye-i ihtiyatiyenin ve’l-hâletü hâzihi ittihaz buyurulan usul-ü hakîmanenin beyan keyfiyatıyla bu maddeye dair Lord Palmerston’a ifade olunmak üzere bazı güne irade-i Felatun-pesend-i âlileri derc buyurulmuş olmakla herbiri mizan-ı hak ve insafla muvazene olunmuş kelimat-ı hikmet-i âyât olarak en (...) il-kerim âsâr-ı tevcihat-ı kudsiyet-i âyât hazret-i şehinşahi ile te’sir ve semeresi eltaf-ı İlahiye’den mütemenna olub eğerçi şimdiye kadar mumailiyh Lord Palmerston’la görüşüldükçe bu madde hakkında daima mübahase olunmuş ve bazıları mukaddem ve muahhar hakiya-yı âlilerine dahi iş’ar kılınmış isede çünkü Dersaadet’te teşebbüs ve icra buyurulmakta olan tedabir ve tedarik havadisi bu tarafta her bir türlü işitilmekte olması cihetiyle mübahesat-ı dâfia ale’l-amyâ ve semeresiz kabiliden olduğuna ve şimdi ittihaz buyurulan usul-ü hakîmane-i saltanat-ı seniyye malum-u kemteri olarak ve talimat-ı veliyy-ün-niamileri dahi külli sermaye olacağına mebni heman mumailiyh Lord Palmerston’la mülakat olunacağı derkar ise de bu sene günü takip eylediğinden ve şimdiki halde bu tarafta tahrir şayan-ı uhra birgüne madde ve havadis olmadığından vusül-ü emirname-i münimanelerinin iş’arına mübaderet-i takdim ariza-i kemteridir”

مجلسه مصریة عقدہ دولہ تنفقہ علیہ عقداً فی معاهدة نیک موریتیر

بیتجی ده نامه مفیده هیه حشمت انکسره قزلبیسی اوستیایا ایملهوری و روسیایا ایملهوری خدیجیایه محمد علی پاشا کا نیات سهاره ایقضا سنه اولون
 تنظیمات شرایطی قرار شد و قدرته و شرایط مذکوره بوسه برپول اولاد سنه فردم مسطور و معینه بوزنیفیه حکم اولاد ایلم بقاوه کالایم حرکت انیکه دول فخر معاهده نیک
 هربسی بوضوحه مفیده اوله بید حکمیه قره حرکت نیک اوزره محمد علی پاشا نیات مذکوره باشک و معه ایتمک خنده معینه بیکبره و هم اولاد حکم معاهده اولور
 حکم اولاد ایلم معاهده طرف تره ده محمد علی پاشا اوله بوزنیفیه تنظیمات نکوریه من ایلم بوزنیفیه شاع ایلمیکه حاله حکم اولاد ایلم نامه نیک حرکت و اتمسری تنظیمات
 نکوریه یا جرات ایلم ایلمیکه بوزنیفیه فرایک اولاد اوله بوزنیفیه تنظیمات نکوریه من ایلم بوزنیفیه شاع ایلمیکه حاله حکم اولاد ایلم نامه نیک حرکت و اتمسری تنظیمات
 عاک و بارک و اتم و غیره و هر دو لوم هان سوره تنظیمات نکوریه من ایلم بوزنیفیه تنظیمات نکوریه من ایلم بوزنیفیه شاع ایلمیکه حاله حکم اولاد ایلم نامه نیک حرکت و اتمسری تنظیمات
 بر سفیده اولور قوه بوزنیفیه بوزنیفیه تنظیمات نکوریه من ایلم بوزنیفیه تنظیمات نکوریه من ایلم بوزنیفیه شاع ایلمیکه حاله حکم اولاد ایلم نامه نیک حرکت و اتمسری تنظیمات
 تنظیمات نکوریه من ایلم بوزنیفیه تنظیمات نکوریه من ایلم بوزنیفیه تنظیمات نکوریه من ایلم بوزنیفیه شاع ایلمیکه حاله حکم اولاد ایلم نامه نیک حرکت و اتمسری تنظیمات
 اگر محمد علی پاشا تنظیمات نکوریه من ایلم بوزنیفیه تنظیمات نکوریه من ایلم بوزنیفیه تنظیمات نکوریه من ایلم بوزنیفیه شاع ایلمیکه حاله حکم اولاد ایلم نامه نیک حرکت و اتمسری تنظیمات
 ایلمیکه تنظیمات نکوریه من ایلم بوزنیفیه تنظیمات نکوریه من ایلم بوزنیفیه تنظیمات نکوریه من ایلم بوزنیفیه شاع ایلمیکه حاله حکم اولاد ایلم نامه نیک حرکت و اتمسری تنظیمات
 قزلبیسی اولونجه و هم حرکت تنفقہ اجمالیه قه عیال نیک حافظه سنه وقت ایلمیکه خصوص قزلبیسی اولونجه و هم حرکت تنفقہ اجمالیه قه عیال نیک حافظه سنه وقت ایلمیکه
 نامه مفیده تنظیمات نکوریه من ایلم بوزنیفیه تنظیمات نکوریه من ایلم بوزنیفیه تنظیمات نکوریه من ایلم بوزنیفیه شاع ایلمیکه حاله حکم اولاد ایلم نامه نیک حرکت و اتمسری تنظیمات
 مقرر در قوام ماده سیمده مذکور اولور که در صورت ملکات ملکات نیک معینه مخصوص بزم و با نیک بالاده شروع اولور حاله کنه در نیک حافظه من ایلم بوزنیفیه تنظیمات نکوریه من ایلم بوزنیفیه شاع ایلمیکه
 زیر همین بنده فوجیه عبارت اولونجه و هم حرکت تنفقہ اجمالیه قه عیال نیک حافظه سنه وقت ایلمیکه خصوص قزلبیسی اولونجه و هم حرکت تنفقہ اجمالیه قه عیال نیک حافظه سنه وقت ایلمیکه
 نظریه قیام بوزنیفیه تنظیمات نکوریه من ایلم بوزنیفیه تنظیمات نکوریه من ایلم بوزنیفیه شاع ایلمیکه حاله حکم اولاد ایلم نامه نیک حرکت و اتمسری تنظیمات
 خصوصاً قزلبیسی اولونجه و هم حرکت تنفقہ اجمالیه قه عیال نیک حافظه سنه وقت ایلمیکه خصوص قزلبیسی اولونجه و هم حرکت تنفقہ اجمالیه قه عیال نیک حافظه سنه وقت ایلمیکه
 صلح اوزره اولونجه و هم حرکت تنفقہ اجمالیه قه عیال نیک حافظه سنه وقت ایلمیکه خصوص قزلبیسی اولونجه و هم حرکت تنفقہ اجمالیه قه عیال نیک حافظه سنه وقت ایلمیکه
 و روسیایا ایملهوری خدیجیایه محمد علی پاشا کا نیات سهاره ایقضا سنه اولون تنظیمات نکوریه من ایلم بوزنیفیه تنظیمات نکوریه من ایلم بوزنیفیه شاع ایلمیکه حاله حکم اولاد ایلم نامه نیک حرکت و اتمسری تنظیمات
 ده اولونجه و هم حرکت تنفقہ اجمالیه قه عیال نیک حافظه سنه وقت ایلمیکه خصوص قزلبیسی اولونجه و هم حرکت تنفقہ اجمالیه قه عیال نیک حافظه سنه وقت ایلمیکه

DUIT 192/38

I.DUIT.00192

MISIR MESELESİ HAKKINDA DÜVEL- İ MÜTTEFİKA İLE AKD OLUNAN MUAHEDENİN SURETİDİR
(LONDRA ANTLAŞMASI MADDELERİ)

“**Birinci Madde** zat-ı hazret-i şâhane haşmetli İngiltere Kraliçesi ve Avusturya İmparatoru ve Prusya Kralı ve Rusya İmparatoru cenabları ile Mehmed Ali’ye i’tası niyyat-ı şâhâneleri iktizasından olan tanzimat şeraitini kararlaştırdıklarından ve şerait-i mezkure bu senede merbut olan sened-i münferidde mestur ve muayyen bulunduğu hükümdârân-ı müşarünileyhim bir ittifak-ı kâmil ile hareket etmeye ve düvel-i fahime-i muahedenin her birisi bu hususda muktedir olabilecekleri kadar hareket etmek üzere Mehmed Ali’yi tanzimat-ı mezkureye imtisal ve mutavaat ettirmek zımında mesailerini yekdiğere zam ve ilhak eylemeye müteahhid olurlar

İkinci madde hükümdârân-ı müşarünileyhimin muavenetleriyle taraf-ı şâhânenen Mehmed Ali’ye tebliğ olunacak tanzimat-ı mezkureye mumaileyh muvafakattan imtina’ eylediği halde hükümdârân-ı müşarünileyhim zât-ı şâhânenin davet ve iltiması ile tanzimat-ı mezkureyi icra ettirmek için beynlerinde karargir olan usule teşebbüs etmeye taahhüd ederler ve bu müddette zât-ı şâhâne Mısır ile Beriyyetü’ş-şam beyninde olan muhaberatı bahren kat’ etmek ve işbu eyalatın birinden diğerine asâkir ve bârgir ve esliha ve cephe ve her türlü mühimmat sevk ve naklini men eylemek için kendülerine iane etmelerini müttetiklerinden iltimas buyurmalarıyla müşarünileyhima İngiltere Kraliçesi ve Avusturya İmparatoru cenabları Bahr-ı Sefid’de olan kuvve-i bahriyeleri kumandanlarına bu babda tenbihat-ı icabiyenin serian i’tasına taahhüd eylediklerinden başka donanmalarının kumandanları padişahlarına izhar-ı sadakat ve itaat eden tebaa-ı şâhâneye düvel-i erbaa beyninde olan ittifakın ismine olarak ve kudretlerine göre vüs’lerinde olan imdad ve ianenin i’tasına mûraat edeceklerini dahi va’d ederler

Üçüncü madde eğerçi Mehmed Ali tanzimat-ı mezkureye mutavaattan imtina’ eyledikten sonra kuvve-i berriye veya bahriyesini Dersaadet üzerine tevcih eylediği takdirde düvel-i muahede-i müşarünileyhim taraf-ı şâhânenen Dersaadet de olan elçilerine vaki’ olacak iltimas-ı mahsusa mebni ol-halde zât-ı mülükânenin davetlerine icabet ve Bahr-i Sefid ve Siyah boğazlarını ve payitaht-ı Devlet-i Aliye’yi muhacemattan masun etmek için cümlesi beyninde karargîr olduğu vechile bir hareket-i müttetika icrasıyla taht-ı Osmanînin muhafazasına dikkat etmek hususu karargîr olduğundan maada böyle bir karar iktizasınca bâlâda muharrer mahalle gönderilecek kuvvetlerin zât-ı hazret-i şâhânenin tevakkufunu murad eyledikleri vakte kadar durup zât-ı şâhâne bunların vücudlarının adem-i lüzumuna hükmettikleri gibi cümlesi bir vakitte çekilip Bahr-i Siyah ve Sefid’e avdet etmeleri dahi mukarrerdir

Dördüncü madde madde-i sâbıkada mezkur olan hareket-i müttetika hususu Mehmed Ali’nin muhacemat-ı melhuzası aleyhine Bahr-i Sefid ve Siyah boğazlarını ve pây-ı taht-ı Devlet-i Aliye’yi muvakkaten düvel-i fahîme-i muahedenin zîr-i himayetlerine koymaktan ibaret olduğundan buna zât-ı mülükânenin mutalebe-i mahsusalarıyla ve yalnız bâlâda meşruh olan halde kendülerinin muhafazası için teşebbüs olunmuş bir usul-u istisnaiyye nazarıyla bakılıb yoksa Devlet-i Aliye’nin kaide-i kadimesine halel getirilmemesi yani cemi’ zamanda düvel-i ecnebiyye sefain-i harbiyesinin Bahr-i Sefid ve Siyah boğazlarından duhulüne dair olan memnuyyetin bâki olması mahsusa-i karargîr olmuş olmakla cenâb-ı mülükâne dahi ahval-i meşruha müstesna olarak evkât-ı sâirede devletlerinin kavaid-i kadimesinden olan işbu usul-u mevzua-i gayr-i mütegayyireyi ibka etmeye ve Devlet-i Aliye sulh üzere oldukça Bahr-i Siyah ve Sefid boğazlarından hiçbir sefine-i harbiye-i ecnebiyye kabul etmemeye katiyyen karar vermiş olduklarına işbu senedle i’lan buyurmalarıyla İngiltere Kraliçesi ve Avusturya İmparatoru ve Prusya Kralı ve Rusya İmparatoru cenabları dahi işbu karar-ı Pâdişahîye riayete taahhüd ederler

Beşinci madde işbu mukavele senedi tasdik olunub tasdiknâmeleri iki ay zarfında ve mümkün olduğu halde daha evvelce Londra’da mübadele olunacaktır.”